

Co-funded by the
European Union

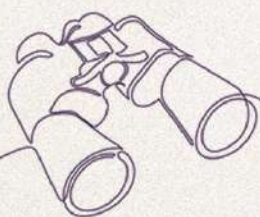
Jean Monnet
Programme

Ігор КУЛИНЯК, Олег КАРИЙ,
Соломія ОГІНОК-КОПИЛЬЧАК,
Юлія БОНДАРЕНКО

ПЕРСПЕКТИВИ СПІВПРАЦІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

У СФЕРІ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ
ТА КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ

Монографія

Co-funded by the
European Union

Jean Monnet
Programme

**Ігор КУЛИНЯК, Олег КАРИЙ,
Соломія ОГІНОК-КОПИЛЬЧАК, Юлія БОНДАРЕНКО**

ПЕРСПЕКТИВИ СПІВПРАЦІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС У СФЕРІ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ ТА КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ

Монографія

у рамках виконання освітнього проєкту Erasmus+ Jean Monnet Module
101085171 – ЕЕРНСТ – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH
«European experience in the promotion of heritage
and cultural tourism» (ЕЕРНСТ)

Монографію підготовлено в рамках виконання освітнього проєкту міжнародної програми Jean Monnet Module «Європейський досвід популяризації історичної спадщини та культурного туризму» (101085171 – ЕЕРНСТ – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH) (ЕЕРНСТ) (<https://lpnu.ua/eephct>), реалізованого колективом кафедри менеджменту організацій Національного університету «Львівська політехніка» за підтримки Програми Європейського Союзу Erasmus+. Підтримка Європейської Комісії у підготовці цієї монографії не означає схвалення її змісту. Вона відображає лише думку авторів, і *Європейська Комісія не несе відповідальність* за будь-яке використання інформації, що міститься в ній.

Львів
Растр-7
2025

Co-funded by the
European Union

Jean Monnet
Programme

**Ihor KULYNIAK, Oleh KARYY,
Solomiya OHINOK-KOPYLCHAK, Yuliya BONDARENKO**

PROSPECTS FOR THE COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND THE EU IN THE PROMOTION OF HERITAGE AND CULTURAL TOURISM

Monograph

within the framework of the implementation of the Erasmus+ Programme Jean Monnet Module
101085171 – EEPHCT – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH
«European experience in the promotion of heritage and cultural tourism» (EEPHCT)

The monograph was prepared in the framework of the Jean Monnet Module «European experience in the promotion of heritage and cultural tourism» (101085171 – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH) (EEPHCT), implemented by Lviv Polytechnic National University (Department of Management of Organizations) with the support of the Erasmus+ Programme of the EU. Funded by the European Union. The views and opinions expressed, however, are those of the authors and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Commission. Neither the European Union nor the European Commission can be held responsible for them.

Lviv
Rastr-7
2025

УДК 339.138 : 379.85 : 338.48 : 351.85 : 911.3
К 21

*Рекомендовано Вченою радою
Національного університету «Львівська політехніка»
(Протокол № 27 від 30 вересня 2025 р.)*

Автори:

Ігор КУЛИНЯК, кандидат економічних наук, доцент, керівник проєкту
Олег КАРИЙ, доктор економічних наук, професор
Соломія ОГІНОК-КОПИЛЬЧАК, кандидат економічних наук, доцент
Юлія БОНДАРЕНКО, кандидат економічних наук

Рецензенти:

Лілія УКРАЇНЕЦЬ д-р. екон. наук, професор, професорка кафедри міжнародних економічних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка
Наталія СТАНАСЮК д-р. екон. наук, професор, професорка кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва Національного університету «Львівська політехніка»
Анатолій КУЧЕР д-р. екон. наук, ст. дослідник, професор кафедри менеджменту організацій Національного університету «Львівська політехніка»

К 21 **Кулиняк І. Я., Карий О. І., Огінок-Копильчак С. В., Бондаренко Ю. Г. Перспективи співпраці між Україною та ЄС у сфері популяризації історичної спадщини та культурного туризму: монографія.** Львів: Растр-7, 2025. 228 с.
ISBN 978-617-8590-73-4

Монографія присвячена дослідженню перспектив співпраці між Україною та Європейським Союзом у сфері популяризації історичної спадщини та розвитку культурного туризму. У роботі проаналізовано теоретичні основи теми, оцінено культурно-туристичний потенціал України в умовах євроінтеграції, розглянуто можливості міжнародного партнерства, а також вивчено успішний європейський досвід у цій сфері. Монографія поєднує аналітичний підхід із практичними рекомендаціями, що можуть бути використані в культурній політиці, туристичному менеджменті та міждержавному співробітництві.

Монографію підготовлено в рамках виконання освітнього проєкту міжнародної програми Jean Monnet Module «Європейський досвід популяризації історичної спадщини та культурного туризму» (101085171 – EEPHCT – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH) (EEPHCT) (<https://lpnu.ua/eephct>), реалізованого колективом кафедри менеджменту організацій Національного університету «Львівська політехніка» за підтримки Програми Європейського Союзу Erasmus+.

Монографію рекомендовано для науковців, аспірантів та здобувачів закладів вищої освіти. Вона буде корисною підприємцям, менеджерам, туризмознавцям, музеєзнавцям, працівникам сфери культури і туризму, географам та історикам, а також усім тим, хто цікавиться проблемами популяризації історичної спадщини та культурного туризму.

УДК 339.138 : 379.85 : 338.48 : 351.85 : 911.3

© Кулиняк І. Я., Карий О. І.,
Огінок-Копильчак С. В.,
Бондаренко Ю. Г., 2025

© Видавництво «Растр-7», 2025

ISBN 978-617-8590-73-4

UDC 339.138 : 379.85 : 338.48 : 351.85 : 911.3
K 21

*Recommended by the Academic Council
of Lviv Polytechnic National University
(Protocol No 27 of 30 September, 2025)*

Authors:

Ihor KULYNIAK, Candidate of Economics, Associate Professor, Project Manager
Oleh KARYY, Doctor of Economics, Professor
Solomiya OHINOK-KOPYLCHAK, Candidate of Economics, Associate Professor
Yuliya BONDARENKO, Candidate of Economics

Reviewers:

Liliia UKRAINETZ Doctor of Economics, Professor, Professor at the Department of International Economic Relations, Ivan Franko National University of Lviv
Nataliia STANASIUK Doctor of Economics, Professor, Professor at the Department of Management and International Business, Lviv Polytechnic National University
Anatolii KUCHER Doctor of Economics, Senior Research Fellow, Professor at the Department of Management of Organizations, Lviv Polytechnic National University

K 21 **Kulyniak I., Karyy O., Ohinok-Kopylchak S., Bondarenko Yu. Prospects for the cooperation between Ukraine and the EU in the promotion of heritage and cultural tourism: monograph.** Lviv: Rastr-7, 2025. 228 p.
ISBN 978-617-8590-73-4

The monograph is devoted to the study of the prospects for cooperation between Ukraine and the European Union in the promotion of heritage and cultural tourism. The work analyzes the theoretical foundations of the topic, assesses the cultural and tourism potential of Ukraine in the context of European integration, considers the possibilities of international partnership, and also studies successful European experience in this area. The monograph combines an analytical approach with practical recommendations that can be used in cultural policy, tourism management, and interstate cooperation.

The monograph was prepared in the framework of the Jean Monnet Module «European experience in the promotion of heritage and cultural tourism» (101085171 – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH) (EEPHCT), implemented by Lviv Polytechnic National University (Department of Management of Organizations) with the support of the Erasmus+ Programme of the EU.

The monograph is recommended for scientists, postgraduate students and applicants to higher education institutions. It will be useful for entrepreneurs, managers, tourism experts, museologists, workers in the field of culture and tourism, geographers and historians, as well as all those interested in the problems of the promotion of heritage and cultural tourism.

UDC 339.138 : 379.85 : 338.48 : 351.85 : 911.3

ISBN 978-617-8590-73-4

© Kulyniak Ihor, Karyy Oleh,
Ohinok-Kopylchak Solomiya,
Bondarenko Yuliya, 2025
© «Rastr-7» Publishing house, 2025

ПЕРЕДМОВА

Монографію підготовлено в рамках виконання освітнього проєкту міжнародної програми Jean Monnet Module «Європейський досвід популяризації історичної спадщини та культурного туризму» (101085171 – ЕЕРНСТ – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH) (ЕЕРНСТ) (<https://lpnu.ua/eephct>), реалізованого колективом кафедри менеджменту організацій Національного університету «Львівська політехніка» за підтримки Програми Європейського Союзу Erasmus+. Підтримка Європейської Комісії у підготовці цієї монографії не означає схвалення її змісту. Вона відображає лише думку авторів, і *Європейська Комісія не несе відповідальність* за будь-яке використання інформації, що міститься в ній.

У ХХІ столітті культурна спадщина та туризм, пов'язаний із нею, стають не лише елементами національної ідентичності, а й важливими складовими міжнародного партнерства, економічного розвитку та міжкультурного діалогу. Усе більше держав визнають, що інвестиції у збереження та популяризацію історико-культурного надбання здатні не лише підтримати духовне відродження суспільства, а й суттєво вплинути на його соціальну згуртованість, туристичну привабливість, інноваційний потенціал та конкурентоспроможність на міжнародній арені.

Україна, перебуваючи на шляху глибокої євроінтеграції, стикається з нагальною потребою осмислення нових підходів до збереження, актуалізації та просування власної історичної спадщини в діалозі з європейською спільнотою. Європейський Союз, у свою чергу, розглядає культурну спадщину як стратегічний ресурс, що сприяє сталому розвитку, розширенню міждержавного співробітництва та формуванню спільної європейської ідентичності. Саме тому поглиблення партнерства між Україною та ЄС у сфері популяризації історичної спадщини та культурного туризму є не лише актуальним, але й необхідним кроком для обох сторін.

Ця монографія має на меті всебічно проаналізувати перспективи такого співробітництва, зосереджуючи увагу на теоретичних, методологічних і практичних аспектах взаємодії. У центрі дослідження – сучасні виклики, з якими стикаються обидві сторони в контексті глобалізаційних процесів, цифровізації, постпандемійної трансформації туристичних практик, а також повномасштабної війни в Україні, що створює нові загрози, але водночас відкриває вікно можливостей для глибшого переосмислення ролі культури у зміцненні міжнародної солідарності.

Монографія присвячена дослідженню історико-культурної спадщини та розвитку культурного туризму в контексті євроінтеграційних процесів України. У першому розділі розкрито теоретико-методологічні засади теми:

історична спадщина як об'єкт наукового аналізу, поняття й класифікація культурного туризму, європейські підходи до збереження та популяризації культурних ресурсів, а також нормативно-правові засади в Україні та ЄС. Другий розділ присвячено аналізу потенціалу України у сфері культурного туризму: окреслено історичні передумови, проведено SWOT- та PEST-аналіз, розглянуто стан інфраструктури, туристичну привабливість історичних місць і роль культурних маршрутів у глобалізаційних процесах. У третьому розділі увагу зосереджено на євроінтеграційному вимірі: простежено етапи євроінтеграційної політики у сфері туризму, визначено напрями українсько-європейської співпраці у популяризації культурної спадщини, проаналізовано роль міжнародних грантів та інвестицій у відновленні спадщини й розвитку туристичних проєктів в умовах війни та післявоєнної відбудови. Четвертий розділ акцентує на європейському досвіді: висвітлено програми ЄС у сфері культурної співпраці, найкращі практики країн-членів, механізми транскордонного партнерства, цифрові інструменти популяризації, а також перспективи стратегічного партнерства України та ЄС у сфері історико-культурного туризму. Зроблені узагальнення та рекомендації мають практичне значення для формування державної політики, розвитку міжнародного партнерства та впровадження європейських практик у сфері охорони й популяризації спадщини.

Варто зазначити, що дане дослідження здійснюється в умовах надзвичайної історичної турбулентності – війна, яку розв'язала Російська Федерація проти України, зумовила глибокі зміни в європейській системі безпеки, але водночас активізувала політичну та культурну підтримку України з боку ЄС. На цьому тлі культурна дипломатія та збереження спадщини виступають як потужні інструменти консолідації європейського простору на основі спільних цінностей, вшанування пам'яті та протистояння дезінформації.

Запропонована монографія має на меті не лише окреслити поточний стан справ і визначити напрями розвитку співпраці між Україною та Європейським Союзом, а й сформулювати стратегічні орієнтири для формування нової культурної політики, здатної відповісти на виклики сьогодення та закласти основи стійкого культурного розвитку на майбутнє.

Результати цього дослідження стануть корисними для науковців, експертів, практиків, представників органів державної влади, міжнародних інституцій та громадських організацій, зацікавлених у поглибленні українсько-європейських зв'язків у сфері культури, спадщини та туризму.

ЗМІСТ

Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження історичної спадщини та культурного туризму.....	8
1.1. Історична спадщина як об'єкт наукового аналізу.....	8
1.2. Культурний туризм: поняття та класифікація.....	22
1.3. Європейські підходи до збереження та популяризації історико-культурної спадщини.....	34
1.4. Нормативно-правове забезпечення розвитку історико-культурного туризму в Україні та ЄС.....	42
Розділ 2. Потенціал України у сфері культурного туризму та збереження історичної спадщини: передумови, ресурси та перспективи розвитку.....	47
2.1. Передумови розвитку історико-культурного туризму в Україні.....	47
2.2. SWOT-аналіз розвитку історико-культурного туризму в Україні.....	54
2.3. Сучасний стан інфраструктурного забезпечення туристичної діяльності в Україні.....	60
2.4. Туристична привабливість історичних місць в Україні.....	68
2.5. Розвиток та роль історико-культурних туристичних маршрутів України у контексті глобалізаційних процесів.....	76
Розділ 3. Євроінтеграційний вимір збереження історичної спадщини та розвитку культурного туризму України.....	89
3.1. Етапи євроінтеграційної політики України у сфері туризму.....	89
3.2. Напрями популяризації історичної спадщини та підтримки культурного туризму: українсько-європейський вимір.....	98
3.3. Міжнародні гранти та інвестиції як інструмент відновлення історичної спадщини та розвитку туристичних проєктів в умовах війни та повоєнний період.....	103
3.4. Участь місцевих громад та громадських організацій у євроінтеграційних процесах у сфері історико-культурного туризму.....	108
Розділ 4. Європейський досвід популяризації історичної спадщини та культурного туризму.....	117
4.1. Програми ЄС у сфері культурної співпраці.....	117
4.2. Кращі практики країн-членів ЄС у розвитку культурного туризму та збереженні історичної спадщини.....	123
4.3. Механізми транскордонного культурного партнерства у процесі інтеграції України до європейського культурного простору.....	126
4.4. Використання цифрових технологій у популяризації історичної спадщини та культурного туризму.....	131
4.5. Потенційні напрями стратегічного партнерства України та ЄС у сфері історико-культурного туризму.....	142
Список використаних джерел.....	149
Додаток А. Візуалізація моделювання залежностей кількості об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО та показників туристичної діяльності для України та країн ЄС.....	166
Додаток Б. Список об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО у країнах Європейського Союзу.....	169
Додаток В. Список об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні.....	203
Додаток Г. Елементи нематеріальної культурної спадщини України у списках ЮНЕСКО.....	218

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ ТА КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Історична спадщина як об'єкт наукового аналізу

Історична спадщина – це сукупність матеріальних та нематеріальних об'єктів, що є свідченнями історичних процесів, культурних досягнень та соціальних змін, які відбувалися на різних етапах розвитку людства. Вона охоплює археологічні пам'ятки, будівлі, монументи, літературні та мистецькі твори, а також традиції, обряди та знання, що передаються від покоління до покоління. Історична спадщина є важливою частиною культурного та національного самовизначення кожної країни, а її збереження та вивчення є не лише необхідним для розуміння минулого, але й критично важливим для розвитку сучасних суспільств.

Історична спадщина включає в себе широкий спектр об'єктів, які мають культурну, історичну, наукову та естетичну цінність. Дослідження праць вітчизняних та зарубіжних науковців (Ж. Бучко, А. Стецюк [182], К. Гуляков [192; 193], О. Дрегалю [196], В. Непомнящих [239], В. Романовський [261], Л. Тарангул, І. Чернікова, Л. Дрогомирецька [270], Б. Четверіков, В. Глотов [284]), М. Beynon, С. Jones, М. Munday, N. Roche [16], G. Hasan, Y. Mahmood, A. Salman [55], Ş. Körmeçli [117], S. Hamid, Q. Abdullah, T. Lee [53] дозволило структурувати історичну спадщину за певними ознаками:

1. За формою існування: матеріальна та нематеріальна спадщина.

1.1. Матеріальна історична спадщина – це об'єкти, які мають фізичну форму і зафіксовані у просторі. Вони можуть бути створені природним чи людським чинником і мають історичну, наукову, архітектурну або художню цінність.

Основні види:

– архітектурні пам'ятки – замки, церкви, палаці, фортеці, будівлі з історичною чи художньою цінністю;

– археологічні об'єкти – кургани, городища, стоянки первісних людей, залишки стародавніх поселень;

– меморіальні об'єкти – могили видатних діячів, пам'ятники, місця боїв, місця масових поховань;

– музейні експонати – предмети побуту, прикраси, документи, книги, зброя;

– інженерні споруди – мости, оборонні системи, водогінні та гідротехнічні комплекси;

– історичні ландшафти – культурні та природні комплекси, що мають історичне значення.

1.2. Нематеріальна історична спадщина – це традиції, знання, вірування, обряди та інші форми вираження культури, які передаються з покоління в покоління.

Основні види:

- усна народна творчість – казки, легенди, пісні, приказки, епоси;
- традиції, обряди, свята – весільні, поховальні, календарні ритуали, святкування;
- народні ремесла і промисли – гончарство, вишивка, ткацтво, ковальство;
- традиційна кулінарія – рецепти, техніки приготування, культурні контексти харчування;
- знання про природу і всесвіт – народна астрономія, медицина, прогностичні знання;
- мова як носій культури – діалекти, мова обрядів, мова народного мистецтва.

2. За походженням (генезисом):

- автентична (локальна) – сформована в межах певної етнічної або національної культури (наприклад, гуцульська спадщина Карпат);
- запозичена (інтегрована) – набута внаслідок міжкультурного обміну, колонізації, міграцій (наприклад, римське архітектурне планування в містах Європи);
- мішаного походження – спадщина, яка виникла внаслідок взаємодії різних культурних впливів (наприклад, кримськотатарська архітектура з візантійськими та ісламськими елементами).

3. За хронологією (історичною добою):

- первісна спадщина – об'єкти доісторичного періоду (печери, стоянки, наскельні малюнки);
- антична спадщина – спадщина грецької, римської та скіфської цивілізацій;
- середньовічна спадщина – замки, монастирі, культові споруди, літописи;
- модерна спадщина – міська архітектура XIX–XX ст., індустріальні об'єкти;
- новітня спадщина – спадщина радянського періоду, спадщина незалежної України.

4. За територіальною ознакою:

- світова спадщина – об'єкти, визнані ЮНЕСКО як такі, що мають універсальну цінність для всього людства (Херсонес Таврійський, резиденція митрополитів у Чернівцях);
- національна спадщина – об'єкти, що мають значення для всієї держави (Софія Київська, Кам'янець-Подільська фортеця);

– регіональна спадщина – об’єкти, важливі в межах конкретного регіону (козацькі могили на Черкащині, бойківські церкви Карпат);

– місцева спадщина – об’єкти, що мають значення для конкретної громади чи населеного пункту (сільські каплиці, родові садиби).

5. За функціональним призначенням:

– сакральна – храми, церкви, мечеті, святі джерела, поховання;

– житлова – історичні будинки, садиби, палаци;

– громадська – театри, ратуші, школи, університети;

– оборонна – фортеці, замки, вали, бастіони;

– виробнича/індустріальна – млини, шахти, заводи, залізниці;

– меморіальна – місця пам’яті, пам’ятники, кладовища.

6. За рівнем охорони:

– об’єкти місцевого значення – захищаються на рівні громад або регіонів;

– об’єкти національного значення – охороняються державою, мають загальнодержавну цінність;

– об’єкти Світової спадщини ЮНЕСКО – включені до Списку всесвітньої спадщини, під міжнародною охороною.

7. За ступенем збереженості:

– добре збережені (автентичні) – залишилися майже без змін;

– реставровані – частково чи повністю відновлені з оригінальних або нових матеріалів;

– фрагментарні – збережені лише окремі частини чи елементи;

– втрачена спадщина – відома за архівними, історичними чи усними джерелами, але фізично не існує.

8. За формою власності:

– державна – належить державі, управляється органами влади;

– комунальна – у власності територіальних громад;

– приватна – у власності фізичних або юридичних осіб;

– змішана – співвласність різних суб’єктів.

Ця класифікація дозволяє всебічно аналізувати історичну спадщину, визначати її цінність, рівень збереження, потенціал для туристичного використання та пріоритети охорони. У практиці державного управління та культурної політики така систематизація дає змогу формувати ефективні стратегії збереження й популяризації культурної спадщини як частини національного багатства та міжнародного партнерства.

Для кращого розуміння різноманітності історичної спадщини, її типів та специфіки збереження, у табл. 1.1 наведено класифікацію основних видів історичної спадщини за різними ознаками. Порівняльний аналіз прикладів із України та країн Європейського Союзу демонструє як спільні риси, так і унікальні національні особливості, що підкреслюють культурне багатство

обох регіонів. Такий підхід сприяє виявленню перспектив співпраці у сфері популяризації, збереження та розвитку культурного туризму.

Таблиця 1.1

Приклади історичної спадщини в Україні та країнах Європейського Союзу

Класифікаційні ознаки	Приклади в Україні	Приклади в країнах ЄС
1. За формою існування		
Матеріальна спадщина	Софія Київська, Хотинська фортеця, Кам'янець-Подільська фортеця	Колізей (Італія), замок Нойшванштайн (Німеччина), Афінський акрополь (Греція)
Нематеріальна спадщина	Петриківський розпис, Козацькі пісні Дніпропетровщини, борщ	Фламенко (Іспанія), багетне пекарство (Франція), харватський спів Кіара
2. За походженням		
Автентична	Гуцульська архітектура, народні пісні Полісся	Баскська культура (Іспанія), фольклор Трансильванії (Румунія)
Запозичена	Ренесансні палаци Львова	Римські терми у Франції (Нім), візантійські храми у Болгарії
Мішаного походження	Кримськотатарська спадщина (Ханський палац у Бахчисараї)	Сицилійська архітектура з арабсько-норманськими впливами (Італія)
3. За історичною добою		
Первісна спадщина	Кам'яна Могила (Запорізька обл.), стоянка Королеве	Дольмени Бретані (Франція), Альтаміра (Іспанія)
Антична спадщина	Ольвія, Тіра, Херсонес Таврійський	Помпеї (Італія), Ефес (Греція)
Середньовічна спадщина	Замки Закарпаття, Лаври, Золочівський замок	Каркассон (Франція), Вавель (Польща), монастирі Метеори (Греція)
Модерна спадщина	Будівлі в стилі модерн у Києві, Одеський оперний театр	Будівлі Гауді (Барселона), австрійський сецесійний павільйон
Новітня спадщина	Об'єкти радянського модернізму, Чорнобильська зона	Меморіал Берлінської стіни, об'єкти індустриального спадку в Бельгії
4. За територіальною ознакою		
Національна спадщина	Софія Київська, Лавра, Замки Львова	Версаль (Франція), Афінський акрополь (Греція), Праський Град (Чехія)
Регіональна спадщина	Бойківські дерев'яні церкви, Подільські замки	Баварські замки (Німеччина), Тосканські містечка (Італія)
Місцева спадщина	Садоби Поділля, млини на Слобожанщині	Локальні церкви в Естонії, фольклорні села в Угорщині
Світова спадщина (ЮНЕСКО)	Резиденція митрополитів у Чернівцях, Херсонес, дерев'яні церкви Карпат	Стоунхендж (Велика Британія), Венеція (Італія), Вавель (Польща)

Класифікаційні ознаки	Приклади в Україні	Приклади в країнах ЄС
5. За функціональним призначенням		
Сакральна	Почаївська Лавра, Троїцький собор у Чернігові	Собор Паризької Богоматері, Саграда Фамілія (Іспанія)
Житлова	Старі садиби (наприклад, Качанівка)	Старі квартали Праги, середньовічні будинки у Брюгге (Бельгія)
Громадська	Театр ім. Франка, Університет Шевченка	Парламент у Будапешті, Університет Сорбонна
Оборонна	Білгород-Дністровська фортеця, Луцький замок	Краківські мури, Замок Каркассон (Франція)
Виробнича/індустриальна	Шахти Донбасу, старі водяні млини	Шахти Валлонії (Бельгія), мануфактури у Лодзі (Польща)
Меморіальна	Меморіал жертв Голодомору, Бабин Яр	Меморіал Маутгаузен (Австрія), меморіали Голокосту (Німеччина)
6. За рівнем охорони		
Місцевого значення	Старовинна каплиця в селі, локальні млини	Маленькі костели у сільських громадах Польщі чи Словенії
Національного значення	Замок у Підгірцях, Ханський палац	Версальський палац, Афінський акрополь
Світового значення	Софія Київська, Херсонес, дерев'яні церкви Карпат	Колізей, Гранд-Плас у Брюсселі, Місто Толедо (Іспанія)
7. За ступенем збереженості		
Добре збережені	Києво-Печерська лавра, Львівський історичний центр	Старе місто в Таллінні, Зальцбург
Реставровані	Золочівський замок, Успенська церква у Львові	Ельбська філармонія (відновлена індустрія, Німеччина), монастирі в Іспанії
Фрагментарні	Залишки Десятинної церкви, городища	Руїни римських вілл у Франції, залишки фортець у Португалії
Втрачена спадщина	Знищені храми, дерев'яні церкви внаслідок війни	Зруйновані під час війни міста Дрездена чи Варшави (пізніше частково відновлені)

Джерело: систематизовано авторами на основі [16; 53; 55; 117; 182; 192; 193; 196; 239; 261; 270; 284]

Історична спадщина є важливим чинником у формуванні національної та культурної ідентичності. Вона не лише відображає культурну спадщину певної спільноти, а й визначає її місце в глобальному контексті. Збереження пам'яток, відновлення історичних об'єктів та популяризація традицій сприяє формуванню громадянської гордості та згуртованості [279].

Об'єкти ЮНЕСКО як історична спадщина мають надзвичайно важливе значення для людства, адже вони є унікальними свідками розвитку цивілізацій, культури та природи. Вони зберігають пам'ять про минуле,

допомагають відтворити історичні події та процеси, а також формують уявлення про багатство й різноманітність культурного та природного середовища. Такі пам'ятки виступають символами національної гордості й водночас стають спільним надбанням усього людства, сприяючи зміцненню культурної ідентичності та спадковості [94]. Окрім того, вони виконують важливу освітню функцію, адже слугують своєрідними «живими підручниками», через які можна вивчати історію, архітектуру, мистецтво, релігію чи природні явища. Водночас об'єкти спадщини ЮНЕСКО мають і практичне значення: вони приваблюють туристів, стимулюють економічний розвиток регіонів, створюють нові можливості для місцевих громад. Їхня охорона потребує міжнародної співпраці, що сприяє діалогу між культурами, підвищенню рівня взаєморозуміння й толерантності. Головна місія ЮНЕСКО полягає в тому, щоб передати ці скарби у спадок майбутнім поколінням, зберігши їхню унікальність і цінність.

Об'єкти спадщини ЮНЕСКО в країнах Європейського Союзу мають величезне значення як для збереження історичної та культурної пам'яті, так і для розвитку туристичної інфраструктури та міжнародного співробітництва [94]. Країни ЄС володіють значною кількістю об'єктів, внесених до Списку всесвітньої спадщини, серед яких численні середньовічні міста, замки, монастирі, археологічні пам'ятки, а також природні ландшафти. Вони відображають багатство історії регіону, розвиток різних цивілізацій та культурні взаємодії, які відбувалися на європейському континенті протягом століть (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Кількість об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО у країнах ЄС, 2022 р.

Країни	Кількість об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО
Європейський Союз	432
Україна	7
Бельгія	15
Болгарія	10
Чехія	16
Данія	10
Німеччина	52
Естонія	2
Ірландія	2
Греція	18
Іспанія	49
Франція	50
Хорватія	10
Італія	58

Продовження табл. 1.2

<i>Країни</i>	<i>Кількість об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО</i>
Кіпр	3
Латвія	2
Литва	4
Люксембург	1
Угорщина	8
Мальта	3
Нідерланди	12
Австрія	12
Польща	17
Португалія	17
Румунія	9
Словенія	5
Словаччина	8
Фінляндія	7
Швеція	15

Джерело: [160-162]

На основі табл. 1.2 можна зробити декілька важливих висновків щодо об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в країнах Європейського Союзу. По-перше, спостерігається значна різниця у кількості об'єктів між державами: найбільше об'єктів зосереджено в Італії (58), Франції (50), Німеччині (52) та Іспанії (49), що свідчить про багатство їхньої історико-культурної спадщини та давні традиції розвитку міст, архітектури та мистецтва. По-друге, є країни з відносно невеликою кількістю об'єктів, наприклад Люксембург (1), Естонія та Ірландія (по 2), що може бути пов'язано з меншою територією, історичною специфікою або пізнішим залученням до списку ЮНЕСКО.

В цілому, країни ЄС володіють величезним культурним та природним надбанням – загалом 432 об'єкти, що становить значну частку світової спадщини. Для України, яка має лише 7 об'єктів, ця цифра підкреслює потребу в активнішій охороні та популяризації національних пам'яток для підвищення їх видимості на міжнародному рівні. Таким чином, дані таблиці демонструють нерівномірне розподілення об'єктів спадщини в ЄС, відображаючи історичні, культурні та географічні особливості окремих країн, і підкреслюють важливість міжнародної співпраці у збереженні та популяризації цих унікальних пам'яток.

Порівняльний аналіз залежності між кількістю об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО та різними показниками туристичної активності для України та країн ЄС (Додаток А), поведений авторами і представлений у публікації [70], демонструє такі основні тенденції:

1. Об'єкти ЮНЕСКО мають суттєвий вплив на розвиток історико-культурного туризму: країни з більшою кількістю об'єктів зазвичай мають вищі туристичні показники:

– для більшості показників спостерігається сильна позитивна кореляція між кількістю об'єктів ЮНЕСКО та показниками, які характеризують рівень розвитку туристичної сфери;

– найвищі коефіцієнти детермінації ($R^2 > 0,75$) характерні для більшості залежностей аналізованих показників. Внутрішній туризм сильніше залежить від кількості об'єктів ЮНЕСКО, ніж міжнародний, що підтверджується тим, що кореляція між кількістю об'єктів ЮНЕСКО та внутрішніми туристами ($R^2 = 0,7924$) вища, ніж для міжнародних туристів ($R^2 = 0,6492$). Це означає, що мешканці країни більше подорожують у межах своєї держави, якщо там є історико-культурні та природні пам'ятки.

2. Італія, Франція, Іспанія та Німеччина є незаперечними лідерами за всіма показниками: вони мають найвищі доходи від туризму та найбільше туристичних підприємств; у цих країнах значна кількість як іноземних, так і внутрішніх туристів; високий рівень розвитку закладів розміщення та туристичної інфраструктури. Ці країни стабільно показують високі значення в усіх категоріях, що пояснюється великою кількістю історико-культурних пам'яток, високим рівнем туристичних послуг та зручними умовами для подорожей. Австрія, Хорватія, Греція та Нідерланди також демонструють високі результати у сфері туризму, особливо щодо прийому іноземних туристів.

3. Україна займає нижні позиції за всіма показниками туристичної активності: доходи від туризму залишаються низькими навіть за наявності об'єктів ЮНЕСКО; кількість туристичних підприємств та закладів розміщення значно менша, ніж у країнах ЄС; внутрішній та міжнародний туризм недостатньо розвинений, що проявляється у невеликій кількості прибуттів та ночей у закладах розміщення.

Країни з великою кількістю об'єктів ЮНЕСКО отримують значні переваги у розвитку туризму. Кількість об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО є важливим чинником розвитку історико-культурного туризму, але для успіху необхідна комплексна стратегія, яка включає розвиток інфраструктури, маркетинг та покращення сервісу. Україна має можливості для зростання, але для цього потрібні стратегічні зміни в підході до розвитку туристичної сфери.

Об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО не лише зберігають минуле, а й слугують джерелом національної гордості та формують культурну ідентичність, підкреслюючи унікальність кожної держави, одночасно демонструючи спільні європейські цінності. Вони мають важливу освітню роль, допомагаючи сучасним поколінням вивчати історію, архітектуру, мистецтво та природні явища. Окрім культурної та освітньої значущості, об'єкти спадщини ЮНЕСКО в ЄС активно використовуються для розвитку

туризму, що стимулює економіку регіонів, створює нові робочі місця та сприяє розвитку інфраструктури.

Особлива увага приділяється збереженню цих об'єктів, що вимагає міжнародного співробітництва та обміну досвідом між країнами ЄС. Це сприяє розвитку культурного діалогу, толерантності та взаєморозуміння між народами. Завдяки охороні та популяризації об'єктів ЮНЕСКО, країни Євросоюзу демонструють приклад відповідального ставлення до історичної та природної спадщини, передаючи її майбутнім поколінням як важливу частину світової культурної скарбниці.

Список об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО у країнах Європейського Союзу та в Україні, а також характеристика елементів нематеріальної культурної спадщини України у списках ЮНЕСКО представлено у Додатках Б-Г.

Музеї є важливими об'єктами історичної спадщини, оскільки вони не лише зберігають матеріальні свідчення минулого, а й виконують роль освітніх, наукових та культурних центрів. Вони накопичують та систематизують артефакти, твори мистецтва, документи, технічні та природничі зразки, що дозволяє сучасним і майбутнім поколінням досліджувати історію, культуру та наукові досягнення людства. Як об'єкти спадщини, музеї відображають культурну ідентичність народів, їхні традиції та спосіб життя [105]. Багато музеїв самі по собі є історичними пам'ятками: старовинні палаци, замки, будинки визначних діячів стають місцем збереження експозицій і водночас об'єктами архітектурної спадщини. Через це музеї виконують подвійне завдання – зберігати культурні цінності всередині та самі бути частиною культурного ландшафту.

Крім того, музеї відіграють важливу освітню роль, надаючи можливість безпосередньо ознайомитися з історичними фактами, художніми творами та науковими досягненнями. Вони сприяють розвитку критичного мислення, вихованню поваги до минулого і формуванню усвідомлення цінності культурної спадщини. Музеї також є центрами туристичної привабливості, стимулюючи економіку регіонів та підвищуючи міжнародний імідж країн.

Візуалізація кількості музеїв та їх кількості на мільйон жителів у країнах ЄС та в Україні представлена на рис. 1.1-1.2.

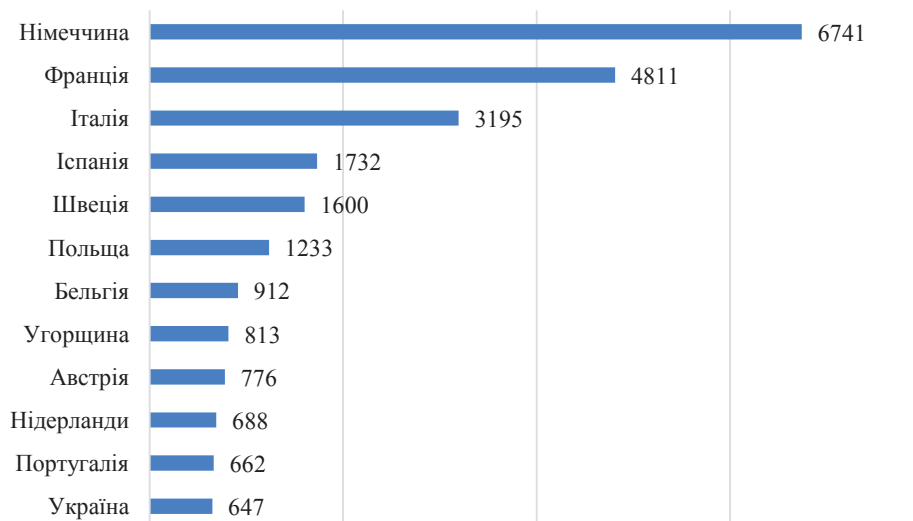

Рис. 1.1. Рейтинг провідних країн ЄС та України за кількістю музеїв, березень 2021 р.

Джерело: [81]

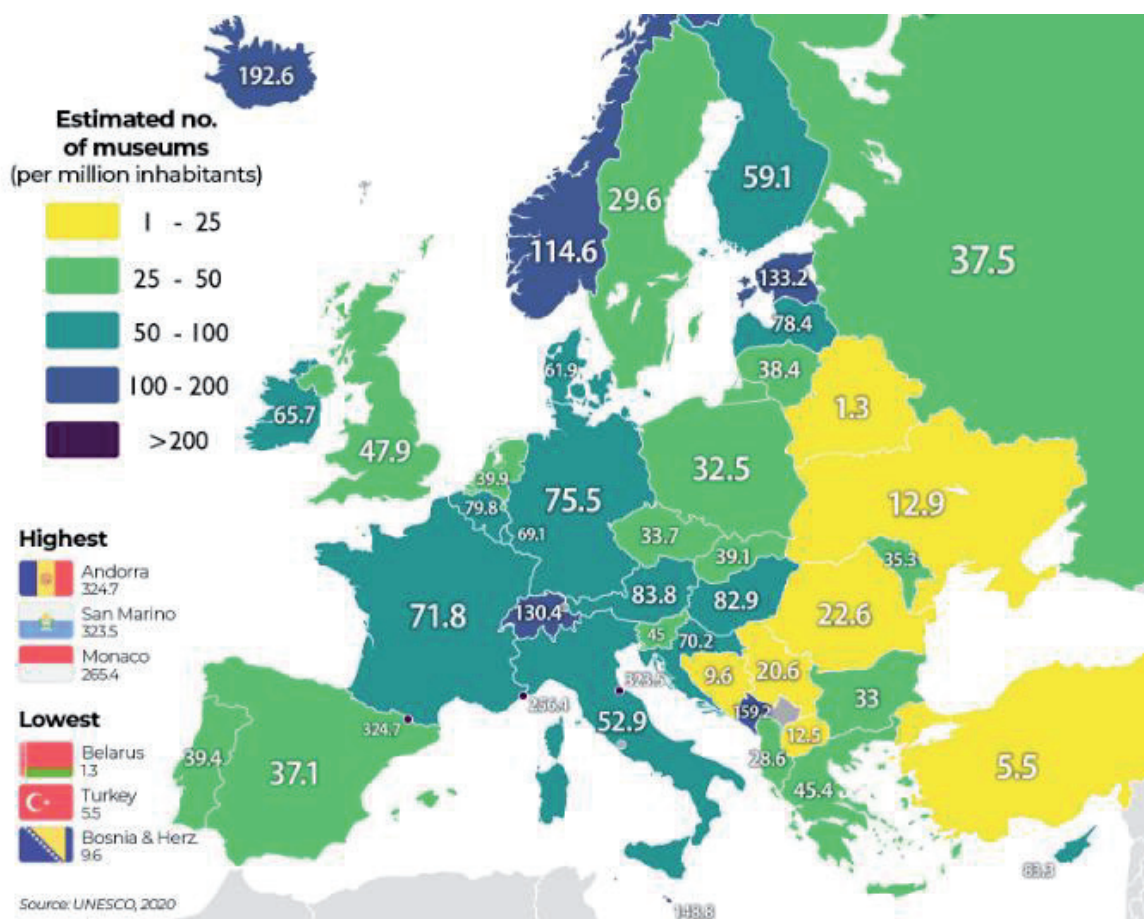

Рис. 1.2. Кількість музеїв на мільйон жителів, 2020 р.

Джерело: [92]

Порівняльний аналіз функціонування музеїв як об'єкту історико-культурного туризму у країнах Європейського Союзу та Україні, поведений авторами і представлений у публікації [70], дозволяє зробити такі висновки:

1. Україна значно відстає за загальною кількістю музеїв порівняно з провідними країнами ЄС. В Україні станом на 2021 р. було зареєстровано 647 музеїв, що дозволило зайняти 12 рейтингову позицію. Для порівняння, у Німеччині (6,741 музеїв), Франції (4,811), Італії (3,195) та Іспанії (1,732) кількість музеїв значно вища, що свідчить про важливість культури та історії для цих держав. За загальною кількістю музеїв Україна суттєво поступається навіть меншим за населенням європейським країнам, таким як Австрія (776), Угорщина (813) та Бельгія (912). У багатьох країнах ЄС музеї активно підтримуються державою та працюють як важливі культурні й туристичні об'єкти. Велика кількість музеїв свідчить про високий рівень збереження та популяризації національної спадщини.

2. Кількість музеїв на мільйон жителів у країнах ЄС значно вища, ніж в Україні. У більшості країн ЄС показник коливається в діапазоні від 30 до 100 музеїв на мільйон населення, а в деяких, наприклад, у Швейцарії (130,4), Чорногорії (159,7), Естонії (133,2) та Норвегії (114,6), навіть перевищує 100. Україна має один із найнижчих показників серед європейських країн – лише 12,9 музеїв на мільйон жителів, що є вкрай низьким результатом порівняно з більшістю держав ЄС. Це свідчить про слабку інституційну підтримку музейної справи, про недостатнє фінансування та низький розвиток цієї сфери.

Україна значно відстає від країн ЄС за кількістю музеїв як у загальному вимірі, так і на душу населення. Це вказує на недостатню увагу до розвитку музейної справи, фінансування та популяризації історико-культурної спадщини. Країни ЄС активно використовують музеї як засіб збереження культурної спадщини та розвитку туризму. Для покращення ситуації необхідні державні програми підтримки музеїв, залучення інвестицій, розвиток туристичної інфраструктури та заохочення громадян до відвідування музеїв.

У постмодерному світі, де все більше важливим стає міжкультурний діалог, історична спадщина є основою для формування взаєморозуміння та співпраці між різними народами і культурами. Для України, яка переживає етап активної євроінтеграції та постконфліктного відновлення, роль історичної спадщини в національному самоусвідомленні є особливо значущою.

Історична спадщина є невід'ємною складовою культурного простору будь-якої нації, формуючи її ідентичність, цінності та світогляд. Вона виступає як міст між минулим і сучасністю, зберігаючи пам'ять про визначні події, видатних діячів, традиції та мистецькі здобутки. Роль історичної

спадщини в розвитку культури та культурного туризму багатогранна і охоплює такі ключові аспекти:

1. Формування національної ідентичності [278] та культурної самосвідомості [286]. Історичні пам'ятки, традиції, мова та інші культурні артефакти дозволяють усвідомити власне коріння, відчувати спадкоємність поколінь і гордість за свою країну. Вони допомагають зберегти культурну самобутність у світі глобалізації та створюють платформу для діалогу між поколіннями. Це особливо важливо для України, де історична спадщина зберігає пам'ять про численні етапи боротьби за незалежність і розвиток державності.

2. Сприяння соціокультурному розвитку [245] та творчому потенціалу [237]. Історична спадщина є джерелом натхнення для митців, письменників, музикантів та інших творчих особистостей. Вона надихає на створення нових культурних продуктів, що поєднують традиції з сучасністю. Завдяки цьому відбувається живий розвиток культури, її адаптація до сучасних реалій без втрати автентичності.

3. Основний ресурс для культурного туризму [179; 198; 293]. Історична спадщина є фундаментом культурного туризму – одного з найдинамічніших і найбільш привабливих видів туризму у світі. Пам'ятки історії та культури приваблюють мільйони туристів, створюючи стабільний попит на туристичні послуги та сприяючи розвитку інфраструктури. Туристи прагнуть не лише відпочити, але й дізнатися більше про історію, традиції, мистецтво та побут інших народів, що підсилює міжкультурний обмін і порозуміння.

4. Економічний потенціал та розвиток регіонів [189; 280]. Популяризація історичної спадщини через культурний туризм сприяє збільшенню доходів місцевих громад, створенню нових робочих місць, розвитку малого і середнього бізнесу, зокрема готельного, ресторанного, сувенірного. Відродження культурних об'єктів часто стає каталізатором соціально-економічного розвитку регіонів, особливо у сільській місцевості та малих містах.

5. Підвищення міжнародного іміджу та співпраця [250; 283]. Збереження і популяризація історичної спадщини сприяє формуванню позитивного іміджу країни на міжнародній арені. Об'єкти, внесені до списку Світової спадщини ЮНЕСКО або інші відомі пам'ятки, стають символами держави, сприяють її культурній дипломатії та міжнародній співпраці. В контексті України це відкриває можливості для інтеграції в європейський культурний простір і розвитку партнерств із країнами ЄС.

6. Освітня та виховна функції [174; 202; 260]. Історична спадщина виконує важливу роль у формуванні освітнього середовища. Відвідування музеїв, історичних пам'яток, участь у традиційних святкуваннях допомагають формувати критичне мислення, розуміння історичних процесів

і повагу до культурних цінностей. Це сприяє вихованню відповідального ставлення до збереження спадщини майбутніми поколіннями.

Історична спадщина України у контексті російсько-української війни набуває особливого значення як фактор національної єдності, культурного опору і збереження ідентичності [182]. У складних умовах збройного конфлікту, що ставить під загрозу територіальну цілісність і державний суверенітет, історична спадщина стає могутнім символом національної пам'яті і культурної самобутності. Її роль можна розглянути у таких ключових вимірах:

1. Символ національної єдності та опору. Історичні пам'ятки, традиції, культурні цінності формують міцний фундамент національної ідентичності, що об'єднує українців незалежно від регіональних, мовних чи політичних відмінностей. У час війни, коли країна стикається з агресією та спробами нав'язати чужу ідеологію, історична спадщина стає символом незламності і культурного спротиву. Вона нагадує про багатовікову боротьбу українського народу за свободу, самовизначення та гідність.

2. Підтримка морального духу та патріотизму. В умовах війни історична спадщина допомагає підтримувати моральний дух суспільства, виховувати патріотизм і почуття приналежності до великої історичної спільноти. Історичні події, герої, культурні досягнення стають джерелом натхнення для захисників і цивільних, підсилюють віру у перемогу та майбутнє країни.

3. Збереження культурної ідентичності від загрози. Російсько-українська війна супроводжується масштабними руйнуваннями – як людськими, так і матеріальними, включно з пам'ятками історії та культури. Збереження історичної спадщини в таких умовах – це акт культурного опору, що має критичне значення для подальшого відродження країни. Відновлення зруйнованих об'єктів сприяє відновленню національного духу та історичної пам'яті.

4. Інструмент міжнародної підтримки та солідарності. Українська історична спадщина та її збереження у воєнний час стали об'єктом уваги міжнародної спільноти, яка підтримує Україну не лише військово, а й культурно. Збереження пам'яток історії і культури часто стає темою культурної дипломатії, що допомагає зміцнювати міжнародну солідарність і мобілізувати ресурси для відновлення країни.

5. Чинник довгострокового національного відновлення. Після завершення війни історична спадщина буде ключовим ресурсом для відновлення національної ідентичності, відбудови соціокультурної тканини суспільства і розвитку туристичної галузі. Вона допоможе українцям знову об'єднатися, відчувати свою унікальність і відкритись світові як суверенна європейська держава.

Таким чином, історична спадщина є не лише культурним і духовним надбанням, а й потужним інструментом соціально-економічного розвитку через культурний туризм [293]. Вона об'єднує минуле і сучасність, допомагає країні утвердитися у світі як унікальному культурному центрі. Врахування цих аспектів у стратегіях розвитку туризму та культурної політики сприяє сталому розвитку і зміцненню культурних зв'язків між Україною та Європейським Союзом. В умовах російсько-української війни історична спадщина України набуває статусу не лише культурної цінності, а й могутнього символу опору, єдності та національної гідності. Її збереження, популяризація та відновлення – це не лише справа культури, а й стратегічна складова державної безпеки і національного відродження.

Як було вище зазначено, історична спадщина є багатогранним і складним об'єктом наукового аналізу. Для її дослідження існує ряд методологічних підходів, що дозволяють на різних етапах вивчення адекватно оцінити значення і роль об'єктів спадщини [188; 208; 284; 229]:

1. Археологічний підхід – зосереджується на матеріальних знахідках, таких як артефакти, будівлі, залишки поселень. Археологи досліджують об'єкти спадщини як джерела, що дозволяють реконструювати історичні події та соціально-економічні структури минулих епох.

2. Історичний підхід – вивчає документи, архіви, літературні твори та інші писемні джерела, що дають змогу простежити розвиток культурних та історичних процесів у часі. Історичні підходи допомагають вивчати спадщину як частину загальної історії нації.

3. Культурологічний підхід – вивчає культурні цінності, символи, традиції, які визначають характер ідентичності окремих соціальних груп. Цей підхід підкреслює важливість не лише матеріальних об'єктів, а й культурних практик, які визначають світогляд і поведінку людини.

4. Економічний підхід – дозволяє оцінити економічну роль історичної спадщини, зокрема у контексті розвитку культурного туризму. Історична спадщина стає важливим ресурсом для розвитку місцевих економік та міжнародного туризму, а також для підтримки національних брендів.

5. Інтердисциплінарний підхід – інтегрує знання з різних галузей науки, зокрема археології, історії, культурології, економіки та менеджменту. Це дозволяє отримати цілісне уявлення про спадщину як соціокультурний феномен.

Збереження історичної спадщини є важливим аспектом не тільки наукового дослідження, але й практичної діяльності. У сучасному світі проблема охорони культурних пам'яток постала перед багатьма країнами, і Україна не є винятком. Завдяки міжнародним угодам, таким як Конвенція ЮНЕСКО про охорону культурної спадщини [220], створено правову основу для збереження та реставрації об'єктів культурної спадщини.

Однак попри наявність численних законодавчих ініціатив і програм, проблеми в збереженні спадщини є актуальними, особливо в умовах політичної нестабільності та війни. Для України важливо не лише зберігати свої пам'ятки, а й інтегрувати їх у міжнародну систему культурного обміну та туризму.

1.2. Культурний туризм: поняття та класифікація

Культурний туризм є одним із найдинамічніших і найперспективніших напрямів у сучасній туристичній індустрії. Він відображає глибокий інтерес людей до історії, мистецтва, традицій і способу життя інших народів. В умовах глобалізації культурний туризм набуває особливого значення як чинник збереження і популяризації культурної спадщини, розвитку міжкультурного діалогу та формування позитивного іміджу регіонів і держав.

Для України, яка володіє багатою історичною та культурною спадщиною, розвиток культурного туризму є не лише економічним викликом, а й важливим засобом консолідації суспільства, посилення національної ідентичності та інтеграції у європейський культурний простір. Культурний туризм сприяє не лише збереженню унікальних пам'яток і традицій, але й стимулює соціально-економічний розвиток регіонів, залучаючи інвестиції і створюючи нові робочі місця.

Водночас культурний туризм виступає як ефективний інструмент дипломатії, що сприяє зміцненню міжнародних зв'язків і популяризації країни на світовій арені. У цьому контексті дослідження перспектив співпраці між Україною та країнами Європейського Союзу у сфері культурного туризму є надзвичайно актуальним і має велике значення для формування сталих культурних і туристичних стратегій.

Концепція «культурного туризму» об'єднує дві дуже тісно пов'язані та добре доповнювані соціальні сфери: культуру та туризм. Поняття «культура» (від лат. *cultus* – спосіб життя, догляд, обробіток) – це сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії. У Декларації Всесвітньої конференції з культурної політики (ЮНЕСКО, 1982 р.) поняття «культура» тлумачиться як комплекс не тільки матеріальних і духовних цінностей, але й інтелектуальних і емоційних рис суспільства, що включає різні види мистецтва, спосіб життя, основні правила людського буття, системи цінностей, традицій і вірувань [247].

Культура – це також результат історичного накопичення норм і правил, прийнятих у суспільстві для його збереження і гармонії. Вона включає науку, освіту, літературу, моральні цінності, мистецтво, спосіб життя, що формуються під впливом світогляду людей і суспільства. Закон України «Про культуру» [251] трактує культуру як сукупність матеріального і

духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти.

Згідно Закону України «Про туризм» [255] під поняттям «туризм» розуміється тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає. Всесвітня туристична організація ООН UNWTO визначає туризм як діяльність людей, які подорожують і залишаються в місцях за межами свого звичайного середовища не більше ніж один рік поспіль для відпочинку, бізнесу та інших цілей [164].

У другій половині XX століття відбулася помітна трансформація туристичних пріоритетів: від домінування пляжного відпочинку до формування нового культурного сегмента. Починаючи з 1980-х років, поняття «культурний туризм» набуло широкого поширення, означаючи зростаючий інтерес до усвідомленого знайомства з культурною спадщиною, мистецтвом, традиціями та способом життя інших народів. До цього періоду домінувала інша модель дозвілля – акцент робився на пасивному відпочинку з використанням природних рекреаційних ресурсів, таких як морські узбережжя, озера, водойми чи гірське повітря, що визначала уявлення про ідеальний формат відпустки [59; 248]. Це було обумовлено економічним зростанням у Європі та США в 1950-1970-х роках, підвищенням добробуту населення і формуванням суспільства масового споживання [248]. Однак згодом стала помітною втома від масових, стандартизованих форм дозвілля, і дедалі більше туристів почали прагнути до глибших, індивідуалізованих вражень. Зростання рівня освіти, поява постматеріалістичних цінностей, розширення комунікаційних можливостей – усе це сприяло піднесенню культурного туризму як альтернативи масовим практикам споживання. Хоча поняття «культурний туризм» («cultural tourism») було офіційно зафіксовано у матеріалах Всесвітньої конференції з культурної політики ЮНЕСКО лише у 1982 році, його витоки сягають XVIII століття. У той час так звані «гранд-тури» Європою були поширеною практикою серед аристократії з метою досягнення витончених мистецтв та культурного вдосконалення. У XIX столітті культурні подорожі слугували також професійному зростанню, зокрема в ремісничих і торговельних колах [59].

У сучасному світі культурний туризм має багатовекторний зміст. З одного боку, він сприяє міжкультурному діалогу, підтримує глобальні цінності толерантності та поваги до культурного розмаїття. З іншого – є відповіддю на загрози уніфікації культурного простору внаслідок глобалізації. Загалом, глобалізаційні процеси значною мірою трансформують

культурний туризм, змінюючи не лише споживчі практики, а й способи репрезентації та інтерпретації культурної спадщини. З одного боку, глобалізація сприяє розширенню доступу до культурного розмаїття, забезпечуючи широке охоплення локальних традицій, мистецтва та релігійних практик у туристичних продуктах. З іншого – зростає ризик комерціалізації культури, її уніфікації та втрати автентичності. Як зауважує Ульріх Бек, глобалізація – це не лише економічне явище, а й «процес взаємного проникнення культур, який супроводжується як плюралізацією, так і стандартизацією» [15]. Це особливо актуально у сфері культурного туризму, де локальні особливості мають бути не лише показані, але й захищені.

У європейському просторі, особливо в країнах Центральної та Східної Європи, культурний туризм часто виступає інструментом відновлення ідентичності після періодів політичної трансформації. Водночас туристичні продукти все частіше орієнтуються на глобального споживача, що веде до гібридизації культурного контенту [111]. У табл. 1.3 подано аналіз позитивного та негативного впливу глобалізації на культурний туризм.

Таблиця 1.3

Культурний туризм у контексті глобалізації

Критерії	Позитивний вплив глобалізації	Негативний вплив глобалізації
Доступ до культурної спадщини	Більший міжнародний обмін, міжкультурна комунікація	Туристи очікують «стандартизований досвід», зменшується глибина пізнання
Інфраструктура та промоція	Цифрові технології, платформи для бронювання, віртуальні тури	Конкуренція між дестинаціями призводить до уніфікації брендування
Локальні громади	Можливість розвитку підприємництва та соціального капіталу	Комерціалізація, витіснення локальної культури глобальними трендами
Збереження культурної ідентичності	Інтерес до локального, розвиток культурних інтерпретацій	Втрата автентичності, «інсценування» культури для туриста
Політичний аспект	Інтеграція в міжнародні ініціативи (ЮНЕСКО, ЄС)	Посилення залежності від зовнішніх туристичних ринків

Джерело: складено авторами

Отож, як бачимо з табл. 1.3, глобалізація є двозначним чинником для культурного туризму: вона забезпечує широку популяризацію локальної культури, але водночас несе ризики втрати її унікальності. Україна, як частина європейського культурного простору, повинна балансувати між залученням глобального туриста та збереженням регіональних ідентичностей, що особливо важливо у постконфліктний період. Також варто

впроваджувати етичні моделі туризму в Україні, які підтримують сталий розвиток локальних громад і враховують їх культурну чутливість, на що також робить акцент Всесвітня організація ЮНЕСКО у своїх пропозиціях і рекомендаціях [164]. Однак, не потрібно забувати, що перспективним напрямом культурного туризму нового покоління є інклюзивний туризм (важливий туристичний напрямок в Україні після війни), взаємодієвий, що ґрунтується не лише на споживанні культурного об'єкта, а й на участі в культурних практиках. Такий вид туризму ще описував у 2018 році у своїй книжці G. Richards [113].

Вперше поняття «культурний туризм» було запропоновано та розглянуто на Всесвітній конференції з культурної політики у 1982 р. Всесвітня туристична організація (UNWTO 1985 in UNWTO 2018: 73) визначає у широкому сенсі культурний туризм як всі подорожі людей, оскільки вони задовольняють людську потребу в різноманітності, прагнучи підвищити культурний рівень особистості та дають нові знання, досвід і зустрічі, а у вузькому – як переміщення осіб із суто культурними мотивами, такими як навчальні поїздки, тури до виставкового мистецтва та культури, подорожі на фестивалі та інші культурні заходи, відвідування місць і пам'яток [135; 35]. Міжнародний науковий комітет з культурного туризму (ICOMOS 1997 in Csapó 2012: 204) подає таке трактування: культурний туризм – це така діяльність, яка дозволяє людям відчувати різні способи життя інших людей, отримуючи таким чином з перших рук розуміння їхніх звичаїв, традицій, навколишнього середовища, інтелектуальних ідей та місць архітектури, історії, археологічне або інше культурне значення яких залишилося з попередніх часів [35]. Міжнародна рада з охорони пам'яток та історичних місць (ICOMOS) характеризує культурний туризм як певну організовану діяльність, що несе пізнавальний, освітній та елітарний характер з поширення й роз'яснення культурної ідеї [191]. Грег Річардс [101] трактує культурний туризм як будь-яке переміщення людей за межі свого звичайного місця проживання з метою задоволення своїх культурних потреб, що може включати пасивне відвідування культурних місць, подій і пам'яток (рухомих і нерухомих, матеріальних і нематеріальних об'єктів культурної спадщини, традиції та мистецтво), а також активний досвід та участь у культурних заходах і творчих процесах. Таким чином, культурний туризм слід розглядати як вид подорожі з метою отримання нових знань у сфері культури та відвідування і пізнання об'єктів культурної спадщини.

Розвиток культурного туризму також пов'язаний із зростанням культурного споживання у містах, що сприяє формуванню так званої символічної економіки, де нематеріальні активи – образ, атмосфера, культурна «душа» міста – стають конкурентною перевагою [109]. Теоретики досвіду, зокрема Пайн і Гілмор, стверджують, що туристичні продукти

повинні перетворюватися на «досвіди» – унікальні події чи емоційні історії, які залишають глибокий слід у свідомості споживача [113]. У цьому контексті важливою тенденцією стало зростання попиту на так званий туризм на основі вражень (experience-based tourism) – туризм, побудований на життєвому досвіді, автентичності та емоційній залученості. Світова туристична практика і стратегічні документи Всесвітньої туристської організації (UNWTO) підтверджують, що культурна спадщина дедалі активніше інтегрується в туристичний продукт, як на національному, так і міжнародному рівнях. Це реалізується, зокрема, через створення міжкультурних маршрутів – таких як «Шовковий великий шлях» чи «Шлях рабства» – спрямованих на відновлення історичної пам'яті та об'єднання людства через культуру [131].

Культурний туризм у сучасному вимірі постає не лише як засіб ознайомлення з історико-культурною спадщиною певної території, а й як інтегративна форма залучення туриста до живого культурного простору, дестинації. Йдеться про включення мандрівника у контекст актуальних культурних практик, традиційних і новітніх форм мистецтва, стилів життя місцевого населення, участь у подіях, фестивалях, святкуваннях та інших соціокультурних подіях. Таким чином, культурний туризм формує досвід міжкультурної взаємодії, що виходить за межі споживання матеріальної спадщини. Цей розширений підхід до сутності культурного туризму підтверджується, зокрема, у документах Міжнародної ради з питань охорони пам'яток і визначних місць (ICOMOS), яка у Хартії з культурного туризму визначає його як форму туризму, орієнтовану на пізнання як культурної спадщини, так і культурного середовища у найширшому розумінні. Сюди належать не лише архітектурні пам'ятки, а й природний ландшафт, традиційний побут, мистецтво, форми проведення дозвілля та загалом спосіб життя місцевих громад [171]. Такий підхід засвідчує, що ефективність реалізації проєктів у сфері культурного туризму залежить не лише від якісного збереження об'єктів спадщини, а й від здатності культурної політики створювати нові цінності на основі цієї спадщини. Йдеться, зокрема, про активізацію культурної участі, розробку інноваційних продуктів, які поєднують традиційне з сучасним та сприяння сталому розвитку територій через культуру як рушійну силу ідентичності та соціальної згуртованості.

Концепція культурного туризму як взаємодії між культурною спадщиною і сучасністю є надзвичайно актуальною. Вона долає застарілий підхід до культури як до «музейного експоната» і натомість акцентує на її динаміці, включенні, живій енергії спільноти. На погляд авторів, культурний туризм має потенціал не тільки зберігати минуле, а й формувати майбутнє – через залучення місцевих мешканців до співтворення туристичного досвіду,

через розвиток креативних індустрій та освіти для культурної компетентності. Саме завдяки цьому культурний туризм набуває гуманістичного виміру, сприяючи діалогу, етичному споживанню культури й глобальному порозумінню.

У сучасних умовах активної комодифікації культури туризм дедалі частіше виконує функцію платформи для капіталізації культурного ресурсу. Цей процес охоплює не лише мегаполіси з потужним історико-культурним потенціалом, а й території, які раніше не асоціювалися з яскраво вираженою культурною ідентичністю. Це сприяє територіальному брендингу, диверсифікації економіки, зростанню зайнятості, розвитку креативних індустрій. Ця тенденція зумовила зростання популярності тематичних просторів – гастрономічних, театральних, музичних, ремісничих – які не лише репрезентують локальну культурну специфіку, а й створюють нові формати історико-культурного досвіду для туриста. Завдяки цим культурно-орієнтованим практикам подорож набуває значення не просто переміщення у просторі, а насамперед – участі в культурно-історичному наративі, що переживається як подія. Такий підхід сприяє формуванню сталого культурного середовища та розвитку креативної економіки на місцевому рівні.

На основі досліджень праць вітчизняних та зарубіжних науковців [18; 19; 73; 152; 183; 206; 222; 288], можемо виокремити такі підходи до трактування поняття «культурний туризм»:

1. Класичний підхід. Згідно з класичними дослідженнями, культурний туризм визначається як подорожі з метою ознайомлення з культурними цінностями: пам'ятками архітектури, музеями, театрами, фестивалями, традиціями, мистецтвом тощо. В цьому контексті культура виступає як основний мотив і ціль туристичних поїздок.

2. Соціокультурний підхід. Цей підхід розглядає культурний туризм як процес міжкультурного спілкування, під час якого турист не лише споживає культурні продукти, а й активно взаємодіє з місцевим населенням, розуміє їхні цінності, традиції, стиль життя. Тут культурний туризм є фактором соціалізації та культурного обміну.

3. Економічний підхід. З точки зору економіки, культурний туризм – це сектор туристичної індустрії, який генерує економічні вигоди через використання культурної спадщини як ресурсу для розвитку туризму. Акцент робиться на його внесок у місцеву економіку, створення робочих місць, розвиток інфраструктури та підприємництва.

4. Екологічно-культурний підхід. Цей підхід підкреслює необхідність збереження культурної спадщини в екологічно сталому форматі. Культурний туризм тут розглядається як спосіб підтримки культурних ландшафтів і спадщини без нанесення шкоди навколишньому середовищу.

5. Освітній підхід. Культурний туризм сприймається як освітній процес, що сприяє поглибленню знань про історію, мистецтво, культуру інших народів. Він розглядається як форма неформальної освіти, що розвиває критичне мислення і толерантність.

6. Маркетинговий підхід. З позиції маркетингу, культурний туризм – це продукт, що формується навколо культурної спадщини і традицій з метою задоволення потреб і запитів туристів. Особлива увага приділяється брендингу, позиціонуванню туристичних об'єктів та створенню унікальних культурних маршрутів.

7. Психологічний підхід. З психологічної точки зору культурний туризм – це форма пізнання себе через знайомство з іншими культурами, розвиток емоційного інтелекту, відчуття належності до спільноти. Турист отримує задоволення не лише від огляду пам'яток, а й від емоційного досвіду.

Поняття «культурний туризм» має багатоплановий характер і охоплює різні аспекти: від мотивації подорожей і економічного впливу до освітніх, соціальних та екологічних функцій. Розуміння цих підходів дозволяє комплексно розглядати культурний туризм як важливий чинник розвитку культурної політики та туристичної індустрії (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Підходи до трактування поняття «культурний туризм»

Підходи	Опис	Приклади
Класичний туристичний	Культура як основна мета подорожі: відвідування музеїв, пам'яток, фестивалів.	Турист, що відвідує Львів для огляду історичних будівель та музеїв.
Соціо-культурний	Взаємодія туриста з місцевим населенням, обмін культурними цінностями.	Участь у народних святах на Закарпатті, спілкування з місцевими майстрами.
Економічний	Культурний туризм як сектор індустрії, що генерує доходи і робочі місця.	Розвиток туристичної інфраструктури навколо Києво-Печерської Лаври.
Екологічно-культурний	Збереження культурної спадщини з урахуванням сталого розвитку і екології.	Проекти з охорони історичних ландшафтів у Національному парку «Подільські Товтри».
Освітній	Культурний туризм як форма неформальної освіти та пізнання історії і мистецтва.	Екскурсії для студентів до музеїв історії України.
Маркетинговий	Формування туристичних продуктів на основі культурної спадщини, брендинг і промоція.	Брендування «Культурного маршруту Дніпром» як унікального туристичного продукту.
Психологічний	Пізнання себе через культурний досвід, розвиток емоційного інтелекту і толерантності.	Відвідувач фестивалю «Країна Мрій», який поєднує музику, мистецтво і культурний обмін.

Джерело: сформовано авторами на основі [19; 73; 152; 183; 206; 222; 288]

Для глибшого розуміння сутності та особливостей культурного туризму важливо виокремити і систематизувати його різновиди за різними класифікаційними ознаками. Такий підхід дозволяє не лише структурувати інформацію, а й ефективно планувати розвиток туристичних продуктів, орієнтуватись на потреби різних категорій туристів, а також забезпечувати сталий розвиток індустрії з урахуванням соціальних, культурних і економічних аспектів.

Мета культурного туризму – ознайомлення та популяризація серед населення визначних історичних, архітектурних, мистецьких пам'яток та географічних місць, що становлять культурне надбання жителів регіону чи країни, а також етнічних особливостей життя народів. У літературі часто зустрічається назва «культурно-пізнавальний туризм», у якій наголошується на пізнанні культури регіону чи країни, яку відвідується [225].

Класифікація культурного туризму:

1. За мотивами подорожі:

- історичний туризм – подорожі з метою ознайомлення з історичними пам'ятками, музеями, архітектурними об'єктами;
- мистецький туризм – відвідування художніх виставок, театрів, музичних фестивалів, майстер-класів;
- релігійний туризм – паломництва до святих місць, участь у релігійних обрядах і фестивалях;
- етнографічний туризм – знайомство з традиціями, побутом, ремеслами і звичаями етнічних спільнот;
- культурно-освітній туризм – участь у культурно-освітніх програмах, курсах, лекціях, семінарах.

2. За формою організації:

- індивідуальний туризм – подорожі, організовані самостійно туристом без участі туроператорів;
- груповий туризм – подорожі, організовані турагентствами або культурними організаціями для груп туристів;
- віртуальний культурний туризм – ознайомлення з культурними об'єктами за допомогою цифрових технологій (віртуальні тури, музеї онлайн).

3. За географічним охопленням:

- внутрішній культурний туризм – подорожі в межах однієї країни;
- міжнародний культурний туризм – подорожі до інших країн для ознайомлення з їх культурою.

4. За тривалістю перебування:

- короткостроковий туризм – одноденні або кількаденні поїздки, наприклад, на фестивалі або виставки;

– довгостроковий туризм – тривалі подорожі, що включають поглиблене вивчення культури, наприклад, культурно-освітні програми.

5. За способом пізнання культури:

– активний туризм – участь у майстер-класах, фестивалях, інтерактивних програмах;

– пасивний туризм – огляд пам'яток, відвідування музеїв і виставок без активної участі.

6. За рівнем інтеграції з місцевою спільнотою:

– масовий культурний туризм – відвідування популярних культурних об'єктів з великою кількістю туристів;

– нішевий культурний туризм – спеціалізовані подорожі для вузьких груп туристів (наприклад, фанати історії мистецтва, дослідники етнографії).

7. За тематикою культурних об'єктів:

– архітектурний туризм – відвідування визначних архітектурних пам'яток, історичних будівель, палаців, замків;

– музейний туризм – екскурсії до музеїв різного профілю: історичних, художніх, етнографічних;

– літературний туризм – подорожі, пов'язані з місцями життя і творчості відомих письменників, поетів;

– кулінарний туризм – знайомство з традиційною кухнею, гастрономічні фестивалі, кулінарні майстер-класи;

– фестивальний туризм – участь у культурних, музичних, театральних фестивалях і святкуваннях.

8. За способом переміщення:

– автобусний культурний туризм – організовані тури з груповим переміщенням автобусом;

– індивідуальний культурний туризм на автомобілі – самостійні поїздки на власному або орендованому авто;

– пішохідний культурний туризм – туристичні маршрути, що проходять пішки, з оглядом культурних об'єктів;

– велосипедний культурний туризм – огляд культурних локацій на велосипеді.

9. За сезонністю:

– сезонний культурний туризм – подорожі, пов'язані з певними подіями або святами (наприклад, різдвяні ярмарки, літні фестивалі);

– круглорічний культурний туризм – відвідування культурних пам'яток, музеїв, які доступні та привабливі протягом усього року.

Залежно від пріоритету й обсягу споживання культурних благ, у мотивації туриста у джерелі [177] виокремлено кілька рівнів культурного туризму:

– професійний рівень, який базується на професійних контактах;

– спеціалізований рівень, де основною метою туриста є задоволення культурних потреб;

– неспеціалізований рівень, де споживання культурних благ є важливим, але не є головною метою туризму;

– супутній рівень, де основною метою відвідування є діловий, освітній, науковий або спортивний туризм. Туристи можуть доповнювати свою програму перебування споживанням культурних благ;

– культурний квазітуризм, який включає переміщення резидентів місцевості, одним з мотивів яких є споживання культурних благ.

Класифікація культурного туризму за різними ознаками демонструє багатогранність цього явища, яке включає різні мотиви, форми організації, способи пізнання культури та рівні залученості туристів. Такий системний підхід дозволяє краще розуміти структуру культурного туризму та ефективніше планувати його розвиток.

Табл. 1.5 ілюструє основні види культурного туризму за метою подорожі з конкретними прикладами, що допомагає краще зрозуміти специфіку та потенціал кожного напрямку в контексті популяризації історичної спадщини і культурного розвитку.

Таблиця 1.5

Приклади об'єктів чи подій культурного туризму в Україні та країнах Європейського Союзу

Види культурного туризму за метою	Приклади в Україні	Приклади в країнах ЄС
Історичний туризм	Львівський історичний центр, Кам'янець-Подільська фортеця	Римський Колізей (Італія), Замок Нойшванштайн (Німеччина)
Мистецький туризм	Одеський оперний театр, фестиваль «Книжковий Арсенал»	Венеціанське біснале (Італія), фестиваль мистецтв в Авіньйоні (Франція)
Релігійний туризм	Почаївська лавра, Успенська святиня Почаєва	Сантьяго-де-Компостела (Іспанія), Ватикан (Італія)
Етнографічний туризм	Свято Івана Купала на Поліссі, фестиваль «Гуцульська бриндзя»	Фестиваль в Кельнському соборі (Німеччина), Різдво у Страсбурзі (Франція)
Культурно-освітній туризм	Шевченківський національний заповідник, Львівський університет	Оксфордський університет (Великобританія), музейний комплекс в Амстердамі (Нідерланди)
Архітектурний туризм	Софійський собор у Києві, Кам'янець-Подільська фортеця	Собор Паризької Богоматері (Франція), Саграда Фамілія (Іспанія)
Музейний туризм	Національний музей історії України, музей Голодомору	Лувр (Франція), Британський музей (Великобританія)

<i>Види культурного туризму за метою</i>	<i>Приклади в Україні</i>	<i>Приклади в країнах ЄС</i>
Літературний туризм	Музей Тараса Шевченка у Києві, Львівський літературний музей	Музей Шекспіра у Стратфорд-на-Ейвоні (Великобританія), Музей Данте (Італія)
Кулінарний туризм	Фестиваль вареників у Львові, дегустація вин у Закарпатті	Французькі винні тури у Бордо, італійська кулінарна школа в Тоскані
Фестивальний туризм	Фестиваль «Країна Мрій» у Києві, Lviv Jazz Fest	Октоберфест (Німеччина), фестиваль Каннського кіно (Франція)

Джерело: складено авторами

Історична спадщина відіграє ключову роль у культурному туризмі, виступаючи як фундаментальний ресурс, що формує зміст, привабливість і унікальність туристичного досвіду. Розглядаючи історичну спадщину в рамках культурного туризму, слід виокремити декілька основних аспектів:

1. Об'єкт туристичного інтересу. Історичні пам'ятки – це першочергові туристичні об'єкти, які приваблюють відвідувачів. Замки, фортеці, старовинні храми, музеї, археологічні пам'ятки, історичні центри міст є осередками культурного туризму, які формують маршрути і туристичні продукти.

2. Джерело аутентичності та автентичного досвіду. Історична спадщина надає туристам можливість зануритися у минуле, відчувати атмосферу різних епох і культур. Вона забезпечує автентичність культурного досвіду, що є цінністю для туристів, які шукають не просто відпочинок, а глибше розуміння культури та історії країни.

3. Освітній та пізнавальний ресурс. Через історичну спадщину культурний туризм виконує освітню функцію. Відвідування історичних пам'яток сприяє поширенню знань про національну історію, традиції, видатних діячів, що розширює культурний кругозір туристів.

4. Чинник розвитку місцевих громад. Збереження та популяризація історичних пам'яток сприяють соціально-економічному розвитку місцевих громад, стимулюючи розвиток туристичної інфраструктури, створення робочих місць і бізнесу, пов'язаного з культурним туризмом.

5. Основа для міжкультурного діалогу. Історична спадщина виступає майданчиком для зустрічі та обміну культурними цінностями між туристами і місцевим населенням, що сприяє порозумінню, толерантності і дружбі між народами.

6. Виклик для збереження та управління. Водночас історична спадщина у культурному туризмі постає як виклик щодо її збереження і сталого

використання. Туристичний потік може спричиняти руйнування пам'яток, тому важливо впроваджувати ефективні стратегії управління, збереження і популяризації культурної спадщини.

Історична спадщина у культурному туризмі – це не просто об'єкти минулого, а живий ресурс, який формує культурний, освітній, економічний та соціальний виміри туристичного досвіду. Вона забезпечує унікальність і привабливість туристичних продуктів, одночасно вимагаючи відповідального підходу до її збереження та сталого розвитку.

Таким чином, пропонуємо історико-культурний туризм розглядати як різновид культурного туризму, який передбачає організоване пізнання туристами історичної та культурної спадщини, що включає відвідування історичних пам'яток, архітектурних ансамблів, музеїв, а також участь у культурних подіях і традиціях. Цей вид туризму спрямований на поглиблене ознайомлення з минулим і культурою певного регіону або країни, забезпечує автентичний досвід, освітній ефект і сприяє збереженню та популяризації культурних цінностей. Історико-культурний туризм виступає важливим чинником соціального розвитку, формування національної ідентичності та міжкультурного діалогу.

Сутнісні ознаки історико-культурного туризму [225]:

1. Об'єкт уваги – історико-культурна спадщина. Історико-культурний туризм зосереджений на пізнанні об'єктів історичної та культурної спадщини: архітектурних пам'яток, музеїв, пам'ятників, історичних місць, а також культурних традицій і звичаїв.

2. Пізнавальна та освітня спрямованість. Цей вид туризму має насамперед освітню мету – ознайомлення з історією, культурою, мистецтвом, що сприяє підвищенню культурного рівня туристів і формуванню їх світогляду.

3. Автентичність досвіду. Історико-культурний туризм передбачає занурення туриста в автентичне культурне середовище, що дозволяє пережити події минулого, відчувати унікальність культурних традицій.

4. Соціокультурна взаємодія. Під час таких подорожей відбувається взаємодія між туристами і місцевим населенням, що сприяє обміну культурними цінностями, формуванню толерантності та міжкультурного діалогу.

5. Сприяння збереженню спадщини. Історико-культурний туризм стимулює охорону і популяризацію культурної спадщини, підвищуючи її соціальну та економічну цінність.

6. Економічний вплив. Цей вид туризму сприяє розвитку локальних економік через створення робочих місць, розвиток туристичної інфраструктури та збільшення доходів від туристичної діяльності.

1.3. Європейські підходи до збереження та популяризації історико-культурної спадщини

У країнах Європейського Союзу історико-культурна спадщина визнається ключовим елементом національної та європейської ідентичності, невід'ємною складовою культурного ландшафту та важливим ресурсом для сталого розвитку. Європейські підходи до збереження та популяризації спадщини формувалися впродовж десятиліть і ґрунтуються на принципах інтегрованого підходу, правової регламентації, міжсекторальної взаємодії та широкого залучення громадськості [49].

В ЄС охорона культурної спадщини регламентується на рівні як окремих держав-членів, так і наднаціональних структур. Серед ключових документів – Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи (Гранада, 1985), Європейська ландшафтна конвенція (Флоренція, 2000), Конвенція Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства (Фаро, 2005). Ці документи визначають культурну спадщину як суспільне благо, а її охорону – як обов'язок держави, громади та кожного громадянина.

На рівні Європейського Союзу активно функціонують такі інституції, як ЮНЕСКО, Рада Європи, Європейська комісія у справах культури, які забезпечують як політичну підтримку, так і фінансування програм збереження, реставрації та промоції культурної спадщини.

Європейська практика характеризується переходом від суто охоронного підходу до інтегрованого управління спадщиною, яке поєднує питання збереження з економічними, соціальними, туристичними й освітніми цілями. Збереження спадщини розглядається не як гальмо розвитку, а як ресурс – основа культурної та туристичної політики, платформа для творчих індустрій, джерело економічного зростання [49]. Прикладом такого підходу є практика міст Барселона (Іспанія) чи Краків (Польща), де реставрація історичних кварталів поєднана зі створенням сучасної туристичної інфраструктури, інноваційними музейними просторами, розвитком місцевих бізнесів.

Барселона є яскравим прикладом європейського міста, де історико-культурна спадщина інтегрована в сучасне міське середовище, ставши невід'ємною частиною соціально-економічного та туристичного розвитку [166].

Ключові особливості інтегрованого підходу в Барселоні [66; 83; 89]:

- регенерація історичних кварталів: у рамках міської програми «Pla de barris» здійснюється оновлення районів зі збереженням історичної автентичності. При цьому активно залучаються мешканці до прийняття рішень щодо забудови та збереження архітектурних об'єктів;

- баланс туризму і місцевої громади: через стратегію Barcelona Tourism for 2020 місто впроваджує квоти на кількість готелів у центрі, підтримує

розвиток культурного туризму в менш популярних районах (децентралізація потоків) і встановлює туристичні податки для фінансування охорони спадщини;

- збереження модерністської спадщини: об'єкти, пов'язані з архітектором Антоніо Гауді (зокрема Саграда Фамілія, парк Гюель), ретельно реставруються, при цьому адаптуючись до вимог сучасної інфраструктури (бар'єрна доступність, цифрове супроводження, інтерактивні тури);

- культурна стратегія 2030: у ній передбачено підтримку креативних індустрій у історичних просторах – колишні промзони перетворюються на арт-кластери, музеї, концертні майданчики, без руйнування їх культурного коду.

Краків, як місто зі статусом об'єкта Світової спадщини ЮНЕСКО, успішно реалізує інтегровану модель управління спадщиною, поєднуючи культурну політику, туризм, урбаністику й освіту.

Основні елементи краківського підходу [72; 104]:

- муніципальна стратегія охорони спадщини: Краків розробив і реалізує стратегію сталого управління історичним центром міста, яка включає інвентаризацію об'єктів спадщини, чіткі регламенти для забудови та реставрації, співпрацю з громадськими ініціативами;

- мережа культурних інституцій у пам'ятках: старовинні будівлі використовуються як простори для музеїв, галерей, конференц-залів і освітніх центрів. Прикладом є адаптація будівлі колишньої синагоги під музей історії єврейської громади;

- освітні та молодіжні програми: місто активно співпрацює з університетами, школами та культурними фондами в рамках програм, які популяризують знання про локальну історію серед молоді. Створено інтерактивні маршрути «Краків середньовічний», «Краків багатоетнічний» тощо;

- цифровізація спадщини: запроваджено електронну платформу для туристів та мешканців (krakowheritage.com), яка дозволяє будувати маршрути, дізнаватись історію об'єктів і стежити за станом їх реставрації;

- культурний туризм як інструмент розвитку: у Кракові проходять численні міжнародні фестивалі (наприклад, Міжнародний фестиваль культури єврейської спадщини), які не лише приваблюють туристів, а й сприяють формуванню міжкультурного діалогу та соціальної згуртованості.

І Барселона, і Краків демонструють ефективність інтегрованого підходу до збереження історико-культурної спадщини, коли охоронна діяльність узгоджується з розвитком туризму, місцевої економіки, урбаністики та культури. Такий досвід є цінним для України в контексті децентралізації, формування сталих культурних політик і європейської інтеграції.

У країнах ЄС активно впроваджуються цифрові технології у сферу збереження та популяризації культурної спадщини. Оцифрування музейних колекцій, створення віртуальних турів, інтерактивні карти об'єктів спадщини, додатки доповненої реальності – все це значно розширює аудиторію та способи взаємодії з культурною спадщиною [10]. Ініціатива Europeana – загальноєвропейська цифрова платформа культурних ресурсів – стала взірцем відкритості, доступності та інновацій [2].

У Європейському Союзі цифровізація визнана одним із ключових інструментів модернізації сфери культури та спадщини [5]. Вона сприяє не лише збереженню історико-культурних об'єктів, а й розширенню до них доступу, створенню нових форм взаємодії з аудиторією та стимулюванню участі громадян. Цифрові технології роблять культурну спадщину відкритішою, інтерактивною та стійкою в умовах глобальних викликів – таких як пандемія, війна, кліматичні зміни [167].

Основні напрями цифровізації в культурній сфері ЄС:

1. Оцифрування культурних колекцій. Оцифрування музейних експонатів, архівів, бібліотечних фондів дозволяє зберегти їх у цифровому вигляді, створити резервні копії та зробити колекції доступними для широкої аудиторії, включно з людьми з обмеженими фізичними можливостями.

Приклад: Europeana [48]. Європейський цифровий портал Europeana надає відкритий доступ до понад 58 мільйонів оцифрованих об'єктів із понад 3 700 музеїв, архівів та бібліотек ЄС. Тут можна переглядати картини, книги, фотографії, аудіозаписи, 3D-моделі архітектурних об'єктів тощо. Платформа підтримує багатомовність і доступна для науковців, освітян і туристів.

2. Інтерактивні віртуальні тури та 3D-реконструкції. Цифрові моделі дозволяють віртуально «відвідати» культурні пам'ятки навіть без фізичної присутності – що є особливо цінним у періоди обмежень, руйнацій або логістичних бар'єрів.

Приклад: Віртуальний Лувр (Франція). Лувр реалізував проєкт «Louvre Online Tours» [149], який дозволяє у 3D-просторі вільно переглядати зали музею, експонати, а також дізнаватися їхню історію через інтерактивні аудіогіди кількома мовами.

Приклад: Notre-Dame VR (Франція). Після пожежі у соборі Паризької Богоматері було створено віртуальну модель собору за допомогою доповненої реальності (augmented reality), яка використовується як у науковій реконструкції, так і для туристичних симуляцій [148].

3. Цифрові карти та мобільні додатки спадщини. Застосунки та геопортали дозволяють самостійно планувати культурні маршрути, отримувати інформацію про об'єкти в реальному часі, завантажувати аудіогіди, читати історичні довідки тощо.

Приклад: *izi.TRAVEL* (Нідерланди – ЄС) [150]. Це глобальний мобільний додаток для аудіогідів містами та музеями. У багатьох європейських столицях за допомогою *izi.TRAVEL* можна проходити інтерактивні маршрути, створені як державними структурами, так і локальними активістами.

Приклад: *Królewski Szlak* (Краків, Польща) [126]. Цифровий маршрут «Королівський шлях» дозволяє в інтерактивному режимі досліджувати історичний центр Кракова, дізнаватись про королівські династії, архітектуру та історичні події через смартфон.

4. Цифрова освіта і масові відкриті онлайн-курси (MOOCs). Освітні платформи з тематики культурної спадщини сприяють підвищенню культурної обізнаності серед широкого загалу та популяризують історію Європи.

Приклад: «*Arts and Heritage Management*» (Coursera) [9]. Курс, доступний онлайн, висвітлює ключові питання збереження культурної спадщини, інтерпретації мистецьких пам'яток, участі громадян.

5. Відкриті дані та відкритий доступ до культурної інформації. Відкриття метаданих, API-доступу до колекцій, цифрових архівів та історичних мап європейські інституції використовують для залучення IT-сектору, стартапів та дослідників до культурних ініціатив.

Приклад: *Rijksmuseum API* (Нідерланди) [114]. Музей надає відкритий доступ до понад 700 тис. зображень та описів своїх колекцій у форматі *open data*. Розробники можуть створювати освітні чи візуальні додатки, використовуючи цифрові активи культурної установи.

Цифровізація у сфері охорони спадщини в Європі – це не лише технологічний процес, а ціннісний підхід до відкритості, доступності та інклюзивності культури. Вона сприяє подоланню бар'єрів (фізичних, соціальних, мовних), залучає нові аудиторії – особливо молодь – і відкриває нові формати взаємодії з історико-культурним середовищем. Досвід ЄС у цій сфері може стати прикладом для України в розбудові сучасної культурної політики та створенні цифрової екосистеми спадщини.

Європейська модель збереження спадщини ґрунтується також на активному залученні громади до процесів прийняття рішень. Через освітні програми, волонтерські ініціативи, місцеві культурні проєкти стимулюється усвідомлене ставлення громадян до спадщини як спільної цінності. У сучасній європейській практиці збереження культурної спадщини важливу роль відіграють не лише державні структури та музеї, а й освітні інституції, громади, волонтери та місцеві ініціативи. Два приклади – британський проєкт *Heritage Schools* [56] та фінська ініціатива *Adopt a Monument* [4] – демонструють різні, але взаємодоповнюючі моделі залучення суспільства до

охорони спадщини через освіту, виховання відповідальності та емоційної прив'язаності до місць історичної пам'яті.

Ініційований британською організацією Historic England, проєкт Heritage Schools має на меті включення локальної культурної спадщини у шкільну освіту. Головна ідея полягає в тому, щоб діти краще розуміли своє історичне оточення, відчували гордість за місце, де живуть, і усвідомлювали значення збереження спадщини для майбутніх поколінь [56].

Ключові аспекти проєкту [56]:

- інтеграція у навчальні програми: Учителі проходять спеціальне навчання щодо використання місцевих історичних об'єктів у викладанні таких предметів, як історія, географія, мистецтво, громадянська освіта;

- польові дослідження та екскурсії: Учні досліджують свою місцевість – старі вулиці, будівлі, кладовища, річки – з історичної точки зору, проводять інтерв'ювання старожилів, працюють з архівами та картами;

- проєктна робота та презентації: Діти створюють мультимедійні матеріали, макети, шкільні виставки та навіть локальні путівники, які популяризують історію свого краю;

- формування локальної ідентичності: Через навчання, що базується на місцевій спадщині, діти глибше розуміють, хто вони є як громада, як пов'язані з минулим, і навіщо це минуле зберігати.

Результати проєкту: проєкт реалізується у понад 600 школах по всій Англії, у ньому взяли участь понад 5 000 учителів. Батьки та громада також активно залучаються до дослідницьких ініціатив, що сприяє побудові зв'язку між поколіннями. У підсумку – формуються «спадкоємці спадщини», які вже змалку мають ціннісне ставлення до історичних об'єктів.

Фінська програма Adopt a Monument, започаткована Фінським агентством з питань національного надбання (Pirkanmaa Provincial Museum), є прикладом волонтерської моделі збереження історичних пам'яток. Суть програми полягає у тому, що локальні громади, школи, асоціації або окремі ініціативні групи «усиновлюють» певну історичну пам'ятку – фортецю, руїну, каплицю, стару дорогу тощо – і беруть на себе відповідальність за її догляд, моніторинг та популяризацію [4].

Основні риси програми [4]:

- громадська відповідальність: кожен охочий може звернутися до організаторів із пропозицією взяти під опіку об'єкт спадщини. З групою укладається офіційна угода, яка визначає обов'язки та можливості;

- навчання та консультації: волонтери проходять навчання, отримують фахові інструкції щодо допустимих методів догляду за об'єктами, а також можуть залучати археологів, реставраторів, істориків;

– догляд та анімація пам'яток: учасники не лише очищують територію чи здійснюють дрібні ремонтні роботи, а й організовують публічні екскурсії, майстер-класи, історичні реконструкції, інтерактивні заходи;

– соціальна інтеграція: програма активно залучає людей похилого віку, молодь, переселенців – як інструмент соціальної згуртованості. Відповідальність за спільну спадщину сприяє зміцненню локальної ідентичності.

Результати проєкту: станом на 2024 рік, у програмі брали участь понад 60 груп з усієї Фінляндії, які опікуються близько 100 об'єктами. Успіх проєкту надихнув інші країни на впровадження подібних ініціатив – наприклад, Ірландія та Шотландія розпочали адаптацію моделі у власних регіонах.

Обидві ініціативи – і Heritage Schools у Великій Британії, і Adopt a Monument у Фінляндії – демонструють ефективність людиноцентричних, освітньо-орієнтованих та участь-орієнтованих підходів до збереження культурної спадщини. Вони перетворюють історичні пам'ятки з об'єктів пасивної охорони на активний інструмент навчання, комунікації та формування громадянської відповідальності. Такий досвід є надзвичайно цінним для України, яка у процесі війни та післявоєнного відновлення потребуватиме максимальної участі громад у збереженні й переосмисленні свого культурного ландшафту.

Важливою частиною популяризації спадщини є розвиток сталого культурного туризму, який балансує між потребами туристів, громади та довкілля [176]. У багатьох європейських країнах діють чіткі стратегії регулювання туристичних потоків до історичних міст, обмеження комерційної діяльності в зонах охорони спадщини, запровадження туристичних зборів для фінансування охоронних заходів.

Сталий культурний туризм у країнах Європейського Союзу розвивається як стратегічний напрямок, що поєднує охорону культурної спадщини, інтереси місцевих громад, економічний розвиток та екологічну відповідальність [51]. У контексті ЄС під «сталим» туризмом розуміється така форма туризму, яка:

- не шкодить культурним об'єктам;
- зберігає автентичність місцевого середовища;
- розподіляє вигоди від туризму серед місцевого населення;
- регулює потоки туристів;
- сприяє освіті й культурному збагаченню.

Європейські країни активно впроваджують стратегії сталого туризму на національному та муніципальному рівнях. Особлива увага приділяється таким аспектам, як [51]:

- розвиток екологічно чистої інфраструктури (велосипедні маршрути, електротранспорт, енергоефективні готелі);
- децентралізація туристичних потоків – перенесення уваги з надмірно популярних місць до менш знаних регіонів;
- цифровізація – розвиток систем онлайн-квитків, віртуальних гідів, електронного регулювання туристичного трафіку;
- партнерство з місцевими громадами, які виступають активними учасниками туристичних процесів, а не лише об'єктами споживання.

Приклади успішних практик сталого культурного туризму:

1. Альба (Італія): гастрокультурний туризм та захист нематеріальної спадщини. Італійське містечко Альба в регіоні П'ємонт відоме не лише своєю трюфельною кухнею, а й прикладом того, як гастрономія, історична архітектура і місцева спільнота можуть стати основою сталого туризму. Тут щороку проводиться Alba White Truffle Fair, яка включає освітні програми, локальні майстер-класи, історичні реконструкції. Туристів навчають культурі збирання трюфелів, знайомлять з традиційною кухнею, а частина прибутку спрямовується на збереження навколишніх лісів і підтримку фермерів [62; 63].

2. Бургундський канал (Франція): культурний маршрут з екологічною складовою. Вздовж Бургундського каналу Франція створила маршрут повільного туризму, який поєднує історичні замки, села та музеї з екологічно чистим способом пересування – велосипедами, човнами, пішими прогулянками. Тут туристів не просто інформують про спадщину, а вчать поводженню з природою, заохочують до проживання в гостьових будинках, якими опікуються місцеві жителі. Це дає змогу розвантажити великі міста і підтримати малі громади [79; 165].

3. Краків (Польща): збалансування туристичного навантаження через регулювання і цифрові інструменти. У Кракові, як і в багатьох європейських історичних містах, виникала проблема «over-tourism» – надмірного туристичного навантаження на центр міста [90]. У відповідь влада запровадила низку рішень:

- обмеження на кількість екскурсійних груп у старому місті;
- маршрутизація туристичних потоків в інші історичні райони;
- просування lesser-known об'єктів спадщини, як-от квартал Нова Гута;
- запуск цифрових карт з розумним навігаційним супроводом.

Це дозволило знизити навантаження на центральні площі й розширити зацікавлення культурним різноманіттям міста.

4. Португалія: розвиток внутрішнього культурного туризму. У межах державної програми «Revive», Португалія передає в оренду занедбані історичні будівлі – монастирі, фортечні споруди, палаци – для розвитку туристичної інфраструктури за умов суворого збереження архітектури [127].

Таким чином, пам'ятки зберігаються і отримують нове життя, громади – нові робочі місця, а туристи – автентичний досвід без шкоди для спадщини.

5. Словенія: національна система сертифікації Green Scheme of Slovenian Tourism. Словенія впровадила зелену схему сертифікації для туристичних напрямків та об'єктів культурної спадщини, що відповідають критеріям екологічної, соціальної та культурної сталості. Наприклад, міста Любляна та Птуй отримали статус «зеленої культурної дестинації», завдяки використанню електротранспорту, підтримці місцевих митців, збереженню традиційних ремесел [52].

Європейський досвід розвитку сталого культурного туризму свідчить про зростаюче розуміння того, що спадщина – це не лише ресурс, а й відповідальність. Успішні моделі поєднують занурення в культуру, турботу про довкілля, соціальну інклюзію та інновації. Для України цей досвід може стати надзвичайно корисним – особливо в період післявоєнної відбудови, коли важливо зберегти і відновити культурну ідентичність, не втрачаючи перспектив сталого розвитку та партнерства з місцевими громадами.

Європейський досвід демонструє багатовимірний, системний та людиноцентричний підхід до збереження і популяризації історико-культурної спадщини. Ключовими елементами цієї моделі є поєднання охорони з розвитком, цифровізація, громадська участь, освіта, сталий туризм і міжсекторальне партнерство. Вивчення та адаптація цих підходів може стати основою для формування ефективної культурної політики в Україні, з урахуванням її унікального історичного досвіду, сучасних викликів і стратегічного прагнення до європейської інтеграції (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Європейські підходи до збереження та популяризації історико-культурної спадщини та перспективи їх адаптації в Україні

Європейський підхід / практика	Суть підходу / приклад	Перспективи застосування в Україні
Інтегрований підхід	Барселона, Краків – інтеграція спадщини в міське планування та туризм	Актуально для українських історичних міст (Львів, Чернігів, Одеса) – гармонізація збереження пам'яток та міського розвитку
Освітньо-громадські програми	Heritage Schools (Велика Британія), Adopt a Monument (Фінляндія) – залучення молоді та громад до спадщини	Можливе впровадження в українських школах, ОТГ, залучення молоді та ветеранів до відновлення об'єктів спадщини
Цифровізація спадщини	Віртуальні музеї, цифрові гіді, 3D-реконструкції – Естонія, Франція	Розвиток цифрових платформ (наприклад, для постраждалих пам'яток унаслідок війни); доступність спадщини в умовах міграції

<i>Європейський підхід / практика</i>	<i>Суть підходу / приклад</i>	<i>Перспективи застосування в Україні</i>
Сталий культурний туризм	Португалія, Словенія – використання спадщини без шкоди, підтримка місцевих громад	Створення зелених маршрутів, адаптація руїн для культурного використання, розвиток малих територіальних брендів
Регулювання туристичних потоків і балансування популярності	Краків, Амстердам – децентралізація туризму, просування нових локацій	Можливе перенесення уваги туристів на нові культурні напрямки в центрі та на сході України
Публічно-приватне партнерство в реставрації спадщини	Програма Revive (Португалія) – залучення інвесторів до збереження занедбаних об'єктів	Можливе законодавче стимулювання бізнесу для відновлення архітектурних об'єктів в обмін на пільги або користування

Джерело: систематизовано авторами

Європейський досвід доводить, що ефективне збереження та популяризація спадщини базуються на взаємодії держави, громад, освіти, бізнесу та технологій. Україна має значний потенціал для адаптації цих підходів, особливо в умовах відбудови, посилення громадянської участі та цифрової трансформації. Особлива увага має приділятися місцевим ініціативам, освіті молоді, залученню інвестицій і формуванню сталого культурного туризму як інструменту відновлення та національної ідентичності.

1.4. Нормативно-правове забезпечення розвитку історико-культурного туризму в Україні та ЄС

Розвиток історико-культурного туризму неможливий без відповідного нормативно-правового забезпечення, що визначає правові механізми охорони, використання та популяризації культурної спадщини, а також створення умов для туристичної діяльності. Як в Україні, так і в країнах Європейського Союзу, законодавча база відіграє ключову роль у забезпеченні сталого функціонування цієї сфери.

В Україні правові засади охорони та використання культурної спадщини регулюються низкою законів, підзаконних актів та стратегічних документів. Основу становлять:

– закон України «Про охорону культурної спадщини» (2000 р.) [252], який визначає правовий статус об'єктів спадщини, порядок їх реєстрації, використання та охорони. У документі закладені основи для включення об'єктів до Державного реєстру нерухомих пам'яток України,

встановлюється регламент щодо зон охорони, умов реконструкції та реставрації;

- закон України «Про туризм» (1995 р.) [255] (зі змінами), який визначає загальні принципи туристичної діяльності, в тому числі культурно-пізнавального характеру. Закон закріплює поняття туристичного продукту, регулює діяльність туроператорів, механізми ліцензування та відповідальності;

- Стратегія розвитку туризму та курортів України до 2026 року [254], яка визначає культурний туризм як пріоритетний напрям з метою популяризації спадщини та збереження культурної ідентичності;

- інші нормативно-правові акти, такі як Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закон «Про культурні цінності», Закон «Про охорону археологічної спадщини», а також локальні програми збереження спадщини на рівні громад.

Разом із тим, українське законодавство ще потребує оновлення відповідно до європейських підходів – зокрема, в частині сталого управління, фінансування, цифровізації, залучення громад і формування відкритого доступу до об'єктів спадщини.

У країнах Європейського Союзу існує гнучка та багаторівнева система правового регулювання в галузі збереження культурної спадщини й розвитку туризму. Законодавче забезпечення тут функціонує як на рівні окремих держав-членів, так і в рамках наднаціонального регулювання.

Основу становлять такі документи:

- Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (1992, Валетта), яка зобов'язує держави-учасниці здійснювати заходи для захисту археологічних ресурсів;

- Флорентійська конвенція про ландшафт (2000), яка розглядає культурні ландшафти як частину європейської спадщини;

- Конвенція ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (1972), яку ратифікували всі держави-члени ЄС і яка активно використовується для визнання об'єктів спадщини на міжнародному рівні;

- Європейська хартія туризму, що підтримує принципи сталого та відповідального туризму з урахуванням культурних цінностей;

- програми Європейського Союзу, як-от Creative Europe, Horizon Europe, EUROPA NOSTRA, European Heritage Label, які фінансово й нормативно підтримують проекти збереження та популяризації спадщини, створення транскордонних культурних маршрутів, цифровізації та соціального залучення;

- національні законодавства ЄС гармонізовані з директивами Європейської Комісії та Ради ЄС у сфері культури, туризму, цифрової

трансформації та охорони довкілля, що впливає на збереження історичного середовища.

Європейські країни надають значну увагу комплексному підходу до охорони спадщини, інтегруючи її у сферу освіти, містобудування, цифрових інновацій та екології. Важливим елементом є участь громад, прозоре управління, доступ до фінансування через грантові програми та співпраця з приватним сектором. Україна вже зробила кроки в цьому напрямку, однак залишається потреба:

- у гармонізації законодавства з європейським, зокрема щодо цифрової трансформації, управління спадщиною та партнерства;
- у вдосконаленні механізмів фінансування охорони та промоції об'єктів (гранти, податкові пільги, публічно-приватні проекти);
- у розширенні ролі місцевих громад у прийнятті рішень щодо збереження і використання об'єктів спадщини;
- у розробці спеціального закону або підрозділу в рамках чинного, присвяченого саме історико-культурному туризму як комплексному явищу.

Незважаючи на наявність базової законодавчої основи у сфері охорони культурної спадщини та розвитку туризму, в Україні існує низка системних викликів і бар'єрів, які стримують ефективну реалізацію політики в галузі історико-культурного туризму. Ці проблеми стосуються як змісту нормативно-правових актів, так і їхньої реалізації на практиці. У табл. 1.7 узагальнено ключові бар'єри, що потребують уваги з боку державної влади, місцевих громад, експертного середовища та партнерів з ЄС.

Таблиця 1.7

Виклики та бар'єри нормативно-правового регулювання розвитку історико-культурного туризму в Україні

Категорії	Виклики / бар'єри	Характеристика
Застарілість законодавства	Відсутність спеціального закону про історико-культурний туризм	Існуючі акти не враховують комплексність явища, сучасні виклики та потреби післявоєнного відновлення
Фрагментарність нормативної бази	Розпорошеність регулювання між різними законами (про спадщину, туризм, культуру)	Ускладнює узгодження дій між органами влади, громадами та бізнесом
Недостатня координація між секторами	Відсутність єдиного державного органу чи механізму міжвідомчої співпраці	Туризм, культура, освіта, цифровізація діють паралельно, без інтегрованої політики
Слабке місцеве самоврядування	Нерозвинене делегування повноважень громадам у сфері збереження та використання спадщини	Обмежує ініціативність на місцях, ускладнює реалізацію локальних туристичних і культурних програм

Продовження табл. 1.7

Категорії	Виклики / бар'єри	Характеристика
Низька ефективність охоронних механізмів	Недотримання режимів охорони, незаконні забудови, формалізм у реєстрації пам'яток	Втрата об'єктів спадщини або їх деградація через відсутність дієвих санкцій і контролю
Обмежене фінансування та інвестиції	Відсутність стимулів для бізнесу, слабкий доступ до грантових програм	Перешкоджає реставрації, модернізації інфраструктури та просуванню об'єктів культурного туризму
Брак цифровізації у правовому полі	Відсутність нормативної бази для цифрової спадщини, віртуальних музеїв, інтерактивних платформ	Не використовуються можливості цифрових технологій для популяризації спадщини
Недостатній вплив міжнародного досвіду	Повільна адаптація європейських стандартів і практик до українських реалій	Гальмує інтеграцію в загальноєвропейський культурний і туристичний простір
Слабкий громадський контроль та участь	Формальність консультацій із громадами, низький рівень обізнаності населення	Зменшує довіру до рішень влади, знижує ефективність збереження та промоції спадщини

Джерело: сформовано авторами на основі [196; 228; 231; 234; 289; 294]

Сучасне нормативно-правове поле України потребує комплексної трансформації – від оновлення базових законів до запровадження нових підходів управління культурною спадщиною, зокрема з урахуванням європейського досвіду, цифрових інновацій та принципів сталого розвитку (табл. 1.8).

Таблиця 1.8

Рекомендації щодо подолання нормативно-правових бар'єрів у розвитку історико-культурного туризму в Україні (з урахуванням досвіду ЄС)

Виклики / бар'єри	Рекомендовані дії	Європейський досвід / приклад
Застарілість законодавства	Розробити сучасний комплексний закон про історико-культурний туризм	Італія: спеціалізоване законодавство у сфері культурного туризму (Codice dei beni culturali)
Фрагментарність нормативної бази	Уніфікувати акти у сфері культури, спадщини, туризму в єдиний правовий масив або кодекс	Франція: інтегрований підхід у законодавстві про культурну спадщину та туризм
Відсутність координації між секторами	Створити міжвідомчу координаційну платформу (культура, туризм, освіта, цифровізація) при Кабміні	Німеччина: спільні програми між міністерствами та регіонами

Продовження табл. 1.8

<i>Виклики / бар'єри</i>	<i>Рекомендовані дії</i>	<i>Європейський досвід / приклад</i>
Слабке місцеве самоврядування	Надати громадам більше повноважень та ресурсів на збереження та популяризацію спадщини	Польща: децентралізоване управління культурними пам'ятками через гміни
Недостатня охорона пам'яток	Посилити державний контроль, запровадити дієві санкції та інструменти громадського моніторингу	Іспанія: ефективний механізм охоронних зон та адміністративних санкцій
Обмежене фінансування та відсутність стимулів для бізнесу	Запровадити податкові пільги, грантові програми, механізми державно-приватного партнерства	Португалія: програма Revive – залучення інвесторів до відновлення спадщини
Відсутність цифрової нормативної бази	Розробити законодавчу основу для цифровізації спадщини, онлайн-доступу, віртуальних об'єктів	Естонія, Франція: відкриті цифрові платформи з інтерактивною інформацією про спадщину
Відсутність впровадження європейських стандартів	Адаптувати положення Флорентійської, Гранаської, Валеттської конвенцій, директив ЄС щодо туризму та культури	Хорватія, Литва: гармонізація національного законодавства з конвенціями Ради Європи та ЮНЕСКО
Низький рівень залучення громади	Створити механізми партисипативного планування, освітні програми, програми волонтерства	Фінляндія: програма Adopt a Monument – залучення громад до догляду за пам'ятками

Джерело: запропоновано авторами

Адаптація кращих європейських практик може суттєво посилити нормативну основу історико-культурного туризму в Україні. Успішна реалізація рекомендацій передбачає тісну міжсекторальну співпрацю, оновлення законодавчої бази та активну участь місцевих громад, що дозволить зробити культурну спадщину драйвером розвитку країни в післявоєнний період.

Таким чином, нормативно-правове регулювання є одним з найважливіших елементів у системі розвитку історико-культурного туризму. Європейський досвід свідчить про ефективність інтегрованого підходу, коли охорона спадщини поєднується з туризмом, освітою, цифровізацією та соціальною політикою. Для України адаптація таких механізмів є не лише доцільною, а й стратегічно важливою, зокрема в умовах післявоєнної відбудови, переосмислення культурної ідентичності та інтеграції в європейський простір.

РОЗДІЛ 2

ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ У СФЕРІ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ: ПЕРЕДУМОВИ, РЕСУРСИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

2.1. Передумови розвитку історико-культурного туризму в Україні

Розвиток міжнародного туризму в Україні є перспективним напрямом, що ґрунтується на багатому історико-культурному спадку, унікальних природних ресурсах і вигідному географічному положенні країни. Однак реалізація цього потенціалу ускладнюється низкою чинників, які вимагають системного підходу для подолання.

Туризм відіграє важливу роль у формуванні позитивного міжнародного іміджу країни, стимулюванні економіки та розвитку регіонів. Україна, завдяки своїй унікальній культурно-історичній спадщині та природному різноманіттю, має всі передумови для того, щоб стати важливим туристичним центром Європи. Однак, успіх у цій сфері залежить від рівня інтеграції інфраструктури, популяризації туристичних продуктів і взаємодії між державними, приватними та громадськими структурами.

Туристична галузь є важливим сектором економіки України, який, попри кризові періоди, має значний потенціал для розвитку. Згідно з оцінками Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), туризм забезпечував до 9% валового внутрішнього продукту (ВВП) України до початку пандемії COVID-19 та повномасштабної війни. Ця галузь не лише сприяє економічному зростанню, але й відіграє важливу роль у зміцненні міжнародних відносин та культурного обміну. Особливої уваги заслуговує розвиток історико-культурного туризму як перспективного напрямку співпраці між Україною та Європейським Союзом (ЄС) [164].

За даними Державної служби статистики України (див. табл. 2.1), у структурі розподілу туристів за метою поїздки та видами туризму суттєво переважають подорожі з метою дозвілля та відпочинку (96 %). Окремо відсутнє виокремлення культурно-пізнавального туризму, що пояснюється складністю відокремити подорожі з «культурною» метою від інших цілей. Все це ускладнює вивчення культурного туризму на рівні окремого напрямку дослідження. Разом з тим, можемо проаналізувати частково тенденції розвитку настроїв суспільства у сфері сприйняття культури та їхнього бажання пізнавати, вивчати та ознайомлюватись з культурою та культурними надбаннями інших народів. Також важливо вивчити державну політику у сфері сприяння та підтримання розвитку культурного туризму через фінансування діяльності закладів культури, відновлення та збереження об'єктів культурної спадщини та дій держави щодо популяризації культури та культурної спадщини України на міжнародному рівні [225].

Таблиця 2.1

Розподіл туристів за метою поїздки та видами туризму у 2020 р., осіб

	Усього	У тому числі за метою поїздки					
		службова, ділова, навчання	дозвілля, відпочинок	лікування	спортив- ний туризм	спеціалі- зований туризм	інша
Кількість туристів	2360278	61198	2269271	17921	1538	4584	5766
з них:							
в'їзних (іноземних) туристів	11964	481	8596	271	256	2304	56
виїзних туристів	2125702	15087	2107907	736	525	55	1392
внутрішніх туристів	222612	45630	152768	16914	757	2225	4318

Джерело: складено на основі [276]

Згідно даних табл. 2.1, майже 90 % туристів віднесено до категорії виїзних, що свідчить про значний інтерес громадян України до інших країн.

Для виявлення ролі країн ЄС у структурі розвитку туризму України, наведемо та проаналізуємо статистичні дані щодо кількості виїзних туристів за країнами, до яких вони виїжджали, та в'їзних (іноземних) туристів за країнами, з яких вони прибули в Україну, у 2020 р. (табл. 2.2). Статистичний аналіз табл. 2.2 свідчить про низький відсоток (4,31 %) резидентів України, які виїжджали за межами своєї країни під час виїзної туристичної поїздки у країни Європейського Союзу. Найпопулярнішими напрямками для резидентів-українців у 2020 р. були Єгипет (46,05 %) та Туреччина (40,60 %), а серед країн ЄС із значним відривом – Болгарія (1,04 %), Чехія (0,60 %) та Хорватія (0,44 %). Єгипет та Туреччина є більш сприятливими за ціновою політикою для українців порівняно з країнами ЄС, а також значним розвитком транспортної та відпочинкової інфраструктури, яка для українців є доступною у географічному плані. Єгипет та Туреччина – відомі країни своїми туристичними послугами, зокрема відпочинковими морськими курортами – саме вихід до моря є одним з головних чинників, який робить ці країни туристично привабливими [225].

Дещо краща ситуація із іноземними туристами з країн ЄС, які відвідують Україну під час в'їзної туристичної поїздки (31,84 %), що свідчить про наявність значного туристичного потенціалу в країні та привабливість українських туристичних дестинацій для жителів країн ЄС. Найбільше туристичних поїздок в Україну у 2020 р. були жителів таких країн ЄС, як Польща, Німеччина, Нідерланди, Румунія, Данія [225].

Таблиця 2.2

Розподіл виїзних туристів за країнами, до яких вони виїжджали, та в'їзних (іноземних) туристів за країнами, з яких вони прибули в Україну, у 2020 р.

Країни	Кількість туристів, осіб		Структура кількості туристів за усіма країнами, %		Структура кількості туристів за усіма країнами ЄС, %	
	виїзних	в'їзних (іноземних)	виїзних	в'їзних (іноземних)	виїзних	в'їзних (іноземних)
1	2	3	4	5	6	7
Усього	2125702	11964	100,00	100,00	—	—
<i>у тому числі за країнами</i>						
Албанія	14236	0	0,67	0	—	—
Домініканська Республіка	25414	2	1,20	0,02	—	—
Єгипет	978792	135	46,05	1,13	—	—
Мальдіви	9647	22	0,45	0,18	—	—
Об'єднана Республіка Танзанія	7456	0	0,35	0	—	—
Об'єднані Арабські Емірати	49733	131	2,34	1,09	—	—
Таїланд	11031	200	0,52	1,67	—	—
Туреччина	863066	1712	40,60	14,31	—	—
Чорногорія	32866	5	1,55	0,04	—	—
Шри-Ланка	12613	0	0,59	0	—	—
у тому числі усього за країнами ЄС	91583	3809	4,31	31,84	100,00	100,00
<i>у тому числі за країнами ЄС</i>						
Австрія	2924	64	0,14	0,53	3,19	1,68
Бельгія	174	71	0,01	0,59	0,19	1,86
Болгарія	22089	31	1,04	0,26	24,12	0,81
Греція	3707	145	0,17	1,21	4,05	3,81
Данія	184	240	0,01	2,01	0,20	6,30
Естонія	203	116	0,01	0,97	0,22	3,05
Ірландія	94	59	0,00	0,49	0,10	1,55
Ісландія	78	41	0,00	0,34	0,09	1,08
Іспанія	6605	203	0,31	1,70	7,21	5,33
Італія	5563	196	0,26	1,64	6,07	5,15
Кіпр	3555	67	0,17	0,56	3,88	1,76
Латвія	306	84	0,01	0,70	0,33	2,21
Литва	289	213	0,01	1,78	0,32	5,59
Люксембург	6	2	0,00	0,02	0,01	0,05
Мальта	72	0	0,00	0,00	0,08	0,00
Нідерланди	682	306	0,03	2,56	0,74	8,03

Продовження табл. 2.2

1	2	3	4	5	6	7
Німеччина	2038	531	0,10	4,44	2,23	13,94
Польща	5361	558	0,25	4,66	5,85	14,65
Португалія	501	90	0,02	0,75	0,55	2,36
Румунія	355	271	0,02	2,27	0,39	7,11
Словаччина	1922	5	0,09	0,04	2,10	0,13
Словенія	160	1	0,01	0,01	0,17	0,03
Угорщина	6714	40	0,32	0,33	7,33	1,05
Фінляндія	1856	45	0,09	0,38	2,03	1,18
Франція	3726	132	0,18	1,10	4,07	3,47
Хорватія	9371	2	0,44	0,02	10,23	0,05
Чехія	12665	139	0,60	1,16	13,83	3,65
Швеція	383	157	0,02	1,31	0,42	4,12

Джерело: складено авторами на основі [276]

Україна перебуває в складних умовах щодо розвитку міжнародного туризму та зміцнення своєї позиції на світовій туристичній арені. Політична нестабільність, військові дії, анексія Криму та економічні труднощі суттєво впливають на туристичний сектор країни.

Незважаючи на поступове відновлення туризму в глобальному масштабі, Україна стикається з численними викликами, які зачіпають усі сфери економіки, зокрема й туризм. Після початку повномасштабної війни в лютому 2022 р. туристична діяльність у країні фактично зупинилася. Відновлення попиту на подорожі спостерігалось лише в травні, проте рівень інтересу до літнього відпочинку залишався на рівні лише 10% від показників аналогічного періоду 2021 р. За даними Державного агентства розвитку туризму, за два квартали 2024 р. представники туристичної галузі сплатили до бюджету 1,25 млрд грн. Це майже на чверть більше ніж у 2021 р., коли у казну було сплачено 1,09 млрд грн податків. А також на 39% більше, ніж у 2023 р. – тоді за перше півріччя надійшло 0,9 млрд грн. Експерти YouControl.Market проаналізували зміни у сфері під час великої війни та з'ясували, що компанії цієї галузі у 2023 р. згенерували більше чистого доходу ніж у довоєнному 2021 р.: приріст склав більш ніж 18% у номінальному вираженні в національній валюті. У 2024 р. туристичний сектор продовжив рости та за перше півріччя 2024 р. приріст склав майже 29% відносно аналогічного періоду 2023 р. [285].

Україна володіє значними перевагами, які можуть забезпечити конкурентоспроможність на міжнародному туристичному ринку. Серед них варто відзначити багатий історико-культурний потенціал: Києво-Печерська лавра, Софійський собор, численні замки на Заході України та інші пам'ятки. Важливу роль відіграє і природне багатство, представлене Карпатськими горами, узбережжям Чорного моря та численними національними парками.

Завдяки цьому Україна має можливість розвивати різноманітні види туризму – від історико-культурного до екологічного та медичного.

Туризм є одним із ключових чинників економічного, соціального та культурного розвитку України. Як і для більшості країн світу, для України ця галузь виступає важливим джерелом доходів, засобом міжкультурного діалогу та інструментом для популяризації національної ідентичності. Протягом 2021 р. Україну відвідали понад чотири мільйони іноземних туристів, основними цілями яких були відпочинок, розваги та знайомство з багатою культурно-історичною спадщиною країни.

Інтерес іноземних туристів до України зумовлений багатогранністю туристичних продуктів, які пропонує країна. Це не лише традиційний історико-культурний туризм, а й гастрономічні, природоохоронні, екологічні та навіть медичні напрями. Водночас популярності набирає екотуризм, адже Україна має багаті природні ресурси – від Чорного та Азовського морів до Карпатських гір і степових зон на півдні.

Разом із цим туристична галузь України стикається з низкою викликів, які стримують її розвиток. Основними перешкодами є недостатня інфраструктура, нестабільна політична ситуація, недостатній рівень міжнародного маркетингу та просування туристичного потенціалу. Для подолання цих бар'єрів необхідно спрямувати зусилля на модернізацію транспортної та готельної інфраструктури, популяризацію туристичних можливостей країни за кордоном, покращення сервісу та створення сприятливих умов для іноземних інвестицій.

Історико-культурний туризм, що бере свій початок у вивченні та збереженні культурної спадщини, є потужним інструментом для популяризації України як туристичної дестинації. Відповідаючи на питання, чому саме Україна має значний потенціал для розвитку історико-культурного туризму, варто заглибитися у її географічні, історичні та етнографічні особливості, які формувалися протягом тисячоліть.

Географічна унікальність українських земель значно вплинула на формування місцевих культур і традицій. Полісся, наприклад, з його болотистими ландшафтами, вологим кліматом і сосновими лісами, створило специфічний побут і культурні риси місцевого населення. Етнічні групи Карпатського регіону, такі як гуцули, бойки та лемки, відзначаються унікальною культурою, що сформувалася під впливом гірського рельєфу, вологого клімату і різноманітної природи. У степовій зоні України, з її родючими ґрунтами, теплим кліматом і багатим тваринним світом, культура формувалася навколо землеробства, що зумовило створення численних фольклорних традицій і звичаїв. Таким чином, географічне різноманіття стало основою для розвитку етнографічного туризму.

Не менш важливим чинником є багатий історичний шлях України, що охоплює тисячоліття. Перші люди на території сучасної України з'явилися в епоху палеоліту, а енеоліт ознаменувався розвитком трипільської культури, відомої своєю керамікою і архітектурою. Епоха Скіфів, античні грецькі колонії на півдні, утворення Київської Русі, Галицько-Волинське князівство, період Литовсько-руської держави, епоха Козаччини, імперські періоди, революції, війни й сучасна незалежність – усе це залишило суттєвий відбиток в архітектурі, мистецтві, літературі та фольклорі.

Кожна історична епоха не тільки впливала на життя українців, але й залишала у спадок численні артефакти, які нині є частиною культурного туризму. Наприклад, збережені замки та фортеці Західної України, зокрема Олеський замок, Кам'янець-Подільська фортеця, палаци та монастирі, стали важливими туристичними об'єктами. Києво-Печерська лавра і Софійський собор, включені до списку Світової спадщини ЮНЕСКО, є яскравими прикладами міжнародного значення української культурної спадщини. Список матеріальних об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні станом на початок 2025 року налічує 8 найменувань (Додаток В). З-поміж 8 об'єктів 7 є об'єктами культурного й 1 – природного типу. 5 з 8 українських об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО повністю знаходяться в межах території України. Перелік об'єктів нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні станом на 2024 рік включає 5 найменувань (Додаток Г). На державному обліку в Україні перебуває 152 тисяч пам'яток культурно-історичної спадщини, з яких 56 тисяч – пам'ятки історії, 7 тисяч – пам'ятки монументального мистецтва, близько 15 тисяч – пам'ятки містобудування та архітектури. Україна має близько 1,5 тисячі міст і понад 9 тисяч сіл з важливим державним культурним спадком. Загалом, 401 населений пункт увійшов до Списку історичних населених міст і селищ міського типу в країні [225].

Важливо враховувати, що історико-культурна спадщина України включає не лише матеріальні об'єкти, а й нематеріальні аспекти: традиції, мову, фольклор, обряди та кухню. Наприклад, літературний туризм розвивається завдяки таким видатним постатям, як Тарас Шевченко, Іван Франко та Леся Українка, чиє життя і творчість пов'язані з певними місцями, що приваблюють туристів.

Україна є багатою на історичні пам'ятки та історико-культурні заповідники, в тому числі є і об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО. Однак культурні ресурси розподілені нерівномірно, що впливає на популярність регіонів. Наприклад, Львів, Київ і Одеса є центрами культурного туризму завдяки концентрації пам'яток і розвиненій інфраструктурі.

Історико-культурні ресурси України мають величезний потенціал для стимулювання туристичної галузі. Різноманіття пам'яток, що знаходяться на

території держави, здатне зацікавити значну кількість туристів. За умови належного збереження, популяризації та розвитку, ці ресурси можуть стати ключовим елементом для зростання внутрішнього туризму. Особливу роль у цьому відіграє досвід 2020 року, коли через пандемію COVID-19 і обмеження на закордонні подорожі внутрішній туризм став надзвичайно актуальним. Львів і Київ, які мають багату історико-культурну спадщину, залишаються одними з найпопулярніших напрямків, що підтверджує зростаючий інтерес до культурного туризму.

Україна є багатою на пам'ятки історії та культури, що становлять основу для розвитку культурно-пізнавального туризму. Наприклад, Київ, як столиця, є центром історичних пам'яток, включаючи Софію Київську та Києво-Печерську лавру, які внесені до списку ЮНЕСКО. Львів, зі своїм архітектурним ансамблем середмістя, також належить до світової спадщини і є ключовим напрямком культурного туризму.

Окрім цього, такі регіони, як Івано-Франківська та Закарпатська області, поєднують багатство природних ресурсів із етнокультурними особливостями, що робить їх привабливими для зеленого та етнографічного туризму. Карпати, зі своїми ландшафтами, гуцульськими традиціями та ремеслами, є важливим центром для відпочинку як внутрішніх, так і іноземних туристів.

Загалом, Україну можна умовно поділити на три групи регіонів за різноманітністю видів туризму:

1. Західні регіони України – історико-культурна спадщина та зелений туризм. До цієї групи належать Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернігівська та Чернівецька області:

- ці регіони мають багатий історико-культурний потенціал, включаючи численні замки, музеї та природні парки;
- особливо привабливим є зелений і рекреаційний туризм, що відповідає європейським трендам сталого розвитку;
- для ЄС це відкриває можливості для реалізації спільних екологічних проєктів, таких як розвиток транскордонних туристичних маршрутів, наприклад, Карпатського регіону.

2. Центральні та південні регіони – діловий і різноманітний туризм. Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Харківська та Черкаська області пропонують широку палітру туристичних напрямів:

- співпраця з ЄС може фокусуватися на розвитку ділового туризму, який є популярним у цих регіонах завдяки розвинутій інфраструктурі;
- європейський досвід організації конференцій, фестивалів і культурних заходів може сприяти популяризації подієвого туризму;

– Одеська область, завдяки своєму доступу до Чорного моря, має потенціал для розвитку морського туризму спільно з країнами Чорноморського регіону ЄС.

3. Регіони зі слабо розвиненим туризмом – перспективи для розвитку. До цієї групи належать Донецька, Луганська, Кіровоградська та Сумська області, де туризм наразі розвивається слабо:

– ці області мають потенціал для розвитку завдяки залученню інвестицій з боку ЄС;

– програми Європейського Союзу, спрямовані на підтримку менш розвинених регіонів, можуть допомогти модернізувати інфраструктуру та популяризувати їхні історико-культурні ресурси.

2.2. SWOT-аналіз розвитку історико-культурного туризму в Україні

Для оцінки потенціалу розвитку історико-культурного туризму в Україні найбільш доцільним є проведення SWOT-аналізу, щоб розуміти усі аспекти, сильні та слабкі сторони, можливості та загрози при посиленні цього процесу (табл. 2.3). SWOT-аналіз індустрії туризму в Україні в контексті євроінтеграції є важливим інструментом для визначення стратегічних напрямків розвитку [82]. Шляхом ідентифікації сильних сторін Україна може використовувати свої унікальні переваги для залучення більшого числа туристів.

Таблиця 2.3

SWOT-аналіз розвитку історико-культурного туризму в Україні в умовах євроінтеграції

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
– Вигідне розташування в географічному центрі Європи (S₁) – Широкий спектр різноманітних та комфортних ландшафтів і природних зон (S₂) – Справжнє багатство культурної спадщини та глибоке історичне коріння (S₃) – Унікальний етнічний колорит і культура, притаманні як окремим регіонам, так і країні в цілому (S₄) – Присутність офіційного туристичного бренду, що представляє країну (S₅) – Безвізовий режим із ЄС (S₆) – Готовність до розвитку міжнародного співробітництва (S₇)	– Політична нестабільність та війна в Україні (W₁) – Малорозвинена інфраструктури (W₂) – Недооцінка громадянами своєї культурної спадщини та туристичних можливостей країни (W₃) – Невідповідність законодавства потребам туристичної галузі (W₄) – Недостатнє просування туристичного бренду на державному рівні (W₅) – Низька поінформованість іноземців про туристичні ресурси України (W₆) – Недостатнє використання потенціалу всіх регіонів країни (W₇)

Можливості (О)	Загрози (Т)
– Можливість вступу України до Європейського Союзу (О₁) – Міжнародне партнерство для сприяння перемозі України у війні (О₂) – Залучення інвестицій у туристичну галузь України (О₃) – Підвищення кваліфікації персоналу за кордоном (О₄) – Запровадження міжнародного досвіду для покращення законодавчої бази (О₅) – Використання світового досвіду в організації та управлінні ринком туристичних послуг (О₆) – Зміна ставлення європейців до туристичного потенціалу України (О₇)	– Можливість ескалації конфлікту з росією (Т₁) – Ризик виникнення конфліктів з іноземцями через культурні та ментальні відмінності (Т₂) – Загроза збільшення кількості нових епідемій (Т₃) – Зростання рівня тероризму та військових дій (Т₄) – Підвищення рівня еміграції (Т₅) – Ризик техногенних катастроф (Т₆) – Негативне сприйняття населення через застаріле уявлення про імідж країни (Т₇)

Джерело: сформовано авторами на основі [200; 203; 236; 244; 281; 290]

Окрім цього, аналіз слабких сторін допоможе виявити проблемні аспекти, які потребують удосконалення. Визначення можливостей допоможе знайти шляхи до покращення туристичного потенціалу країни, а виявлення загроз дозволить не допустити їх при формуванні стратегії розвитку туристичного сектору.

Попри прогрес, історико-культурний туризм в Україні стикається з низкою викликів. Питання безпеки, зокрема через триваючі військові конфлікти, стримують частину потенційних відвідувачів. Крім того, нерівномірний розвиток інфраструктури в регіонах та обмежені маркетингові стратегії ускладнюють повноцінне використання туристичного потенціалу країни.

Для визначення інтегральних оцінок SWOT-аналізу потрібно оцінити значимість кожного елемента (сильні та слабкі сторони, можливості та загрози) і ймовірність їх виникнення. Призначимо значення від 1 до 5 для значущості (де 1 – мала значимість, 5 – висока значимість) і ймовірності (де 0,1 – низька ймовірність, 0,9 – висока ймовірність) (табл. 2.4).

Для подальшого кількісного аналізу обчислимо інтегральні оцінки для кожної групи факторів (сильні сторони, слабкі сторони, можливості, загрози) (табл. 2.5-2.8) за формулою:

$$I = \sum (\text{Значимість} \times \text{Ймовірність})$$

Таблиця 2.4

Експертна оцінка SWOT-аналізу розвитку історико-культурного туризму в Україні в умовах євроінтеграції

Сильні сторони (S)			Слабкі сторони (W)		
Фактори	Значимість	Ймовірність	Фактори	Значимість	Ймовірність
S ₁	4	0,9	W ₁	5	0,7
S ₂	4	0,8	W ₂	4	0,8
S ₃	5	0,8	W ₃	3	0,6
S ₄	5	0,7	W ₄	3	0,6
S ₅	4	0,9	W ₅	3	0,7
S ₆	4	0,8	W ₆	3	0,7
S ₇	4	0,8	W ₇	3	0,6
Можливості (O)			Загрози (T)		
Фактори	Значимість	Ймовірність	Фактори	Значимість	Ймовірність
O ₁	5	0,7	T ₁	5	0,6
O ₂	4	0,8	T ₂	4	0,7
O ₃	4	0,7	T ₃	3	0,8
O ₄	3	0,6	T ₄	4	0,7
O ₅	4	0,7	T ₅	3	0,8
O ₆	4	0,8	T ₆	3	0,5
O ₇	3	0,7	T ₇	2	0,6

Джерело: сформовано авторами

Таблиця 2.5

Інтегральні оцінки для факторів сильних сторін (S) SWOT-аналізу розвитку історико-культурного туризму в Україні в умовах євроінтеграції

Фактори	Значимість	Ймовірність	Добуток (Значимість × Ймовірність)
S1	4	0,9	3,6
S2	4	0,8	3,2
S3	5	0,8	4,0
S4	5	0,7	3,5
S5	4	0,9	3,6
S6	4	0,8	3,2
S7	4	0,8	3,2

Джерело: розраховано авторами

Інтегральна оцінка сильних сторін (S):

$$3,6 + 3,2 + 4,0 + 3,5 + 3,6 + 3,2 + 3,2 = 24,3$$

Таблиця 2.6

Інтегральні оцінки для факторів слабких сторін (W) SWOT-аналізу розвитку історико-культурного туризму в Україні в умовах євроінтеграції

Фактори	Значимість	Ймовірність	Добуток (Значимість × Ймовірність)
W1	5	0,7	3,5
W2	4	0,8	3,2
W3	3	0,6	1,8
W4	3	0,6	1,8
W5	3	0,7	2,1
W6	3	0,7	2,1
W7	3	0,6	1,8

Джерело: розраховано авторами

Інтегральна оцінка слабких сторін (W):

$$3,5 + 3,2 + 1,8 + 1,8 + 2,1 + 2,1 + 1,8 = 16,3$$

Таблиця 2.7

Інтегральні оцінки для факторів можливостей (O) SWOT-аналізу розвитку історико-культурного туризму в Україні в умовах євроінтеграції

Фактори	Значимість	Ймовірність	Добуток (Значимість × Ймовірність)
O1	5	0,7	3,5
O2	4	0,8	3,2
O3	4	0,7	2,8
O4	3	0,6	1,8
O5	4	0,7	2,8
O6	4	0,8	3,2
O7	3	0,7	2,1

Джерело: розраховано авторами

Інтегральна оцінка можливостей (O):

$$3,5 + 3,2 + 2,8 + 1,8 + 2,8 + 3,2 + 2,1 = 19,4$$

Таблиця 2.8

Інтегральні оцінки для факторів загроз (T) SWOT-аналізу розвитку історико-культурного туризму в Україні в умовах євроінтеграції

Фактори	Значимість	Ймовірність	Добуток (Значимість × Ймовірність)
T1	5	0,6	3,0
T2	4	0,7	2,8
T3	3	0,8	2,4
T4	4	0,7	2,8
T5	3	0,8	2,4
T6	3	0,5	1,5
T7	2	0,6	1,2

Джерело: розраховано авторами

Інтегральна оцінка загроз (T):

$$3,0 + 2,8 + 2,4 + 2,8 + 2,4 + 1,5 + 1,2 = 16,1$$

Інтерпретацію результатів інтегральних оцінок SWOT-аналізу розвитку історико-культурного туризму в Україні в умовах євроінтеграції представлено у табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Інтерпретація результатів інтегральних оцінок SWOT-аналізу розвитку історико-культурного туризму в Україні в умовах євроінтеграції

Категорії	Інтегральна оцінка	Висновки
Сильні сторони (S)	24,3	Сильний внутрішній потенціал
Слабкі сторони (W)	16,3	Існують помітні проблеми, що потребують уваги
Можливості (O)	19,4	Хороші зовнішні перспективи для розвитку
Загрози (T)	16,1	Загрози є суттєвими, особливо військового характеру

Джерело: сформовано авторами

Ураховуючи результати SWOT-аналізу розвитку історико-культурного туризму в Україні в умовах євроінтеграції, було сформовано конкретні стратегічні сценарії, які дозволяють максимально ефективно використовувати наявні сильні сторони та можливості, а також мінімізувати вплив слабких сторін і загроз. Табл. 2.10-2.13 відображають основні напрями стратегічного розвитку за чотирма ключовими групами: SO (стратегії, що базуються на використанні сильних сторін для реалізації можливостей), ST (використання сильних сторін для нейтралізації загроз), WO (подолання слабких сторін за рахунок використання можливостей) та WT (мінімізація слабких сторін і загроз). Ці стратегічні сценарії створюють основу для розробки конкретних заходів та проєктів, спрямованих на сталий розвиток історико-культурного туризму в Україні з урахуванням європейського досвіду та сучасних викликів.

Таблиця 2.10

Стратегії SO (Використання сильних сторін для реалізації можливостей)

№ з/п	Стратегії	Використані сильні сторони	Використані можливості
SO1	Використання багатства культурної спадщини для залучення міжнародних інвестицій і партнерств	S3, S4	O2, O3
SO2	Активне просування офіційного туристичного бренду у країнах ЄС з урахуванням безвізового режиму	S5, S6	O1, O7
SO3	Застосування готовності до міжнародного співробітництва для впровадження європейських освітніх програм	S7	O4, O5

Джерело: сформовано авторами

Таблиця 2.11

Стратегії ST (Використання сильних сторін для нейтралізації загроз)

№ з/п	Стратегії	Використані сильні сторони	Використані загрози
ST1	Залучення міжнародної спільноти для протидії військовим загрозам і зміцнення іміджу України	S7	T1, T7
ST2	Використання туристичного бренду і природного багатства для розвитку сталого туризму	S5, S2	T4, T6
ST3	Просування унікального етнічного колориту як засобу запобігання культурним конфліктам	S4	T2

Джерело: сформовано авторами

Таблиця 2.12

Стратегії WO (Подолання слабких сторін через використання можливостей)

№ з/п	Стратегії	Подолані слабкі сторони	Використані можливості
WO1	Модернізація інфраструктури за рахунок залучення інвестицій і євроінтеграційних фондів	W2	O3
WO2	Покращення законодавчої бази на основі впровадження європейського досвіду	W4	O5, O6
WO3	Підвищення поінформованості населення та іноземців про туристичний потенціал	W3, W6	O2, O7

Джерело: сформовано авторами

Таблиця 2.13

Стратегії WT (Мінімізація слабких сторін і загроз)

№ з/п	Стратегії	Подолані слабкі сторони	Нейтралізовані загрози
WT1	Проведення реформ у туристичній сфері для підвищення стійкості до політичної нестабільності та війни	W4, W1	T1
WT2	Зменшення недооцінки культурного потенціалу шляхом активної просвітницької роботи	W3	T2
WT3	Диверсифікація туристичних пропозицій та розвиток внутрішнього туризму	W7	T3, T5

Джерело: сформовано авторами

Проведений SWOT-аналіз розвитку історико-культурного туризму в Україні в умовах євроінтеграції демонструє наявність суттєвих внутрішніх сильних сторін, серед яких виокремлюються багатство культурної спадщини, унікальний етнічний колорит, вигідне географічне розташування та безвізовий режим із країнами ЄС. Водночас існують істотні слабкі сторони,

зокрема політична нестабільність, недостатньо розвинена туристична інфраструктура та застаріла нормативно-правова база.

Окрім того, аналіз підкреслює значні можливості, що відкриваються перед Україною завдяки перспективі вступу до ЄС, міжнародному партнерству та впровадженню європейського досвіду у сфері управління та розвитку туризму. Проте існують і загрози, пов'язані з військовим конфліктом, культурними відмінностями, а також глобальними викликами, такими як пандемії та тероризм.

Загалом, ситуація характеризується великим потенціалом для розвитку, який можна реалізувати шляхом послідовної імплементації стратегій, що базуються на зміцненні сильних сторін і використанні зовнішніх можливостей, а також пом'якшенні слабких сторін і нейтралізації загроз. Такий підхід потребує комплексної державної політики, активної участі бізнесу і громадськості, а також інтеграції європейських стандартів і практик.

Таким чином, SWOT-аналіз є ключовим інструментом для формування ефективних стратегічних рішень, спрямованих на сталий розвиток історико-культурного туризму в Україні, що у свою чергу сприятиме зміцненню національної ідентичності, економічному зростанню і поглибленню європейської інтеграції.

2.3. Сучасний стан інфраструктурного забезпечення розвитку туристичної діяльності в Україні

Туристична інфраструктура є визначальним чинником розвитку туристичної сфери та конкурентоспроможності дестинацій, оскільки вона формує доступність, комфорт і загальну привабливість територій для відвідувачів [136]. Її якість та комплексність прямо впливають на середню тривалість перебування, рівень витрат туристів та ймовірність повторних візитів [120]. В умовах глобалізації інфраструктура дедалі більше розглядається не лише як набір сервісних об'єктів, а як стратегічний інструмент іміджевої політики держави та механізм інтеграції туризму в систему місцевого розвитку. Європейська практика свідчить, що країни з високою інвестиційною активністю в транспортну, готельну, культурну та цифрову інфраструктуру (Іспанія, Франція, Італія тощо) демонструють стійке зростання туристичних потоків, а також підвищення якості життя місцевих громад, для яких туризм стає важливим соціокультурним ресурсом [46]. В Україні ж розвиток інфраструктури для туристів і рекреантів має складну траєкторію. З одного боку, упродовж останніх двох десятиліть відбулося зростання кількості готельних закладів, розвиток внутрішніх авіаперевезень, формування нових туристичних маршрутів і фестивальних програм. З іншого – відсутність цілісної державної стратегії, недостатня інтеграція різних видів транспорту, слабка інклюзивність і сучасні виклики, пов'язані з воєнними

діями, значно ускладнюють розвиток галузі. Враховуючи досвід країн Європейського Союзу, можна стверджувати, що розвиток туристичної інфраструктури України потребує системного підходу, який передбачає одночасний розвиток матеріальних, організаційних та цифрових компонентів, їх взаємну інтеграцію та орієнтацію на потреби як внутрішніх, так і міжнародних туристів.

У науковій та міжнародній практиці туристична інфраструктура визначається як сукупність матеріально-технічних, організаційних та інформаційних засобів, що забезпечують обслуговування туристів і створюють умови для реалізації туристичної діяльності [88]. Вона охоплює як базові елементи (транспорт, розміщення, харчування), так і додаткові (культурні та розважальні об'єкти, інформаційні сервіси, інноваційні технології тощо). Загальноприйнято виділяти такі ключові складові туристичної інфраструктури:

I. Транспортна інфраструктура: включає всі види транспорту та транспортні вузли, що забезпечують мобільність туристів:

- авіаційна: міжнародні та регіональні аеропорти (у Європі – мережа лоукостерів; в Україні до 2022 р. – розвиток рейсів Ryanair, WizzAir, SkyUp);
- залізнична: швидкісні та міжрегіональні поїзди (у Європі – Eurostar, Thalys, ICE; в Україні – «Інтерсіті+»);
- автомобільна: мережа автомагістралей і автобусних перевезень (FlixBus у Європі, в Україні – автобусні перевізники міжнародного та внутрішнього сполучення);
- міський громадський транспорт: трамваї, метро, автобуси, мережі велосипедних і пішохідних маршрутів.

Цікавим прикладом країни, яка забезпечує повну інтеграцію швидкісних поїздів із авіаційними вузлами, що дозволяє туристу безперешкодно поєднувати авіа- та залізничні подорожі є Франція.

II. Готельна та житлова інфраструктура. Охоплює заклади розміщення різних категорій:

- готелі (від бюджетних до люксових);
- хостели та апартаменти;
- кемпінги, будинки для відпочинку, санаторно-курортні комплекси;
- платформи короткострокової оренди (Airbnb, Booking).

Так у Чехії готельний фонд інтегрований у систему культурних маршрутів, частина готелів розташована у відреставрованих замках і історичних будівлях, що підсилює туристичний досвід [111].

III. Інформаційна інфраструктура. Створює доступ до достовірної та зручної туристичної інформації:

- туристично-інформаційні центри;
- дорожні знаки, карти, схеми маршрутів;

– цифрові сервіси – мобільні додатки, інтерактивні карти, онлайн-гайди.

Хорошим прикладом для наслідування є місто Краків, де працює єдина мережа туристично-інформаційних центрів, які пропонують мультимовні карти, бронювання квитків, доступ до гіда в реальному часі через мобільний додаток [154].

IV. Інфраструктура харчування та сервісу. Включає мережу закладів громадського харчування та побутового обслуговування:

- ресторани національної кухні; кафе, бістро, фудкорти;
- гастрономічні тури, фермерські ринки;
- побутові послуги: пральні, багажні камери, прокат спорядження.

Туристичні кластери є успішними прикладами комплексного формування інфраструктури харчування, сервісу та супутніх туристичних послуг. Туристичні кластери є однією з найбільш ефективних сучасних моделей організації туристичної діяльності, що базується на об'єднанні підприємств, організацій та інституцій різного профілю у межах однієї території з метою створення та просування конкурентоспроможного туристичного продукту [11; 108]. За визначенням, поданим у звіті European Cluster Collaboration Platform [43], туристичний кластер – це «територіальна концентрація взаємопов'язаних підприємств, інституцій та інших суб'єктів, що працюють у сфері туризму, взаємодіють між собою та з органами влади для створення синергетичного ефекту, підвищення якості послуг і сталого розвитку регіону». Основними учасниками туристичного кластера є:

- готелі, хостели та інші заклади розміщення;
- заклади харчування (ресторани, кафе, гастрономічні об'єкти);
- туристично-інформаційні центри;
- транспортні компанії;
- культурні та розважальні заклади;
- ремісники, виробники сувенірної продукції;
- органи місцевої влади та громадські організації.

Ключова ідея кластерного підходу полягає у створенні мережевої взаємодії, де виграють усі учасники завдяки спільній маркетинговій політиці, координації туристичних маршрутів, оптимізації витрат і підвищенню привабливості території [98]. До основних переваг кластерного підходу можна віднести:

- синергія ресурсів – спільне використання матеріальних, фінансових та людських ресурсів;
- підвищення конкурентоспроможності – створення унікальних туристичних продуктів;
- ефективна промоція – робота під єдиним брендом регіону;
- сталий розвиток – збереження культурної та природної спадщини через економічну вигоду від туризму.

До успішних туристичних кластерів у Європі відносять:

1. Гастрономічний кластер Mercat de la Boqueria (Барселона, Іспанія) [80]. Один із найвідоміших прикладів інтеграції гастрономії у туристичний продукт. Ринок поєднує понад 200 торгових точок, кулінарні школи, гастрономічні тури та культурні маршрути [57]. Він став не лише місцем купівлі продуктів, а й туристичною атракцією світового рівня.

2. Кластер винного туризму Ріохи (Іспанія). Об'єднує виноробні, готелі, ресторани, музеї вина, створюючи цілісну пропозицію для винних туристів. Використовує спільний бренд «La Rioja Wine Route» [115].

3. Туристичний кластер долини Луари (Франція). Інтегрує понад 70 замків, готельні комплекси, ресторани, транспортну мережу та культурні події, працюючи під єдиним брендом «Val de Loire» [129].

В Україні кластерна модель розвитку туризму є відносно новим явищем. Перші спроби її впровадження припадають на початок 2000-х років, коли в регіонах почали формуватися об'єднання підприємств та організацій різних напрямків туристичної діяльності з метою спільного просування території та координації зусиль. Одним із піонерів цього процесу стало об'єднання «Поділля Перше», яке розглядалося як міжгалузевий регіональний кластер, орієнтований на комплексний розвиток території, включно з туристичним напрямом. Сьогодні до позитивних прикладів функціонування туристичних кластерів в Україні можна віднести [170; 201; 218; 268; 269]:

1. Кам'янець-Подільський туристичний кластер – орієнтований на інтеграцію історико-культурних пам'яток, фестивалів та готельно-ресторанного бізнесу у єдиний туристичний продукт.

2. Туристичний кластер Хмельниччини – створений для просування регіональних туристичних маршрутів та розвитку внутрішнього туризму.

3. «Соляна дорога» (Закарпаття) – кластер, що поєднує історико-культурні об'єкти, гастрономічний туризм та оздоровчі ресурси.

4. Карпатський туристичний кластер – зосереджений на розвитку екотуризму, активного відпочинку та етнокультурної спадщини.

Успішність цих кластерів пояснюється поєднанням спільного маркетингу, координації зусиль учасників, об'єднання ресурсів та створення єдиного бренду території. При цьому вони спираються на європейський досвід кластеризації, де подібні моделі вже давно зарекомендували себе як ефективний інструмент територіального розвитку [108; 138]. За даними дослідження Державного агентства розвитку туризму України, у країні функціонує понад 15 ініціатив туристичних кластерів, проте більшість із них перебувають на стадії становлення та не мають повноцінної інституційної підтримки. У табл. 2.19. подана характеристика туристичних кластерів України та Європи.

Таблиця 2.19

Порівняння туристичних кластерів України та Європи

Параметри	Туристичні кластери в Україні	Туристичні кластери в Європі
Стадія розвитку	Формування, окремі успішні приклади, але переважно на етапі становлення.	Зрілі, розвинені, інтегровані у міжнародні туристичні мережі.
Структура	Часом неформальні об'єднання; слабка інституційна підтримка.	Формалізовані організації з чіткою структурою та менеджментом.
Приклади	Кам'янець-Подільський кластер, Карпатський туристичний кластер, Хмельницький кластер.	Кластер замків Луари (Франція), винний кластер Ріохи (Іспанія), гастрономічний кластер Mercat de la Boqueria (Іспанія).
Інтеграція з іншими видами туризму	Часткова (етно-, гастро-, еко-туризм), але без системної стратегії.	Висока інтеграція з гастрономічним, культурним, природним, подієвим туризмом.
Маркетинг та брендинг	Фрагментарний, переважно локальний рівень промоції.	Потужний брендинг на національному та міжнародному рівнях.
Інфраструктурне забезпечення	Нерівномірно розвинене, залежить від регіону.	Стабільно розвинене, адаптоване до масового туризму.
Цифровізація	Початковий рівень: поодинокі сайти, сторінки в соцмережах, рідко – мобільні додатки.	Розвинена цифрова присутність: мобільні додатки, інтерактивні карти.
Рівень співпраці учасників	Залежить від локальних ініціатив, часто епізодична.	Високий рівень координації, регулярні спільні заходи та маркетингові кампанії.

Джерело: складено авторами

Порівняльний аналіз туристичних кластерів України та Європи свідчить, що, попри наявність значного потенціалу та окремих успішних прикладів, українські моделі кластерної організації перебувають на етапі становлення. Їх розвиток часто стримується низкою чинників:

- недостатньо розвинена туристична інфраструктура та сервісна база;
- фрагментарність маркетингових стратегій та низький рівень міжнародної промоції;
- обмежена інтеграція з суміжними галузями – гастрономічним, культурно-подієвим, природно-екологічним туризмом;
- слабка законодавча та інституційна підтримка.

Водночас, європейські туристичні кластери демонструють вищий рівень комплексності, стратегічного планування та брендування територій. Вони успішно інтегрують у свій розвиток інноваційні технології (мобільні додатки, гейміфікацію тощо), розвинену систему маркетингових комунікацій та сталі

партнерські мережі між бізнесом, органами влади й місцевими громадами. Досвід Європи доводить, що успішна кластерна модель потребує:

- єдиного територіального бренду та чіткого позиціонування;
- системної координації між усіма учасниками кластеру;
- інтеграції інфраструктури, сервісу та культурних продуктів у єдиний туристичний простір;
- орієнтації на експортний ринок туризму через міжнародні маркетингові кампанії.

Отож, вивчення європейських практик дозволить визначити, які саме підходи можна ефективно адаптувати в Україні з урахуванням локальних особливостей та ресурсів. Саме тому важливим є проаналізувати найуспішніші туристичні кластери Європи з метою виокремлення найбільш релевантних моделей для українського контексту. У табл. 2.20 подано аналіз успішних туристичних кластерів Європи та можливість адаптації в Україні.

Таблиця 2.20

Аналіз успішних туристичних кластерів Європи
та можливість адаптації в Україні

Кластер та країна	Характеристика та особливості	Що можна адаптувати в Україні
Кластер замків Луари, Франція	Об'єднує понад 20 історичних замків регіону Луара в єдиний туристичний бренд. Має спільний сайт, мобільний додаток, квиткові пакети, спільні фестивалі.	Створення єдиного бренду «Замки Західної України» з квитковими пакетами, мультимедійними маршрутами, єдиною рекламою.
Винний кластер Ріохи, Іспанія	Поєднує виноробні, готелі, гастрономічні тури, фестивалі вина та культурні події. Активно просувається на світових виставках.	Інтеграція українських винних регіонів (Закарпаття, Одещина) з гастротурами, фестивалями та історико-культурними маршрутами.
Гастрономічний кластер Mercat de la Boqueria, Іспанія (Барселона)	Історичний ринок, інтегрований у туристичний маршрут міста, поєднує гастрономію, майстер-класи, дегустації та кулінарні фестивалі.	Адаптація до українських ринків-брендів (Бессарабський ринок у Києві, Привоз в Одесі) з кулінарними майстер-класами та екскурсіями.
Альпійський туристичний кластер, Австрія–Швейцарія	Комплексний підхід: гірськолижні курорти, еко-тури, культурні події, активний маркетинг у соцмережах та інтеграція з міжнародними туроператорами.	Розвиток Карпатського туристичного кластера з фокусом на цілорічний туризм, AR/VR-рекламою та міжнародними турагентами.
Культурний маршрут «Романська дорога», Німеччина	Єдиний бренд для понад 90 історичних пам'яток романської архітектури, інтегрований у міжнародну мережу Cultural Routes of the Council of Europe.	Об'єднання українських історико-культурних об'єктів у єдиний бренд і включення до європейських туристичних мереж.

Джерело: систематизовано авторами на основі [108; 118; 137; 138]

Отож, як ми бачимо з таблиці Європейські туристичні кластери вирізняються системністю, інтегрованим маркетингом та синергією між учасниками. Їхня ефективність ґрунтується на кількох ключових принципах:

1. Єдиний туристичний бренд для всього кластера – створює впізнаваність і спрощує просування.

2. Інтеграція різних видів туризму (культурний, гастрономічний, природний, подієвий) у єдиний туристичний продукт.

3. Сучасна цифрова інфраструктура: мобільні додатки, інтерактивні карти, VR/AR-екскурсії.

4. Постійна міжнародна промоція через виставки, форуми та участь у міжнародних програмах.

5. Тісна співпраця між бізнесом, владою та культурними інституціями.

В українському ж контексті найбільш перспективними напрямками адаптації є:

– брендування туристичних регіонів за прикладом «Замки Луари» – «Замки Поділля та Карпат»;

– інтеграція гастрономічних і винних турів у культурні маршрути;

– створення мультимедійних та інтерактивних сервісів (додатки, віртуальні тури);

– включення до міжнародних туристичних мереж (Cultural Routes of the Council of Europe тощо).

Таким чином, розвиток туристичних кластерів в Україні вимагає стратегічного підходу, який поєднує локальну автентичність із сучасними європейськими практиками маркетингу, цифровізації та міжгалузевої інтеграції. Це дозволить не лише підвищити привабливість українських регіонів, а й перетворити їх на конкурентоспроможні туристичні дестинації світового рівня.

V. Інфраструктура дозвілля та рекреації. Охоплює місця та сервіси для відпочинку, культури та спорту. До інфраструктури дозвілля та рекреації відносять:

– музеї, театри, виставкові центри;

– аквапарки, гірськолижні курорти, пляжі;

– природно-рекреаційні зони, національні парки;

– конгрес-центри, виставкові павільйони.

Одним з найяскравіших та ефективних прикладів розвитку інфраструктури дозвілля та рекреації є гірськолижний курорт в Альпах, де гірськолижні комплекси успішно були поєднані з оздоровчими центрами, термальними курортами та культурними фестивалями.

VI. Інклюзивна інфраструктура. Розвиток інклюзивної інфраструктури є одним із ключових пріоритетів сучасної України, особливо в умовах зростання кількості людей з інвалідністю внаслідок військових дій. За

даними Міністерства соціальної політики України [233], серед постраждалих у війні значну частку становлять особи з обмеженою мобільністю, що зумовлює потребу в адаптації інфраструктури не лише туристичних об'єктів, а й усього громадського простору. Забезпечення доступності для маломобільних груп населення – це не лише питання соціальної справедливості та прав людини, а й необхідна умова інтеграції України у європейський туристичний та культурний простір [22]. Для цього інфраструктура має бути обладнана сучасними засобами доступності, зокрема:

- пандусами, ліфтами, адаптованими туалетними кімнатами – для фізичного доступу до будівель і просторів;
- тактильними плитами, аудіогідами, системами індукційного зв'язку – для осіб із порушеннями зору та слуху;
- спеціально розробленими туристичними маршрутами та програмами – які враховують потреби людей з інвалідністю;
- цифровими інструментами навігації – мобільними додатками та інтерактивними картами з позначенням доступних об'єктів.

Досвід європейських країн доводить, що інклюзивність має розглядатися як невід'ємна складова стратегій сталого розвитку туризму. Наприклад, у Берліні більшість музеїв, культурних та туристичних об'єктів обладнані безбар'єрними засобами доступу, а мобільний додаток AccessBerlin допомагає швидко знайти адаптовані заклади та маршрути. Копенгаген впровадив концепцію Design for All, інтегруючи універсальний дизайн у всі нові проекти міської інфраструктури [45]. Барселона активно розвиває Accessible Tourism City Program, що включає адаптацію пляжів, парків і транспортної системи. В українському контексті розвиток інклюзивної інфраструктури потребує комплексного підходу, який має включати:

- нормативно-правове забезпечення з чіткими стандартами доступності з урахуванням європейських норм EN 17210:2021 [39];
- державні та муніципальні програми фінансування реконструкції та адаптації інфраструктури;
- партнерство з громадськими організаціями та залучення людей з інвалідністю до планування та моніторингу доступності;
- інформаційно-просвітницькі кампанії для підвищення обізнаності суспільства та бізнесу щодо важливості інклюзивного середовища.

Розвиток інклюзивної інфраструктури в туризмі є не лише гуманістичною місією, але й економічною можливістю, оскільки розширює цільову аудиторію, сприяє залученню міжнародних туристів та підвищує конкурентоспроможність України на світовому ринку [22].

Таким чином, туристична інфраструктура – це багатовимірна система, в якій кожен компонент взаємодіє з іншими, формуючи цілісний туристичний

простір. У країнах Європи вона функціонує як комплексна інтегрована мережа, тоді як в Україні розвиток окремих елементів є нерівномірним, що впливає на загальну конкурентоспроможність країни на міжнародному туристичному ринку.

2.4. Туристична привабливість історичних місць в Україні

Історико-культурні об'єкти – замки, фортеці та етнографічні комплекси – становлять ядро культурного туризму України та формують один із ключових сегментів її туристичного потенціалу. Їх цінність полягає не лише у матеріальній спадщині, але й у здатності зберігати нематеріальні культурні коди, формувати національну ідентичність і слугувати економічним ресурсом для регіонів. Замки, фортеці та етнографічні комплекси України формують унікальні туристичні пропозиції, поєднуючи матеріальну та нематеріальну спадщину, історію та сучасні культурні практики. Досвід європейських країн доводить, що грамотна інтеграція історичних пам'яток у туристичну інфраструктуру здатна стати драйвером сталого розвитку територій та перетворити дані об'єкти у центри туристичної привабливості та економічного зростання регіонів.

Історико-культурний потенціал України є одним із найбагатших у Східній Європі та має ключове значення для розвитку національних і міжнародних туристичних маршрутів. За даними Державної служби охорони культурної спадщини, на території країни збереглося понад 70 тис. пам'яток історії та культури, з яких понад 12 тис. становлять особливу архітектурну та туристичну цінність. Ці об'єкти охоплюють широке розмаїття історичних періодів – від трипільської культури та античних грецьких колоній до середньовічних замків, козацьких фортець і зразків оборонної архітектури XIX ст.

Однією з найвиразніших груп пам'яток є замки та фортеці України, що збереглися в різних регіонах та виконують роль не лише матеріальних свідчень минулого, але й осередків туристичної привабливості. Вони стають важливими елементами культурного ландшафту, сприяють збереженню історичної пам'яті та формують унікальну ідентичність територій, інтегруючи локальні громади у процеси розвитку туризму. Завдяки своїй архітектурній виразності, багатій історії та потенціалу для культурних і освітніх практик, замкові комплекси дедалі частіше виступають центрами фестивальної, музейної та екскурсійної діяльності, наприклад:

– замки Західної України: Олеський замок, Підгорецький замок, Золочівський замок та Луцький замок – зразки оборонно-палацової архітектури XVI–XVII ст., які сьогодні є частиною популярних туристичних маршрутів та культурних фестивалів;

– фортеці Поділля: Кам'янець-Подільська фортеця та Хотинська фортеця – монументальні пам'ятки середньовічного військового мистецтва, що приваблюють туристів як завдяки архітектурі, так і проведенню історичних реконструкцій та фестивалів;

– замки Закарпаття: Ужгородський замок, Невицький замок, Середнянський замок – поєднують архітектурні впливи Центральної та Східної Європи, а також стали центрами етнографічних подій і гастрономічних турів;

– фортифікаційні споруди Криму: Генуезька фортеця у Судаку та Генуезька фортеця у Феодосії – пам'ятки італійської колоніальної архітектури XIII-XV ст., що відігравали важливу роль у середньовічній торгівлі Чорноморського регіону.

Окрему цінність становлять етнографічні комплекси, що відтворюють традиційне житло, ремесла та культурні практики різних регіонів України. Серед них варто відзначити Музей народної архітектури та побуту у Львові «Шевченківський гай», Національний музей народної архітектури та побуту України в Пирогові, Закарпатський музей народної архітектури та побуту. Ці об'єкти виконують важливу просвітницьку функцію, зберігаючи та популяризуючи нематеріальну культурну спадщину.

Важливо, що значна частина цих пам'яток активно інтегрована у культурне життя країни. Вони виступають майданчиками для фестивалів середньовічної культури, реконструкцій історичних битв, ярмарків народних промислів. Наприклад, фестиваль «Ту Стань!» у Львівській області поєднує історичну реконструкцію з популяризацією регіональної культури, а в Кам'янці-Подільському щороку проходить міжнародний фестиваль «Тerra Heroica», присвячений військовій історії.

У порівнянні з європейським досвідом, зокрема із замковими маршрутами Чехії, Німеччини чи Франції, український історико-культурний потенціал вирізняється кількома конкурентними перевагами. Серед них – висока автентичність об'єктів, збереженість локального контексту та географічна концентрація пам'яток у межах окремих регіонів, що створює умови для формування компактних і водночас насичених туристичних маршрутів. Водночас розвиток цього напрямку стикається з низкою викликів: недостатня фінансова й інституційна підтримка, нерозвинена інфраструктура довкола об'єктів культурної спадщини, фрагментарність інформаційних ресурсів та відсутність єдиного реєстру, брак належних механізмів охорони та єдиного законодавчого поля. Додатковими перешкодами виступають слабка промоція національного культурного надбання на міжнародному рівні, обмеженість інтеграції історико-культурних маршрутів із суміжними видами туризму (гастрономічним, природним, подієвим), а також нерівномірна туристична інфраструктурна підтримка регіонів. Таким чином,

українські замки та фортеці, попри беззаперечний культурний і туристичний потенціал, потребують системної державної політики, спрямованої на інституціалізацію та інтеграцію цього ресурсу у європейський туристичний простір. Систематизація даних про розподіл замків, фортець та етнографічних комплексів дозволяє побачити географічні та регіональні особливості, визначити перспективні туристичні кластери та сформувати базу для розробки ефективних національних і регіональних маршрутів. Ці дані узагальнено у табл. 2.21.

Таблиця 2.21

Розподіл замків, фортець та етнографічних комплексів
у регіонах України та Європи

Регіони	Замки та фортеці	Етнографічні комплекси
Західна Україна	Кам'янець-Подільський, Луцький, Олеський	Шевченківський гай (Львів)
Центральна Україна	Качанівка, Чигирин	Пирогів (Київ)
Південна Україна	Аккерманська фортеця, Генуезька фортеця	Етнопарк «Хутір Савки»
Чехія	Карлштейн, Глубока-над-Влтавою	Музей села у Пршерові
Франція	Шамбор, Шенонсо	Етнопарк «Екомузей Ельзасу»
Іспанія	Альгамбра, Сеговія	Музей народної культури Толедо

Джерело: складено авторами

Дані табл. 2.21 демонструють, що в Україні найбільша концентрація замків та фортець спостерігається у західних регіонах (Львівська, Тернопільська, Закарпатська області), що пояснюється їх історичною роллю як прикордонних територій та зонами перетину торговельних шляхів. Етнографічні комплекси поширені по всій країні, однак найбільш репрезентативні приклади – у Карпатському регіоні, Поліссі та на Поділлі. Для порівняння, у країнах Європи, таких як Франція, Німеччина чи Чехія, розподіл історичних об'єктів більш рівномірний, що зумовлено інтенсивною урбанізацією та довшою історією централізованого збереження культурної спадщини. Європейські етнографічні комплекси здебільшого інтегровані в сучасні туристичні кластери та працюють у тісній взаємодії з готельним та гастрономічним бізнесом. Важливою відмінністю між європейською та українською моделлю управління культурною спадщиною є рівень інфраструктурної та інституційної підтримки. У більшості країн Європейського Союзу діє комплексна політика, що охоплює системну

реставрацію пам'яток, впровадження цифрових технологій для інтерпретації культурної спадщини, використання багатомовних гідів, а також розгалужені стратегії міжнародної промоції [33; 42]. В Україні ж такі інструменти реалізуються переважно фрагментарно – через локальні ініціативи, діяльність громадських організацій або завдяки грантовим програмам міжнародних донорів, тоді як державна підтримка є вибірковою і здебільшого зосереджена на кількох найвідоміших об'єктах. Ілюстративним прикладом проблемного управління є Підгорецький замок (Львівська область), реставраційні роботи в якому тривають десятиліттями без належного забезпечення туристичної інфраструктури та обмеженим доступом відвідувачів [146; 232]. Водночас існують і приклади успішної інтеграції в культурно-туристичний простір [33]:

– Кам'янець-Подільська фортеця – приклад активного використання історичної спадщини у культурно-туристичній діяльності. Тут регулярно проводяться фестивалі середньовічної культури, історичні реконструкції та міжнародні туристичні форуми.

– Хотинська фортеця – інтегрована у туристичний маршрут «Фортеці Поділля», активно використовується як кінолокація, що сприяє міжнародній впізнаваності.

– Шевченківський гай у Львові – етнографічний комплекс, який ефективно поєднує музейну, освітню та фестивальну діяльність.

Таким чином, розвиток історико-культурних маршрутів в Україні значною мірою залежить від подолання дисбалансу між локальними ініціативами та системною державною стратегією, що є ключовим чинником їхньої міжнародної конкурентоспроможності. Європейський досвід доводить, що успішна інтеграція історико-культурних об'єктів можлива навіть за умов обмежених фінансових ресурсів, якщо впроваджуються інноваційні підходи (цифровізація спадщини, креативні форми інтерпретації, залучення громад) та принципи сталого менеджменту (баланс між збереженням і туристичним використанням). При цьому важливим є створення міжсекторальних партнерств – між органами влади, культурними інституціями, місцевими громадами та бізнесом, що дозволяє мобілізувати ресурси та забезпечити довгострокову ефективність. До прикладів успішної інтеграції в Європі можна віднести: Чеський замковий маршрут, який поєднує понад 90 об'єктів у рамках єдиної промоційної стратегії [3]; Польський маршрут Орлиних гнізд, що ефективно поєднує історико-культурний та природний туризм [141]; а також Loire Valley Castles Route у Франції, де реалізовано масштабну цифрову інтерпретацію, розроблено багатомовні мобільні додатки та створено синергію між культурним і гастрономічним туризмом [139]. Вавельський замок у Кракові (Польща) – символ польської державності, що функціонує як музей із численними колекціями мистецтва і майстернями

консервації. У 2024 році він став найвідвідуванішим художнім музеєм Польщі з понад 3,1 млн відвідувачів. Цей об'єкт поєднує державну підтримку, освітні програми та дослідницькі проекти, які забезпечують сталість його діяльності та привабливість для туристів [157]. Замок Нойшванштайн (Німеччина) – один із найпопулярніших туристичних об'єктів Європи, що щороку привертає близько 1,3-1,5 млн відвідувачів. Він є втіленням романтичного стилю, став символом Баварії та натхненням для дизайну замку Disney. У 2025 році він отримав статус об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що підтверджує його культурне значення на глобальному рівні [14; 95]. Ці приклади демонструють, що стратегічний підхід, навіть за обмежених ресурсів, дозволяє трансформувати культурну спадщину в потужний чинник регіонального розвитку та міжнародної привабливості.

Отож, для підвищення конкурентоспроможності українських історичних об'єктів доцільно реалізувати наступні стратегічні напрями:

- законодавче забезпечення захисту спадщини та створення умов для інтеграції у туристичні кластери;
- системна реставраційна політика з чіткими пріоритетами та прозорими механізмами фінансування;
- інноваційна інтерпретація спадщини – застосування AR/VR технологій, мультимедійних інсталяцій, інтерактивних гідів тощо;
- інвестиційна привабливість – стимулювання державно-приватного партнерства у сфері культурного туризму;
- активна міжнародна промоція через участь у європейських програмах культурних маршрутів та світових туристичних форумах;
- системна промоція та брендування об'єктів на міжнародному ринку;
- розвиток інфраструктури та сервісу, інтеграція цифрових технологій як ключовий інструмент популяризації та залучення молодшої аудиторії;
- мережування маршрутів та включення їх у міжнародні програми Cultural Routes of the Council of Europe;
- підвищення участі місцевих громад у створенні культурного продукту.

Реалізація цих кроків дозволить Україні не лише ефективно використовувати свій рекреаційний потенціал, але й посилити позиції на європейському та світовому ринку культурного туризму, збільшити інвестиційні надходження та сприяти економічному зростанню регіонів. Однак, розуміння відмінностей між українським і європейським підходами до збереження та використання замків, фортець і етнографічних комплексів дозволяє виявити як сильні сторони національної туристичної пропозиції, так і напрями для вдосконалення. Наступним кроком є розгляд того, як процеси глобалізації впливають на використання та розвиток цього сегмента рекреаційного потенціалу, формуючи як нові можливості, так і певні загрози.

У європейських країнах їх збереження та просування є системно організованими, інтегрованими у міжнародні туристичні мережі, тоді як в Україні цей процес перебуває на етапі активного становлення. Для оцінки конкурентних переваг і викликів України доцільно порівняти особливості розподілу та використання таких об'єктів у національному та європейському контексті. Дані порівняння занесені у табл. 2.22 порівняння конкурентних переваг та викликів України та Європи. Оскільки, Україна має унікальний культурно-історичний ландшафт, але поки що поступається Європі в аспектах маркетингу, інфраструктури та інтеграції у глобальні туристичні мережі, що ми попередньо з'ясували.

Таблиця 2.22

Порівняння конкурентних переваг та викликів України з Європою

Параметри	Україна	Європа (приклади: Польща, Чехія, Франція, Іспанія)
Кількість об'єктів	Висока кількість (70 тис. пам'яток)	Висока, але краще інтегровані у туризм
Інфраструктура	Частково розвинена, часто потребує реставрації	Повністю розвинена, адаптована до масового туризму
Промоція	Фрагментарна, переважно регіональна	Стратегічна, глобальні маркетингові кампанії
Інтерактивність	Обмежена кількість VR/AR-рішень	Широке використання VR, мобільних додатків, гейміфікації
Етнографічні комплекси	Унікальні, але малорозкриті	Висока комерційна та туристична популярність
Фестивалі та івенти	Локальні та регіональні	Масштабні міжнародні події з медіа-покриттям

Джерело: складено авторами

Порівняльний аналіз показує, що Україна володіє значною кількістю цінних історико-культурних об'єктів, здатних конкурувати з європейськими. Основні конкурентні переваги України полягають у:

- високій концентрації автентичних пам'яток;
- збереженій культурній автентичності регіонів;
- наявності значного потенціалу для створення тематичних туристичних маршрутів.

Водночас, європейські країни демонструють більш ефективні моделі управління та просування цих ресурсів:

- системна інтеграція об'єктів у міжнародні туристичні мережі (Cultural Routes of the Council of Europe);
- активне використання цифрових технологій для популяризації;
- розвиток інфраструктури, яка забезпечує зручність і доступність для туристів.

Отож, туристична привабливість історичних місць визначається комплексом характеристик, які формують здатність території залучати відвідувачів, задовольняти їхні культурно-пізнавальні потреби та забезпечувати унікальний досвід, що не може бути відтворений в інших умовах [111]. Ці характеристики поєднують матеріальні й нематеріальні елементи – від архітектурної та художньої цінності об'єктів до автентичності середовища, наративів, які супроводжують культурну спадщину, та рівня сервісної інфраструктури.

В українському контексті туристична привабливість значною мірою спирається на багатопланову історико-культурну спадщину, що охоплює пам'ятки різних епох: від трипільських поселень до середньовічних замків та архітектурних ансамблів XIX-XX століть. Наприклад, Львів, як було зазначено вище, з його Ринковою площею та сакральними ансамблями, внесеними до списку світової спадщини ЮНЕСКО, створює синергетичний ефект поєднання архітектурної довершеності, культурної активності та гастрономічної привабливості. Аналогічно, Кам'янець-Подільський інтегрує в туристичну пропозицію унікальний оборонний комплекс, міську забудову та щорічні фестивалі, які значно підсилюють рекреаційний потенціал. Важливою складовою привабливості є можливість занурення відвідувача в культурний простір через інтерактивні формати – реконструкції історичних подій, етнографічні фестивалі, музейні театралізовані екскурсії, мультимедійні інсталяції. Такі методи інтерпретації спадщини значно підвищують емоційну цінність візиту туриста та сприяють формуванню сталого туристичного інтересу [133].

Європейський досвід доводить, що високий рівень туристичної привабливості історичних місць формується не лише завдяки збереженню пам'яток, а й завдяки створенню навколо них цілісного туристичного середовища. У Барселоні, наприклад, модерністські творіння Антоніо Гауді інтегровані у міську інфраструктуру таким чином, що відвідувач отримує повноцінний культурний продукт: від пішохідних маршрутів і тематичних музеїв до брендваної сувенірної продукції та гастрономічних тематичних турів. Краків, у свою чергу, завдяки поєднанню середньовічної спадщини, єврейського культурного кварталу Казімеж і розвиненої подієвої інфраструктури (концерти, виставки, фестивалі) став одним із найпривабливіших центрів культурного туризму Центральної Європи [161]. В Україні подібний підхід лише формується, але потенціал для його реалізації є значним. Карпатський регіон поєднує унікальні етнографічні комплекси (наприклад, музеї народної архітектури та побуту у Львові та Ужгороді) з мальовничими природними ландшафтами, що створює умови для розвитку інтегрованих маршрутів культурно-природничого туризму. Південні регіони, зокрема Одещина, здатні поєднати морську рекреацію з

вивченням багатонаціональної спадщини та архітектури історичних кварталів.

Таким чином, туристична привабливість історичних місць в Україні є потужним ресурсом для розвитку сталого туризму, але її реалізація потребує комплексної стратегії. Необхідно поєднувати збереження автентичності з впровадженням інноваційних форматів презентації спадщини, інтегрувати історичні об'єкти у сучасне туристичне середовище та забезпечувати їх ефективну промоцію на міжнародному рівні. Туристична привабливість історико-культурних об'єктів є комплексним явищем, яке визначається поєднанням матеріальної та нематеріальної спадщини, інфраструктурного забезпечення, інноваційних інструментів інтерпретації та ефективної маркетингової стратегії. В Україні цей потенціал особливо виражений у містах та регіонах із високою концентрацією пам'яток архітектури, замків, фортець та етнографічних комплексів, які не лише зберігають унікальні історичні артефакти, а й виступають культурними центрами, що формують імідж території на міжнародній арені [12; 111; 123]. Інфографіка, подана нижче, демонструє взаємозв'язок ключових компонентів туристичного потенціалу, підкреслюючи необхідність їх системної інтеграції для максимального розкриття можливостей історичних місць (рис. 2.1). Досвід європейських країн свідчить, що сталий розвиток таких об'єктів можливий лише за умови поєднання охорони культурної спадщини, інноваційних підходів до презентації та активної участі місцевих громад. Для України актуальним завданням залишається перехід від фрагментарних ініціатив до комплексної стратегії, яка б забезпечила конкурентоспроможність на світовому туристичному ринку та сприяла б економічному й соціальному розвитку регіонів.

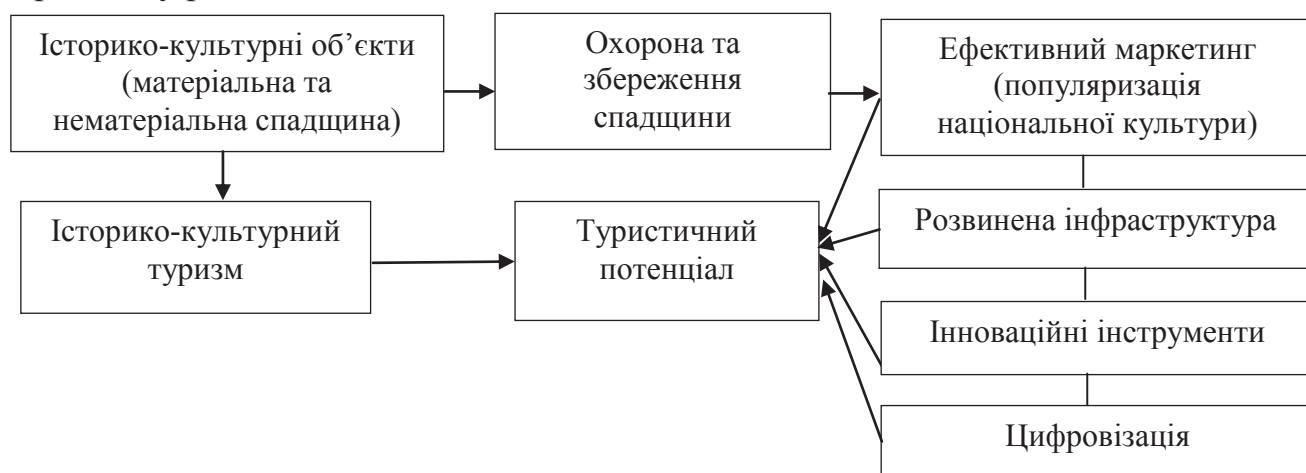

Рис. 2.1. Туристичний потенціал історико-культурного туризму
Джерело: складено авторами

Таким чином, туристична привабливість історичних місць – це не лише питання їхньої культурної чи архітектурної цінності, а й результат

ефективної інтеграції у туристичний простір, креативної інтерпретації та здатності створювати унікальний досвід для відвідувача. Для України важливо використовувати багатий історико-культурний потенціал у поєднанні з сучасними підходами, які довели свою ефективність у європейській практиці. Така синергія дозволить перетворити історичні місця на драйвери розвитку не лише туризму, а й регіональної економіки.

2.5. Розвиток та роль історико-культурних туристичних маршрутів України у контексті глобалізаційних процесів

Історико-культурний туризм в Україні є одним із ключових напрямів туристичної діяльності, що базується на унікальному поєднанні матеріальної та нематеріальної спадщини. Наявність значної кількості пам'яток архітектури, археологічних комплексів, місць, пов'язаних із видатними історичними постатями, формує потужний туристичний ресурс, спроможний не лише задовольнити пізнавальні інтереси туристів, а й стати дієвим інструментом культурної дипломатії та соціально-економічного розвитку регіонів. Розробка національних туристичних маршрутів ґрунтується саме на цьому потенціалі, адаптуючи його до сучасних стандартів мобільності, інтерпретації та креативного підходу.

Історико-культурний потенціал України охоплює численні архітектурні ансамблі, об'єкти сакральної культури, фортифікаційні споруди, місця археологічних досліджень, меморіальні комплекси та елементи нематеріальної спадщини. Відповідно до даних Міністерства культури та інформаційної політики України, понад 70 тисяч об'єктів культурної спадщини перебувають під охороною держави, з яких щонайменше 12 тисяч мають потенціал для залучення туристів [232]. Ці ресурси розміщено нерівномірно: найбільше зосередження пам'яток спостерігається у Львівській, Київській, Хмельницькій, Чернігівській областях. Наприклад, лише у Львові налічується понад 2500 пам'яток, серед яких об'єкти, включені до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО – площа Ринок, ансамбль Успенської церкви, Вірменський собор тощо [160]. Київ – друге за кількістю історико-культурних пам'яток місто України, що зберігає такі перлини часів Київської Русі, як Софійський собор, Києво-Печерська лавра, Золоті ворота.

Історико-культурні туристичні маршрути – це систематизовані шляхи або напрями пересування туристів, які об'єднують об'єкти історичної, культурної, архітектурної, етнографічної, релігійної та мистецької спадщини. Їх створюють для комплексного ознайомлення туристів із матеріальними та нематеріальними формами культури певного регіону чи країни. Маршрути є важливим інструментом просторової організації туристичних потоків і виступають як форма культурної інтерпретації території, де кожен об'єкт або

локація виступає носієм ідентичності. Важливість і цінність розробки історико-культурних туристичних маршрутів полягає у такому:

1. Збереження культурної спадщини. Створення маршрутів сприяє популяризації пам'яток, що потребують уваги, збереження та реставрації або внесення до охоронного реєстру.

2. Підвищення обізнаності та освіта. Через культурні маршрути формуються історичні знання, міжкультурна компетентність і цінності толерантності.

3. Промоція територій та формування туристичного бренду. Історико-культурні маршрути сприяють брендуванню міст та регіонів, створюючи унікальні наративи (наприклад, «Золота підкова Львівщини» чи «Подільські мандри»).

4. Популяризація нематеріальної культурної спадщини. Включення місцевих ремесел, традиційної кухні, обрядів і усної творчості в маршрут, дозволяє «оживити» культурний контент.

5. Соціальна згуртованість і локальна ідентичність. Громадські ініціативи щодо збереження та презентації спадщини формують місцеву гордість і солідарність.

6. Підтримка креативної економіки. Розвиток супутніх сфер – музейної справи, дизайну, гастрономії, виробництва сувенірів, цифрової-індустрії тощо.

7. Регіональний розвиток. Розробка маршрутів активізує інфраструктурний розвиток периферійних територій, залучаючи інвестиції, створюються робочі місця, підвищується привабливість малих міст [135].

8. Сприяння сталому розвитку туризму. Через маршрутні мережі можна перенаправити туристичні потоки з перенасичених міст у менш знані регіони, зменшуючи тиск на довкілля та інфраструктуру [124].

9. Формування національної ідентичності та патріотизму. Через знайомство з історичним минулим формується культурна пам'ять та патріотизм. Оскільки, туристичні маршрути можуть виступати засобом інтерпретації складних або замовчуваних сторінок історії – наприклад, Голодомору, депортацій, воєн тощо.

10. Інструмент культурної дипломатії. Міжнародні маршрути виступають чинником міжкультурного діалогу та інтеграції, відкривають можливості у співпраці та обміну досвідом (наприклад, європейська програма Cultural Routes of the Council of Europe тощо) [33].

Власне, Україна, завдяки своїй багатовіковій історії, унікальному поєднанню культурно-історичної спадщини, етнічної різноманітності та географічного розташування, володіє значним потенціалом для розвитку історико-культурного туризму. Національні маршрути, які охоплюють пам'ятки архітектури, сакральної культури, історичні місця та музеї,

сприяють не лише пізнавальній функції, а й формуванню культурної ідентичності, розвитку локальних громад і зростанню туристичної економіки [112]. Українська практика розробки маршрутів зосереджена передусім на монументальній спадщині (замки, собори, історичні центри міст тощо) та національно значущих постатях (Шевченко, Франко, Леся Українка інші), що має патріотично-просвітницьке підґрунтя. Однак, нерідко бракує:

- глибокої наративної інтерпретації об'єктів;
- поєднання матеріальної та нематеріальної спадщини;
- інклюзивності та цифрових сервісів;
- ефективного менеджменту;
- фінансування такого роду проєктів.

Унікальність українського підходу до формування маршрутів полягає в поєднанні глибоко історичного, локального контексту з регіональним етнокультурним колоритом. Водночас, як зазначає Р. Яковенко [297], потенціал України використовується недостатньо через низький рівень інтерпретації спадщини, слабе інфраструктурне забезпечення та обмежену інтеграцію до міжнародних маршрутів. Деякі ініціативи на кшталт «Культурних маршрутів України» (пілотна програма МКІП та Українського культурного фонду) вже застосовують європейські стандарти інтегрованого планування, але масштаб ще обмежений [232]. Загалом, до ключових історико-культурних маршрутів можна віднести:

1. Шляхи княжої Русі: Київ – Чернігів – Переяслав Цей маршрут охоплює пам'ятки доби Київської Русі, зокрема Софійський собор, Києво-Печерську лавру, Спасо-Преображенський собор у Чернігові, історико-культурний заповідник у Переяславі. Він дозволяє глибше зрозуміти витоки державності, духовності та культури українського народу.

2. Галицько-Волинський маршрут: Львів – Жовква – Дрогобич – Золочів – Кам'янець-Подільський. Цей маршрут зосереджений на західноукраїнській архітектурній спадщині XIV-XVIII ст., ренесансних, барокових і оборонних спорудах. Львів як центр багатокультурності є ключовим вузлом цього напрямку.

3. Козацькі стежками: Чигирин – Суботів – Батурин – Хортиця. У центрі цього маршруту – герої українського козацтва. Чигирин як гетьманська столиця, Суботів з Іллінською церквою, Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця» в Батурині та Запорізька Січ на острові Хортиця формують наратив боротьби за волю й державність.

4. Буковинсько-подільський культурний хребет: Чернівці – Хотин – Кам'янець-Подільський Цей маршрут розкриває вплив імперської, румунської та австрійської спадщини. Резиденція митрополитів Буковини в Чернівцях входить до списку ЮНЕСКО. Хотинська фортеця та Кам'янець-Подільська фортеця – шедеври оборонної архітектури [28].

5. Південна спадщина: Одеса – Аккерман – Ізмаїл Південний регіон формує унікальну мультикультурну спадщину з елементами османської, грецької, болгарської, єврейської та української культур. Одеса – неформальна столиця Півдня, а Аккерманська фортеця й пам'ятки Ізмаїла підкреслюють військово-історичний вимір регіону [227].

Отож, історико-культурні маршрути України демонструють велику регіональну різноманітність та багатовекторність культурних наративів. Вони дозволяють [28; 227; 232]:

- поєднати культурну освіту та дозвілля, що є важливим елементом туристичної діяльності;
- сприяти децентралізації туристичних потоків;
- активізувати місцеві громади через розвиток малого бізнесу, індустрій гостинності, ремесел.

Проте впровадження туристичних маршрутів нашою країною стикається з низкою системних проблем, серед яких:

- недостатнє фінансування: обмежені державні ресурси, залежність від грантів та обережність приватних інвесторів у воєнних умовах;
- брак інфраструктури: слабо розвинена транспортна та сервісна мережа, нестача сучасних готельних і рекреаційних об'єктів;
- слабка інтеграція в європейські туристичні мережі: відсутність ефективних механізмів включення українських маршрутів у міжнародні програми;
- недостатнє міжнародне просування: низька впізнаваність українських DESTINACIЙ серед глобальної аудиторії туристів;
- військові ризики: небезпека для відвідувачів, що знижує привабливість регіонів для іноземних туристів та інвесторів.

Отож, як ми бачимо, проблема фінансування логічно стає першою у списку, оскільки вона прямо впливає на всі інші аспекти. Саме через нестачу належної фінансової підтримки ускладнюється створення сучасної інфраструктури, впровадження інноваційних рішень та забезпечення системного просування маршрутів на міжнародному рівні. У цьому контексті варто наголосити, що історико-культурні маршрути України – це не лише відображення минулого, але й інструмент сучасного культурного розвитку. Вони відповідають стратегіям сталого туризму ЄС, сприяють збереженню спадщини та формуванню туристичної привабливості. Розвиток таких маршрутів – це шлях до культурної єдності, зміцнення локальних ідентичностей та сталого економічного зростання в післявоєнний період. Попри багатство маршрутів, відчувається фрагментарність у підходах до їх розробки та просування, слабка інфраструктурна підтримка й обмежене використання інноваційних підходів до презентації спадщини (аудіогіди, мобільні додатки тощо). Якщо ж розглядати Європейський Союз і його

підхід до розробки історико-культурних маршрутів, то із 1987 року Європейський Союз реалізує програму «Cultural Routes of the Council of Europe». Програма Cultural Routes of the Council of Europe, слугує прикладом успішної міжнародної ініціативи з розвитку культурного туризму. За її рамками об'єднано понад 45 сертифікованих маршрутів, кожен з яких відображає європейську культурну спадщину, єдність історичних та культурних цінностей та відповідає стандартам сталого розвитку й культурної автентичності. Сертифікація означає високу якість, міжнародне визнання та можливості для культурної дипломатії й туризму, яка охоплює понад 40 сертифікованих маршрутів, серед яких [33]:

- Шлях Святого Якова – паломницький маршрут через Францію, Іспанію та інші країни.

- Вікінгські маршрути – ілюструють культурну спадщину Скандинавії та Британії.

- Ганзейський шлях – торгівельні зв'язки північної Європи доби середньовіччя.

У країнах Східної Європи, таких як Польща, Словаччина та Румунія, культурні маршрути активно підтримуються державою й інтегруються в європейську туристичну систему, наприклад:

Польща: Маршрути дерев'яної сакральної архітектури в Малопольщі та Підкарпатті (частина спадщини ЮНЕСКО).

Словаччина: Шлях готичних церков у східній частині країни, інтегрований у європейські мережі культурного туризму.

Румунія: Маршрути замків Трансільванії, зокрема Бран («замок Дракули»), що успішно поєднують міфологію, історію та брендинг.

Ключовими ознаками європейських маршрутів є:

- тематична єдність, що забезпечує цілісне сприйняття культурної історії.

- інституційна підтримка: залучення муніципалітетів, музеїв, шкіл, бізнесу.

- сталий розвиток: акцент на екологічності, інклюзивності, цифровізації.

- освітній компонент: маршрути часто інтегровані у шкільні програми, мають власні ресурси для самостійного навчання.

Отож, як ми бачимо, у процесі розробки історико-культурних маршрутів національні підходи значною мірою визначають їхню якість, вплив та сталість. В Україні цей процес часто базується на ініціативах «знизу», тобто це ентузіазм окремих людей, тоді як у країнах Європейського Союзу спостерігається системний, стратегічно інтегрований підхід. У таблиці нижче здійснено порівняльний аналіз ключових параметрів підходів до формування маршрутів в Україні та Європі, зокрема у таких країнах, як Франція, Німеччина, Іспанія та Польща (табл. 2.23).

Таблиця 2.23

Підходи до розробки історико-культурних маршрутів: Україна – Європа

Критерії	Україна	Європа
Ініціатор	Місцеві ентузіасти, локальні громади, краєзнавці, ОТГ	Центральні органи, міжрегіональні платформи, ЄС
Концептуальна основа	Національно-історичний наратив	Транснаціональна ідея, культурна спадщина
Основна мета	Популяризація національної історії та культури; патріотичне виховання	Інтеграція спадщини в креативну економіку; створення міжрегіональних і тематичних мереж
Типологія маршрутів	Часто лінійні, точкові (одне місто – кілька пам'яток)	Мережеві, тематичні маршрути
Підходи до розробки	Орієнтація на історико-архітектурну спадщину, подекуди без глибокої інтерпретації	Орієнтація на досвід туриста (experience-based): залучення аудіогідів, інтерпретаторів
Інфраструктура	Нерівномірна, залежить від місцевих бюджетів	Системна, інтегрована в логістику та сервіси
Формат просування	Локальні туристично-інформаційні центри, друковані матеріали	Єдині цифрові платформи, відкриті бази даних, інтеграція з Google Arts та мобільні додатки
Методи включення об'єктів	За історичною або емоційною значущістю	За критеріями цілісності, інтероперабельності, сталості
Інституційна підтримка	Вибіркова, проєктна	Стратегічна, довгострокова
Залучення та взаємодія з громадами	Добровільна, епізодична часткова (активність залежить від ініціативи окремих ентузіастів, ГО)	Постійна та інституціоналізована. Структуроване: через освітні програми, форуми, меморандуми. Системна участь локальних спільнот, краєзнавчих організацій, муніципалітетів
Механізми фінансування	Гранти, обласні бюджети, спонсори	Національні програми, Horizon Europe, кластери тощо
Роль цифрових інструментів	Локальна ініціатива (сайти, соцмережі), залежність від ентузіастів	Високий рівень цифровізації. Обов'язковий компонент: мобільні додатки, інтегровані платформи
Брендинг та просування	Локальні логотипи. Фрагментарна, залежна від грантів	Уніфіковані стандарти брендування, транснаціональна промоція
Оцінка ефективності	Переважно відсутня системна оцінка	Регулярний моніторинг, інтеграція в статистику туризму
Приклади	«Золота підкова Львівщини», «Шляхами Тараса Шевченка», «Подільські мандри»	«Camino de Santiago» (Іспанія), «Transromanica» (центральна Європа), «Via Francigena» (Італія)

Джерело: складено авторами

Як показує порівняльний аналіз, український підхід до створення історико-культурних маршрутів є більш фрагментованим, із домінуванням індивідуальних або локальних ініціатив. Такі маршрути часто базуються на історико-національній ідентичності, спрямовані на популяризацію героїчного минулого чи ключових постатей. Водночас даній методології бракує координації, інституційної підтримки, фінансування та сталої інфраструктури. Натомість європейський досвід демонструє високий рівень інтеграції культурної політики з розвитком туризму. Наприклад, маршрути, сертифіковані Радою Європи, об'єднують регіони з різних країн навколо спільних цінностей (наприклад, демократія, релігійна толерантність, європейська єдність тощо), а самі маршрути часто мають освітній компонент та фінансуються через довгострокові інструменти ЄС. Таким чином, сильна сторона України – це багат шарова історія, регіональне різноманіття, високий потенціал локального туризму, автентична спадщина, однак, слабка координація між інституціями, недофінансованість галузі, брак трансрегіональної логістики, недостатня цифрова адаптація. Отож, підхід ЄС до формування культурних маршрутів є більш концептуально уніфікованим, системно підтриманим і стратегічно вбудованим у культурну політику та туризм. Україна ж наразі перебуває на етапі становлення маршрутної інфраструктури, де домінує bottom-up-підхід, однак саме завдяки локальному ентузіазму формуються автентичні ініціативи. Подальший розвиток історико-культурних маршрутів з врахуванням поданого вище європейського досвіду вимагає:

- створення національної стратегії маршрутів та Національного агентства культурних маршрутів;
- сертифікація маршрутів згідно з європейськими стандартами;
- концептуальної цілісності;
- системної методології оцінки;
- інтеграції української інфраструктури в європейську;
- посилення маркетингової стратегії через міжнародні форуми, онлайн-платформи та краудсорсингові ініціативи;
- інтеграція з освітнім процесом та цифровими ресурсами;
- виходу на міжнародний рівень співпраці та сертифікації (напр., через участь у програмі Cultural Routes of the Council of Europe);
- участь у європейських програмах (зокрема «Cultural Routes of the Council of Europe» тощо).

Водночас, розвиток історико-культурних туристичних маршрутів в Україні відбувається в тісному зв'язку з глобалізаційними процесами, які формують нові підходи до осмислення, промоції та використання туристичного потенціалу. Глобалізація сприяє впровадженню інноваційних технологій, залученню міжнародних стандартів у сфері туризму та відкриттю

локальних культур для світової аудиторії. У цьому контексті історико-культурні маршрути набувають подвійного значення: з одного боку, як інструмент збереження й популяризації національної спадщини, а з іншого – як конкурентоспроможний продукт, здатний інтегруватися у глобальний туристичний простір. Саме завдяки глобальним трендам – як-от креативна інтерпретація спадщини, сталий туризм, цифровізація досвіду мандрівника – українські маршрути мають потенціал не лише для внутрішнього розвитку, а й для активного просування на міжнародному рівні. Таким чином, глобалізація як багатовимірний процес має суттєвий вплив на всі сфери життєдіяльності, включаючи рекреаційний сектор. Вона змінює способи подорожування, моделі споживання туристичних послуг, відкриває нові ринки та водночас створює виклики для збереження автентичності, екосистем і культурної спадщини. Для України, яка активно інтегрується до глобального туристичного простору, питання впливу глобалізації на туристичний потенціал є особливо актуальним в умовах пошуку нових стратегій розвитку після початку повномасштабної війни. Зокрема, завдяки глобалізації Україна отримує можливість долучатися до світових туристичних потоків. Зростає зацікавлення українськими курортами, природними заповідниками, культурними об'єктами серед іноземних туристів, особливо з ЄС та Північної Америки. Наприклад, туристичний попит на Карпати як на екологічно чистий, етнокультурно автентичний регіон значно зріс у 2010-х роках за рахунок участі України у транскордонних програмах [102]. Цифрові платформи, навігаційні системи, віртуальні тури та онлайн-бронювання сприяють зростанню доступності українських рекреаційних ресурсів. Глобальні технології дають змогу локальним операторам залучати нових клієнтів без значних витрат. За даними UNWTO [139], діджиталізація стала ключовим чинником відновлення туризму після пандемії, і Україна також активно впроваджує цифрові рішення, наприклад, через платформу «Туризм і гостинність» при ДАРТ. Також, глобалізація відкриває доступ до нових форматів відпочинку: еко-туризм, веломаршрути, гастрономічний туризм, культурні фестивалі, які з успіхом впроваджуються і в Україні. Так, фестивалі у Львові, Одесі, Чернівцях уже давно є частиною креативної економіки, що поєднує розваги з культурною освітою та локальною ідентичністю. До негативних наслідків впливу глобалізації на туристичний потенціал, зокрема історико-культурний туризм, можна віднести:

1. Уніфікація туристичних практик і втрата автентичності. Із розповсюдженням глобальних брендів, мереж, сервісів відбувається стандартизація туристичного досвіду. Часто українські DESTINACIЇ намагаються копіювати західні моделі, що може призводити до втрати унікальності локального туристичного продукту. Водночас варто зазначити,

що правильна інтерпретація й адаптація традицій для туристичних практик може стати інструментом їх збереження. Наприклад, сучасні концепції «community-based tourism» (туристична діяльність на основі місцевої громади) наголошують на залученні місцевих громад до управління туристичними ініціативами, що дозволяє поєднати економічну вигоду з підтримкою культурної ідентичності. Як зазначає Heather Mair [86], «community-based tourism» – це концепція до розвитку туризму, у якому вирішальну роль відіграє не держава чи інвестори, а саме спільнота, що задіяна у плануванні, реалізації і управлінні туристичними ініціативами. У цьому підході ключовими є участь і контроль зацікавлених груп, а масштаб і цілі проєкту визначаються на місці. Завдяки цьому підходу забезпечується стійкість, відповідність місцевим потребам і справжня взаємодія з культурною та природною спадщиною. Інші дослідники, як-от ASEAN Secretariat, доповнюють цей погляд, підкреслюючи роль «community-based tourism» у сприянні місцевому добробуту, збереженні спадщини та економічному розвитку громад [76]. Таким чином, виклик полягає не у відмові від комерціалізації, а у створенні таких моделей туристичного розвитку, які б одночасно враховували ринкову привабливість і потребу у збереженні культурної спадщини.

2. Зростання екологічного навантаження. Вільне переміщення людей і зростання кількості туристів призводить до надмірного використання природних ресурсів. Наприклад, масовий туризм у Чорноморському узбережжі призвів до деградації прибережних зон, особливо в Одеській області. За оцінками екологів, щорічне навантаження на рекреаційні зони Одеси перевищує допустимі норми вдвічі.

3. Витіснення локальних виробників. Глобальні готельні та туристичні мережі часто не залишають місця для розвитку місцевого малого бізнесу. Це веде до економічної монополізації сфери рекреації і зниження прибутків громад.

Також до цікавих прикладів впливу глобалізаційних процесів та трансформації можна навести чотири міста – Львів, Одесу, Краків і Барселону – як характерні приклади історико-культурних центрів, де туризм базується на багатій спадщині, урбаністичному розвитку та здатності адаптуватися до глобалізаційних викликів. Львів і Одеса репрезентують український досвід, при цьому Львів активно формує імідж «європейського культурного міста», в якому поєднуються архітектура доби Австро-Угорщини, багатонаціональна історія та сучасна креативна індустрія. Глобалізація проявляється через: зростання кількості туристів із ЄС та США; розвиток гастрономічного бренду міста («кавова столиця», «місто шоколаду»); фестивальний туризм сучасної імпровізаційної музики Jazz Bez [41] з міжнародною участю, який щорічно відбувається з 2001 року і

проходив навіть у складні часи, зокрема під час революцій та пандемії, на жаль війна призупинила його діяльність. Фестиваль включає концерти, лекції, майстер-класи, а також програми в Польщі. Ще одним відомим фестивалем у Львові є міжнародний фестиваль класичної музики, що проводиться у Львові та Бродях з 2017 року LvivMozArt [85]. Названий на честь Франца Ксавера Моцарта, сина Вольфганга Амадея Моцарта, який жив у Львові протягом 1808-1838 років. Формат фестивалю поєднує академічну класику та сучасну музику за участі виконавців з Європи, США й Південної Африки. У той же час культурний туризм в Одесі орієнтований більше на історію порту, мультикультурну спадщину (єврейська, грецька, болгарська громади) та літературний образ міста. Глобалізаційний вплив помітний у: міжнародному кінофестивалі Odesa International Film Festival [99] – один з найвідоміших кінофорумів України, що проходить щороку влітку. У фестивальних програмах представлені міжнародні та національні конкурси, а розкішні кінопокази на Потьомкінських сходах стали символом культурної відкритості Одеси світу. Наступним культурним простором в Одесі вартує згадати Музей сучасного мистецтва [91] – один з ключових інституцій, який презентує сучасне мистецтво, включаючи живопис, графіку, скульптуру та декоративно-ужиткове мистецтво XX–XXI століть. Музей активно проводить виставки, лекції та освітні проєкти. Ще однією перлиною Одеси є Зелений театр (Green Theater) [84] – унікальний відкритий амфітеатр в парку Шевченка, один з найпопулярніших культурних просторів Одеси. Він був збудований у 1936 році та відроджений завдяки ініціативі Impact Hub Odessa, що об'єднала волонтерів, соціальних підприємців і громадськість. Сучасна реконструкція інтегрувала історичну архітектуру з новими формами культурного дозвілля: концерти, лекції, кіно і інноваційні простори для відпочинку й творчості. На сьогодні найбільшим викликом для міста є зниження доступу до глобальних ринків через війну та нестабільність.

У свою чергу, Барселона й Краків – приклади європейських міст, які успішно інтегрували свою історико-культурну спадщину в сучасну туристичну інфраструктуру, поєднуючи охорону пам'яток із культурною індустрією. Саме ці міста дозволяють простежити схожості й відмінності підходів до розвитку маршрутів, формування туристичної привабливості та використання туристичного потенціалу в умовах глобалізації. Так Барселона (Іспанія) є одним із найвідоміших кейсів «успішного культурного туризму», що зазнав негативних наслідків від надмірного туристичного потоку. Його привабливість базувалася на: унікальній модерністській архітектурі, активній культурній політиці міста (музеї, театри, форуми), просунутій інфраструктурі та цифровому маркетингу. Це негативно вплинуло на зростання вартості життя та напруженню між місцевим населенням і туристами. У свою чергу, Краків (Польща) став успішним прикладом інтеграції історичної спадщини у

глобальний культурний ринок це: акцент на спадщині ЮНЕСКО (історичний центр), розробка концептуальних маршрутів (Шлях Ягеллонів, єврейська спадщина), співпраця з Європейською маршрутизуючою програмою Ради Європи. Важливою перевагою стало збереження балансу між масовим туризмом і локальним життям. У табл. 2.24 наведено порівняння за низкою параметрів, що відображають особливості культурної пропозиції, ступінь міжнародної інтеграції, інфраструктурного розвитку, цифрової трансформації та участі місцевих громад у туристичних ініціативах.

Таблиця 2.24

Порівняльна характеристика історико-культурних міст у контексті
глобалізаційних процесів

Параметри	Львів (UA)	Одеса (UA)	Барселона (ES)	Краків (PL)
Тип культурної пропозиції	Історичний центр, гастротуризм, фестивальний туризм	Мультикультура, література, єврейська спадщина, море	Модернізм, мистецтво, дизайн	Середньовіччя, єврейська спадщина
Міжнародна інтеграція	Європейські фестивалі, брендинг	Кінофестивалі, культурна дипломатія	Розвинена туристична система	Членство в європейських програмах
Виклики глобалізації	Стереотипізація образу міста	Обмеження доступу до глобальних потоків	Over-tourism, зростання цін	Збереження автентичності
Інфраструктура	Розвинена частково	Розвинена в центрі	Високорозвинена, інтегрована	Системна та підтримувана державою
Цифрова трансформація	Екскурсії, додатки, VR проекти	Онлайн-маркетинг культурних івентів	Повна цифровізація (карти, AR, моб. гід)	Віртуальні тури, інтеграція в Google Arts
Залучення локальних громад	Через фестивалі та крафтові ініціативи	Через культурні хаби та ініціативи	Обмежене, переважно туристичний сервіс	Інституційно оформлена співпраця

Джерело: складено авторами

Порівняльний аналіз демонструє, що кожне з обраних міст має власну стратегію використання історико-культурного потенціалу в умовах глобалізації. Львів і Одеса активно розвивають локальні ініціативи та формують культурну ідентичність через фестивалі, гастрономію та мультикультурність, однак ще стикаються з інфраструктурними викликами. Барселона, навпаки, є прикладом повної інтеграції у глобальні туристичні потоки, але водночас зазнає проблеми перенасичення туризмом. Краків

демонструє збалансований підхід – поєднання цифровізації, історичної автентичності та інституційної підтримки. Цей аналіз засвідчує, що адаптація до глобальних тенденцій у сфері культурного туризму потребує не лише інфраструктурної модернізації, але й збереження локальної самобутності та залучення громади.

Для кращого розуміння масштабів впливу глобалізаційних процесів на туристичний потенціал України, доцільно розглянути їхні ключові позитивні та негативні прояви, що формують умови для розвитку сучасних туристичних маршрутів, які відображено у табл. 2.25.

Таблиця 2.25

Позитивний та негативний вплив глобалізаційних процесів на туристичний потенціал

Параметри	Позитивний вплив	Негативний вплив
Технології	Діджиталізація, онлайн-доступ	Залежність від глобальних платформ
Маркетинг	Просування брендів територій	Стандартизація змісту, шаблонність
Культурна індустрія	Залучення до креативних практик	Комодифікація культури
Економіка	Інвестиції, відкриття нових ринків	Витіснення локального бізнесу
Екологія	Популяризація сталого туризму	Перенавантаження екосистем

Джерело: складено авторами

Отож, глобалізація виступає амбівалентним фактором у розвитку туристичного потенціалу України. З одного боку, вона відкриває нові можливості для залучення інвестицій, просування туристичних продуктів та модернізації інфраструктури. З іншого боку, вона створює виклики, пов'язані з втратою автентичності, екологічною вразливістю та економічною нерівністю. Для забезпечення сталого розвитку необхідно:

- розробити національні стратегії адаптації до глобалізаційних процесів;
- посилити роль локальних громад у туристичному плануванні;
- підтримувати креативні та екоорієнтовані моделі туризму;
- зберігати культурну унікальність при впровадженні глобальних технологій.

Туристичний потенціал України, зокрема її історико-культурна спадщина, створює сприятливі передумови для розробки туристичних маршрутів, здатних задовольнити запити різних аудиторій – від внутрішнього туриста до міжнародного мандрівника. Попри багатство ресурсів, розробка маршрутів в Україні потребує переходу від точкових ініціатив до стратегічного та інтегрованого планування, що включає

інтерпретацію спадщини, діджиталізацію, креативну індустріалізацію та міжнародну кооперацію. Для цього доцільно переймати досвід країн Східної та Західної Європи, де історико-культурні маршрути стали не лише способом збереження спадщини, а й драйверами локального розвитку, брендового позиціонування територій та інструментом культурної політики. Відповідно, історико-культурні маршрути це не лише туристичні продукти, а й інструменти збереження, трансляції та інтерпретації культурної спадщини. Європейський досвід свідчить про високу ефективність мережевих тематичних маршрутів, що включають як відомі пам'ятки, так і локальні культурні практики. Загалом, в Україні спостерігається тенденція переходу від пасивного демонстрування спадщини до активного створення досвіду, проте цей процес потребує: інституційної підтримки, розробки інтегрованих концепцій маршрутів, цифрової трансформації розвитку туристичної інфраструктури. У перспективі варто активніше застосовувати інструменти європейських програм, таких як European Heritage Label чи Cultural Routes of the Council of Europe, щоб інтегрувати українські маршрути в загальноєвропейський туристичний простір.

РОЗДІЛ 3

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВИМІР ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ ТА РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

3.1. Етапи євроінтеграційної політики України у сфері туризму

Аналіз етапів євроінтеграції України у сфері туризму може бути розглянутий через призму соціально-економічного об'єднання країн, що базується на розвитку стійких взаємозв'язків і розподілу праці між національними господарствами. Це включає взаємодію їх суб'єктів господарювання та виробничих структур на різних рівнях і у різних формах. Європейська інтеграція є процесом, що охоплює не лише економічну сферу, а й соціальні, культурні та екологічні аспекти, що сприяють зближенню країн через інтеграцію в різних секторах, зокрема в туризмі.

Процес євроінтеграції почався ще в середині 1950-х років із реалізації регіонального інтеграційного проекту, що згодом набув форми Європейського Союзу. Важливими передумовами для цього стали ідеї і матеріальні умови, які сформувалися протягом багатьох століть соціально-економічного розвитку Європи, від античних часів до Нового часу.

Туризм, зокрема, є значущим елементом цього процесу. Як зазначає В. Кифяк [217], туризм – це «економічна діяльність», що спрямована на отримання прибутку, і за належної державної підтримки може приносити значні економічні вигоди. Розвиток туризму має важливу роль у євроінтеграційних процесах, оскільки може стати основним чинником у зміцненні економічних зв'язків між державами, зокрема між країнами пострадянського простору.

Туристична діяльність не лише сприяє економічному зростанню, а й має потужний соціальний та культурний вплив. Вона розширює світогляд людини, привертаючи її увагу до різних культур, історії та соціальних аспектів. Важливим є також її внесок у формування демократичних поглядів, розвиток гуманістичних ідей, а також підтримку екологічної свідомості серед громадян. В умовах євроінтеграції туризм має не лише економічне значення, а й соціально-культурне, що дозволяє знижувати бар'єри між народами і формувати більш відкриту та толерантну суспільну атмосферу.

Монреальська декларація визначає соціальний туризм як високий ідеал, який має на меті боротьбу з дискримінацією та вирішення проблем інтеграції, що підтверджує важливість туризму як інструмента міжкультурного діалогу та соціальної згуртованості. Ці аспекти туризму відіграють ключову роль у формуванні позитивного іміджу країни на міжнародній арені та сприяють подальшому розвитку євроінтеграційних процесів.

Поняття «туризм та євроінтеграція» почало формуватися в Україні ще в період радянської епохи. Після завершення Другої світової війни, в умовах відновлення країни, Україна як частина СРСР, поступово включалась у розвиток туризму, який був тісно пов'язаний з економічним та суспільним прогресом. Особливо важливим був період середини XIX століття, коли в Галичині активно розвивались екскурсійно-туристичні ініціативи серед наукових, просвітницьких і професійних товариств. До таких організацій належали «Плай», «Чорногора», дитячі рухи «Пласт» та «Сокіл», а також організація «Радянський турист», яка згодом здобула популярність на території УРСР.

У 60-70-х роках XX століття туризм набув ще більшого значення в контексті євроінтеграційних процесів. Перша хвиля туристичних організацій, таких як «Супутник» та «Інтурист», значно полегшила міжнародне співробітництво України з країнами Європейського Союзу та іншими державами. Це відкрило нові можливості для розвитку міжкультурних зв'язків, що хоча й відбувалось на фоні комуністичної ідеології, сприяло зростанню контактів між різними соціально-політичними системами, включаючи як соціалістичні, так і капіталістичні країни.

У той час молодіжні туристичні організації Радянського Союзу активно співпрацювали з подібними організаціями як у соціалістичних, так і в капіталістичних країнах Європи. Це дозволило значно розширити можливості для міжнародного обміну та сприяло розвитку туристичної інфраструктури. Кількість комсомольських організацій УРСР, які підтримували зв'язки з молодіжними організаціями соціалістичних країн, перевищила тисячу до кінця 70-х – початку 80-х років. Ці процеси відіграли важливу роль у формуванні основ для майбутньої євроінтеграції України, включаючи розвиток туризму як важливого інструмента міжнародних відносин та культурного обміну.

Молодіжний обмін у період радянської епохи став важливим чинником у розвитку міжнародних зв'язків і культурного обміну, що сприяло не лише збагаченню досвіду, але й покращенню співпраці між різними галузями виробництва. Він відкривав можливості для молоді ознайомитися з західною культурою, європейськими цінностями та способом життя, що мало важливе значення для формування більш відкритого та толерантного суспільства в Україні. Крім того, молодіжний обмін став важливим елементом популяризації в'їзного туризму в Україні. Активна реклама через газети, проведення «зустрічей дружби» та організація культурних заходів з іноземними туристами сприяли зростанню міжнародної уваги до України.

Цей процес виявився важливим не лише для розвитку туризму, але й для зміцнення міжнародного співробітництва, зокрема через взаємодію молодіжних організацій та їх місцевих осередків. Взаємні поїздки та

культурні обміни стали ефективним каналом для зближення народів і поглиблення взаєморозуміння між ними.

Одним із перших кроків у модернізації туристичної індустрії стало впровадження компанією «Супутник» системи «Tax Free», що дозволяла нерезидентам Європейського Союзу отримувати повернення податків на додану вартість за покупки. Ця інновація стала важливим етапом у розвитку сучасного формату міжнародного туризму, який зараз є невід'ємною частиною глобальної економіки.

Після здобуття Україною незалежності у 1991 році, процес євроінтеграції набув ще більшого значення для розвитку країни. У 1992 році Україна, прагнучи інтегруватися в європейські структури, почала активно оновлювати законодавство і приймати нові підходи до розвитку туризму. Зокрема, в 1995 році був ухвалений Закон «Про туризм», що заклав основи для розвитку цієї галузі в Україні. Це дозволило створити необхідну законодавчу базу для ефективного розвитку туристичної інфраструктури та забезпечити належну організацію міжнародних туристичних потоків.

Додатково, підписання Указів Президента України, таких як «Про підтримку розвитку туризму в Україні» (від 2 березня 2001 року) і «Про заходи щодо забезпечення реалізації державної політики у галузі туризму» (від 14 грудня 2001 року), підтвердило важливість туризму як стратегічної складової розвитку країни. Ці кроки стали основою для поглиблення євроінтеграційних процесів в Україні та сприяли залученню міжнародних інвестицій у туристичну галузь.

14 червня 1994 року Україна та Європейський Союз підписали Угоду про партнерство і співробітництво, що стало важливим кроком на шляху інтеграції України в європейські структури. Цей документ заклав основи для розвитку двосторонніх відносин і співпраці в різних сферах, включаючи туризм. У 1998 році Україна затвердила Стратегію інтеграції до Європейського Союзу, що окреслило стратегічні напрямки для подальшої адаптації законодавства та політик країни до європейських стандартів.

Для забезпечення контролю над процесом євроінтеграції, в тому числі в контексті вступу України до ЄС і НАТО, була створена Державна Рада з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, яка діяла до 2005 року. Це орган дозволяв координувати дії в напрямі виконання стратегічних завдань з інтеграції України в міжнародні організації.

Одним із ключових напрямків співпраці є реалізація спільних програм у сфері культури й туризму. Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає культурний обмін, підтримку розвитку туристичної інфраструктури та спільні проекти, спрямовані на популяризацію історико-культурної спадщини. Програми, такі як «Креативна Європа» та «Європа для

громадян», дозволяють Україні залучати фінансування для реставрації історичних пам'яток, проведення фестивалів і культурних заходів.

Сьогодні, будучи кандидатом на членство в ЄС, Україна приділяє значну увагу міжнародним правовим нормам, що регулюють різні аспекти, зокрема у сфері туризму. Серед важливих міжнародних документів, які впливають на розвиток законодавчої бази України, є Конвенції ООН, Хартія туризму, Гаазька декларація та інші. Ці документи стали основою для створення законодавчих актів, що забезпечують інтеграцію України в європейський туристичний простір, зокрема в частині гармонізації національних стандартів з європейськими вимогами.

Створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) між Україною та ЄС у 2008 році стало важливим кроком для розвитку міжнародного туризму. Угода про ЗВТ була спрямована на впровадження необхідних реформ в Україні, які б забезпечили її інтеграцію в ЄС, включаючи спрощення візового режиму для українських громадян, «промисловий безвіз», розвиток спільного авіаційного простору та реалізацію Європейської зеленої угоди. Такі кроки сприяли розвитку туризму, полегшуючи пересування туристів і сприяючи економічному зростанню.

ЄС та Україна активно співпрацюють у сфері транскордонного туризму, що є особливо актуальним для західних регіонів України, які мають тісні історичні зв'язки з сусідніми європейськими державами. Польща, Словаччина, Угорщина та Румунія реалізують спільні туристичні ініціативи, що сприяють розвитку етнічного та культурного туризму. Транскордонні проекти з відновлення історичних маршрутів, таких як «Шлях Гедиміновичів» або «Карпатський культурний шлях», створюють нові можливості для залучення туристів.

Україна активно підтримує співпрацю з ЄС і є членом Європейської туристичної комісії (ЄКТ), що дозволяє їй брати участь у міжнародних туристичних ініціативах. В рамках цієї співпраці країна реалізує низку маркетингових заходів для популяризації своєї туристичної індустрії. Зокрема, Україна активно презентує свої регіони на таких міжнародних заходах, як World Travel Market і Міжнародний туристичний салон UITT. Ці заходи сприяють підвищенню іміджу країни та залученню іноземних туристів.

Крім того, Україна підписала угоду з ЄС про участь у програмі «Конкурентоспроможність підприємств малого і середнього бізнесу (COSME) (2014-2020)», яка спрямована на підтримку малого і середнього бізнесу, зокрема у сфері туризму. Це дозволяє Україні отримувати матеріально-технічну та фінансову допомогу, а також сприяє гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами, що в свою чергу зміцнює конкурентоспроможність країни на міжнародній арені.

Систематизацію основних аспектів взаємовідносин ЄС та України на початку XXI ст. у сфері туризму представлено на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Основні аспекти взаємовідносин ЄС та України на початку XXI ст. у сфері туризму

Джерело: сформовано авторами

У процесі євроінтеграції Україна змістила свої пріоритети на впровадження європейських підходів та стратегій для сталого розвитку економіки, особливо у сфері туризму. Одним із ключових аспектів цього процесу є забезпечення конкурентоспроможності національних туристичних компаній. Конкурентоспроможність виступає основним чинником, що визначає здатність українських туристичних підприємств адаптуватися до умов європейського ринку, відповідати високим стандартам якості послуг та ефективно презентувати національний туристичний продукт.

Українські туристичні компанії активно інтегрують інноваційні маркетингові підходи, використовуючи сучасні цифрові технології для просування своїх послуг. Велика увага приділяється розвитку унікальних туристичних пропозицій, які враховують культурні, природні та історичні

особливості регіонів України. Це дає змогу підвищити інтерес європейських туристів до країни, сприяючи зміцненню її позицій як привабливого туристичного напрямку.

Розвиток конкурентоспроможності також включає гармонізацію національного законодавства з європейськими нормами, впровадження міжнародних стандартів обслуговування, зокрема у сфері готельного та ресторанного бізнесу, а також підвищення професійного рівня працівників галузі. Завдяки цим заходам Україна має можливість не лише розширити свою присутність на європейському туристичному ринку, але й створити умови для залучення іноземних інвестицій у туристичну інфраструктуру.

Оцифрування історико-культурної спадщини та впровадження сучасних цифрових технологій у сфері туризму є важливим аспектом співпраці з ЄС. Україна отримує технічну підтримку для створення цифрових карт, мобільних додатків для туристів, віртуальних екскурсій та платформ для бронювання послуг, що сприяє зростанню конкурентоспроможності на європейському туристичному ринку.

Таким чином, орієнтація на європейські стратегії розвитку дозволяє Україні не тільки забезпечувати ефективну інтеграцію у європейський економічний простір, але й посилювати свою конкурентну позицію на міжнародній арені як перспективного туристичного центру.

Міжнародний туризм є важливим рушієм економічного, соціального та культурного розвитку, а також ключовим чинником інтеграції України до європейської спільноти. Розвиток цього сектору сприяє міжкультурному діалогу, залученню інвестицій, обміну знаннями та гармонізації національної політики з європейськими стандартами. У цьому есе розглядається багатогранна роль міжнародного туризму у сприянні європейській інтеграції України, а також можливості та виклики, що супроводжують цей процес.

В. Худавердієва (2022) зазначає, що міжнародний туризм відіграє важливу роль у європейській інтеграції України, враховуючи історичний та сучасний розвиток цієї сфери. Дослідниця проаналізувала вплив історичних інтеграційних процесів на сучасний стан туристичної індустрії України та визначила основні тенденції та закономірності її розвитку [282].

Економічний вплив міжнародного туризму є суттєвим, забезпечуючи значний внесок у ВВП України та зайнятість населення. Угода про асоціацію, підписана між Україною та Європейським Союзом у 2014 році, заклала основу для посилення економічної співпраці, включаючи розвиток туристичної галузі. Ключові ініціативи, такі як лібералізація візової політики, створення зони вільної торгівлі та спільного авіаційного простору, сприяли зростанню кількості європейських туристів.

Туристична індустрія України все більше орієнтується на інноваційні ніші, такі як екотуризм, гастрономічний туризм, культурний та медичний

туризм. Ці сегменти не лише приносять економічну вигоду, але й допомагають позиціонувати Україну як унікальний та привабливий напрямок на європейському ринку. Крім того, туристичний сектор стимулює розвиток суміжних галузей, таких як транспорт, готельний бізнес та роздрібна торгівля, що посилює його загальний економічний вплив.

Розвиток міжнародного туризму сприяє покращенню іміджу України на ринку туристичних послуг. Країни Європейського Союзу, такі як Польща та Словаччина, запропонували цікаві проекти щодо залучення інвестицій у галузі інфраструктури та енергетики України. Ці проекти свідчать про нашу країну як привабливу для інвесторів і підтверджують нашу спрямованість на подальший розвиток міжнародного туризму та євроінтеграцію.

Туризм виступає мостом культурної дипломатії, сприяючи взаєморозумінню та співпраці між народами. Потік європейських туристів до України підвищує обізнаність про багату культурну спадщину, історичні пам'ятки та традиції країни. Водночас українці, подорожуючи до країн-членів Європейського Союзу, отримують доступ до європейських цінностей, способу життя та практик, що сприяє їх адаптації до європейського соціокультурного середовища.

Участь у міжнародних туристичних виставках, таких як ITB Berlin, WTM London та UITT, дає Україні змогу демонструвати свій туристичний потенціал на світовій арені. Ці платформи забезпечують можливості для налагодження партнерств, просування регіональних і національних атракцій та зміцнення іміджу України як дружньої для туристів країни.

Розвиток інфраструктури є важливим елементом підтримки міжнародного туризму та просування європейської інтеграції. Розширення транспортної мережі, особливо через угоду про Спільний авіаційний простір, покращило доступність України для європейських туристів. Інвестиції в модернізацію готельної бази та створення туристичних інформаційних центрів сприяють підвищенню якості обслуговування.

Реалізація програм, таких як COSME та Європейський зелений курс, прискорила адаптацію туристичної галузі України до європейських стандартів. Ці ініціативи акцентують увагу на стійкості, інноваційності та конкурентоспроможності, забезпечуючи економічну життєздатність і екологічну відповідальність галузі.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2017 році та впровадження безвізового режиму для громадян України стало важливим кроком у зміцненні міжнародних зв'язків, зокрема у сфері туризму. Ці зміни відкрили нові можливості для розвитку туристичної індустрії в Україні та інтеграції у європейський туристичний простір.

Дані показують, що туристичний потік із країн ЄС мав змішані тенденції у 2018-2019 роках. Зокрема, кількість відвідувачів із деяких сусідніх країн

знизилися: зі Словаччини на 15,9%, Угорщини на 6,7% та Польщі на 3,5% у 2019 році порівняно з попереднім роком. Однак відбулося значне зростання туристичного потоку з неприкордонних країн. Так, кількість туристів з Литви збільшилася на 32,3%, з Латвії на 18,1%, а з Болгарії – на 2,2%.

Загалом, кількість громадян країн Східної та Центральної Європи, які відвідували Україну, демонструвала від'ємне сальдо у 2018-2019 роках. Водночас позитивні тенденції спостерігалися у збільшенні потоків із Західної Європи, зокрема з Німеччини, звідки кількість відвідувачів у 2019 році зросла на 5,6% у порівнянні з 2018 роком.

Згідно зі статистичними даними, до 2020 року найбільш популярними туристичними напрямками в Україні були Київ, Львів, Одеса та Карпати. Туристи переважно відвідували країну з метою бізнесу, культурного відпочинку та медичного туризму. Зокрема, медичний туризм, спрямований на стоматологічні послуги та лікування репродуктивних проблем, зріс на 15% у 2019 році порівняно з попереднім роком.

У 2020 році через пандемію COVID-19 кількість в'їзних туристів суттєво зменшилася. Проте, за оцінками Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), потенціал для відновлення та зростання туристичної галузі України залишається високим, особливо завдяки інтересу європейських туристів до унікальної культури, природи та історичної спадщини України.

Інтеграція України у європейський туристичний простір, зокрема через участь у програмах ЄС, таких як COSME, та співпраця з Європейською туристичною комісією, створює основу для подальшого розвитку туристичної галузі. Важливими напрямками залишаються просування України як туристичної дестинації на міжнародних виставках і розвиток інфраструктури, що відповідає європейським стандартам.

У 2020 році кількість іноземних туристів, які відвідали Україну, зменшилася на понад 75% порівняно з 2019 роком. Однак уже у 2021 році кількість в'їзних туристів почала зростати, досягнувши приблизно 4 мільйонів осіб. За даними Державного агентства розвитку туризму України, основними відвідувачами залишалися громадяни сусідніх країн, таких як Польща, Румунія, Угорщина та Словаччина.

Значною популярністю у 2021-2022 роках користувалися внутрішній туризм і нові формати подорожей, такі як екотуризм та гастрономічні тури. Наприклад, Карпати стали однією з найбільш затребуваних локацій для внутрішніх туристів, що сприяло відновленню локальної економіки.

Російське вторгнення в Україну у 2022 році завдало значних збитків туристичній індустрії. Безпекова ситуація унеможливила традиційний в'їзний туризм, що значно скоротило кількість міжнародних відвідувачів. За даними UNWTO, обсяг туристичних потоків зменшився до критичних рівнів,

а значна частина туристичної інфраструктури у регіонах бойових дій була зруйнована.

Проте навіть в умовах війни Україна демонструвала здатність до адаптації та пошуку нових шляхів розвитку туризму. Наприклад, внутрішній туризм зберігався у відносно безпечних західних регіонах України. Туристичні ініціативи також були спрямовані на розвиток волонтерського туризму, екскурсій для внутрішньо переміщених осіб, а також на популяризацію української культури та історії серед міжнародної спільноти через онлайн-заходи та виставки.

У 2023 році з покращенням безпекової ситуації в деяких регіонах України розпочалося поступове відновлення туристичної індустрії. За даними Державного агентства розвитку туризму, кількість відвідувачів зросла на 18% порівняно з 2022 роком, що стало можливим завдяки міжнародній підтримці та реалізації проєктів для відбудови інфраструктури.

Серед найпопулярніших напрямків у 2023 році залишалися західні регіони України (міста Львів та Ужгород, Буковель), а також Київ, який привертав увагу туристів як символ стійкості та боротьби. Крім того, зросла зацікавленість іноземців у відвідуванні пам'яток, пов'язаних з історією війни, що сприяло розвитку військового туризму.

У 2024 році основним напрямом залишається адаптація туристичної індустрії до нових умов, створення безпечних туристичних маршрутів та залучення міжнародних інвестицій у галузь. Україна також посилила участь у міжнародних туристичних заходах, таких як World Travel Market та ITB Berlin, для просування свого іміджу як країни, що прагне відновлення та євроінтеграції.

Україна, попри своє стратегічне розташування в центрі Європи та значний потенціал для економічного зростання через туризм, суттєво поступається провідним країнам світу за рівнем розвитку туристичної інфраструктури та якістю послуг у цій сфері. Негативний вплив на туристичний сектор мали фінансово-економічна криза, анексія Криму та військовий конфлікт на Донбасі, що обмежили можливості для розвитку туризму. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба вдосконалення державної політики у туристичній галузі, а також запровадження ефективних організаційно-правових, економічних та інформаційних інструментів для стимулювання зростання цієї високорентабельної складової національної економіки.

Незважаючи на збитки, завдані туристичній сфері України внаслідок війни, сума зібраного туристичного збору за перші чотири місяці 2022 р. склала 64 млн 611 тис. грн., що на 65% перевищує результати аналогічного періоду 2021 р. З цієї суми 39 млн. 206 тис. грн. були спрямовані до бюджету. Місто Київ та чотири області входять до п'ятірки лідерів з найвищими

показниками сплати туристичного збору. Місто Київ збільшило свій бюджет на понад 18 млн. грн. Найбільший приріст сплати туристичного збору порівняно з відповідним періодом 2021 р. відзначено у Львівській області – 268%. З цієї області до бюджету надійшло 11 млн 463 тис. грн. [181].

3.2. Напрями популяризації історичної спадщини та підтримки культурного туризму: українсько-європейський вимір

Туристична галузь сприяє створенню робочих місць, залученню інвестицій та зростанню регіональних бюджетів. У 2020-2025 роках, попри пандемію COVID-19 та російсько-українську війну, внутрішній туризм в Україні зріс, оскільки обмеження на міжнародні поїздки стимулювали українців подорожувати в межах країни. Ця тенденція підтверджує важливість розвитку внутрішньої туристичної інфраструктури.

Однак, нерівномірний розподіл туристичних потоків та недостатня розвиненість інфраструктури залишаються основними проблемами. Є регіони, котрі через віддаленість і слабку транспортну доступність, мають обмежені можливості для розвитку туризму. Крім того, брак фінансування та відсутність комплексних маркетингових стратегій обмежують привабливість країни на міжнародній арені.

Саме тому доцільно запропонувати чіткі рекомендації для розвитку та популяризації туристичних дестинацій України як серед іноземних мандрівників, так і туристів з європейських країн. Враховуючи унікальний потенціал регіонів, необхідно забезпечити системний підхід до формування туристичної стратегії, яка сприятиме економічному зростанню, підвищенню міжнародного іміджу та популяризації національної спадщини.

Для подальшого розвитку туризму в Україні необхідно вжити таких заходів:

1. Інвестиції в інфраструктуру [205]. Модернізація транспортних сполучень, будівництво нових і реконструкція існуючих доріг є ключовими завданнями для забезпечення доступності туристичних об'єктів. Значна частина туристичних об'єктів та інфраструктури постраждала внаслідок воєнних дій під час вторгнення росії на територію України. Не менш важливим є створення сучасних готелів і хостелів, забезпечення комфортних умов для мандрівників. Окрему увагу слід приділити цифровій інфраструктурі: розробленню мобільних додатків для туристів, інтерактивних мап, платформ для бронювання екскурсій та квитків.

2. Розроблення регіональних туристичних брендів [240]. Важливо створювати унікальні бренди для кожного регіону, які відображають їхню ідентичність. Наприклад: «Зелене Полісся» для популяризації екологічного та агротуризму, «Карпатський затишок» для залучення любителів природи й

етнокультури, «Морські перлини Півдня» для акценту на пляжному відпочинку та курортному потенціалі.

3. Популяризація маловідомих об'єктів. Багато українських туристичних DESTINATION залишаються поза увагою через недостатнє інформування. Необхідно проводити масштабні інформаційні кампанії, створювати фото- та відеоматеріали, які презентуватимуть культурну та природну спадщину віддалених або маловідомих регіонів. Наприклад, туристичний потенціал Бакоти, Шацьких озер чи Подільських Товтр може стати справжнім відкриттям для європейських туристів.

4. Розвиток освітнього [195] та подієвого [238] туризму. Організація міжнародних фестивалів, культурних заходів і тематичних виставок є важливим інструментом для залучення туристів. Наприклад, музичні фестивалі, історичні реконструкції чи кулінарні свята можуть не лише підвищити популярність DESTINATION, але й зміцнити її бренд. Крім того, створення міжнародних освітніх програм, воркшопів і конференцій може залучити науковців та студентів.

5. Залучення міжнародних інвестицій. Туристичний сектор потребує залучення міжнародних грантів і програм, таких як Європейський інструмент сусідства (ENI) чи фінансування від ЮНЕСКО для охорони культурної спадщини. Додатково слід ініціювати створення державних фондів для підтримки малих і середніх підприємств у туристичній сфері. Важливим кроком є створення сприятливих умов для інвесторів через державно-приватне партнерство. Це дозволить реалізовувати масштабні проекти, як-от будівництво нових рекреаційних комплексів, аквапарків чи туристичних маршрутів. Залучення грантів та участь у міжнародних програмах, таких як Horizon Europe, також сприятимуть розвитку галузі [210].

6. Екологічна стійкість і сталий розвиток. Туризм має розвиватися з урахуванням принципів екологічної стійкості. Слід сприяти впровадженню «зелених» технологій, розвитку екологічного туризму та дотриманню принципів відповідального ставлення до природних ресурсів. Наприклад, облаштування еко-стежок, створення національних парків і заповідників з відповідною інфраструктурою стане важливим кроком у цьому напрямку.

7. Популяризація меморіального туризму [178]. Після війни може зрости інтерес до об'єктів, пов'язаних із подіями війни. Необхідно створювати сучасні меморіальні комплекси, музеї війни та місця вшанування пам'яті, розробити туристичні маршрути, які розповідатимуть про героїчний спротив і відновлення України, акцентуючи на єдності українців, організовувати тематичні тури для іноземців, які бажають дізнатися про сучасну історію України.

8. Підвищення якості туристичних послуг. Організація програм навчання для працівників туристичної сфери (гідів, адміністраторів,

менеджерів) допоможе забезпечити високий рівень сервісу. Водночас важливо розробити стандарти обслуговування, які відповідатимуть міжнародним вимогам.

Україна має всі передумови для того, щоб стати провідним туристичним центром у Східній Європі. Різноманіття видів туризму, багатство природних і культурних ресурсів, а також зростаючий інтерес до внутрішніх подорожей створюють значний потенціал для економічного зростання та покращення міжнародного іміджу країни. Однак для реалізації цього потенціалу необхідно подолати інфраструктурні, організаційні та фінансові бар'єри. Необхідно також ініціювати міжнародну інформаційну кампанію про Україну як безпечну, гостинну та унікальну туристичну дестинацію, яка стане важливим етапом популяризації. У післявоєнний період українська діаспора може стати важливим партнером у відновленні туризму. Доцільно використовувати соціальні медіа, міжнародні туристичні виставки та партнерства з глобальними туристичними платформами для залучення туристів.

Післявоєнне відновлення туризму в Україні може стати драйвером економічного зростання, засобом збереження культурної спадщини та зміцнення міжнародного іміджу країни. Однак реалізація цих заходів потребує стратегічного планування, тісної співпраці з міжнародними партнерами та активної участі місцевих громад.

Як ми бачимо, важливим напрямом для поглиблення співпраці між Україною та Європейським Союзом є історико-культурний туризм. Завдяки багатству культурної спадщини, різноманітності регіональних туристичних ресурсів і стратегічному розташуванню, Україна має значний потенціал для інтеграції у європейський туристичний простір. Аналіз регіонального розподілу туристичних ресурсів України дозволяє визначити перспективні напрями цієї співпраці.

У рамках співпраці з ЄС, для ефективного використання історико-культурного потенціалу в Україні, необхідно запровадити збалансовану державну політику, що базуватиметься на активному діалозі з європейськими партнерами. Така політика повинна включати:

- інтеграцію історико-культурних маршрутів України у загальноєвропейські туристичні мережі, наприклад, Європейський маршрут культурної спадщини;
- підтримку інфраструктурних проєктів, що відповідають стандартам ЄС, для підвищення привабливості та доступності об'єктів культурного туризму;
- спільне просування українських історико-культурних об'єктів на міжнародних туристичних виставках і в онлайн-просторі, використовуючи досвід країн ЄС у маркетингу туристичних продуктів.

Визначення регіональних особливостей та групування видів туризму за областями України створює передумови для формування адаптованої стратегії співпраці з ЄС. Зокрема, такі регіони, як Львівська, Закарпатська та Івано-Франківська області, мають суттєвий потенціал для інтеграції в європейські туристичні маршрути завдяки багатій історичній спадщині, культурним зв'язкам та географічній близькості до кордонів ЄС.

Застосування державної політики, орієнтованої на розвиток співпраці між Україною та ЄС у сфері історико-культурного туризму, сприятиме не лише підвищенню конкурентоспроможності українського туристичного продукту, а й зміцненню культурних зв'язків між народами, формуванню позитивного міжнародного іміджу України та економічному зростанню регіонів.

Окрім класичних напрямів культурного туризму, таких як відвідування історичних пам'яток і музеїв, в Україні активно розвиваються інноваційні підходи, зокрема фестивальний туризм, який залучає відвідувачів до масштабних культурних заходів [175]. Наприклад, фестиваль «Файне Місто» в Тернополі, Одеський міжнародний кінофестиваль або львівський «Форум видавців» є платформами для культурного обміну і створення нових креативних можливостей. Ці події не тільки сприяють зростанню туристичного потоку, але й дозволяють інтегрувати Україну у світовий культурний простір.

Ще однією перспективною сферою є цифровізація туристичних послуг. Впровадження мобільних додатків, інтерактивних гідів, віртуальних турів по музеях та пам'ятках дозволяє зробити українську культурну спадщину доступною для ширшої аудиторії, зокрема для тих, хто не може подорожувати фізично. Такі рішення відкривають нові можливості для залучення молодіжної аудиторії та популяризації культури серед іноземців [230].

Водночас важливим завданням є збереження балансу між розвитком туризму та захистом культурної спадщини. Надмірний туристичний потік може призвести до руйнації історичних пам'яток і втрати автентичності. Тому впровадження сталих підходів у туризмі є пріоритетним напрямом для України. Це передбачає обмеження туристичних потоків до найбільш чутливих об'єктів, підтримку локальних ініціатив та активне залучення місцевих громад до управління туристичними ресурсами.

Україна також може скористатися міжнародними програмами підтримки культурного туризму, такими як програми Європейського Союзу або ЮНЕСКО, які спрямовані на захист та розвиток культурної спадщини. Такі ініціативи сприяють отриманню фінансової підтримки, технічної допомоги та обміну досвідом з іншими країнами.

Європейські проекти транскордонного співробітництва також створюють нові можливості. Наприклад, в рамках ініціативи «Карпатський єврорегіон» розробляються спільні туристичні маршрути між Україною, Польщею, Словаччиною, Румунією та Угорщиною. Такі маршрути, як «Дорога вина і смаку» чи «Замковий шлях», сприяють популяризації історико-культурної спадщини Карпатського регіону на міжнародному рівні.

Післявоєнне відновлення України відкриває нові перспективи для розвитку туристичної галузі. Історичний досвід показує, що туризм може стати потужним драйвером економічного відновлення. Наприклад, після завершення воєнних дій у Хорватії 1990-х років, ця країна змогла перетворити свою культурну спадщину на основу для залучення іноземних туристів. Аналогічно, Україна може використовувати міжнародну підтримку для відбудови туристичної інфраструктури.

Одним із прикладів міжнародного партнерства є відновлення об'єктів, зруйнованих війною, із залученням європейських грантів і технологій. Зокрема, відновлення Маріупольського драматичного театру, яке може стати символом культурного відродження. Співпраця з європейськими інституціями, такими як ЮНЕСКО, дозволить залучити інвестиції для реконструкції історичних пам'яток, які постраждали під час війни.

Розвиток співпраці з ЄС у сфері історико-культурного туризму вимагає активної державної політики, спрямованої на популяризацію національної спадщини. Інтеграція українських туристичних продуктів до європейських програм, таких як «Європейські культурні маршрути», може сприяти зростанню міжнародного інтересу до України.

Наприклад, розвиток проєкту «Шлях Гедиміновичів», що охоплює Україну, Литву, Польщу та Білорусь, дозволяє підкреслити спільні сторінки історії цих країн. Це сприяє культурному діалогу, а також розширенню туристичних потоків [212].

Розвиток історико-культурного туризму в Україні є багатовекторним процесом, що вимагає синергії зусиль держави, бізнесу, громадськості та міжнародних партнерів. Використання наявних ресурсів, інноваційні підходи, інтеграція сучасних технологій та збереження автентичності культурної спадщини створюють умови для того, щоб Україна стала провідним гравцем на світовій арені культурного туризму.

Таким чином, співпраця між Україною та ЄС у сфері історико-культурного туризму має значний потенціал, який може бути реалізований через ефективне використання наявних ресурсів, впровадження інноваційних проєктів та активну міжнародну підтримку. Збереження культурної спадщини та інтеграція до європейського туристичного ринку стануть не лише важливим кроком у відновленні економіки України, але й засобом зміцнення зв'язків між народами.

3.3. Міжнародні гранти та інвестиції як інструмент відновлення історичної спадщини та розвитку туристичних проєктів в умовах війни та повоєнний період

Міжнародні гранти та інвестиції є ключовими фінансовими інструментами підтримки розвитку туристичної галузі, особливо у країнах з високим туристичним потенціалом, але обмеженими внутрішніми ресурсами, таких як Україна. Міжнародні гранти – це безповоротна фінансова допомога, що надається міжнародними організаціями, фондами або урядами інших держав для реалізації суспільно значущих проєктів і програм. Їхньою метою є підтримка ініціатив у сферах культури, туризму, екології, освіти та соціального розвитку. Залежно від завдань, гранти можуть мати цільовий характер (наприклад, модернізація туристичної інфраструктури) або бути комплексними (розвиток регіону загалом). Метою грантів є підтримка суспільно важливих ініціатив – від культурних і туристичних до екологічних і соціальних [40]. У сфері туризму гранти зазвичай спрямовані на:

- охорону культурної та природної спадщини (наприклад, гранти UNESCO для збереження об'єктів Світової спадщини);
- розвиток інфраструктури та сервісів (програми ЄС Interreg Europe, Horizon Europe);
- впровадження інноваційних технологій у туристичних послугах (AR/VR, «розумна» інфраструктура).

Міжнародні інвестиції – це вкладення іноземного капіталу в економіку іншої держави з метою отримання прибутку або стратегічних переваг. На відміну від грантів, інвестиції є поворотними ресурсами, що можуть забезпечувати довгостроковий ефект завдяки модернізації інфраструктури, створенню нових робочих місць та підвищенню якості туристичних послуг. У контексті розвитку туристичної галузі міжнародні інвестиції можуть спрямовуватися на:

- будівництво готелів, туристичних комплексів та рекреаційних зон;
- створення тематичних парків, культурно-розважальних об'єктів та музеїв;
- розвиток транспортної та логістичної інфраструктури, включно з аеропортами, залізницею та автомобільними шляхами;
- впровадження цифрових сервісів, платформ онлайн-бронювання, мультимовних інформаційних ресурсів, а також розвиток маркетингових та бренд-стратегій туристичних DESTINACIЙ.

Інвестиції можуть реалізовуватися як прямі іноземні вкладення, так і через публічно-приватне партнерство, коли держава та інвестор спільно фінансують і реалізують проєкти, забезпечуючи збалансовану соціально-економічну віддачу. У табл. 3.1 подано основні відмінності між грантами та інвестиціями.

Відмінності між грантами та інвестиціями

Параметри	Гранти	Інвестиції
Фінансова основа	Безповоротна допомога	Поворотний капітал
Мета	Соціально-економічний або культурний розвиток	Прибуток, розвиток
Термін реалізації	Обмежений умовами проєкту	Довгостроковий
Приклади	Гранти ЄС, USAID, UNESCO	Прямі іноземні інвестиції в готельний бізнес, туристичні кластери

Джерело: складено авторами

У сфері туризму міжнародні гранти та інвестиції виконують декілька ключових функцій [32; 100]:

- фінансування інфраструктурних проєктів – будівництво та модернізація туристичних об'єктів, створення екопарків, відновлення історико-культурної спадщини;
- підвищення якості туристичних послуг – навчання персоналу, сертифікація, впровадження інноваційних сервісів;
- маркетинг і просування – створення бренду туристичного регіону, міжнародна промоція;
- інноваційний розвиток – цифровізація туризму, інтеграція VR/AR технологій, розвиток «розумних» туристичних маршрутів.

Важливою відмінністю між грантами та інвестиціями є механізм їх залучення, який залежить від форми фінансування. Гранти потребують підготовки проєктної заявки, обґрунтування актуальності та впливу на громаду. Інвестиції передбачають бізнес-план з прогнозом доходів та оцінкою ризиків. До цікавих прикладів грантових та інвестиційних проєктів в Україні можна віднести:

– Проєкт «Дороги до замків» (2018-2021, фінансування ЄС, програма House of Europe) – спрямований на відновлення туристичних маршрутів та промоцію історико-культурних об'єктів у Західній Україні. Метою стала популяризація місцевої спадщини, активізація туризму та залучення відвідувачів до замків і палаців через сучасне брендоване комунікування та подієвий туризм. Деталі, зокрема фінансування від ЄС через платформу House of Europe, висвітлено у журналі Vdalo.info, зокрема в матеріалі про розвиток замків Хмельниччини [204].

– Проєкт USAID «Економічна підтримка Східної України». Спрямований на підтримку зеленого туризму та агротуризму у Луганській і Донецькій областях. Включає розвиток туристичної інфраструктури, створення кластерів, промоційних кампаній і навчальних програм для місцевих підприємців [151].

Що ж до Європи, то до таких прикладів можна віднести:

- Програма Interreg Europe. Фінансує транскордонні туристичні маршрути, зокрема Балтійський морський туристичний коридор. Проєкт «Baltic Heritage Routes» передбачає створення восьми тематичних heritage-маршрутів та пакетів туристичних турів, спрямованих на сталий туризм малих груп, з інтерактивними медіа-інструментами для просування [8].

- Інвестиції Marriott International у Хорватії. Світовий бренд розширює свою присутність у регіоні, зокрема через будівництво та відкриття нових готелів. Це включає курорт у Ічичі на півострові Істрія (Opatija Marriott Resort & Spa), запуск The Isolano на острові Cres (Autograph Collection) та реконцепцію Jadran Hotel у Рієці (Tribute Portfolio).

Отож, міжнародні гранти та іноземні інвестиції є ключовими драйверами розвитку туристичної галузі, оскільки:

- забезпечують фінансування інноваційних та інфраструктурних проєктів;
- сприяють інтеграції України у світовий туристичний простір;
- створюють синергію між бізнесом, владою та громадським сектором;
- формують позитивний імідж країни на міжнародній арені.

У контексті триваючої війни, Україна зіткнулася з серйозними викликами в туристичному секторі: інфраструктура зазнала руйнувань, туристичний потік знизився на 85%, а сумарні втрати до 2030 року можуть перевищити \$12,7 млрд [143]. Перед державою постало завдання не лише реконструювати ушкоджені об'єкти, а й трансформувати туристичну сферу з урахуванням нових умов, де держава та суспільство потребують ефективних інструментів підтримки. Таким чином, Україні стратегічно важливо [275]:

- активніше залучати грантові програми ЄС;
- створювати сприятливі умови для інвесторів, які б інвестували у відновлення пам'яток, культурних центрів, туристичних маршрутів та туристичної інфраструктури;
- розвивати державно-приватне партнерство у туристичній сфері;
- стимулювати перехід до інноваційної моделі, яка б стимулювала розвиток гастрономічних маршрутів, зеленої та культурної рекреації, створюючи додаткову додану вартість і залучаючи різні категорії туристів.

Отож, міжнародні грантові програми створюють можливості для відновлення та розвитку туристичної інфраструктури без додаткового фінансового навантаження на державний бюджет. Вони дозволяють реалізовувати пілотні проєкти, які держава не завжди може профінансувати, відновлювати історико-культурні об'єкти, підтримувати місцеві громади у створенні нових туристичних продуктів, що підвищує зайнятість і формує сталі моделі розвитку. Таким чином, гранти виконують функцію каталізатора

інновацій, забезпечуючи стартові умови для створення конкурентних туристичних продуктів.

На відміну від грантів, інвестиції ж формують довгострокові зобов'язання і є основою для розвитку туристичної інфраструктури. Іноземні інвестиції нерідко спрямовуються не лише на будівництво чи модернізацію туристичних об'єктів, але й на розвиток транспортної, інформаційної та логістичної інфраструктури. Це суттєво підвищує доступність рекреаційних територій, роблячи їх привабливішими як для внутрішніх, так і для іноземних туристів. Розширення транспортної мережі стимулює формування нових робочих місць у суміжних сферах (транспортні перевезення, торгівля, сфера послуг), а також сприяє підвищенню якості сервісу відповідно до міжнародних стандартів. Додатково інвестиції у цифрові технології та логістику дозволяють інтегрувати національні туристичні маршрути у ширший європейський та глобальний туристичний простір, що підсилює конкурентоспроможність країни на міжнародному ринку. У випадку України такі процеси мають особливе значення в умовах післявоєнного відновлення, оскільки модернізована інфраструктура не лише забезпечує економічне зростання, але й створює базу для регіональної інтеграції та збалансованого розвитку територій. Для України важливим є те, що інвестиції стимулюють економічний мультиплікаційний ефект, тобто кожне вкладення у туристичний сектор генерує додатковий дохід у суміжних сферах (транспорт, харчування, культура тощо). Однак, найефективніший розвиток спостерігається тоді, коли гранти використовуються для дослідження, планування, промоції, навчання персоналу, розробки маршрутів та створення базової інфраструктури, себто забезпечують стартові умови, а от інвестиції вже масштабують результати та комерційний розвиток проекту – це будівництво об'єктів, розвиток мережі готелів, впровадження технологій тощо. Це дає змогу поєднати соціальний ефект (доступність, збереження спадщини) із економічним зростанням. У Європі прикладом такого підходу є програма Interreg Europe, що фінансує транскордонні туристичні маршрути, а приватні компанії долучаються до розбудови інфраструктури навколо цих маршрутів [64].

Таким чином, міжнародні гранти та інвестиції є ключовими чинниками, які здатні суттєво прискорити розвиток туристичної галузі України. Гранти переважно забезпечують соціальний та культурний ефект – збереження спадщини, розвиток інклюзивної інфраструктури, впровадження інноваційних сервісів. Інвестиції, у свою чергу, створюють економічний ефект – розширення інфраструктури, підвищення конкурентоспроможності туристичного продукту, формування нових робочих місць. Поєднання цих інструментів у комплексних проєктах забезпечує синергію, де соціально-культурні цінності доповнюють економічну вигоду, що відповідає

принципам сталого туризму та підвищує привабливість України на міжнародному ринку.

В умовах повномасштабної війни міжнародні гранти та іноземні інвестиції набули визначального значення для збереження та розвитку туристичного сектору України. Саме комплексна стратегія держави, поєднана з активною зовнішньоекономічною підтримкою, дає змогу створити основу для нових можливостей у сфері туризму. Сучасні виклики, пов'язані з руйнуванням інфраструктури, занепадом туристичних потоків і пошкодженням культурної спадщини, зумовлюють потребу у зовнішній фінансовій і технічній допомозі. У цьому контексті особливе значення мають міжнародні організації та програми, діяльність яких спрямована на підтримку відновлення та розвиток, зокрема:

Програма розвитку ООН (UNDP) реалізує проекти з відновлення соціальної інфраструктури, підтримки малого бізнесу та підсилення громад, які стали ключовими для соціально-економічної стійкості регіонів. Одним із пріоритетів виступає забезпечення умов для повернення внутрішньо переміщених осіб та відновлення публічних послуг, що створює основу для майбутнього розвитку місцевого туризму та культурних ініціатив [156].

Європейський Союз запровадив спеціальний інструмент – Ukraine Facility (2024-2027), який передбачає до €50 млрд у вигляді грантів і кредитів. Його мета полягає не лише у стабілізації економіки, а й у створенні умов для інвестицій у сферу інфраструктури, логістики та культурної спадщини. Такий підхід дозволяє інтегрувати українські туристичні продукти у європейський ринок і сприяє сталому розвитку регіональних дестинацій [132].

Важливим партнером виступає також Європейський інвестиційний банк, який фінансує масштабні інфраструктурні проекти, включаючи транспортні та енергетичні системи. Лише у 2024 році банк надав понад €560 млн для відновлення житла, громадських просторів та критичних об'єктів, що опосередковано стимулює розвиток туристичної інфраструктури й підвищує інвестиційну привабливість України [110].

Окремо варто відзначити роль UNESCO, яка оцінює збитки, завдані культурному сектору війною. За даними організації, для відновлення культурної спадщини та туризму Україні необхідно близько \$9 млрд протягом наступного десятиліття. Це підтверджує, що культурний туризм розглядається міжнародними структурами як стратегічний ресурс майбутньої економіки [142].

Отож як бачимо, війна значною мірою трансформувала цей сектор, гранти стали не стільки доповненням, як основним джерелом фінансування з екстрених відновлювальних потреб, зокрема у сфері культурної спадщини. Цей новий контекст значно підвищив значущість грантів для життєдіяльності туристичних об'єктів і культурних установ. Водночас інвестори

сконцентрувались на безпечних регіонах, створюючи туристичні продукти типу «маршрути пам'яті» чи рекреаційні послуги в умовах обмеженої мобільності, що підтверджується угодами державного туризму з компаніями Airbnb, Expedia, VisitBerlin на просування ідеї спеціалізованих пояснювальних маршрутів (Ірпінь – Чорнобиль) [144]. Загальне фінансування культурного та туристичного секторів України, за оцінками ООН/UNESCO, перевищить \$9 млрд у найближче десятиліття, що засвідчує масштаб потреб і підтримки [142]. При цьому державні інституції інтегрують іноземні інвестиції та гранти у стратегії післявоєнного розвитку – включаючи цифровізацію туризму, промоцію регіонів, аналітику попиту та розвиток інклюзивної туристичної індустрії [277]. Загалом, гранти дозволяють запустити критично важливі ініціативи, які потребують швидкої реалізації у нестабільних умовах, а інвестиції дають змогу створювати нові сервіси, маршрути та локації, що сприяють довготривалому економічному розвитку та інтеграції українського туризму у європейську мережу.

3.4. Участь місцевих громад та громадських організацій у євроінтеграційних процесах у сфері історико-культурного туризму

Європейська інтеграція України передбачає не лише економічні та політичні трансформації, а й активний розвиток культурного та туристичного потенціалу країни. Історико-культурний туризм у цьому контексті набуває особливого значення, адже він є не лише інструментом збереження національної спадщини, а й засобом налагодження діалогу з європейською спільнотою. Важлива роль у цьому процесі належить місцевим громадам та громадським організаціям, які здатні генерувати ініціативи, залучати ресурси та інтегрувати українську культурну спадщину у європейський простір.

Місцеві громади у сфері історико-культурного туризму відіграють ключову роль, адже саме вони є носіями унікальної культурної спадщини, зберігають локальні традиції та безпосередньо беруть участь у створенні туристичного продукту. В Україні приклади активності громад можна побачити у Львівській, Івано-Франківській та Чернівецькій областях. Наприклад, громада села Колочава на Закарпатті перетворилася на відомий туристичний осередок завдяки створенню локальних музеїв під відкритим небом, які презентують життя гуцулів, бойків та інших етнічних груп Карпат. Цей досвід демонструє, як за рахунок ініціативи громади та підтримки місцевих підприємців можна відроджувати села і залучати туристів не лише з України, а й з країн ЄС. Подібний приклад можна знайти у Львові, де громада та місцевий бізнес активно співпрацюють у сфері збереження історичної спадщини, проводять фестивалі середньовічної культури, реконструкції та численні мистецькі заходи, що робить місто важливим пунктом на туристичній карті Європи.

У Європейському Союзі приклади активної участі місцевих громад у розвитку культурного туризму також численні. В Італії громади Тоскани успішно перетворили старовинні аграрні поселення на популярні туристичні напрямки, де туристи можуть не лише милуватися архітектурою та мистецтвом, але й брати участь у традиційних фестивалях вина та гастрономії. У Польщі, в містах Краків і Вроцлав, саме громади стали ініціаторами збереження історичних кварталів, а також організації культурних подій, які приваблюють туристів з усієї Європи. Варто також згадати приклад Іспанії, де громади Андалусії активно розвивають туристичні маршрути, пов'язані з мавританською та християнською архітектурою, що сприяє інтеграції локальної спадщини у спільний європейський культурний простір.

Роль місцевих громад полягає не лише у збереженні історико-культурних об'єктів, а й у їхній популяризації та включенні у сучасні європейські туристичні маршрути. Вони виступають ініціаторами культурних проєктів, створюють умови для розвитку малого бізнесу у сфері туризму, а також стають майданчиком для міжкультурного діалогу. Український досвід усе більше відповідає європейським практикам, що свідчить про ефективну інтеграцію місцевих ініціатив у ширший європейський контекст.

Громадські організації у сфері історико-культурного туризму виконують функцію «двигуна змін», адже вони здатні швидше реагувати на потреби суспільства, ніж державні структури, та виступають платформою для співпраці між місцевими громадами, бізнесом і міжнародними партнерами. В Україні чимало прикладів того, як саме діяльність ГО сприяла розвитку історико-культурного туризму та інтеграції у європейський простір. Так, Асоціація розвитку туризму у Львові регулярно реалізує освітні програми для гідів та підприємців, що підвищує якість туристичних послуг і робить їх конкурентоспроможними на європейському ринку. Організація «Товариство Лева» ще з 1990-х активно займається збереженням історичної спадщини Львова, проводить толоки для реставрації старовинних цвинтарів та архітектурних пам'яток, а також долучається до європейських культурних ініціатив. У Києві варто згадати діяльність ГО «Інститут культурної політики», яка досліджує культурні практики та розробляє рекомендації для розвитку туристичного потенціалу міст, співпрацюючи з європейськими експертами. Важливу роль відіграють організації, що залучають грантове фінансування. Наприклад, українські ГО завдяки програмам ЄС «Креативна Європа» та «Горизонт Європа» реалізують проєкти з відновлення культурних об'єктів і створення міжнародних туристичних маршрутів. ГО також активно займаються промоцією української культури за кордоном:

вони організовують мистецькі резиденції, культурні фестивалі та ярмарки, де представляють локальні традиції у ширшому європейському контексті.

У країнах Європейського Союзу роль громадських організацій ще більш виражена завдяки розвиненій системі підтримки з боку ЄС. У Польщі, наприклад, Фонд розвитку локальної демократії координує десятки проєктів із залучення громад до розвитку культурного туризму та збереження спадщини, а організації на кшталт «Fundacja Węz Zmiana» у Варшаві працюють над сучасною інтерпретацією культурного середовища, роблячи його привабливим для туристів. У Німеччині численні локальні асоціації, так звані «Heimatverein», дбають про збереження народних традицій і музеєфікацію історичних об'єктів, а також організовують культурні маршрути у партнерстві з європейськими мережами. В Іспанії організації громадянського суспільства активно працюють над розвитком популярних туристичних шляхів, зокрема Camino de Santiago, забезпечуючи інфраструктуру для паломників і міжнародну промоцію.

Завдяки своїй гнучкості громадські організації відіграють роль мосту між місцевими громадами та міжнародними донорами, допомагають адаптувати європейські практики у сфері туризму до українських реалій і водночас презентують український досвід на міжнародному рівні. Вони формують освітнє та культурне середовище, у якому історико-культурний туризм розвивається як важлива складова європейської інтеграції, створюють робочі місця, сприяють міжрегіональній співпраці та підвищують імідж України у світі.

Євроінтеграційні процеси у сфері історико-культурного туризму передбачають активну участь не лише державних інституцій, але й локальних акторів – місцевих громад та громадських організацій. Вони є ключовими рушіями розвитку туристичної інфраструктури, збереження культурної спадщини та формування позитивного іміджу України у Європі. Для зручності основні напрями їхньої діяльності та внесок у євроінтеграційні процеси узагальнено у табл. 3.2.

Розвиток історико-культурного туризму в Україні у контексті євроінтеграції стикається з низкою складнощів, які можуть обмежувати ефективність діяльності як місцевих громад, так і громадських організацій. Незважаючи на активну участь локальних ініціатив у збереженні культурної спадщини та просуванні туристичних продуктів, існують серйозні фінансові, організаційні та соціальні перешкоди. Аналіз цих викликів дозволяє визначити слабкі місця, на які варто звернути увагу при плануванні стратегій розвитку туризму, і створити ефективні механізми підтримки для сталого функціонування туристичних ініціатив.

Таблиця 3.2

Роль місцевих громад та громадських організацій у розвитку історико-культурного туризму в контексті євроінтеграції

Інституції	Основні напрями діяльності	Внесок у євроінтеграційні процеси
Місцеві громади	- збереження та реставрація історико-культурних об'єктів; - створення та розвиток туристичної інфраструктури; - популяризація локальних традицій, фестивалів та ремесел; - участь у транскордонних та регіональних проєктах.	- включення локальної спадщини до європейських туристичних маршрутів; - підвищення привабливості регіонів для туристів з ЄС; - формування позитивного культурного іміджу України; - розвиток міжкультурного діалогу.
Громадські організації	- проведення досліджень та експертна підтримка у сфері туризму; - організація освітніх програм і тренінгів; - залучення грантів та інвестицій; - міжнародна промоція національної культури; - адвокація інтересів громад і розвиток партнерських мереж.	- поширення європейських стандартів у сфері туризму; - розширення міжнародної співпраці; - інтеграція українських культурних проєктів у європейський простір; - підвищення конкурентоспроможності туристичних продуктів.

Джерело: складено авторами на основі [169; 213; 221; 266; 292]

Наведемо опис ключових викликів і загроз для місцевих громад та громадських організацій у сфері історико-культурного туризму.

Виклики та загрози для місцевих громад [169; 221; 266; 292]:

1. Фінансові обмеження. Багато громад, особливо у сільській місцевості, не мають достатніх ресурсів для реставрації пам'яток, розвитку інфраструктури та організації туристичних заходів. Недостатнє фінансування обмежує їхні можливості брати участь у міжнародних програмах та реалізовувати масштабні проєкти.

2. Недостатня професійна підготовка. Брак кваліфікованих кадрів у сфері туризму, маркетингу та менеджменту обмежує ефективність ініціатив громад. Без професійного підходу складно підтримувати європейські стандарти обслуговування туристів та забезпечувати конкурентоспроможність регіонів.

3. Слабка комунікація та координація. Часто громади не мають достатньої взаємодії з державними структурами, бізнесом та громадськими організаціями, що знижує ефективність реалізації туристичних проєктів та інтеграції у європейські мережі.

4. Ризик втрати культурної автентичності. Масовий туризм може призводити до комерціалізації локальних традицій і втрати унікальної

культурної ідентичності. Необхідний баланс між розвитком туризму та збереженням культурної спадщини.

5. Соціальні та демографічні проблеми. Відтік молоді з сіл та депопуляція регіонів зменшують активність громад у підтримці культурних ініціатив та створенні туристичних продуктів.

Виклики та загрози для громадських організацій на основі [213; 221; 266]:

1. Обмежене фінансування та залежність від грантів. ГО часто покладаються на міжнародні гранти та донорські програми, що робить їхню діяльність нестабільною. Відсутність стабільного фінансування ускладнює довгострокове планування та реалізацію проєктів.

2. Регуляторні та бюрократичні перешкоди. Складність реєстрації, звітності та взаємодії з державними структурами може уповільнювати реалізацію проєктів.

3. Низький рівень обізнаності та довіри населення. Не всі громади усвідомлюють роль ГО у розвитку туризму та збереженні спадщини. Недовіра до зовнішніх ініціатив може зменшувати ефективність проєктів і утруднювати залучення волонтерів.

4. Конкуренція та недостатня співпраця. У регіонах інколи виникає конкуренція між організаціями за ресурси та гранти, що знижує ефективність партнерства і створення спільних туристичних маршрутів.

5. Зовнішні ризики. Політична нестабільність, економічні кризи, пандемії або військові конфлікти можуть суттєво обмежувати діяльність ГО та громади, скорочуючи туристичний потік і ускладнюючи реалізацію проєктів.

Місцеві громади та громадські організації є ключовими учасниками розвитку історико-культурного туризму в Україні та інтеграції культурного потенціалу країни у європейський простір. Вони забезпечують збереження культурної спадщини, створення туристичної інфраструктури, популяризацію локальних традицій та сприяють міжнародній співпраці. Водночас їхня діяльність стикається з низкою викликів: фінансовими обмеженнями, недостатньою професійною підготовкою, бюрократичними бар'єрами та соціальними проблемами. Успіх у розвитку туристичного потенціалу та ефективній євроінтеграції залежить від здатності громад і ГО долати ці загрози та посилювати взаємодію між собою, державою та міжнародними партнерами.

Рекомендації для місцевих громад:

– активніше залучати місцевий бізнес та волонтерів до проєктів збереження культурної спадщини та розвитку туристичної інфраструктури;

– підвищувати кваліфікацію місцевих активістів у сферах туризму, маркетингу та управління проєктами;

- створювати партнерства з іншими громадами та регіональними мережами для обміну досвідом та спільної промоції туристичних маршрутів;
- балансувати розвиток туризму та збереження культурної автентичності, щоб уникнути комерціалізації традицій.

Рекомендації для громадських організацій:

- поширювати європейські стандарти управління туризмом та практики сталого розвитку серед громад;
- активно залучати міжнародні гранти та донорські ресурси для реалізації проєктів збереження спадщини та розвитку туристичних продуктів;
- проводити навчальні програми та тренінги для місцевих громад і підприємців;
- формувати партнерські мережі між регіонами та країнами ЄС, сприяючи інтеграції української культури у європейський простір;
- вести просвітницьку діяльність, підвищуючи обізнаність населення про роль ГО у розвитку туризму та культурної спадщини.

Співпраця між місцевими громадами, громадськими організаціями та державними структурами будується на принципах партнерства, координації та взаємодопомоги, що дозволяє ефективно реалізовувати проєкти у сфері історико-культурного туризму. Основні етапи та інструменти цього механізму можна поділити на кілька складових:

1. Планування та ініціативи. Ініціатива громад та ГО: місцеві активісти або громадські організації визначають потреби у збереженні культурної спадщини, розвитку туристичної інфраструктури або проведенні культурних заходів. Консультація з державними органами: проєкти обговорюються з органами місцевого самоврядування, департаментами культури, туризму або розвитку регіонів, що дозволяє оцінити їхню реалізованість та відповідність нормативним вимогам.

2. Фінансування та ресурсна підтримка. Державне фінансування: бюджети місцевих рад, обласних адміністрацій або спеціальні державні програми (наприклад, програми реставрації пам'яток) виділяють кошти на реалізацію проєктів, запропонованих громадами та ГО. Субсидії та гранти: держава може надавати гранти для громадських ініціатив або допомагати у підготовці документів для участі у міжнародних грантових програмах (ЄС, ЮНЕСКО). Матеріально-технічна підтримка: державні установи можуть забезпечувати доступ до архівів, музеїв, приміщень для виставок та культурних заходів.

3. Регуляторна взаємодія та супровід. Легалізація та погодження: ГО і громади погоджують проєкти з державними органами для дотримання законодавства (охорона культурної спадщини, землекористування, будівельні норми). Супровід та моніторинг: державні інституції контролюють

виконання проєктів, надають рекомендації щодо відповідності стандартам та забезпечують прозорість витрачання коштів.

4. Спільна реалізація проєктів. Інфраструктурні ініціативи: громади та ГО реалізують проєкти з розвитку туристичних маршрутів, облаштування садиб, реставрації пам'яток під керівництвом державних органів. Культурні та освітні заходи: спільно організовуються фестивалі, виставки, тренінги для гідів і підприємців у сфері туризму.

5. Комунікація та промоція. Спільні кампанії: державні органи допомагають у промоції туристичних маршрутів та культурних подій на національному та міжнародному рівні. Інформаційна підтримка: розробка веб-порталів, друкованих видань, участь у виставках та ярмарках для популяризації локальної спадщини.

6. Оцінка ефективності та зворотний зв'язок. Після реалізації проєктів проводиться оцінка їхнього впливу на розвиток туризму, соціально-економічні показники регіону та збереження культурної спадщини. Зібрана інформація використовується для коригування майбутніх ініціатив та підвищення ефективності співпраці між громадами, ГО та державними інституціями.

Такий механізм дозволяє поєднати ресурси та компетенції різних учасників: громади забезпечують локальну експертизу та активність, ГО – організаційну підтримку та міжнародні зв'язки, а держава – нормативну базу, фінансування і стратегічний контроль. У результаті створюється ефективна система розвитку історико-культурного туризму, яка сприяє євроінтеграції України та збереженню національної спадщини.

Співпраця місцевих громад та громадських організацій з державними структурами є ключовим чинником ефективного розвитку історико-культурного туризму та інтеграції української культурної спадщини у європейський простір. Механізм цієї взаємодії включає низку взаємопов'язаних елементів: від планування та ініціатив до реалізації проєктів, комунікації та оцінки ефективності. Табл. 3.3 узагальнює основні елементи цього механізму, їхній зміст та приклади реалізації в Україні та країнах ЄС.

Механізм взаємодії місцевих громад, громадських організацій та державних інституцій у сфері історико-культурного туризму є комплексним процесом, який охоплює всі етапи від ініціативи до оцінки результатів. Планування та обговорення проєктів дозволяє місцевим громадам і громадським організаціям визначити актуальні потреби регіону, а державні органи надають необхідні консультації та нормативне забезпечення. Фінансування та ресурсна підтримка, включно з державними коштами, грантами та матеріально-технічною допомогою, забезпечує реалізацію туристичних та культурних ініціатив на належному рівні.

Таблиця 3.3

Елементи механізму співпраці місцевих громад та громадських організацій з державними інституціями у сфері історико-культурного туризму

Елементи механізму	Опис	Приклади з України	Приклади з ЄС
Планування та ініціативи	Визначення потреб, обговорення проєктів, оцінка їх реалізованості та відповідності нормативам.	Громада села Колочава ініціює створення музею під відкритим небом; ГО розробляє концепцію туристичного маршруту.	Місцеві ради Тоскани разом із культурними асоціаціями розробляють маршрути сільського туризму.
Фінансування та ресурсна підтримка	Виділення коштів із бюджетів, гранти, матеріально-технічна підтримка.	Державні програми реставрації пам'яток у Львові; участь ГО у грантових програмах ЄС.	Фонд розвитку локальної демократії у Польщі фінансує проєкти громад з розвитку туризму.
Регуляторна взаємодія та супровід	Легалізація проєктів, контроль дотримання законодавства, рекомендації держави.	Погодження відновлення старовинного храму в Чернівцях з місцевою радою та департаментом культури.	«Heimatverein» у Німеччині узгоджують реставраційні роботи з муніципалітетами та архітектурними комітетами.
Спільна реалізація проєктів	Впровадження ініціатив, організація заходів, розвиток інфраструктури.	Створення туристичних маршрутів у Карпатах спільно з ГО та місцевими радниками.	Організація фестивалів та реконструкцій у Кракові за підтримки міських рад та культурних фондів.
Комунікація та промоція	Реклама маршрутів і подій, інформаційна підтримка, участь у виставках.	Онлайн-промоція Колочавських музеїв через сайти та соцмережі; участь у національних туристичних ярмарках.	Промоція туристичних маршрутів Camino de Santiago в Іспанії через муніципальні сайти та міжнародні виставки.
Оцінка ефективності та зворотний зв'язок	Моніторинг результатів, аналіз впливу на туризм та культурну спадщину, коригування планів.	Оцінка відвідуваності фестивалю у Львові та внесення змін у маршрути; аналіз ефективності грантових проєктів ГО.	Аналіз популярності локальних туристичних маршрутів у Тоскані та коригування стратегій розвитку туризму.

Джерело: складено авторами на основі [169; 213; 221; 266; 292]

Регуляторна взаємодія та супровід держави гарантують законність проєктів, дотримання стандартів охорони спадщини та контроль за використанням ресурсів. Спільна реалізація ініціатив дозволяє об'єднати локальні знання та активність громад із організаційними можливостями ГО і держави, що сприяє ефективному розвитку туристичної інфраструктури та культурних заходів. Комунікація та промоція забезпечує широке інформування туристів, популяризацію регіональних культурних цінностей і інтеграцію локальних проєктів у міжнародний культурний простір.

Важливим елементом є оцінка ефективності та зворотний зв'язок, які дозволяють аналізувати вплив реалізованих ініціатив на розвиток туризму, економіку регіонів і збереження культурної спадщини, а також коригувати стратегії для подальшого розвитку.

Запропонований механізм створює умови для системної та стабільної взаємодії між усіма учасниками процесу: громадами, громадськими організаціями та державними інституціями. Він дозволяє поєднати локальні ресурси та знання з державною підтримкою та міжнародними практиками, що сприяє ефективному розвитку історико-культурного туризму, збереженню культурної автентичності та інтеграції України у європейський культурний простір.

Участь місцевих громад та громадських організацій у розвитку історико-культурного туризму є ключовим чинником успішної євроінтеграції України. Громади забезпечують збереження культурної спадщини, розвиток туристичної інфраструктури та популяризацію локальних традицій, тоді як громадські організації виступають каталізаторами змін, залучають ресурси, впроваджують європейські стандарти та сприяють міжнародній співпраці. Незважаючи на наявність фінансових, організаційних та соціальних викликів, координація дій громад і ГО, активна взаємодія з державою та міжнародними партнерами створюють передумови для сталого розвитку культурного туризму. Системна підтримка цих ініціатив підвищує туристичну привабливість регіонів, сприяє збереженню автентичності культурної спадщини та інтеграції України у європейський культурний простір.

РОЗДІЛ 4

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ ТА КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ

4.1. Програми ЄС у сфері культурної співпраці

Європейський Союз (ЄС) приділяє значну увагу розвитку культурного виміру своєї інтеграційної політики, усвідомлюючи, що культура є не лише інструментом соціального згуртування, але й чинником сталого розвитку, міжнародної дипломатії та економічного зростання. У межах цього підходу ЄС реалізує низку програм, спрямованих на підтримку культурного різноманіття, мобільність митців, збереження європейської культурної спадщини та зміцнення міжкультурного діалогу як усередині Союзу, так і з третіми країнами, зокрема:

1. Програма «Креативна Європа» (Creative Europe). Однією з ключових програм у сфері культурної політики ЄС є «Креативна Європа» – основний фінансовий інструмент підтримки культурного та креативного секторів на період 2014-2020 років, продовжений у новій редакції на 2021-2027 роки. Метою програми є зміцнення культурного розмаїття та конкурентоспроможності культурного і креативного секторів, з особливим акцентом на аудіовізуальну сферу [125; 257].

Програма складається з двох основних підпрограм:

– MEDIA – підтримка кінематографії, телебачення та цифрового контенту;

– Culture – підтримка проєктів у сфері музики, театру, літератури, візуального мистецтва, спадщини тощо.

Також існує міжсекторальна гілка, яка передбачає інструменти доступу до фінансування, міждисциплінарні ініціативи (наприклад, боротьбу з дезінформацією) та підтримку нових технологічних рішень у сфері культури.

«Креативна Європа» стимулює міжнародну співпрацю між культурними організаціями, сприяє мобільності митців, перекладу літературних творів, створенню мереж та платформ, що популяризують європейське мистецтво.

2. Програма «Горизонт Європа» (Horizon Europe) і культурні дослідження. Хоча «Горизонт Європа» є насамперед дослідницькою та інноваційною програмою [214], у її межах фінансуються проєкти з гуманітарних і соціальних наук, включно з культурними дослідженнями, цифровізацією культурної спадщини, культурною інновацією, соціально-культурними викликами. Зокрема, через кластер 2: «Культура, креативність та інклюзивне суспільство» підтримуються дослідження, спрямовані на глибше розуміння європейської ідентичності, історичної пам'яті, культурного плюралізму [219].

3. Програма «Європа для громадян» (Europe for Citizens). Ця програма мала на меті сприяти громадянській активності, демократичній участі та збереженню пам'яті про європейську історію [256]. Хоча формально вона не належить до культурної політики, багато її компонентів охоплювали культурні аспекти, зокрема підтримку заходів, пов'язаних із культурною пам'яттю, міжкультурними обмінами та історично-культурними ініціативами [67]. З 2021 року її функції були частково інтегровані в програму Citizens, Equality, Rights and Values (CERV) [26], яка включає компоненти, пов'язані з культурою прав людини, боротьбою з дискримінацією та підтримкою різноманіття.

4. Культурна співпраця в рамках зовнішніх відносин ЄС. Культура відіграє дедалі важливішу роль у зовнішній політиці ЄС. У 2016 році було ухвалено Стратегію ЄС для міжнародних культурних відносин, яка закріпила прагнення до культурної дипломатії та міжкультурного діалогу з країнами-партнерами. У цьому контексті діють такі ініціативи:

- підтримка спільних культурних проєктів з країнами Східного партнерства;
- співпраця з ЮНЕСКО щодо захисту культурної спадщини в зонах конфлікту;
- розвиток мережі Європейських культурних інститутів (EUNIC);
- проєкти Twinning, TAIEХ та інші форми технічної допомоги для реформування культурної політики в сусідніх країнах.

5. Механізми співфінансування та підтримки. Крім зазначених програм, низку культурних ініціатив можна реалізовувати через інші інструменти ЄС, зокрема:

- Європейські структурні та інвестиційні фонди (ESIF) – підтримка інфраструктурних проєктів у сфері культури, особливо в регіонах;
- Erasmus+ – освітньо-культурні обміни, резиденції для митців, проєкти молодіжної культури;
- програми транскордонного співробітництва (Interreg) – регіональні культурні ініціативи.

Таким чином, культурна політика ЄС реалізується через складну систему програм і механізмів, що охоплюють внутрішній та зовнішній культурний розвиток. Участь у цих програмах сприяє інтеграції країн-партнерів до європейського культурного простору, зміцненню міжкультурного діалогу та просуванню спільних європейських цінностей.

Для кращого розуміння структури та функціональних особливостей програм Європейського Союзу у сфері культурної співпраці доцільно представити їх у форматі порівняльної табл. 4.1. Такий підхід дозволяє чітко простежити відмінності між програмами за їхньою метою, цільовими групами, географією дії, періодами реалізації та основними напрямками

підтримки. Таблиця охоплює як спеціалізовані культурні програми, так і ті, що інтегрують культурну компоненту в ширший контекст досліджень, освіти, прав людини чи регіонального розвитку. Вона також демонструє, яким чином культура стає інтегральною частиною як внутрішньої, так і зовнішньої політики ЄС.

Таблиця 4.1

Порівняльна характеристика основних програм ЄС у сфері культурної співпраці

Назва програми	Цільова сфера	Період дії	Ключові компоненти	Країни-учасниці	Особливості / пріоритети
Креативна Європа (Creative Europe)	Культура, креативні індустрії, аудіовізуальна сфера	2014-2020, 2021-2027	Culture, MEDIA, Міжсекторальна гілка	Країни ЄС, країни-партнери (в т.ч. Україна)	Мобільність митців, підтримка перекладів, цифровізація, мережі, спільні проекти
Горизонт Європа (Horizon Europe)	Дослідження і інновації, зокрема культурні студії	2021-2027	Кластер 2: «Культура, креативність, інклюзивне суспільство»	Країни ЄС, асоційовані країни (в т.ч. Україна)	Міждисциплінарні дослідження, культура як фактор сталого розвитку, цифрова спадщина
Європа для громадян (Europe for Citizens)	Історична пам'ять, громадянська активність	2007-2020	Пам'ять про тоталітаризм, участь громадян, партнерства між містами	Країни ЄС, частково сусідні країни	Фокус на культурній пам'яті, міжкультурному діалозі, з 2021 частково інтегрована в CERV
CERV (Citizens, Equality, Rights and Values)	Права, рівність, боротьба з дискримінацією, культурне розмаїття	2021-2027	Підтримка НУО, проекти з прав людини, гендерної рівності, інклюзії	Країни ЄС, деякі країни-партнери	Інклюзія, недискримінація, просування толерантності через культурні ініціативи
Програми зовнішніх відносин ЄС	Культурна дипломатія, міжнародна співпраця	Постійно	Спільні проекти, EUNIC, підтримка культурної спадщини, стратегія культурних відносин	Країни-партнери (Східне партнерство, Середземномор'я тощо)	М'яка сила, культурна співпраця поза межами ЄС, захист спадщини, діалог зі світовими культурами
Erasmus+ (у частині культури)	Освіта, молодіжні обміни, культурні резиденції	2014-2020, 2021-2027	Мобільність студентів і митців, молодіжні культурні ініціативи	Країни ЄС + програми розширеної участі	Поєднання освіти й культури, міжкультурний обмін, резиденції, фестивалі
Interreg / Програми транскордонного співробітництва	Регіональний розвиток, зокрема культурна співпраця	Поточні багаторічні періоди	Спільні регіональні ініціативи, збереження спадщини, культурні маршрути	Прикордонні регіони ЄС та країн-сусідів	Посилення культурних зв'язків у прикордонних регіонах, локальна ідентичність

Джерело: сформовано авторами

Програми ЄС у сфері культурної співпраці відіграють важливу роль у популяризації історичної спадщини та розвитку культурного туризму, розглядаючи ці напрями як стратегічно важливі складові європейської ідентичності та економічного зростання. Нижче подано аналіз того, як основні програми ЄС сприяють цим процесам:

1. У рамках підпрограми «Culture» програми «Creative Europe» значну увагу приділяють збереженню та популяризації матеріальної й нематеріальної культурної спадщини. Програма підтримує [249]:

- створення європейських мереж музеїв, архівів і культурних інституцій;
- культурні маршрути, інтерактивні виставки, цифровізацію об'єктів спадщини;
- проекти, спрямовані на переосмислення спадщини через сучасні мистецькі практики, що часто стають основою для нових туристичних атракцій.

Також підтримуються платформи культурного туризму, які об'єднують партнерів з різних країн та стимулюють розвиток міжрегіонального туризму.

2. Програма Horizon Europe спрямована на дослідження спадщини та її переосмислення в контексті сучасних викликів, таких як кліматичні зміни, цифрова трансформація, соціальні конфлікти. Вона також підтримує [243]:

- проекти з цифрової реконструкції історичних об'єктів;
- дослідження впливу спадщини на розвиток локальної економіки, включно з туризмом;
- інноваційні підходи до презентації історичних наративів для туристичної сфери.

3. Хоча основний фокус програм «Європа для громадян» / CERV – громадянська активність та права людини, у контексті збереження пам'яті про європейську історію реалізовано чимало ініціатив, що мають туристичний потенціал [67; 296]:

- меморіальні маршрути, присвячені історичним подіям (Друга світова війна, тоталітарні режими);
- транснаціональні заходи у місцях історичної пам'яті;
- підтримка локальних музеїв, виставок і культурних центрів, які є частиною туристичних маршрутів.

4. Програма Erasmus+ (у культурному компоненті) сприяє міжкультурному обміну та резиденціям для митців у містах, багатих на історичну спадщину [253]. Часто це супроводжується організацією відкритих заходів для місцевих громад і туристів, що підвищує туристичну привабливість регіону.

5. Особливу увагу в транскордонних програмах приділено підвищенню туристичної привабливості прикордонних регіонів через:

- створення спільних культурних маршрутів;

- збереження регіональних традицій, ремесел і спадщини;
- розвиток інфраструктури для прийому туристів у культурно цінних об'єктах.

6. У межах культурної дипломатії ЄС підтримує проєкти з популяризації європейської спадщини за межами ЄС, зокрема в рамках Східного партнерства [209]. Це включає:

- спільні виставки, археологічні проєкти, реконструкцію пам'яток;
- участь країн-партнерів у Європейських днях спадщини;
- просування історико-культурного туризму як інструменту м'якої сили та міжкультурного діалогу.

Загалом, програми ЄС інтегрують питання спадщини та культурного туризму в ширший контекст культурної політики, економічного розвитку та міжнародної співпраці. Такий підхід не лише сприяє збереженню європейської ідентичності, але й формує спільний культурно-туристичний простір, де історична спадщина виступає як ресурс для освіти, діалогу та сталого зростання.

У контексті євроінтеграційного курсу України культурна співпраця з Європейським Союзом набуває стратегічного значення. Вона охоплює не лише підтримку креативних індустрій, але й збереження культурної спадщини, розвиток міжрегіональних ініціатив, цифровізацію культури, а також промоцію української культурної ідентичності на міжнародній арені. Україна активно долучається до ключових програм ЄС, що відкривають можливості як для державних, так і недержавних культурних інституцій, творчих спільнот та регіональних ініціатив.

Культурна співпраця між Європейським Союзом та Україною поступово перетворюється на потужний інструмент інтеграції, діалогу та стійкого розвитку. Включення України до провідних європейських програм, таких як Creative Europe, Horizon Europe, Erasmus+ та Interreg, дозволило не лише активізувати участь українських культурних інституцій у спільних проєктах, але й зміцнити позиції української культури на міжнародній арені.

Особливої актуальності ця співпраця набула в умовах війни, коли культура стала не лише ресурсом ідентичності та опору, а й засобом відновлення, взаєморозуміння та солідарності. ЄС демонструє готовність підтримувати український культурний сектор як у гуманітарному, так і в стратегічному вимірах – шляхом фінансування, захисту спадщини, сприяння цифровізації та просуванню української культури в Європі.

Табл. 4.2 систематизує основні напрями культурної співпраці між ЄС та Україною, визначає відповідні інструменти Європейського Союзу, форми участі українських суб'єктів та приклади реалізованих ініціатив. Такий формат дозволяє чітко окреслити архітектуру партнерства в культурній сфері та окреслити потенціал для подальшого розвитку.

Таблиця 4.2

Напрями співпраці ЄС та України у сфері популяризації історичної
спадщини та культурного туризму

Напрями співпраці	Інструменти / програми ЄС	Форми участі України	Приклади реалізованих ініціатив
Підтримка креативних індустрій і культури	Creative Europe (Culture, MEDIA)	Україна є учасницею програми з 2016 року	Підтримка українських фестивалів, театрів, музеїв, перекладів літератури, культурних проєктів
Міжнародна мобільність митців та діячів культури	Creative Europe, Erasmus+, House of Europe	Участь українських митців, організацій, студентів у резиденціях, обмінах	Резиденції українських митців в ЄС, участь у мережах, спільні виставки
Збереження та популяризація культурної спадщини	Horizon Europe, Creative Europe, Interreg, EU4Culture	Участь у проєктах цифровізації, ревіталізації пам'яток, креативного переосмислення	Проєкти збереження історичних об'єктів у Львові, Одесі, Чернівцях, створення культурних маршрутів
Розвиток культурного туризму та регіонів	Interreg NEXT, Danube Transnational Programme	Українські прикордонні регіони як учасники транскордонних ініціатив	Туристичні маршрути Закарпаття і Словаччини, фестивалі спадщини на Буковині
Культурна дипломатія та міжнародна співпраця	EUNIC, EU Neighbours East, Стратегія культурних відносин	Партнерські проєкти між українськими інституціями та європейськими центрами культури	Виставки українського мистецтва в Європі, Європейські дні спадщини, промоція української культури
Гуманітарна допомога та підтримка культури під час війни	EU Solidarity Fund, Creative Europe (crisis support)	Екстрена підтримка сектору культури, евакуація колекцій, фінансування проєктів	Гранти для українських культурних організацій, реставрація пошкоджених об'єктів
Цифровізація культури та інновації	Horizon Europe, Digital Europe	Участь у проєктах цифрового архівування, створення платформ	Digital Heritage Ukraine, онлайн-музеї, інтерактивні карти спадщини

Джерело: систематизовано авторами

Подальший розвиток цієї співпраці потребує зміцнення інституційної спроможності українських учасників, посилення синергії між національними й європейськими ініціативами та розширення участі регіонів. Така взаємодія формує не лише єдиний культурний простір, а й основи для глибокої інтеграції України в Європейський Союз на ціннісному, соціальному та економічному рівнях.

4.2. Кращі практики країн-членів ЄС у розвитку культурного туризму та збереженні історичної спадщини

Європейський Союз об'єднує держави з історичною традицією, високою щільністю об'єктів культурної спадщини та сформованими моделями культурного туризму. Країни-члени ЄС, у процесі реалізації європейських політик і використання національних ресурсів, напрацювали низку успішних практик, що стали прикладом ефективного поєднання збереження культурної спадщини та її інтеграції у сучасний туристичний ринок. Розглянемо найяскравіші приклади з різних регіонів ЄС, які можуть слугувати орієнтиром для інших держав, зокрема України:

1. Італія: інтеграція спадщини в міський простір і туризм. Італія є лідером за кількістю об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО [263]. Рим, Венеція, Флоренція – це не лише туристичні центри, а й приклади гармонійного співіснування спадщини та сучасного життя. Практика Італії передбачає [7; 29]:

- комплексне управління історичними центрами міст (з урахуванням навантаження на інфраструктуру);
- використання цифрових рішень (віртуальні тури, AR/VR-екскурсії);
- тісну співпрацю між муніципалітетами, міністерствами та приватним сектором;
- зонування туристичних потоків, щоб уникнути перенасичення окремих локацій.

Особливо ефективною є модель реставрації історичних об'єктів за схемою державно-приватного партнерства, як у випадку з Колізеєм чи Палацом Венерії у Венеції.

2. Франція: децентралізація та культурні маршрути. Франція активно розвиває концепцію культурного туризму поза межами столиці, стимулюючи подорожі в маловідомі історичні регіони. Одним з дієвих інструментів є [93; 153]:

- «Routes culturelles de France» – національна мережа культурних маршрутів, які тематично поєднують об'єкти спадщини (винні шляхи, шляхи романської архітектури тощо);
- підтримка локальних музеїв і малих історичних об'єктів через регіональні фонди;
- національні програми реставрації та охорони спадщини, фінансовані через Fondation du Patrimoine.

Цей підхід сприяє рівномірному туристичному навантаженню, економічному розвитку провінцій та посиленню локальної ідентичності.

3. Іспанія: ревіталізація спадщини та соціальна інклюзія. В Іспанії великого значення надають соціальній функції історичної спадщини. Особливо показовими є практики [37]:

- ревіталізації історичних кварталів у містах, таких як Толедо, Севілья, Барселона – із залученням громад;

- адаптивного повторного використання пам'яток: перетворення монастирів, замків, фортець на готелі (приклад: мережа Paradores de Turismo);

- організація фестивалів спадщини (наприклад, Фестиваль арабської архітектури в Гранаді) з метою активізації локального населення.

Збереження спадщини в Іспанії поєднується з туризмом як засобом культурної освіти та соціального включення, зокрема в регіонах із високим рівнем безробіття.

4. Німеччина: спадщина як інструмент єдності та технологій. Німеччина ефективно використовує спадщину як інструмент формування колективної пам'яті та сучасної національної ідентичності. Вона впроваджує [58; 74]:

- інноваційні моделі цифровізації об'єктів спадщини (3D-моделі, онлайн-архіви, інтерактивні виставки);

- музеї пам'яті (наприклад, Меморіал Берлінської стіни), що інтегруються в туристичну інфраструктуру;

- активну участь громад у прийнятті рішень про реставрацію та використання об'єктів.

Особливу роль відіграють освітні компоненти: туристичні маршрути часто супроводжуються програмами для школярів, студентів, міжнародних груп.

5. Польща та країни Центрально-Східної Європи: післявоєнна реконструкція та залучення ЄС-фондів. У Польщі, Чехії, Словаччині та Угорщині збереження спадщини має не лише культурне, а й політичне значення, пов'язане з подоланням наслідків воєн і тоталітаризму. Ключові практики [17; 97; 122; 128]:

- реставрація історичних центрів міст, зокрема з використанням фондів ЄС (приклади: Краків, Вроцлав, Прага);

- розробка національних і транскордонних туристичних маршрутів (наприклад, «Шлях дерев'яної архітектури» в Польщі та Україні);

- підтримка місцевих ініціатив, зокрема через програми Interreg та кластери культурного туризму.

Ці країни демонструють ефективне використання європейських механізмів фінансування для збереження спадщини з одночасною економічною вигодою від туризму.

6. Країни Балтії: спадщина як маркер ідентичності. Литва, Латвія та Естонія зробили з культурної спадщини один із ключових елементів пострадянського націєтворення та міжнародної презентації. Серед найуспішніших практик [54; 65; 116]:

- збереження дерев'яної та модерністської архітектури (наприклад, район Калнієма в Ризі, модернізм Каунаса);
- використання цифрових платформ для віртуального туризму;
- проекти, орієнтовані на молодь та креативні стартапи у сфері спадщини.

Балтійські країни демонструють модель, у якій національна ідентичність, культура й туризм формують єдину стратегію розвитку.

З метою виявлення ефективних моделей управління культурною спадщиною та розвитку культурного туризму доцільно проаналізувати практичний досвід окремих країн-членів ЄС. Різноманіття історичних контекстів, адміністративних структур, фінансових можливостей та культурних традицій обумовило формування унікальних національних стратегій у цій сфері. Проте, попри відмінності, багато з цих практик мають спільні риси, які можуть слугувати орієнтирами для країн, що прагнуть поєднати збереження спадщини з туристичним розвитком.

Табл. 4.3 узагальнює ключові підходи провідних держав Європейського Союзу, порівнюючи їхні основні досягнення, особливості реалізації культурної політики та застосовані інструменти. Такий формат дозволяє побачити, як різні країни інтегрують культурну спадщину в сучасні соціально-економічні процеси, та окреслює можливості адаптації цих практик у національному контексті, зокрема для України.

Таблиця 4.3

Порівняльна характеристика кращих практик країн-членів ЄС у розвитку культурного туризму та збереженні історичної спадщини

Країна	Ключові практики	Фокус / особливості	Інструменти та підходи
Італія	Інтеграція спадщини в міське середовище, цифрові тури, партнерство з бізнесом	Управління туристичними потоками, баланс спадщина–туризм	AR/VR-екскурсії, державне фінансування, державно-приватне партнерство
Франція	Культурні маршрути, децентралізація туризму, підтримка провінційної спадщини	Поширення туризму за межі столиці, локальна ідентичність	Регіональні фонди, Fondation du Patrimoine, тематичні маршрути
Іспанія	Ревіталізація історичних будівель, соціальна інклюзія, фестивалі спадщини	Використання спадщини як інструменту освіти та включення	Мережа Paradores, громадська участь, адаптивне повторне використання пам'яток
Німеччина	Музеї пам'яті, цифровізація, спадщина як ресурс освіти та ідентичності	Пам'ять про тоталітаризм, сучасна інтерпретація спадщини	3D-моделювання, онлайн-архіви, інтерактивні музеї, участь громад у реставраційних рішеннях

Продовження табл. 4.3

<i>Країна</i>	<i>Ключові практики</i>	<i>Фокус / особливості</i>	<i>Інструменти та підходи</i>
Польща	Реставрація центрів міст, національні маршрути, післявоєнна реконструкція	Залучення фондів ЄС для відновлення спадщини та розвитку туризму	Interreg, національні програми, співпраця з Україною (Шлях дерев'яної архітектури)
Чехія / Угорщина / Словаччина	Транскордонні проєкти, відновлення замків і історичних ландшафтів	Постсоціалістичний розвиток туризму через збереження культурної спадщини	Технічна допомога ЄС, локальні ініціативи, державні інвестиції
Литва / Латвія / Естонія	Спадщина як основа ідентичності, цифрові платформи, підтримка молоді	Пострадянське переосмислення, інноваційний туризм	Стартапи в сфері спадщини, інтерактивні карти, цифрові музеї

Джерело: сформовано авторами

Досвід країн-членів Європейського Союзу у розвитку культурного туризму та збереженні історичної спадщини демонструє широкий спектр успішних практик, що поєднують охорону культурних цінностей із сталим соціально-економічним розвитком. Від інтеграції спадщини у міське середовище в Італії до децентралізації туристичних маршрутів у Франції, від соціальної інклюзії через культурні проєкти в Іспанії до інноваційної цифровізації в Німеччині – всі ці підходи формують ефективні моделі, адаптовані до національних особливостей.

Для України впровадження подібних практик відкриває можливості не лише зберегти багату історико-культурну спадщину, але й активізувати культурний туризм як інструмент регіонального розвитку, підвищення іміджу країни на міжнародній арені та зміцнення національної ідентичності. Ключовими чинниками успіху стануть адаптація кращих європейських підходів до українських реалій, розвиток державно-приватного партнерства, залучення місцевих громад та використання сучасних технологій.

Насамперед, важливо забезпечити ефективну координацію між державними структурами, громадськими організаціями і бізнесом, а також активніше користуватися європейськими фінансовими інструментами. Це сприятиме сталому розвитку культурного сектору в Україні та формуванню єдиного європейського культурного простору з урахуванням національних особливостей і викликів сучасності.

4.3. Механізми транскордонного культурного партнерства у процесі інтеграції України до європейського культурного простору

У контексті європейської інтеграції України культурне співробітництво на транскордонному рівні виступає одним із ключових інструментів посилення взаєморозуміння, зміцнення зв'язків між регіонами та формування

спільної культурної ідентичності. Транскордонне партнерство відкриває нові можливості для розвитку культурного туризму, збереження спільної історичної спадщини, а також створення платформ для креативних індустрій та міжкультурного діалогу.

Транскордонне культурне партнерство – це форма співпраці між регіонами різних держав, що межують на спільних кордонах, спрямована на обмін культурними цінностями, реалізацію спільних проєктів, збереження та популяризацію історичної спадщини, а також на розвиток культурного туризму. Для України, яка має численні спільні кордони з країнами ЄС, такі механізми виступають важливим елементом євроінтеграційного процесу, сприяючи транснаціональному культурному діалогу та зміцненню регіональної співпраці [274].

Interreg-програми ЄС (Interreg) є одним із головних інструментів транскордонного партнерства, що фінансуються Європейським Союзом. Вони підтримують проєкти, які спрямовані на збереження спільної культурної спадщини, розвиток культурного туризму, модернізацію культурної інфраструктури та обмін досвідом між культурними інституціями. Для України актуальними є програми транскордонного співробітництва з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією та іншими сусідніми країнами ЄС, які реалізуються у форматі двосторонніх проєктів або мультипартнерських ініціатив [258].

Приклади транскордонного культурного партнерства України з країнами Європейського Союзу:

1. Проєкт «Карпатський шлях дерев'яної архітектури». Цей проєкт об'єднує Україну та Польщу з метою збереження унікальної дерев'яної архітектури – церков, будинків, культурних споруд, які є частиною спільної історико-культурної спадщини [216]. Завдяки транскордонній співпраці створюються маршрути культурного туризму, що популяризують цю спадщину серед європейської аудиторії.

2. Культурні обміни та мистецькі резиденції. Українські митці активно беруть участь у резиденціях та культурних обмінах у країнах ЄС, зокрема в Польщі, Словаччині, Угорщині. Це сприяє інтеграції творчих індустрій, обміну досвідом і формуванню спільного культурного простору.

3. Цифрові платформи транскордонного культурного співробітництва. В межах європейських ініціатив створюються спільні онлайн-ресурси для презентації культурної спадщини прикордонних регіонів України та країн ЄС. Вони забезпечують доступ до інформації про пам'ятки, заходи, туристичні маршрути, що полегшує залучення як місцевих жителів, так і туристів.

Ці приклади свідчать про реальну динаміку транскордонного культурного партнерства України з Європою, яке не лише зберігає спільну

спадщину, а й створює умови для сталого культурного і туристичного розвитку, сприяє поглибленню євроінтеграційних процесів.

Розглянемо детальніше проєкт «Карпатський шлях дерев'яної архітектури» [215] – це транскордонний культурно-туристичний проєкт, який реалізується спільно Україною та Польщею. Основною метою проєкту є створення цілісних підходів до збереження та промоції дерев'яної архітектури – спільної культурної спадщини гірської частини українсько-польського прикордоння. Реалізація проєкту призведе до створення спільного транскордонного шляху та його промоції, а також підвищення обізнаності місцевого населення щодо управління культурною спадщиною.

Ключові заходи [215]:

- інвентаризація об'єктів дерев'яної архітектури;
- вивчення кращих практик створення стежок дерев'яної архітектури;
- створення Карпатського шляху дерев'яної архітектури;
- розроблення Стратегії розвитку та промоції Карпатського шляху дерев'яної архітектури;
- «Карпатський Вісник» – спеціальний випуск журналу;
- підвищення обізнаності карпатських громад щодо збереження та промоції історичної та культурної спадщини;
- промоційна кампанія.

Проєкт «Карпатський шлях дерев'яної архітектури» унікальний тим, що поєднує зусилля двох держав з різною культурною спадщиною, але з численними спільними рисами в архітектурі. Це сприяє формуванню спільної ідентичності, зміцненню транскордонних зв'язків і розвитку культурного туризму в регіоні.

Узагальнюючи наведені приклади транскордонного культурного партнерства у країнах ЄС, можна відзначити, що успішна інтеграція та збереження культурної спадщини базуються на тісній співпраці між різними секторами суспільства, сталому фінансуванні, активному залученні місцевих громад та використанні сучасних технологій. Для України адаптація цих практик відкриває широкі можливості для розвитку культурного туризму, посилення міжнародних зв'язків і формування спільного європейського культурного простору, що сприятиме не лише збереженню національної спадщини, а й соціально-економічному розвитку прикордонних регіонів.

Форми транскордонної культурної взаємодії [207; 272; 273]:

- спільні культурні заходи та фестивалі, які сприяють популяризації культурних традицій обох сторін та залученню широкої аудиторії. Прикладом є міжнародні фестивалі народної творчості, історичні реконструкції, мистецькі резиденції;
- обмін експозиціями і виставками, організація спільних музейних проєктів, що демонструють культурну спадщину прикордонних територій;

– креативні кластери та культурні хаби, які створюються для підтримки творчих індустрій, розвитку культурного підприємництва, обміну інноваціями;

– навчальні програми та семінари, спрямовані на підвищення кваліфікації працівників культурної сфери, молодих митців та активістів, що стимулюють інтеграцію у європейський культурний простір.

Табл. 4.4 систематизує форми транскордонної культурної взаємодії.

Таблиця 4.4

Форми транскордонної культурної взаємодії у процесі інтеграції України до європейського культурного простору

Форма транскордонної культурної взаємодії	Опис	Приклади реалізації
Спільні культурні заходи та фестивалі	Проведення спільних свят, фестивалів, мистецьких подій	Міжнародний фестиваль народної творчості у прикордонних регіонах
Обмін експозиціями і виставками	Організація спільних музейних виставок і культурних експозицій	Спільні виставки історичних артефактів у музеях України та Польщі
Креативні кластери та культурні хаби	Створення платформ для підтримки творчих індустрій і підприємництва	Культурні хаби у Львові, співпраця з аналогічними центрами в ЄС
Навчальні програми та семінари	Проведення тренінгів, освітніх курсів і обміну досвідом	Семінари для митців і культурних менеджерів за підтримки Interreg

Джерело: сформовано авторами

Попри значний потенціал транскордонного культурного співробітництва, існує низка викликів, які потребують подолання:

– інституційні бар'єри – недостатній рівень координації між українськими регіональними органами та партнерами з ЄС, відсутність єдиної стратегії транскордонної співпраці;

– фінансові обмеження – залежність від зовнішніх грантів, обмежений доступ до сталого фінансування культурних ініціатив;

– інформаційна нерівність – недостатня поінформованість про можливості участі у транскордонних програмах, мовні та культурні бар'єри.

Водночас, активізація діалогу на рівні місцевих громад, створення мультисекторальних платформ співпраці та подальша інтеграція в європейські культурні мережі відкривають широкі перспективи для розширення транскордонного культурного партнерства.

Основні елементи механізму транскордонного культурного партнерства [172; 190; 287]:

1. Формування спільного бачення розвитку транскордонного культурного співробітництва на основі національних та регіональних

стратегій. Визначення пріоритетних напрямів, цільових груп та ключових проєктів, що сприятимуть інтеграції України у європейський культурний простір.

2. Встановлення ефективної взаємодії між державними органами, місцевими адміністраціями, культурними інституціями, громадськими організаціями та бізнес-середовищем з обох сторін кордону. Формування мультисекторальних мереж для спільної реалізації проєктів.

3. Забезпечення сталого фінансування культурних ініціатив за рахунок державних бюджетів, грантів ЄС (наприклад, програми Interreg), міжнародних донорів та приватного сектору. Рациональне використання наявних ресурсів та залучення додаткових інвестицій.

4. Розробка та впровадження спільних культурних проєктів, що включають фестивалі, виставки, реставраційні роботи, освітні програми, створення культурних хабів і туристичних маршрутів. Застосування інноваційних підходів та цифрових технологій.

5. Організація інформаційних кампаній, заходів з популяризації культурних цінностей та результатів співпраці серед широкої аудиторії. Використання сучасних медіа, цифрових платформ та соціальних мереж для посилення видимості транскордонних ініціатив.

6. Впровадження системи контролю за виконанням програм, оцінки їх впливу на розвиток культурного простору та соціально-економічного життя регіонів. Врахування отриманих результатів для корекції стратегії та покращення майбутніх проєктів.

Ці елементи взаємопов'язані й формують комплексний механізм, здатний забезпечити ефективну інтеграцію України до європейського культурного простору через розвиток транскордонного культурного партнерства.

Рекомендації щодо підвищення ефективності транскордонної культурної співпраці:

- розробка та впровадження національної стратегії транскордонного культурного партнерства, що включатиме чіткі пріоритети, механізми координації та інструменти фінансування;

- посилення ролі міжмуніципальних та регіональних культурних платформ, які здатні організовувати спільні проєкти та комунікацію між українськими та європейськими партнерами;

- активне залучення громадських організацій, креативних індустрій та молоді до ініціатив транскордонної співпраці;

- розвиток цифрових інструментів і платформ для презентації спільної культурної спадщини, що дозволить подолати географічні та інформаційні бар'єри;

– підвищення обізнаності щодо можливостей та процедур участі у програмах ЄС через проведення тренінгів, консультацій та інформаційних кампаній.

Механізми транскордонного культурного партнерства відіграють ключову роль у процесі інтеграції України до європейського культурного простору, забезпечуючи не лише збереження спільної історичної спадщини, а й створення нових культурних ініціатив, що сприяють соціальному та економічному розвитку регіонів. Розвиток цього напрямку вимагає системного підходу, міжінституційної координації, а також активного залучення всіх зацікавлених сторін для максимальної реалізації потенціалу транскордонної співпраці. Така інтеграція стане важливим кроком на шляху до зміцнення культурних зв'язків України з Європою і формування спільного європейського культурного простору.

4.4. Використання цифрових технологій у популяризації історичної спадщини та культурного туризму

Сучасний етап розвитку культури та туризму в Європі й світі загалом характеризується глибокою інтеграцією цифрових технологій у процеси збереження, популяризації та комерціалізації історико-культурної спадщини. Цифрова трансформація культурного сектору відкриває нові можливості для розширення аудиторії, підвищення інтересу до об'єктів спадщини, залучення молоді та стимулювання сталого розвитку культурного туризму.

Цифрові технології стали одним із ключових напрямів політики Європейського Союзу у сфері культури. Стратегії, як-от Digital Agenda for Europe та ініціативи в межах програми Creative Europe, акцентують увагу на необхідності оцифрування культурних ресурсів, розвитку цифрових платформ і створенні інтерактивного культурного контенту.

Національні та регіональні культурні інституції, музеї, архіви, бібліотеки все активніше впроваджують цифрові інструменти для оцифрування експонатів, віртуального представлення колекцій, організації онлайн-виставок і цифрових екскурсій.

Основні форми використання цифрових технологій у популяризації історичної спадщини та культурного туризму:

1. Віртуальні тури та 3D-реконструкції. Це одна з найпоширеніших форм цифрового представлення історичної спадщини. Завдяки 3D-скануванню, панорамній зйомці та моделюванню створюються віртуальні тури, що дозволяють користувачам здійснити онлайн-подорожі музеями, замками, архітектурними ансамблями, навіть якщо фізичний доступ до них ускладнений. Такі технології активно застосовуються під час реставрації або вивчення зруйнованих або втрачених об'єктів.

Наведемо приклади використання віртуальних турів та 3D-реконструкцій у країнах ЄС і в Україні для популяризації історичної спадщини та культурного туризму.

У країнах ЄС:

– Франція – 3D-реконструкція собору Паризької Богоматері (Notre-Dame de Paris) [267; 295]. Після пожежі у 2019 році була розроблена докладна 3D-модель собору, створена на основі лазерного сканування ще до руйнування. Цей цифровий ресурс використовується як у наукових цілях, так і для віртуальних турів. На його основі навіть створено VR-додаток «Eternal Notre-Dame», що дозволяє «відвідати» собор у середньовічному вигляді.

– Італія – Pompeii in 3D. У Помпеях запроваджено віртуальні екскурсії за допомогою 3D-візуалізації зруйнованого міста [106; 107]. Віртуальний тур включає реконструйовані інтер'єри, римські вулиці, будинки та храми. Це дозволяє туристам побачити, як виглядало місто до виверження Везувію, навіть не виходячи з дому.

– Німеччина – 3D-модель Берлінського палацу (Berliner Schloss) [121]. Перед відновленням історичної будівлі у центрі Берліна було створено її точну цифрову реконструкцію, що надалі використовувалась для віртуального ознайомлення громадськості з майбутнім виглядом об'єкта. Після завершення будівництва палац пропонує онлайн-тури для відвідувачів з усього світу.

– Іспанія – віртуальний тур Альгамброю [6]. Комплекс палаців та садів у Гранаді представлений у форматі 360-градусного віртуального туру, з поясненнями кількома мовами. Це особливо важливо для туристів, які не мають змоги фізично відвідати об'єкт, і водночас сприяє збереженню об'єкта через зменшення надмірного фізичного навантаження.

В Україні:

– «Автентична Україна» – національна ініціатива віртуальних турів українськими музеями просто неба [185]. На сайті представлено оцифрованих сім музеїв в різних регіонах України, де можна здійснити віртуальну подорож, дізнатися більше про народну архітектуру і побут, відчувати всю самотність української культури. 3D-тури музеями просто неба являють собою історію життя в різних регіонах України, зокрема, унікальні колекції етнографічних та архітектурних об'єктів, датованих XV-XIX століттями. Зокрема такі музеї: Національний музей народної архітектури та побуту України (Пирогів), Музей народної архітектури і побуту у Львові «Шевченківський гай» (Львів), Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини (Переяслав-Хмельницький), Закарпатський музей народної архітектури та побуту (Ужгород), Центр народознавства «Мамаєва Слобода» (Київ), Запорізька Січ – Національний

заповідник «Хортиця» (Запоріжжя), Резиденція Богдана Хмельницького (Чигирин);

– Віртуальний тур по Києво-Печерській лаврі [184]. У рамках цифровізації Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника створено 3D-тур, який дозволяє користувачам дослідити лавру онлайн, включаючи підземелля, собори та дзвіницю;

– Інтерактивний Львів [211]. Цей онлайн-ресурс поєднує цифрову карту Львова з інформацією про його історичну архітектуру, урбаністику та спадщину. Віртуальні екскурсії включають реконструкції втрачених будівель, фотоархіви, тематичні маршрути;

– «Chornobyl App» [24]. Цифровий продукт, що дозволяє зануритися у локації Прип'яті та Чорнобильської зони через VR та 360-градусні тури. Це один із прикладів поєднання темної спадщини з сучасними технологіями.

Як у ЄС, так і в Україні, віртуальні тури та 3D-реконструкції доводять свою ефективність як інструмент не лише популяризації культурної спадщини, а й збереження історичної пам'яті. Для України цей напрям має велике значення у воєнний та поствоєнний періоди, дозволяючи демонструвати національну спадщину глобальній аудиторії навіть за умов обмеженого фізичного доступу до об'єктів.

2. Доповнена та віртуальна реальність (AR/VR). Технології AR і VR надають змогу глибше зануритися в історичне середовище. За допомогою мобільного пристрою або спеціальних окулярів можна «побачити» давні споруди в їх первісному вигляді, «стати учасником» історичних подій або пройти інтерактивну екскурсію. Ці технології особливо ефективні для популяризації спадщини серед молоді (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Порівняльна характеристика застосування доповненої та віртуальної реальності для популяризації історичної спадщини та культурного туризму

Аспекти	Доповнена реальність (AR)	Віртуальна реальність (VR)
Опис технології	Накладення цифрових об'єктів (зображень, текстів, анімацій) на реальний світ через смартфони або спеціальні пристрої	Повне занурення користувача у створене цифрове середовище за допомогою VR-окулярів або шоломів
Застосування у культурному туризмі	Інтерактивні екскурсії з доповненням об'єктів історичною інформацією, 3D-моделі пам'яток, анімації на локаціях	Віртуальні тури по музеях, реконструкції історичних подій, занурення у минуле культурних місць
Переваги	Поєднання реального досвіду з додатковою інформацією; легкість доступу через смартфони; збільшення залученості туристів	Повне занурення, можливість відвідувати недоступні або зруйновані пам'ятки; інтерактивність і захопливість

Аспекти	Доповнена реальність (AR)	Віртуальна реальність (VR)
Недоліки	Необхідність смартфона або планшета; залежність від якості інтернет-з'єднання; обмеженість простору	Висока вартість обладнання; можливий дискомфорт при тривалому використанні; потреба в спеціальному обладнанні
Приклади у країнах ЄС	AR-додаток «TimeLooper» для віртуальних історичних турів у Лондоні; AR-маршрути у Празі	VR-екскурсії у Луврі, віртуальні реконструкції битв у Польщі
Приклади в Україні	AR-додаток «Chornobyl Trails» для доповнення екскурсій по зоні відчуження	Віртуальні тури Українським національним музеєм історії у Києві
Перспективи розвитку	Масове поширення через смартфони, інтеграція з соціальними мережами та гейміфікацією	Розвиток VR-контенту, створення комплексних освітніх програм та віртуальних музеїв

Джерело: сформовано авторами на основі [186; 262; 265; 291]

3. Мобільні додатки та інтерактивні гіді. Сучасні мобільні додатки для туристів пропонують не лише маршрути, а й інтерактивну інформацію про об'єкти, аудіогіді, навігацію, історичні довідки. Деякі з них включають ігрові елементи – квести або віртуальні нагороди за проходження маршрутів, що стимулює активну участь користувача.

Приклади у країнах ЄС:

– «SmartGuide» (Чехія, Іспанія, Німеччина тощо) [119]. Універсальний мобільний додаток з інтерактивними маршрутами, який працює у багатьох європейських містах. Дає змогу користувачу пересуватися історичними об'єктами з голосовим супроводом, навіть без інтернету.

– «Nexto Guide» (Словенія, Великобританія, Естонія) [96]. Інтерактивний гід із функцією доповненої реальності. У Люблянці, наприклад, можна прослухати екскурсію в ролі персонажа історії та взаємодіяти з віртуальними об'єктами.

– «Tiqets» (по всьому ЄС) [134]. Мобільна платформа, що дозволяє купувати квитки, проходити онлайн-екскурсії та отримувати рекомендації щодо культурних локацій у режимі реального часу.

– «WienMobil» (Австрія) [158]. Гід по Відню, який поєднує маршрути, описи історичних місць, музеїв, архітектурних пам'яток та культурних подій із функцією прокладання маршрутів.

В Україні:

– «Kyiv City Guide» [78]. Офіційний додаток для туристів, який включає маршрути старим Києвом, культурні пам'ятки, музеї, аудіогіді та афішу подій.

– «Carpathian Cultural Route» [23]. Мобільна платформа, яка демонструє Карпатський культурний шлях, що охоплює Івано-Франківську, Закарпатську області України та регіон Марамуреш Румунії.

– «Lviv Interactive» [211]. Містить понад 500 об'єктів архітектурної спадщини, інтерактивні карти та тематичні маршрути з історичними описами.

– «Chornobyl Tour» [25]. Додаток-квест для туристів, які відвідують зону відчуження. Пропонує історичну інформацію, інтерактивні маршрути, фотоархіви та AR-компоненти.

4. Соціальні мережі та цифровий маркетинг. Культурні установи дедалі активніше використовують соціальні платформи для просування своїх об'єктів, подій і ініціатив. Facebook, Instagram, TikTok і YouTube стали важливими каналами для комунікації з аудиторією, залучення туристів, проведення онлайн-екскурсій та трансляцій (табл. 4.6).

Таблиця 4.6

Порівняльна характеристика соціальних платформ у просуванні історико-культурного контенту

Платформи	Особливості контенту	Цільова аудиторія	Приклади використання	Переваги	Обмеження
Facebook	Текст, фото, відео, події, прямі трансляції	Дорослі 30-60+, освітня, організації	Сторінки музеїв, історичних заповідників, анонси виставок, онлайн-екскурсій	Великий охоплення, функція подій, групи, аналітика	Зниження охоплення без реклами, потреба в регулярному контенті
Instagram	Фото, короткі відео, stories, reels	Молодь 18-35, туристи	Візуальна презентація об'єктів, культурні маршрути, арт-інсталяції	Візуальна привабливість, популярність серед туристів	Обмежений формат тексту, не зручний для довгих описів
YouTube	Відео-контент (екскурсії, лекції, документалістика)	Усі вікові групи, студенти, дослідники	Онлайн-екскурсії, інтерв'ю з науковцями, 3D-реконструкції	Глибоке занурення, SEO-переваги, тривалий контент	Висока вимогливість до якості відео і монтажу
TikTok	Короткі відео (до 3 хв), вірусний контент	Підлітки, молодь до 30	Культурні факти, міні-екскурсії, закулісся подій	Швидке поширення, неформальна подача, тренди	Складність донесення складного змісту, швидкоплинність контенту
Twitter/X	Короткі текстові повідомлення, новини, посилання	Журналісти, науковці, активісти, іноземна аудиторія	Анонси подій, культурна дипломатія, лінки на ресурси	Швидкість реакції, міжнародне охоплення	Обмеження на обсяг тексту, спад активності в деяких регіонах
LinkedIn	Професійні пости, аналітика, проекти	Фахівці у сфері культури, держслужбовці, грантодавці	Представлення інституцій, міжнародна співпраця, культурна політика	Ділова аудиторія, іміджевість, можливість нетворкінгу	Менш масове охоплення, складність для творчого контенту

Джерело: сформовано авторами

5. Освітні цифрові платформи та відкриті архіви. Цифрові бібліотеки, архіви та навчальні платформи відіграють важливу роль у формуванні знань про спадщину. Вони забезпечують вільний доступ до історичних документів, зображень, описів, мультимедійних матеріалів, тим самим розширюючи коло зацікавлених осіб – від студентів і дослідників до туристів.

Освітні цифрові платформи та відкриті архіви відіграють дедалі важливішу роль у збереженні, вивченні та популяризації історико-культурної спадщини як в країнах ЄС, так і в Україні. Вони забезпечують вільний доступ до оцифрованих документів, фотоархівів, музейних колекцій, інтерактивних карт і навчальних матеріалів для дослідників, студентів, вчителів, а також для широкої громадськості.

Однією з наймасштабніших ініціатив є Europeana [48] – загальноєвропейська цифрова платформа, що об'єднує понад 50 мільйонів оцифрованих об'єктів з музеїв, бібліотек, архівів і галерей усієї Європи. Користувачі можуть безкоштовно переглядати картини, книги, фільми, музичні записи, архівні документи та фотографії, що ілюструють європейську культурну історію. Europeana також пропонує освітні ресурси для вчителів та інтегрує цифрові інструменти для дослідницької роботи.

У Франції функціонує Gallica [50] – цифрова бібліотека Національної бібліотеки Франції, яка надає доступ до мільйонів історичних документів, карт, газет та літературних творів. У Великобританії діє British Library Digital Collections [20], яка дозволяє користувачам вивчати архіви середньовічних рукописів, старовинних карт та рідкісних видань у високій якості. У Німеччині існує портал Deutsche Digitale Bibliothek [38], який виконує подібну функцію і з'єднує установи культурної спадщини у спільному цифровому просторі. В Італії активно використовується CulturaItalia [31], де зібрані ресурси щодо археології, мистецтва, архітектури, архівних фондів і місцевих пам'яток.

В Україні також спостерігається активний розвиток цифрових платформ для популяризації культурної спадщини. Однією з найвідоміших є Електронна бібліотека «Україніка» [199], яка містить оцифровані документи з фондів Національної бібліотеки України ім. Вернадського, у тому числі рукописи, стародруки, фотоматеріали та періодику. Значну популярність має проект «Ukrainian Unofficial» [145] – архів українського неофіційного мистецтва другої половини ХХ століття, де представлено упорядковану інформацію про художників, які склали альтернативу радянській культурній ідеології, відомій під назвою соціалістичного реалізму. Центр міської історії у Львові запустив платформу Lviv Interactive [211], яка поєднує інтерактивну карту з історичними матеріалами, фотографіями, архітектурними описами та урбаністичними дослідженнями. Проєкт «МАПА. Цифровий Атлас України» [259], створений у партнерстві з українськими та західними дослідницькими

інституціями, інтегрує дані з історії, географії, архітектури й культури у форматі цифрової карти. Водночас платформи на кшталт «Музейний портал» [235] популяризують діяльність музеїв України в цифровому середовищі. Крім того, активізується участь українських архівів і бібліотек у міжнародних програмах оцифрування спадщини (зокрема, спільні ініціативи з Europeana та DARIAH-EU).

Цифрові платформи та відкриті архіви стають потужним ресурсом для збереження культурної пам'яті, забезпечення відкритого доступу до знань і формування інклюзивного середовища для міжкультурного діалогу. Для України в умовах війни та постійних загроз для об'єктів культурної спадщини оцифрування стає ще й засобом збереження національної ідентичності та протидії культурним втратам.

6. Гейміфікація та цифрові квести. Ігрові елементи – вікторини, квести, пригодницькі додатки – сприяють глибшому залученню до теми культурної спадщини. Це ефективний метод роботи з молоддю, який дозволяє перетворити звичний екскурсійний формат на динамічну подію, що надовго запам'ятовується (табл. 4.7).

Таблиця 4.7

Інструменти гейміфікації та цифрових квестів у популяризації історичної спадщини та культурного туризму: порівняння країн ЄС та України

Інструменти гейміфікації та цифрових квестів	Застосування в країнах ЄС	Приклади з країн ЄС	Застосування в Україні	Приклади з України
Мобільні додатки з AR (доповнена реальність)	Інтерактивні квести з використанням AR для доповнення історичних об'єктів	«Prague Quest» (Чехія), AR-квести у музеях Амстердама	Квести з AR-елементами на історичних локаціях	«Chornobyl Trails» – AR-квест у зоні відчуження
QR-коди та геолокація (GPS)	Використання QR-кодів для доступу до додаткової інформації, GPS-навігація на маршрутах	Міські квести з QR-кодами у Відні, Берліні	Історичні маршрути з QR-кодами для інтерактивного досвіду	Культурні маршрути у Львові з QR-кодами
Ігрові завдання та вікторини	Включення у квести історичних вікторин, пошуку скарбів, збору балів	Вікторини на фестивалях культури у Барселоні	Освітні квести з історичними питаннями	Онлайн-вікторини в рамках музейних проєктів
Рольові ігри та сюжетні квести	Історичні реконструкції у форматі ігор, занурення у події минулого	Квести-театралізації в історичних містах Польщі	Культурні заходи з елементами рольових ігор	Історичні квести в культурних центрах
Нагороди та системи балів (гейміфікація мотивації)	Видача віртуальних нагород, збір балів за виконані завдання	Платформи з рейтингами та нагородами у музеях Нідерландів	Заохочення учасників через сертифікати, сувеніри	Сертифікати і бонуси для активних учасників квестів

Джерело: сформовано авторами на основі [168; 173; 187; 242]

7. Онлайн-події та цифрові фестивалі. Проведення культурних подій у віртуальному форматі стало особливо актуальним під час пандемії, але й

надалі зберігає актуальність як спосіб розширити аудиторію. Онлайн-концерти, трансляції театральних вистав, лекції, віртуальні виставки забезпечують доступ до подій незалежно від географії та умов.

У Європі популярні такі онлайн-ініціативи, як Європейський тиждень цифрової культури, в рамках якого проходять вебінари, онлайн-виставки та концерти. Також окремі музеї, наприклад, Лувр у Парижі та Британський музей у Лондоні, регулярно проводять віртуальні екскурсії та лекції.

В Україні цифрові фестивалі набирають популярності, зокрема Міжнародний фестиваль-конкурс дитячого, юнацького та молодіжного мистецтва «SUMMER ART KYIV» [1], або віртуальні екскурсії по музеях Києва та Львова, які адаптують під цифровий формат. Платформи як «Музейний портал» [235] активно організовують онлайн-заходи, що сприяють збереженню та популяризації національної спадщини.

8. Цифрові карти та туристичні веб-портали. Інтерактивні мапи культурних маршрутів і регіональні туристичні сайти допомагають формувати логістику подорожей, надають вичерпну інформацію про об'єкти, події, сервісні послуги. Вони поєднують культурний контент з практичною інформацією для туристів.

Цифрові карти – це інтерактивні онлайн-платформи або мобільні додатки, які відображають географічне розташування пам'яток культури, музеїв, історичних локацій, культурних маршрутів і туристичних сервісів. Вони можуть містити додаткові шари інформації, такі як аудіогіди, фото, відео, описи, історичні факти, а також маршрути для пішохідного, велосипедного чи автомобільного туризму.

Завдяки GPS-навігації користувачі можуть легко знайти потрібний об'єкт, дізнатися про його історію, режим роботи, умови відвідування та навіть замовити екскурсію або квитки. Цифрові карти також сприяють інтерактивності – вони можуть пропонувати квести, завдання або віртуальні тури.

Туристичні веб-портали – це комплексні онлайн-ресурси, які надають інформацію про туристичні напрямки, культурні події, транспорт, проживання та інші послуги. Вони часто інтегрують цифрові карти, бази даних пам'яток, рекомендації експертів і відгуки користувачів. Такі портали сприяють плануванню подорожей, підвищують привабливість регіону і полегшують доступ до культурних ресурсів.

Приклади у країнах ЄС:

– Europeana Collections Map [47] – інтерактивна карта, що об'єднує культурні об'єкти з усього Європейського Союзу, з доступом до оцифрованих колекцій музеїв, архівів і бібліотек;

– VisitBerlin [155] – офіційний туристичний портал Берліна з інтегрованою картою пам'яток, маршрутів і культурних заходів, який містить детальні описи, фото, відео та можливість бронювання екскурсій;

– CulturalItalia (Італія) [31] – платформа з цифровою картою культурної спадщини країни, що містить інформацію про пам'ятки, музеї, фестивалі та інші культурні ініціативи.

Приклади в Україні:

– Інтерактивний Львів [211] – інтерактивна карта Львова з інформацією про історичні будівлі, музеї, культурні маршрути, що доповнюється фотографіями, історіями та аудіогідами;

– INSIDE-UA – туристичний портал України [60] – ресурс, який об'єднує інформацію про найцікавіші культурні та історичні місця України з можливістю планування подорожей та отримання корисних рекомендацій;

– МАПА. Цифровий Атлас України [259] – проєкт з інтерактивною картою, що охоплює історичні, архітектурні та культурні об'єкти, інтегрований з мультимедійним контентом.

Цифрові карти та туристичні веб-портали є незамінними інструментами сучасного культурного туризму. Вони підвищують доступність інформації, покращують навігацію, залучають туристів і сприяють збереженню історичної спадщини через інтерактивний досвід. Для України розвиток таких платформ відкриває перспективи розширення туристичного потенціалу і інтеграції в європейський культурний простір.

Усі ці форми активно розвиваються як у країнах ЄС, так і в Україні. Їх інтеграція у стратегії розвитку культурного туризму є запорукою ефективної популяризації історичної спадщини, розширення туристичної привабливості територій і формування інноваційного культурного середовища.

Використання цифрових технологій у сфері культурного туризму відкриває низку нових можливостей для популяризації історичної спадщини, розширення аудиторії, підвищення інтересу до об'єктів культури та формування сучасного туристичного продукту. Водночас цей процес супроводжується й певними викликами, які важливо враховувати при впровадженні цифрових рішень.

Серед головних переваг цифровізації в культурному туризмі варто виділити передусім доступність. Онлайн-платформи, віртуальні музеї та 3D-тури дають змогу людям з різних країн і соціальних категорій ознайомитися з історичною спадщиною без необхідності фізичного переміщення. Це особливо важливо для осіб з обмеженими фізичними можливостями, а також у періоди криз (зокрема, під час пандемії COVID-19 чи збройних конфліктів). Окрім того, цифрові інструменти мають значний освітній потенціал – вони інтерактивні, гнучкі за форматом і дозволяють використовувати різні форми

візуалізації (відео, графіку, анімацію), що сприяє кращому засвоєнню історико-культурної інформації.

Наведемо добірку кейсів використання цифрових технологій у популяризації історичної спадщини та культурного туризму – як у країнах ЄС, так і в Україні (табл. 4.8).

Таблиця 4.8

Кейси використання цифрових технологій у культурному туризмі та збереженні спадщини

Кейс	Країна / регіон	Суть кейсу	Інструменти та технології	Результат / вплив
Google Arts & Culture: “All Roads Lead to Culture”	Італія	Партнерство музеїв Італії з Google для віртуального доступу до об’єктів культурної спадщини	Віртуальні тури, 360° відео, AR, висока якість зображень	Мільйони переглядів з усього світу, новий канал туристичного маркетингу
Europeana	ЄС (понад 30 країн)	Європейська цифрова бібліотека культурної спадщини	Цифрові архіви, відкритий доступ до зображень, 3D-моделі, тематичні добірки	Більше 58 млн об’єктів спадщини у вільному доступі для дослідників, освітян, туристів
“Time Travel in Aarhus”	Данія	AR-додаток, що дозволяє побачити, як виглядав центр міста Aarhus у різні історичні періоди	Доповнена реальність (AR), геолокація, мобільні додатки	Підвищення туристичної привабливості міста, інтерактивна історична освіта
“Віртуальні екскурсії музеями України та світу”	Україна	Онлайн-тури музеями України	3D-тури, відеоекскурсії, інтерактивні карти	Підтримка інтересу до культурної спадщини під час обмежень, залучення нової аудиторії
“A Dream in Stone”	Італія	Проект візуалізації історичного замку Рокка-Сінібальда через онлайн-платформу	3D-моделі, віртуальні тури, AR-навігація	Популяризація маловідомих об’єктів, розширення туристичних маршрутів
“Київ цифровий”	Україна	AR-додаток, який показує архітектурну еволюцію Києва	AR, історичні архіви, 3D-графіка	Освітній інструмент для молоді й туристів, підвищення обізнаності про історію столиці

Джерело: сформовано авторами

Також цифрові технології дозволяють зберігати й архівувати культурні об'єкти, які можуть бути втрачені або зруйновані, через створення цифрових копій, 3D-моделей і віртуальних реконструкцій. Це особливо актуально для країн, які зазнають руйнування культурної спадщини внаслідок воєнних дій, стихійних лих чи занедбаності. У свою чергу, цифровий туризм допомагає зменшити фізичне навантаження на пам'ятки культури, що сприяє їхньому збереженню. Ще одна суттєва перевага – можливість економічного розвитку регіонів через створення нових креативних продуктів, IT-рішень, робочих місць у сфері цифрової культури та медіа.

Однак, попри всі ці переваги, цифрові технології мають і недоліки, які не можна ігнорувати. Одним із ключових ризиків є поверхневість сприйняття: перегляд об'єкта у віртуальному форматі часто не забезпечує такого емоційного та культурного досвіду, як фізичне перебування на місці. Крім того, надмірна цифровізація може призвести до втрати автентичності або комерціалізації спадщини, коли об'єкти культури сприймаються виключно як «контент» або туристичний продукт.

Іншим важливим викликом є цифрова нерівність: не всі культурні установи, особливо у віддалених або малозабезпечених регіонах, мають технічні та фінансові можливості для впровадження сучасних цифрових рішень. Також спостерігається недостатній рівень цифрової компетентності серед працівників культурної сфери, що ускладнює якісне створення та просування цифрового контенту. Важливо також враховувати ризики безпеки та збереження даних, особливо в умовах кібератак або збоїв у хмарному зберіганні.

Таким чином, цифрові технології у сфері культурного туризму несуть як значний потенціал, так і комплекс викликів. Їх ефективне застосування можливе лише за умови збалансованого підходу – коли цифровізація слугує інструментом збереження, розвитку та популяризації спадщини, а не її заміщенням або спрощенням.

В Україні впровадження цифрових інструментів у культурній сфері поки що має нерівномірний характер, однак спостерігається позитивна динаміка. Ряд музеїв, зокрема Львівський історичний музей, Національний художній музей України, Музей Голодомору, вже мають інтерактивні платформи або 3D-тури. Окремі громади впроваджують мобільні додатки для екскурсій історичними містами (наприклад, Чернігів, Кам'янець-Подільський).

Потенціал співпраці з європейськими програмами, такими як Creative Europe, Horizon Europe, Interreg, відкриває перспективи залучення коштів та експертизи для розвитку цифрових культурних ініціатив в Україні.

Цифрові технології стають потужним інструментом у збереженні та популяризації історичної спадщини, розширюючи горизонти культурного туризму та забезпечуючи доступність культурного продукту для глобальної

аудиторії. Для України важливо розвивати цифрову інфраструктуру в культурній сфері, підтримувати інноваційні проєкти та зміцнювати співпрацю з європейськими інституціями задля повноцінної інтеграції у цифровий культурний простір Європи.

4.5. Потенційні напрями стратегічного партнерства України та ЄС у сфері історико-культурного туризму

Історико-культурний туризм є одним із найперспективніших напрямів для розвитку взаємовигідного співробітництва між Україною та країнами Європейського Союзу. Спільні ініціативи у цій сфері сприяють не лише збереженню та популяризації культурної спадщини, але й розвитку економіки, підвищенню іміджу держави на міжнародній арені, а також посиленню культурного діалогу і взаєморозуміння.

Одним із ключових напрямів стратегічного партнерства є створення транскордонних туристичних маршрутів, що об'єднують історичні пам'ятки, культурні центри та природні ландшафти обох сторін. Це дозволить розширити туристичний продукт, підвищити його конкурентоспроможність та залучити більшу кількість туристів. Спільні мережі сприятимуть обміну досвідом у сфері управління туристичною інфраструктурою, стандартизації сервісів та створенню спільних маркетингових кампаній.

Європейські країни мають значний досвід у впровадженні цифрових інструментів – від віртуальних турів та доповненої реальності до інтерактивних карт і гейміфікації [5]. Співпраця з ЄС дозволить Україні отримати доступ до передових технологій, адаптувати їх під національні особливості та значно розширити аудиторію культурного туризму. Впровадження цифрових платформ також сприятиме збереженню культурної спадщини у цифровому форматі, що важливо в умовах сучасних викликів.

Збереження історичних пам'яток є пріоритетним завданням для України, особливо в контексті руйнувань та загроз, пов'язаних з військовими діями. ЄС володіє розвиненими механізмами реставрації, консервації та управління культурною спадщиною, які можуть бути адаптовані для українських реалій. Спільні програми навчання фахівців, стажування, а також обмін науковими напрацюваннями сприятимуть підвищенню професійного рівня українських реставраторів та менеджерів у сфері культури.

Культурна спадщина тісно пов'язана з освітою та науковими дослідженнями. Співпраця з європейськими університетами, дослідницькими центрами і культурними інституціями дозволить українським науковцям і митцям брати участь у міжнародних проєктах, отримувати гранти і доступ до ресурсів. Особливо перспективними є програми для молоді, які сприятимуть формуванню європейської ідентичності та підвищенню культурної обізнаності.

Сталий розвиток у сфері культурного туризму є важливим напрямом для забезпечення балансу між збереженням спадщини та розвитком туристичної індустрії. Україна може скористатися досвідом ЄС у впровадженні екологічних стандартів, підтримці локальних громад і розвитку відповідального туризму, що зменшує негативний вплив на культурні пам'ятки і навколишнє середовище.

Оцінимо можливі сценарії розвитку партнерства між Україною та ЄС, визначимо найбільш реалістичні та ефективні напрями співпраці.

Ключові змінні (фактори впливу):

- ситуація з безпекою (нестабільна / стабілізація / постконфліктний період);
- обсяги інвестицій у цифрові технології (низькі / високі);
- рівень транскордонної культурної співпраці (обмежена / поступове відновлення / активна);
- підтримка збереження культурної спадщини, постраждалої внаслідок війни (низька / середня / висока);
- розвиток культурно-освітніх та відновлювальних програм (мінімальні / посилені);
- економічна ситуація в країні (криза / стабілізація / зростання).

У табл. 4.9 представлено опис та наслідки сценаріїв розвитку партнерства між Україною та ЄС.

Таблиця 4.9

Характеристика та наслідки сценаріїв розвитку партнерства
між Україною та ЄС

№	Сценарії	Характеристика	Наслідки для стратегічного партнерства
1	2	3	4
1	Кризовий	Висока нестабільність безпеки; низькі інвестиції; обмежена або відсутня транскордонна співпраця; низька підтримка спадщини, що постраждала від війни; мінімальні культурно-освітні ініціативи; економічна криза	Значне звуження можливостей партнерства, загроза втрати спадщини, зниження туристичної активності
2	Перехідний	Часткова стабілізація безпеки; помірні інвестиції у цифрові технології; поступове відновлення транскордонної співпраці; середній рівень підтримки збереження спадщини; посилення культурно-освітніх програм; економічна стабілізація	Повільне, але послідовне відновлення культурного туризму, зміцнення партнерства, початок реабілітації культурної спадщини

Продовження табл. 4.9

1	2	3	4
3	Посткон-фліктний відновлю-вальний	Стабільна безпека; високі інвестиції; активна транскордонна співпраця; високий рівень підтримки відновлення спадщини; розширені культурно-освітні ініціативи; економічне зростання	Динамічне відновлення та розвиток культурного туризму, зміцнення іміджу України, інтеграція у європейський культурний простір
4	Інноваційний у викликах	Незважаючи на часткову нестабільність безпеки, високі інвестиції у цифрові технології; активне використання дистанційних та цифрових форм співпраці; фокус на віртуальному туризмі; середня підтримка спадщини; економічна адаптація	Поява нових форматів культурного туризму (віртуальні тури, цифрові платформи), забезпечення доступності культурних ресурсів у воєнних умовах
5	Збалансований адаптивний	Помірний рівень безпеки; помірні інвестиції; адаптивна транскордонна співпраця з урахуванням ризиків; збалансована підтримка спадщини; розвиток гібридних культурно-освітніх програм; економічна стабілізація	Сталий розвиток, збереження культурної спадщини з урахуванням ризиків, помірне нарощування партнерства

Джерело: сформовано авторами

У табл. 4.10 представлено прогнозовані результати оцінювання ефективності реалізації сценаріїв розвитку партнерства між Україною та ЄС.

Таблиця 4.10

Результати оцінювання ефективності реалізації сценаріїв розвитку партнерства між Україною та ЄС

Показники	Кризовий	Перехідний	Посткон-фліктний відновлю-вальний	Інноваційний у викликах	Збалансований адаптивний
Безпека	Низька	Середня	Висока	Середня	Середня
Інвестиції у цифрові технології	Низькі	Помірні	Високі	Високі	Помірні
Транскордонна співпраця	Обмежена	Відновлення	Активна	Активна (цифрова)	Помірна
Підтримка спадщини	Низька	Середня	Висока	Середня	Середня
Культурно-освітні програми	Мінімальні	Посилені	Розширені	Помірні	Збалансовані
Економічний стан	Кризовий	Стабілізація	Зростання	Адаптація	Стабілізація

Джерело: сформовано авторами

Рекомендації щодо реалізації сценаріїв розвитку партнерства між Україною та ЄС (табл. 4.11):

Таблиця 4.11

Рекомендації для кожного сценарію партнерства України та ЄС у сфері історико-культурного туризму

Сценарій	Основні рекомендації	Ключові заходи	Очікувані результати
Кризовий	Забезпечення безпеки, мінімізація втрат культурної спадщини, розвиток дистанційних форм співпраці	- Охорона та консервація пошкоджених об'єктів - Впровадження онлайн-платформ для віртуальних турів - Міжнародна підтримка збереження спадщини	- Збереження критичних культурних об'єктів - Підтримка культурної ідентичності в умовах війни
Перехідний	Поступове відновлення транскордонної співпраці, залучення міжнародних ресурсів для реставрації	- Розробка спільних проєктів з країнами ЄС - Залучення грантів та інвестицій на відновлення - Розвиток культурно-освітніх програм	- Відновлення пошкоджених об'єктів - Зміцнення міжнародних зв'язків та культурних обмінів
Постконфліктний відновлювальний	Активне інвестування, масштабні відновлювальні та туристичні проєкти	- Масштабні інфраструктурні інвестиції - Просування культурного туризму на європейських ринках - Підтримка локальних громад у розвитку туризму	- Відновлення культурної спадщини - Зростання туристичного потоку - Підвищення міжнародного іміджу України
Інноваційний у викликах	Використання цифрових технологій для забезпечення доступності культурних ресурсів у складних умовах	- Розробка AR/VR застосунків і віртуальних екскурсій - Онлайн-платформи для освітніх програм - Діджиталізація архівів та музеїв	- Збільшення охоплення аудиторії - Забезпечення культурного доступу незалежно від безпекової ситуації
Збалансований адаптивний	Гнучке поєднання традиційних і цифрових методів, адаптація до змін безпекового та економічного середовища	- Створення змішаних форматів турів (онлайн + офлайн) - Розвиток локальних культурних ініціатив - Моніторинг безпекової ситуації для адаптації програм	- Стабільний розвиток культурного туризму - Збереження спадщини при оптимальному використанні ресурсів

Джерело: запропоновано авторами

– у кризовому сценарії пріоритет – підтримка безпеки, збереження найважливіших культурних об'єктів, розвиток дистанційних форм культурної взаємодії;

– у перехідному сценарії необхідно нарощувати транскордонну співпрацю, залучати міжнародні фонди для відновлення спадщини, підтримувати освітні ініціативи;

– у постконфліктному відновлювальному – активне залучення інвестицій, розвиток туристичної інфраструктури, масштабні культурні проекти;

– інноваційний сценарій пропонує фокус на цифрових технологіях і віртуальному туризмі як інструменті подолання воєнних обмежень;

– збалансований адаптивний підхід дозволяє гнучко реагувати на змінну ситуацію та поєднувати традиційні й інноваційні методи.

Для ефективної реалізації потенційних напрямів стратегічного партнерства України та ЄС у сфері історико-культурного туризму важливо враховувати поточну безпекову ситуацію, пов'язану з російсько-українською війною, а також специфіку кожного можливого сценарію розвитку подій. Табл. 4.12 містить комплексні рекомендації з покроковими діями, які дозволяють адаптувати стратегії співпраці, забезпечити збереження культурної спадщини, а також стимулювати розвиток культурного туризму в умовах викликів і обмежень. Такий системний підхід сприятиме формуванню сталих та гнучких моделей партнерства, здатних ефективно реагувати на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища.

Наведені рекомендації з покроковими заходами демонструють важливість комплексного та гнучкого підходу до розвитку історико-культурного туризму в Україні з урахуванням військового конфлікту. Вони підкреслюють необхідність поєднання заходів із захисту та консервації спадщини, активного впровадження цифрових технологій, а також посилення міжнародної співпраці й підтримки локальних громад. Реалізація цих кроків дозволить не лише зберегти унікальну культурну спадщину, але й створити основу для сталого відновлення та розвитку туристичної галузі в умовах сучасних викликів.

Після завершення війни в Україні очікується низка позитивних змін у сфері історико-культурного туризму та збереження спадщини, хоча цей процес буде складним і поступовим. Передусім, відбудеться активне відновлення пошкоджених об'єктів культурної спадщини за підтримки як державних, так і міжнародних інституцій, що сприятиме поверненню та збереженню національної ідентичності. Посилиться транскордонна співпраця з країнами ЄС, що відкриє нові можливості для спільних проектів, обміну досвідом і залучення інвестицій у розвиток туристичної інфраструктури.

Таблиця 4.12

Кроки реалізації рекомендованих заходів для кожного сценарію партнерства
України та ЄС у сфері історико-культурного туризму

Сценарії	Ключові заходи	Кроки реалізації
Кризовий	Охорона та консервація пошкоджених об'єктів	1. Провести інвентаризацію пошкоджень культурних об'єктів. 2. Розробити план термінової консервації. 3. Залучити міжнародних експертів для надання технічної допомоги. 4. Організувати охорону об'єктів від подальших руйнувань або мародерства.
	Впровадження онлайн-платформ для віртуальних турів	1. Визначити пріоритетні об'єкти для віртуалізації. 2. Замовити створення 3D-моделей та інтерактивних турів. 3. Розробити та запустити онлайн-платформи з доступом для широкої аудиторії. 4. Просувати ресурси через соцмережі та партнерські мережі.
	Міжнародна підтримка збереження спадщини	1. Ініціювати звернення до міжнародних організацій (ЮНЕСКО, ЄС, ЮНЕП). 2. Підготувати проекти та заявки на гранти. 3. Координувати співпрацю з донорськими структурами. 4. Отримати і прозоро використати фінансування.
Перехідний	Розробка спільних проектів з країнами ЄС	1. Визначити потенційних партнерів у країнах ЄС. 2. Організувати спільні робочі групи. 3. Розробити концепції проектів з урахуванням інтересів обох сторін. 4. Подати проекти на міжнародні конкурси та гранти.
	Залучення грантів та інвестицій на відновлення	1. Провести аналіз потенційних джерел фінансування. 2. Підготувати бізнес-плани і технічну документацію. 3. Активно комунікувати з міжнародними фондами. 4. Залучати місцеві громади до процесу планування і реалізації.
	Розвиток культурно-освітніх програм	1. Створити навчальні курси з історії і культурної спадщини. 2. Запровадити обміни студентів та фахівців. 3. Використовувати цифрові платформи для дистанційного навчання. 4. Організувати культурні заходи, виставки, фестивалі.
Постконфліктний відновлювальний	Масштабні інфраструктурні інвестиції	1. Оцінити стан туристичної інфраструктури. 2. Розробити масштабні проекти реконструкції. 3. Залучити іноземних та національних інвесторів. 4. Забезпечити прозоре управління та контроль реалізації проектів.
	Просування культурного туризму на європейських ринках	1. Розробити маркетингову стратегію. 2. Участь у європейських туристичних виставках. 3. Партнерство з туристичними агентствами. 4. Використання цифрових каналів просування (соцмережі, сайти).
	Підтримка локальних громад у розвитку туризму	1. Надання грантів та консультацій малому бізнесу. 2. Проведення тренінгів для місцевих підприємців. 3. Створення локальних туристичних маршрутів. 4. Підтримка культурних ініціатив і ремесел.

Сценарії	Ключові заходи	Кроки реалізації
Інноваційний у викликах	Розробка AR/VR застосунків і віртуальних екскурсій	1. Залучити ІТ-компанії та культурних експертів. 2. Провести збір контенту (3D-сканування, фото, відео). 3. Розробити користувацькі сценарії та інтерактивні елементи. 4. Запустити продукт з маркетинговою кампанією.
	Онлайн-платформи для освітніх програм	1. Створити мультимедійний освітній контент. 2. Забезпечити доступність платформ для різних груп. 3. Інтегрувати інтерактивні елементи, форуми, тестування. 4. Співпрацювати з навчальними закладами та культурними установами.
	Діджиталізація архівів та музеїв	1. Оцифрувати документи, експонати, колекції. 2. Організувати зручний онлайн-доступ. 3. Забезпечити збереження цифрових даних. 4. Проводити регулярні оновлення і просування ресурсів.
Збалансований адаптивний	Створення змішаних форматів турів (онлайн + офлайн)	1. Розробити інтегровані маршрути з віртуальними доповненнями. 2. Навчити гідів використанню цифрових інструментів. 3. Забезпечити гнучкий графік та умови відвідування. 4. Отримувати зворотній зв'язок і адаптувати програми.
	Розвиток локальних культурних ініціатив	1. Підтримувати місцеві фестивалі, виставки. 2. Залучати громади до проєктів охорони спадщини. 3. Проводити освітні кампанії. 4. Створювати платформи для обміну досвідом.
	Моніторинг безпекової ситуації для адаптації програм	1. Встановити систему оперативного моніторингу. 2. Проводити оцінку ризиків. 3. Розробляти сценарії реагування. 4. Вчасно коригувати культурні заходи та туристичні послуги.

Джерело: запропоновано авторами

Відновлення безпечного середовища дозволить збільшити потік туристів, як внутрішніх, так і міжнародних, що позитивно вплине на економіку регіонів і сприятиме соціально-культурному розвитку громад. Також очікується посилене впровадження інноваційних цифрових технологій для популяризації культурних ресурсів, що зробить українську культурну спадщину більш доступною та привабливою для сучасного туриста.

Водночас, важливим завданням залишатиметься баланс між відновленням, збереженням автентичності культурних об'єктів і сталим розвитком туризму, щоб уникнути негативних екологічних та соціальних наслідків. Загалом, після завершення війни історико-культурний туризм в Україні має великий потенціал для стрімкого розвитку і становлення як одного з важливих чинників євроінтеграції та міжнародного культурного діалогу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «SUMMER ART KYIV» І Міжнародний фестиваль-конкурс дитячого, юнацького та молодіжного мистецтва 2 ТУРІ. URL: <https://fest-portal.com/ev/new-year-s-splash-fest-iv-mizhnarodnij-festival-konkurs-dityachogo-yunatskogo-ta-molodizhnogo-mistetstva-2-turi>.
2. 3D Content in Europeana / Europeana. URL: <https://pro.europeana.eu/project/3d-content-in-europeana>.
3. 8 Amazing Castles and Chateaux in Czech Republic. URL: <https://www.worldtravelbug.com/8-amazing-castles-in-czech-republic>.
4. Adopt a Monument. URL: <https://www.archaeologyscotland.org.uk/adopt-a-monument>.
5. Agenjo-Bullón X., Hernández-Carrascal F. Cultural tourism and heritage digitization in a Linked Open Data environment: The Europeana case [El turismo cultural y la digitalización del patrimonio en un entorno Linked Open Data: el caso de Europeana], Scire. 2021. Vol. 27(1). Pp. 13-22.
6. ALHAMBRA 3D MAP. URL: <https://www.alhambra.org/en/virtual-tour-alhambra.html>.
7. Anna Serena Vergori, Serena Arima. Cultural and non-cultural tourism: Evidence from Italian experience. Tourism Management. 2020. Vol. 78, 104058. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2019.104058>.
8. ArchaeoBalt – Laying fixed foundations for innovative Archaeotourism – a new “green” Archaeoroute in the Southern Baltic Sea Region. URL: <https://southbaltic.eu/projects-and-success-stories/archaeobalt-laying-fixed-foundations-for-innovative-archaeotourism-a-new-green-archaeoroute-in-the-southern-baltic-sea-region>.
9. Arts and Heritage Management. URL: <https://www.coursera.org/learn/arts-heritage>.
10. Bachi V., Fresa A., Pierotti C., Prandoni C. The Digitization Age: Mass Culture Is Quality Culture. Challenges for Cultural Heritage and Society. In: Ioannides, M., Magnenat-Thalmann, N., Fink, E., Žarnić, R., Yen, AY., Quak, E. (eds) Digital Heritage. Progress in Cultural Heritage: Documentation, Preservation, and Protection. EuroMed 2014. Lecture Notes in Computer Science, 2014, vol. 8740. Springer, Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-13695-0_81.
11. Baggio R., Cooper C. Knowledge transfer in a tourism destination: The effects of a network structure. Service Industries Journal. 2010. Vol. 30(10). Pp. 1757-1771.
12. Băltărețu A. Cultural Routes and Their Impact on Local Economies. Journal of Tourism Research. 2020. Vol. 30(1). Pp. 51-66.
13. Barcelona, an accessible city, 2022. URL: <https://www.barcelonaturisme.com/wv3/en/enjoy/195/barcelona-an-accessible-city.html>.
14. Bavaria's fairy-tale palaces granted world heritage status, 2025. URL: <https://www.reuters.com/world/bavarias-fairy-tale-palaces-granted-world-heritage-status-2025-07-12>.
15. Beck U. What Is Globalization? Polity Press, 2000.
16. Beynon M.J., Jones C., Munday M., Roche N. Investigating value added from heritage assets: An analysis of landmark historical sites in Wales. International Journal of Tourism Research. 2018. Vol. 20(6). Pp. 756-767. DOI: <https://doi.org/10.1002/jtr.2228>.
17. Bisták P. Archaeological Digital Archiving in Heritage Management in Slovakia, Internet Archaeology. 2021. No 58. DOI: <https://doi.org/10.11141/ia.58.16>.
18. Benedí-Artigas J., Sanagustín-Fons V., Moseñe-Fierro J.A. Tourism Gentrification and the Resignification of Cultural Heritage in Postmodern Urban Spaces in Latin America. Societies. 2025. Vol. 15(7), art. no. 184. DOI: <https://doi.org/10.3390/soc15070184>.

19. Borowiecki K.J., Pedersen M.U., Mitchell S.B. Using big data to measure cultural tourism in Europe. *Tourism Economics*. 2025. Vol. 31(3). Pp. 477-503. DOI: <https://doi.org/10.1177/13548166241273604>.
20. British Library Digital Collections. URL: <https://library.appstate.edu/research/databases/british-library-digital-collections>.
21. Buhalis D., Amaranggana A. Smart Tourism Destinations. In *Information and Communication Technologies in Tourism 2015*, Springer. Pp. 377-389.
22. Buhalis D., Darcy S. Accessible tourism: concepts and issues. UK: Channel View Publications Ltd, 2011.
23. Carpathian Cultural Route. URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=ccr.merik.app>.
24. Chornobyl App. URL: <https://chernobyl.app>.
25. Chornobyl Tour. URL: <https://chernobyl-tour.com/english>.
26. Citizens, Equality, Rights and Values Programme (CERV). URL: <https://www.worldpulse.org/es/story/citizens-equality-rights-and-values-programme-cerv-68063>.
27. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Europe, the world's No 1 tourist destination – a new political framework for tourism in Europe. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52010DC0352>.
28. Convention on the Value of Cultural Heritage for Society (Faro Convention, 2005). URL: <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/faro-convention>.
29. Corinna Del Bianco, Laura Montedoro. Cultural tourism pressure on historic centres: Its impact on public space and intervention strategies for its mitigation. Florence, Italy, as a case study. *Housing Environment*. 2023. Vol. 42/2023. Pp. 80-86. DOI: <https://doi.org/10.4467/25438700SM.23.006.17807>.
30. Culture and Creativity. URL: <https://culture.ec.europa.eu>.
31. CulturalItalia. URL: <https://www.culturalitalia.it>.
32. Cultural Heritage for Inclusive Growth. URL: <https://arts.britishcouncil.org/projects/cultural-heritage-inclusive-growth>.
33. Cultural Routes of the Council of Europe / Council of Europe, 2023. URL: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes>.
34. Cultural tourism. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/cf2a35e2-e28d-11ee-8b2b-01aa75ed71a1>.
35. Cultural tourism in the EU macro-regions: Cultural Routes to increase the attractiveness of remote destinations. 2020 / European Commission and Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/routes4u-manual-attractiveness-remote-destination-cultural-tourism/16809ef75a%0A%0A>.
36. Culture and Digital Technologies. URL: <https://www.unesco.org/en/culture-and-digital-technologies>.
37. del Bosque A., Fernández-Arias P., Castro-López P., Nieto-Sobrino M., Vergara D. Universal Accessibility to Cultural Heritage in Spain: A Bibliometric Review. *Buildings*. 2025. No 15, 1563. DOI: <https://doi.org/10.3390/buildings15091563>.
38. Deutsche Digitale Bibliothek. URL: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de>.
39. EN 17210:2021. Accessibility and usability of the built environment – Functional requirements. URL: https://accessible-eu-centre.ec.europa.eu/content-corner/digital-library/en-172102021-accessibility-and-usability-built-environment-functional-requirements_en.
40. EU Funding & Tenders Portal. URL: <https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/portal/screen/home>.

41. Europe Jazz Network. Official website. URL: <https://www.europejazz.net>.
42. European agenda for culture in a globalising world. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/european-agenda-for-culture-in-a-globalising-world.html>.
43. European Cluster Collaboration Platform. URL: <https://www.clustercollaboration.eu/tags/tourism>.
44. European Commission. Official website. URL: <https://commission.europa.eu>.
45. European Network for Accessible Tourism. Official website. URL: <https://www.accessibletourism.org>.
46. European Tourism 2023 – Trends & Prospects (Q4/2023). URL: <https://etc-corporate.org/reports/european-tourism-2023-trends-prospects-q4-2023>.
47. Europeana Collections (Europeana Education). URL: <https://oerworldmap.org/resource/urn:uuid:2dc5cd12-763f-4484-9929-b3b0c994e502>.
48. Europeana: Discover Europe's digital cultural heritage. URL: <https://www.europeana.eu>.
49. Francesca N. The Role of Cultural Heritage in Sustainable Development: Multidimensional Indicators as Decision-Making Tool. Sustainability. 2017. Vol. 9(10), 1882. DOI: <https://doi.org/10.3390/su9101882>.
50. Gallica: Page d'accueil. URL: <https://gallica.bnf.fr/accueil/fr/html/accueil-fr>.
51. Giliberto F., Labadi S. Harnessing cultural heritage for sustainable development: an analysis of three internationally funded projects in MENA Countries. International Journal of Heritage Studies. 2021. Vol. 28(2). Pp. 133-146. DOI: <https://doi.org/10.1080/13527258.2021.1950026>.
52. Green Scheme of Slovenian Tourism. URL: <https://www.slovenia.info/en/business/green-scheme-of-slovenian-tourism>.
53. Hamid S.A., Abdullah Q.D.L., Lee T.M. Tourist expectation on UNESCO world heritage sites brand signals in malaysian historical cities. International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering. 2019. Vol. 8(8). Pp. 1525-1528.
54. Harfst J., Sandriester J., Mildeberg S., Dołzblasz S., Grochowska A. Policies on industrial heritage tourism as a tool for sustainable regional development? a Central and Eastern European analysis. Tourism Recreation Research. 2025. Pp. 1-14. DOI: <https://doi.org/10.1080/02508281.2025.2464499>.
55. Hasan G., Mahmood Y., Salman A.S. Sustainable Heritage Tourism and Its Role in Achieving Urban Development in Historical Sites (The Historical City Center of Erbil as A Case Study). Iraqi Journal of Architecture and Planning. 2025. Vol. 24 (2). Pp. 49-65. DOI: <https://doi.org/10.36041/ijap.2025.155180.1119>.
56. Heritage Schools. URL: <https://historicengland.org.uk/education/schools-resources/heritage-schools>.
57. Hjalager A.-M., Richards G. Tourism and Gastronomy. Routledge, 2002.
58. Holtorf C. What Does Not Move Any Hearts – Why Should It Be Saved? The Denkmalpflegediskussion in Germany. International Journal of Cultural Property. 2007/ Vol. 14(1). Pp. 33-55. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0940739107070038>.
59. ICOMOS. Official website. URL: <https://www.icomos.org>.
60. INSIDE-UA – туристичний портал України. URL: <https://inside-ua.com/about>.
61. International tourism recovers pre-pandemic levels in 2024. URL: <https://www.untourism.int/news/international-tourism-recovers-pre-pandemic-levels-in-2024>.
62. International White Truffle Fair in Alba 2025: A feast for the palate and the spirit. URL: <https://italien.expert/en/international-fair-of-the-white-truffle-in-alba>.

63. International White Truffle Fair of Alba. URL: <https://langhe.net/en/sight/international-alba-white-truffle-fair>.
64. Interreg Europe. Official website. URL: <https://www.interregeurope.eu>.
65. Jetoo S., Kouri J. Voicing and Visualizing Change: Perceptions of Environmental Heritage in the Baltic Sea Region. *Heritage* 2021, 4, 1566-1589. DOI: <https://doi.org/10.3390/heritage4030087>.
66. José A. Donaire, Núria Galí, Lluís Coromina. Evaluating tourism scenarios within the limit of acceptable change framework in Barcelona. 2024. Vol. 5, Iss. 2, 100145. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.annale.2024.100145>.
67. Kapustāns J. Effectiveness of the European Union grants to civil society in the Baltic states: an evaluation of the EU program 'Europe for Citizens' (2007-2020). *Eastern Journal of European Studies*. 2022. Vol. 13 (Special Issue). Pp. 99-119. DOI: <https://doi.org/10.47743/ejes-2022-SI06>.
68. Karyy O., Bondarenko Yu., Kulyniak I., Ohinok S. Management of recreational services in Ukraine during wartime: the role of state policy and best practices from Europe. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2025. Вип. 21, Т. 1. С. 41-55. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.1.21.41-55>.
69. Karyy O., Kulyniak I., Ohinok S., Bondarenko Yu. Cooperation between travel agencies and tour operators in the organisation of heritage and cultural tourism trips in the European Union countries. *Economics, Entrepreneurship, Management*. 2025. Vol. 12(1). Pp. 20-32. DOI: <https://doi.org/10.56318/eem2025.01.020>.
70. Karyy O., Kulyniak I., Ohinok S., Bondarenko Yu. Current state and development trends of heritage and cultural tourism in Ukraine and the EU: a comparative aspect. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку: науковий журнал*. 2025. Вип. 7(1). С. 299-315. DOI: <https://doi.org/10.23939/smeu2025.01.299>.
71. Karyy O., Hlynsky N., Girna O. Strategic planning of a city development on the results of the previous strategic plan of its development. *Economics, Entrepreneurship, Management*. 2019. Vol. 6(1). Pp. 36-46. DOI: <https://doi.org/10.23939/eem2019.01.036>.
72. Katarzyna M. Romańczyk. Krakow – The city profile revisited. *Cities*. 2018. Vol. 73. Pp. 138-150. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cities.2017.09.011>.
73. Kim S., Lee J., Kim Y. Evaluation of Urban Traditional Temples Using Cultural Tourism Potential. *Sustainability (Switzerland)*. 2024. Vol. 16(15), art. no. 6375. DOI: <https://doi.org/10.3390/su16156375>.
74. Knippschild R., Zöllter C. Urban Regeneration between Cultural Heritage Preservation and Revitalization: Experiences with a Decision Support Tool in Eastern Germany. *Land*. 2021. Vol. 10, 547. DOI: <https://doi.org/10.3390/land10060547>.
75. Kotler P., Haider D.H., Rein I. *Marketing Places: Attracting Investment, Industry, and Tourism to Cities, States, and Nations*. Simon and Schuster, 2002.
76. Krittayaruangroj K., Suriyankietkaew S., Hallinger P. Research on sustainability in community-based tourism: a bibliometric review and future directions. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*. 2023. Vol. 28(9). Pp. 1031-1051. DOI: <https://doi.org/10.1080/10941665.2023.2276477>.
77. Kulyniak I. Assessment of the state and development trends of the tourism sector in Ukraine. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2025. № 5(1). Pp. 70-79. DOI: <https://doi.org/10.31733/2786-491X-2025-1-70>.
78. Kyiv City Guide. URL: <https://www.bestkievguide.com/kyiv-guide-2>.

79. La Biodiversité en Bourgogne-franche-comté une Synthèse Pour Tout Comprendre. URL: <https://www.bourgognefranche-comte.fr/sites/default/files/2019-07/synthese%20biodiv-mc.pdf>.
80. La Boqueria. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/La_Boqueria.
81. Leading countries worldwide ranked by estimated number of museums as of March 2021 / Statista Research Department. URL: <https://www.statista.com/statistics/1201825/top-countries-by-number-of-museums-worldwide>.
82. Li K. SWOT analysis of e-commerce development of rural tourism farmers' professional cooperatives in the era of big data. IET Commun. 2022. Vol. 16. Pp. 592-603. DOI: <https://doi.org/10.1049/cmu2.12358>.
83. López Palomeque F. Barcelona, de ciutat amb turisme a ciutat turística. Notes sobre un procés complex i inacabat. Documents d'Anàlisi Geogràfica. 2015. Vol. 61(3). Pp. 483-506. DOI: <https://doi.org/10.5565/rev/dag.296>.
84. Lumerovskaya O. A Green Theater For The 21st Century. URL: <https://odessareview.com/green-theater-21st-century>.
85. LvivMozArt. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/LvivMozArt>.
86. Mair H. Community-Based Tourism. In: Encyclopedia of Tourism. URL: https://link.springer.com/rwe/10.1007/978-3-319-01669-6_32-2.
87. Marriott International Signs Agreement With Riva's Hotels & Resorts To Bring The Marriott Hotels Brand To Croatia. URL: <https://marriott-international.pressarea.com/en/news/27012023/marriott-international-signs-agreement-with-rivas-hotels-resorts-to-bring-the-marriott-hotels-brand-to-croatia?ref=relatednews>.
88. Middleton V., Clarke J. Marketing in Travel and Tourism. 3rd ed. Routledge, 2012.
89. Milano C., Novelli M., Cheer J.M. Overtourism and Tourismphobia: A Journey Through Four Decades of Tourism Development, Planning and Local Concerns. Tourism Planning & Development. 2019. Vol. 16(4). Pp. 353-357. DOI: <https://doi.org/10.1080/21568316.2019.1599604>.
90. Murzyn-Kupisz M., Hołuj D. Museums and Coping with Overtourism. Sustainability. 2020. Vol. 12, 2054. DOI: <https://doi.org/10.3390/su12052054>.
91. Museum of Modern Art of Ukraine. URL: <https://modern-museum.org.ua/en>.
92. Museums in Europe. URL: <https://landgeist.com/2022/05/24/museums-in-europe>.
93. Navarro N. Le label «Ville et Pays d'art et d'histoire» en France: une double opérativité symbolique du patrimoine. Communiquer. 2016. № 16. Pp. 51-64. DOI: <https://doi.org/10.4000/communiquer.1865>.
94. Navarro R., Martínez-Martínez J., Suárez J.F., Álvarez-Areces E., Baltuille J.M. Comparative analysis of the current uneven situation of historical quarries associated with the UNESCO world heritage sites in Spain. Resources Policy. 2022. Vol. 75, art. no. 102471. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2021.102471>.
95. Neuschwanstein Castle. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Neuschwanstein_Castle.
96. Nexto Guide. URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=io.nexto>.
97. Novák D., Staňková V., Rýpar V., Podliska J., Hasil J. Managing the Urban Archaeological Heritage of Prague: The Benefits of Collaboration, Internet Archaeology. 2025. Vol. 70. DOI: <https://doi.org/10.11141/ia.70.3>.
98. Novelli M., Schmitz B., Spencer T. Networks, clusters and innovation in tourism: A UK experience. Tourism Management. 2006. Vol. 27(6). Pp. 1141-1152.
99. Odesa International Film Festival. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Odesa_International_Film_Festival.

100. OECD Tourism Trends and Policies. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-tourism-trends-and-policies_20767773.html.
101. Ohridska-Olson R.V. Cultural Tourism: Definitions and Typology – A Research Note. October 8, 2015. URL: <https://ssrn.com/abstract=3318843>.
102. Pankiv N., Yazhevich I. Cycling tourism in the cross-border part of the Carpathians on the example of the Transboundary Biosphere Reserve «Eastern Carpathians»: current state and development prospects. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*. 2024. Vol. 32(4). Pp. 816-831. DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.15421/112372>.
103. Pavlenchuk A., Tsizdyn N. Strategies for managing foreign economic activity of tourism enterprises in the Lviv Region as a factor in shaping their competitiveness. *Development Management*. 2025. Vol. 24(1). Pp. 42-56. DOI: <https://doi.org/10.63341/devt/1.2025.42>.
104. Pawlusiński R., Kubal M. A new take on an old structure? Creative and slow tourism in Krakow (Poland). *Journal of Tourism and Cultural Change*. 2017. Vol. 16(3). Pp. 265-285. DOI: <https://doi.org/10.1080/14766825.2017.1330338>.
105. Pérez-Brito J.M., Serrano-Leyva B., Díaz-Pompa F., Fera-Velázquez F.F. Museums in cultural tourism: a bibliometric study in Scopus [Los museos en el turismo cultural: un estudio bibliométrico en Scopus]. *Anales de la Academia de Ciencias de Cuba*. 2024. Vol. 14(4), art. no. e1443.
106. Pompeii and Herculaneum. URL: <https://sketchfab.com/juanbrualla/collections/pompeii-and-herculaneum-e3317c81497f47229bab4804eb1aede4>.
107. Pompeii: 3D-explorer. URL: <https://www.cyark.org/projects/pompeii/3D-Explorer>.
108. Porter M.E. Clusters and the New Economics of Competition. *Harvard Business Review*, 1998.
109. Ray C. Culture, intellectual property and territorial rural development. *Sociologia Ruralis*. 1998. № 38. Pp. 3-20.
110. Reuters. EU's lending arm pledges to speed up Ukraine spending, 2024. URL: <https://www.reuters.com/business/finance/eus-lending-arm-pledges-speed-up-ukraine-spending-2024-04-18>.
111. Richards G. Cultural tourism: A review of recent research and trends. *Journal of Hospitality and Tourism Management*. 2018. Vol. 36. Pp. 12-21.
112. Richards G. Cultural Tourism: Global and Local Perspectives. The Haworth Press, 2001.
113. Richards G. The Development of Cultural Tourism in Europe. In: Richards G. (ed.), *Cultural Attractions and European Tourism*. Wallingford: CABI, 2001.
114. Rijksmuseum Data Services. URL: <https://data.rijksmuseum.nl>.
115. Rioja wine tourism reaches record high as international visitors and spending surge in 2024. URL: https://www.vinetur.com/en/2025052788064/rioja-wine-tourism-reaches-record-high-as-international-visitors-and-spending-surge-in-2024.html?utm_source.
116. Russow E., Tourigny E., Newstead S., Russow E., Ose I., Urbonaitė-ubė M. Global post-medieval/historical archaeology: the Baltic states. *Post-Medieval Archaeology*. 2021. Vol. 55(3). Pp. 432-441. DOI: <https://doi.org/10.1080/00794236.2021.1978241>.
117. Şahin Körmeçli P. Accessibility of Urban Tourism in Historical Areas: Analysis of UNESCO World Heritage Sites in Safranbolu. *Sustainability (Switzerland)*. 2024. Vol. 16(6), art. no. 2485. DOI: <https://doi.org/10.3390/su16062485>.
118. Smart Guide to Cluster Policy. European Union, 2016. URL: <https://www.cluster-analysis.org/downloads/smart-guide-to-cluster-policy>.
119. SmartGuide. URL: <https://www.smartguide.app>.

120. Smith M.K. *Issues in Cultural Tourism Studies*. Routledge, 2015. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315767697>.
121. Sockel, Berliner Schloss. URL: <https://sketchfab.com/3d-models/socket-berliner-schloss-1cf136241fee4fb4a478be880506aa71>.
122. Somorjay S. Tendencies in historic building preservation in Hungary today – Practice, consequences, responsibility. *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae*. 2008. Vol. 49(1). Pp. 255-264. DOI: <https://doi.org/10.1556/ahista.49.2008.1.30>.
123. Sustainable Tourism and Cultural Heritage. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/551751468176048723>.
124. Sustainable Tourism Routes Toolkit. URL: <https://whc.unesco.org/en/sustainabletourismtoolkit>.
125. Svirakova E. Effective project management for creative Europe. *Turkish Online Journal of Educational Technology*. 2016 (November Special Issue). Pp. 815-820.
126. Szwedzka Laponia: Królewski szlak Kungsleden. URL: <https://www.apetytnaswiat.pl/szwedzka-laponia-krolewski-szlak-kungsleden>.
127. Technical guide. Revive Program. URL: <https://revive.turismodeportugal.pt/en/guiaio-en>.
128. Terlikowski W. Problems and Technical Issues in the Diagnosis, Conservation, and Rehabilitation of Structures of Historical Wooden Buildings with a Focus on Wooden Historic Buildings in Poland. *Sustainability*. 2023. Vol. 15, 510. DOI: <https://doi.org/10.3390/su15010510>.
129. The Loire Valley between Sully-sur-Loire and Chalonnes. URL: <https://whc.unesco.org/en/list/933>.
130. The new ICOMOS International Charter for Cultural Heritage Tourism supports a more responsible and sustainable tourism management, 2023. <https://www.icomos.org/actualite/the-new-icomos-international-charter-for-cultural-heritage-tourism-supports-a-more-responsible-and-sustainable-tourism-management>.
131. The Silk Roads Project: Integral study of the Silk Roads: Roads of Dialogue, 1988-1997. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000159189>.
132. The Ukraine Facility. Supporting Ukraine's recovery, reconstruction, and path towards EU accession / European Commission. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/ukraine-facility_en.
133. Timothy D.J., Boyd S.W. *Heritage Tourism*. Routledge, 2015.
134. Tíqets – Museums & Attractions. URL: <https://apps.apple.com/ua/app/tiqets-museums-attractions/id1212818451?l=en-GB>.
135. *Tourism and Culture Synergies*, UNWTO, Madrid, 2018. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284418978>.
136. *Tourism and COVID-19*. URL: https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/211619/OJ4-UNWTO-presentation_en.pdf.
137. *Tourism and Rural Development: A Policy Perspective*. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284424306>.
138. *Tourism and the Creative Economy*, OECD Studies on Tourism, OECD Publishing, 2014. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264207875-en>.
139. *Tourism and the digital transformation*. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/unwtoecd.2018.1.g51w645001604520>.
140. *Tourism at world heritage sites: the site manager's handbook*, 1999. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000119539>.

141. Trail of the Eagle's Nests: Ojców – Jarosław. URL: <https://www.alltrails.com/trail/poland/lesser-poland-malopolskie/szlak-orlich-gniazd-ojcow-jaroslaw>.
142. Ukraine needs nearly \$9 billion to rebuild its cultural sites and tourism industry, UN agency says. URL: <https://apnews.com/article/unesco-ukraine-russia-cultural-damage-tourism-0cc4a00b45229d7d85646180d89efb41>.
143. Ukraine Open for business. URL: <https://open4business.com.ua/en/tag/tourism>.
144. Ukraine teams up with travel Inc. to prepare for post-war tourism, 2024. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-teams-up-with-travel-inc-prepare-post-war-tourism-2024-03-06>.
145. Ukrainian Unofficial. Про проект. URL: <https://archive-uu.com/ua/pro-proekt>.
146. UNESCO World Heritage and Sustainable Tourism Programme. URL: <https://whc.unesco.org/en/tourism>.
147. UNESCO. Official website. URL: <https://www.unesco.org>.
148. Cathedral Notre-Dame de Paris. URL: <https://360stories.com/paris/place/cathedral-notre-dame-de-paris>.
149. Louvre Museum. URL: <https://360stories.com/paris/place/louvre-museum>.
150. Izi Travel. URL: <https://izi.travel/en>.
151. USAID Economic Resilience Activity (ERA). URL: <https://era-ukraine.org.ua/en>.
152. Vaishar A. Šťastná M. Zapletalová J. From industry to cultural tourism: Structural transformation of the second-order city. Case Brno. Cities. 2025. Vol. 158, art. no. 105685. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cities.2024.105685>.
153. Vargas C. Space for Governing Culture. Cultural Policy and State Intervention in France, the United Kingdom, and the United States. The Journal of Arts Management, Law, and Society. 2025. Vol. 55(3). Pp. 140-157. DOI: <https://doi.org/10.1080/10632921.2025.2467107>.
154. Visit Kraków. Visit InfoKraków information points, get inspired and explore the city! URL: <https://infokrakow.pl/en>.
155. VisitBerlin. URL: <https://www.visitberlin.de/en>.
156. War in Ukraine: UNDP's response. United Nations Development Programme, 2023. URL: <https://www.undp.org/war-ukraine>.
157. Wawel Castle. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Wawel_Castle.
158. WienMobil. URL: <https://www.wien.info/en/travel-info/transport/wienmobil-365934>.
159. World Bank Group. Official website. URL: <https://www.worldbank.org>.
160. World Heritage List – Ukraine / UNESCO. URL: <https://whc.unesco.org>.
161. World Heritage List. URL: <https://whc.unesco.org/en/list>.
162. World Heritage List. URL: <https://whc.unesco.org/en/list/cid=31&l=en&&order=year>.
163. World Tourism Day 2016: “Tourism for All – promoting universal accessibility” – Good Practices in the Accessible Tourism Supply Chain. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284418138>.
164. World Tourism Organization / An official website. URL: <https://www.unwto.org>.
165. Xu H., Plieninger T., Primdahl J. A Systematic Comparison of Cultural and Ecological Landscape Corridors in Europe. Land. 2019. Vol. 8(41). DOI: <https://doi.org/10.3390/land8030041>.
166. Zaar M.-H., Pontes da Fonseca M.A. Turismo y consumo del espacio urbano en Barcelona. Análisis de la relación residente-turista en el barrio de La Barceloneta. Cuadernos de Turismo. 2019. Vol. 1(44). Pp. 487-514. DOI: <https://doi.org/10.6018/turismo.44.405001>.
167. Zhou W. Research on the Integration and Development of Intangible Cultural Heritage and Tourism Management Industry in the Context of Digitization. Applied Mathematics and

Nonlinear Sciences. 2024. Vol. 9(1), art. no. 20241796. DOI: <https://doi.org/10.2478/amns-2024-1796>.

168. Алексеева Т.М. Впровадження квест-технологій туристично-краєзнавчого змісту в процесі підготовки майбутніх вчителів фізичної культури. Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. 2023. Вип. 38. С. 3-14. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2023.38.11849>.

169. Альбещенко О.С. Створення регіонального туристичного бренду на прикладі Миколаївської міської територіальної громади. Modern economics. 2023. № 39. С. 6-10. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V39\(2023\)-01](https://doi.org/10.31521/modecon.V39(2023)-01).

170. Андрусак Н.С. Рекреаційно-туристичні кластери як ефективний інструмент міжрегіональної та міжнародної співпраці. Географія та туризм. 2014. Вип. 28. С. 39-47.

171. Артеменко О.І., Виклюк Я.І. Оцінка рекреаційної привабливості Карпатського регіону з використанням нечіткої логіки. Інформатика і комп'ютерні технології. Матеріали конференції «Інформатика та комп'ютерні технології-2010». С. 360-365.

172. Бабанська О.В. Механізм функціонування транскордонного співробітництва в Європі: етапи формування та принципи реалізації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Вип. 7(1). С. 9-13.

173. Бабири О.В. Гейміфікація як інструмент переконання у контексті екологічної культури. Мовні і концептуальні картини світу. 2017. Вип. 59. С. 21-27.

174. Барановська Н. Спадщина світового освітнього простору та його вплив на взаємодію освіти й культури. Historical and cultural studies. 2018. Vol. 5, Num. 1. С. 7-144.

175. Барна М.Ю., Стецик Я.В. Організація культурних заходів як економічний інструмент розвитку туризму. Академічні візії. 2023. № 22. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/796>. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10389288>.

176. Белобородова М. Культурна спадщина як складова сталого розвитку туристично-рекреаційної системи регіону. Економіка харчової промисловості. 2024. № 16(2). С. 78-84. DOI: <https://doi.org/10.15673/fie.v16i2.2944>.

177. Божко Л.Д. Культурний туризм: від старого змісту до нової концепції. Культура України. Серія: Культурологія. 2016. Вип. 52. С. 90-102.

178. Божко Л.Д., Кислюк К.В. Меморіальний туризм як складова меморіальної культури. Культура України. 2022. Вип. 78. С. 7-17. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5325.078.01>.

179. Божко Н.М. Історико-культурна спадщина Львівщини та її використання для розвитку туризму у малих містах та селах регіону (на прикладі архітектурного комплексу баронів Бруницьких). Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки. 2021. Т. 32(71), № 3. С. 18-23. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2021/3.3>.

180. Бондаренко Ю., Кулиняк І., Сороковий П. Туристична сфера, туристична індустрія та туристична галузь: трактування та взаємозв'язок понять. Development Service Industry Management. 2025. № 2. С. 198-206. DOI: [https://doi.org/10.31891/dsim-2025-10\(25\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2025-10(25)).

181. Булах К.В. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. Матеріали науково-практичної конференції «Актуальні питання регіональних фінансових процесів в умовах воєнного стану» (м. Київ, 17-18 лютого 2023 р.). Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2023. С. 5-8.

182. Бучко Ж., Стецюк А. Об'єкти історико-культурної спадщини України в умовах війни: урбіцид та його наслідки. Історико-політичні проблеми сучасного світу. 2023. Т. 47. С. 20-27. DOI: <https://doi.org/10.31861/mhpi2023.47.20-27>.

183. Вербицька П. Сутність поняття «культурний туризм» у сучасному науковому дискурсі. *Historical and cultural studies*. 2020. Vol. 7, Num. 1. С. 12-16.
184. Віртуальний 3D-тур. URL: <https://www.kplavra.kyiv.ua/ua/node/11>.
185. Віртуальний тур українськими музеями просто неба. URL: <https://museums.authenticukraine.com.ua/ua>.
186. Волинець В.О. Віртуальна, доповнена і змішана реальність: сутність понять та специфіка відповідних комп'ютерних систем. *Питання культурології*. 2021. Вип. 37. С. 231-243. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.37.2021.237322>.
187. Гаврилова О.В. Квест як проектна інтерактивна форма роботи при підготовці студентів туристичної галузі. *Молодий вчений*. 2017. № 4.2. С. 19-24.
188. Герелюк Т.Б. Розуміння об'єктів археологічної та культурної спадщини за законодавством України й країн Східної Європи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. Вип. 40. С. 139-142. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2019.40.32>.
189. Гиренко Л. Нематеріальна культурна спадщина як чинник регіонального розвитку та визнання національних традицій України. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2025. № 1. С. 6-19.
190. Головчанська В. І. Європейський досвід транскордонного співробітництва: перспективи імплементації в Україні. *Регіональна економіка*. 2024. № 4(114). С. 137-145. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-4-15>.
191. Грановська В.Г., Стукан Т.М. Культурно-пізнавальний туризм Херсонщини: стан та перспективи подальшого розвитку. *Агросвіт*. 2020. № 10. С. 37-42. DOI: [https://doi.org/10.32702/2306\(6792.2020.10.37](https://doi.org/10.32702/2306(6792.2020.10.37).
192. Гуляков К. Еволюція законодавства про охорону об'єктів історичної та культурної спадщини протягом XX століття. *Юридичний вісник*. 2020. № 4. С. 240-246. DOI: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i4.1994>.
193. Гуляков К.В. Ранні етапи формування законодавства про охорону об'єктів історичної та культурної спадщини. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 13. С. 182-186. DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.13.23>.
194. Державне агентство розвитку туризму України / Офіційний вебсайт. URL: <https://www.tourism.gov.ua>.
195. Джинджоян В.В., Ботвінов Р.Г., Горб К.М. Роль державних інституцій у просуванні та розвитку освітнього туризму в Україні. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2023. № 1. С. 156-161. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-81-23>.
196. Дрегалю О.В. Роль історико-культурної та природної спадщини у формуванні туристичних кластерів. *Ефективна економіка*. 2024. № 7. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.7.91>.
197. Дробенко Ю.Г. Кластер як організаційна форма залучення інвестицій в рекреаційну сферу послуг м. Львова. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Проблеми економіки та управління». 2001. № 425. С. 161-164.
198. Дутчак О.І. Використання історико-культурної спадщини для потреб розвитку етнотуризму в країнах Центрально-Східної Європи (на прикладі України, Польщі та Словаччини). *Карпатський край*. 2016. № 1. С. 120-127.
199. Електронна бібліотека «Україніка». URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?C21COM=F&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB>.
200. Єгорова О.В., Дорошенко А.П., Кононенко Ж.А. SWOT-аналіз потенціалу розвитку туризму в Полтавській області. *Інфраструктура ринку*. 2022. Вип. 66. С. 147-152. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct66-27>.

201. Єгупова І.М. Типи та напрямки діяльності туристичних кластерів в Україні. Матеріали круглого столу «Розвиток сталого туризму», м. Одеса, 19 квітня 2021 р. Одеса: ОНЕУ. С. 45-49.
202. Єрмолова В., Кроль І. Освітньо-виховний потенціал культурної спадщини олімпійського руху. Наука в олімпійському спорті. 2019. № 2. С. 4-15. DOI: https://doi.org/10.32652/olympic2019.2_1.
203. Завербний А.С., Залізна Л.В., Озарко К.С. Теоретико-прикладні засади інституційного забезпечення туристично-рекреаційної сфери України за умов діджиталізаційно-інтелектуалізаційних та євроінтеграційних умов. Інфраструктура ринку. 2022. Вип. 68. С. 29-34. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct68-5>.
204. Замки і палаци Хмельниччини: дороговказ є, повний вперед. Частина 2. URL: <https://vdalo.info/zamki-i-palatsi-hmelnichchini-dorogovkaz-ye-povniy-vpered-chastina-2>.
205. Зеленська О.О., Руснак Д.І. Фінансові інструменти для підтримки сталого розвитку туристичної інфраструктури в Україні. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2024. № 2. С. 220-233. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-2\(38\)-220-233](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-2(38)-220-233).
206. Зінькова І. Структурно-функціональний аналіз поняття «підприємницька культура фахівців сфери послуг і туризму». Освітній простір України. 2019. Вип. 16. С. 85-92. DOI: <https://doi.org/10.15330/esu.16.85-92>.
207. Іванова Н., Мініна О. Транскордонне співробітництво України та ЄС: механізм взаємодії сторін. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2020. № 2. С. 78-87. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2020-2\(22\)-78-87](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2020-2(22)-78-87).
208. Івашко Ю.В. Вивчення архітектурної спадщини модерну в курсах «Історія української архітектури» і «Сучасна світова архітектура». Сучасні проблеми архітектури та містобудування. 2009. Вип. 21. С. 356-357.
209. Ініціатива ЄС «Східне партнерство». URL: <https://center.gov.ua/inicziatyva-yes-shidne-partnerstvo-2>.
210. Інструмент європейського сусідства і партнерства – нові можливості для України / Під ред. Н.Андрусевич. Львів, 2008. 160 с.
211. Інтерактивний Львів. Про платформу. URL: <https://lia.lvivcenter.org/uk/about>.
212. Історичний шлях Гедиміновичів об'єднає українські міста. URL: <https://ua.mfa.lt/ua/novini/56/istorichniy-shlyakh-gediminovichiv-obiednaie-ukrainski-mista:1578>.
213. Каднічанський Д. Внесок громадських організацій львівської області у розвиток молодіжного туризму. Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. 2012. Вип. 29(1). С. 48-54.
214. Каплинський О.В. Програма ЄС із досліджень та інновацій «Горизонт Європа»: можливості для української науки. Підприємництво та інновації. 2023. Вип. 29. С. 14-21. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/29.2>.
215. Карпатський шлях дерев'яної архітектури – спільні дії для збереження та промоції історико-культурної спадщини українсько-польського прикордоння. URL: <https://ekarpaty.com/nashi-proekty/karpatsky-shliakh-derev-iano-arkhitektury-spilni-dii-dlia-zberezhennia-ta-promotsii-istoryko-kulturnoi-spadshchyny-ukrainsko-polskoho-prikordonnia>.
216. Карпатський шлях дерев'яної архітектури – спільні дії для збереження та промоції історико-культурної спадщини українсько-польського прикордоння. URL: <https://www.pbu2020.eu/ua/projects2020/503>.
217. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці: Зелена Буковина, 2003. 312 с.

218. Кластер «Соляна дорога». Туристичний шлях від центру Херсонщини до морів. URL: <https://www.arr.ks.ua/solyana-doroga>.
219. Кластер 2. Культура, креативність та інклюзивне суспільство. URL: <https://horizon-europe.org.ua/uk/structure/pillars/p-2/c-2>.
220. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. N 6673-XI (6673-11) від 04.10.88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089.
221. Коркуна О., Селівончик О. Сучасні особливості інституційно-організаційного середовища розвитку сфери туризму в територіальних громадах. Економічний аналіз. 2020. Т. 30, № 1(2). С. 198-208. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.01.02.198>.
222. Красовський С.О. Культурологічна концептуалізація поняття міжнародного туризму: постановка проблеми. Актуальні питання культурології. 2017. Вип. 17. С. 97-101.
223. Кулиняк І.Я. Забезпечення сталого розвитку туризму в регіонах України в контексті стратегії смарт-спеціалізації. Проблеми економіки. 2025. № 2 (64). С. 109-116. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2025-2-109-116>.
224. Кулиняк І.Я., Іваницький Н.Б. Тенденції розвитку маркетингових комунікацій туристичних підприємств в умовах цифровізації. Міжнародний науковий журнал «Механізм регулювання економіки». 2023. Вип. 4(102). С. 29-34. DOI: <https://doi.org/10.32782/mer.2023.102.05>.
225. Кулиняк І.Я., Карий О.І., Прокопишин-Рашкевич Л.М., Огінок С.В., Бондаренко Ю.Г. Європейський досвід популяризації історичної спадщини та культурного туризму: навчальний посібник. Львів: Растр-7, 2023. 254 с.
226. Кулиняк І.Я., Корпало О.А. Інноваційні тренди цифровізації бізнес-процесів суб'єктів туристичної діяльності. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». 2023. Вип. 4(110). С. 100-106. DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-4-15>.
227. Культура. Туризм. Регіони / Український культурний фонд. URL: https://ucf.in.ua/m_programs/5f8048d50aa0bb6e4665c9b3.
228. Леоненко Н.А. Правовий механізм державного регулювання туристичної сфери України. Публічне управління та митне адміністрування. 2019. № 1. С. 69-75. DOI: <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2019-1-69-75>.
229. Лукомська З.В. Методика ознакування втраченої історико-архітектурної спадщини (на прикладі Станіславівської фортеці). Архітектурний вісник КНУБА. 2017. Вип. 11-12. С. 78-89.
230. Марусей Т.В. Цифровізація як інструмент розвитку туристичної індустрії. Ефективна економіка. 2024. № 11. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.11.57>.
231. Мельникович М.С. Правове регулювання туристичної індустрії в Україні. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право. 2024. Вип. 17. С. 181-189. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.17.29.181-189>.
232. Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. Офіційний вебсайт. URL: <https://mcsc.gov.ua>.
233. Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України. Офіційний вебсайт. URL: <https://www.msp.gov.ua>.
234. Моца А.А. Особливості правового регулювання туристичної діяльності в умовах воєнного стану в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. Вип. 78(1). С. 372-378. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.60>.
235. Музейний портал. URL: <https://museum-portal.com>.

236. Музиченко-Козловська О.В. Стратегія планування розвитку туризму одеської області України на основі SWOT-аналізу її туристичної привабливості. Причорноморські економічні студії. 2022. Вип. 73. С. 144-151. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.73-23>.
237. Найдьонов О.Г. Нагальна потреба задіяння в освіті українського інформаційного суспільства творчого потенціалу античної спадщини. Філософія і політологія в контексті сучасної культури. 2016. Вип. 3. С. 165-173.
238. Наумік-Гладка К.Г. Подієвий туризм як спосіб ефективного просування національного продукту на міжнародні ринки (на прикладі виставкової діяльності). European scientific journal of economic and financial innovation. 2020. № 2. С. 249-258. DOI: <http://doi.org/10.32750/2020-0223>.
239. Непомнящих В.Ю. Історико-правовий аспект становлення захисту та збереження археологічної спадщини України. Наука і правоохорона. 2021. № 1. С. 32-41. DOI: [https://doi.org/10.36486/np.2021.1\(51\)](https://doi.org/10.36486/np.2021.1(51)).
240. Нсчева Н.В., Давиденко І.В. Роль бренду в підвищенні привабливості туристичних дестинацій. Причорноморські економічні студії. 2022. Вип. 76. С. 267-271. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.76-38>.
241. Никига О. Пізнавальний туризм: сутність та особливості організації. Матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. «Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку туризму в регіонах України» (18-19 травня 2017 р., м. Львів). Львів, 2017. С. 81-84.
242. Ноздріна Л.В. Проектні підходи до створення туристичних квестів. Вісник Університету банківської справи. 2019. № 2-3. С. 121-127.
243. Огляд програм Європейського Союзу, доступних для заявників з України. URL: <https://eef.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/Posibnyk-Oglyad-program-YES-dostupnyh-dlya-zayavnykiv-z-Ukrai-ny.pdf>.
244. Омельчак Г.В. Особливості інноваційного розвитку туризму України в умовах війни та євроінтеграції. Сталий розвиток економіки. 2023. № 1. С. 106-109. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2023-46-14>.
245. Осієвська Ю.С. Культурна спадщина як драйвер соціокультурного розвитку на сучасному етапі: ефективність регіональної моделі. Культура і сучасність. 2022. № 1. С. 99-105. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-0285.1.2022.262578>.
246. Пам'ятка культурної спадщини України / Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам%27ятка_культурної_спадщини_України.
247. Панченко Т. Культурні ресурси як основний чинник сталого розвитку туризму. Досвід та перспективи розвитку міст України. 2013. Вип. 24. С. 62-69.
248. Парфіненко А. Культурний туризм як чинник соціально-економічного розвитку територій. Вісник Львівського університету. Серія географічна. 2013. Вип. 43. Ч. 1. С. 233-242.
249. Підпрограма «Культура». URL: <https://www.culturepartnership.eu/ua/publishing/creative-europe/culture-sub-programme>.
250. Поплавська М. Феномен культурної спадщини та її місце в сучасних міжнародних відносинах. Український інформаційний простір. 2022. № 2. С. 43-53.
251. Про культуру: закон України від 14.12.2010 р. № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>.
252. Про охорону культурної спадщини: закон України від 8.06.2000 р. № 1805-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>.
253. Про Програму ЄС ЕРАЗМУС+. URL: <https://erasmusplus.org.ua/programa-yes-erazmus/pro-programu>.

254. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-p>.
255. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 року № 324/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-vr>.
256. Програма Європа для громадян. URL: <http://www.twinning.org/uk/page/Програма-Європа-для-громадян>.
257. Програма ЄС «Креативна Європа» 2021-2027 / Дія.Бізнес. URL: <https://business.diia.gov.ua/creative-europe>.
258. Програми співробітництва Interreg, доступні українським громадам. URL: <https://decentralization.ua/news/18689>.
259. Проект «МАПА. Цифровий Атлас України» - Вікно у Новітню Історію України. URL: <https://www.huri.harvard.edu/news/проект-«мапа-цифровий-атлас-україни»-вікно-у-новітню-історію-україни>.
260. Радченко Л.О., Єрмолова В.М., Кроль І.М. Культурно-освітня спадщина давньогрецьких олімпійських ігор – елемент гуманітарного розвитку сучасного суспільства. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2023. Вип. 10. С. 124-127. DOI: [https://doi.org/10.31392/NPU-ps.series15.2023.10\(170\).26](https://doi.org/10.31392/NPU-ps.series15.2023.10(170).26).
261. Романовський В.С. Культурна спадщина в класифікаційних схемах українського пам'яткознавства й історичного джерелознавства. Вісник Харківської державної академії культури. 2011. Вип. 34. С. 26-34.
262. Ростовцев С.С. Доповнена реальність як конкурентна перевага у туристичному бізнесі. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2019. № 1. С. 95-100.
263. Світова спадщина ЮНЕСКО. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Світова_спадщина_ЮНЕСКО.
264. Сироїд Н.П. Проблеми розвитку туризму в Україні у контексті сталого розвитку. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/388.pdf>.
265. Сідак І.В. Віртуальна реальність і її економічні можливості. Сучасні питання економіки і права. 2017. Вип. 1-2. С. 160-165.
266. Смовженко Т.С., Коркуна О.І., Кулик О.М. Організаційно-правове регулювання взаємодії суб'єктів інвестиційної діяльності сфери туризму для об'єднаних територіальних громад. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2019. Вип. 4. С. 149-152. DOI: <https://doi.org/10.32845/bsnau.2019.4.28>.
267. Собор Паризької Богоматері знову відкривається: 3D-сканування допомагає в історичній реставрації Собору Паризької Богоматері. URL: <https://systemnet.com.ua/novini/sobor-paryzkoj-bohomateri-znovu-vidkryvaietsia-3d-skanuvannia-dopomahaie-v-istorychniy-restavratsii-soboru-paryzkoj-bohomateri>.
268. Соколенко С. Структура кластерних систем по регіонах України, 2012. URL: <https://ucluster.org/blog/2012/06/struktura-klasternikh-sistem-po-regionakh-ukraini>.
269. Співробітництво заради розвитку: три громади Херсонщини створили туристичний маршрут «Соляна дорога». URL: <https://decentralization.uacrisis.org/solianadoroha>.
270. Тарангул Л.М., Чернікова І.В., Дрогомирецька Л.Р. Збереження історико-культурної спадщини України як чинник національної ідентичності. Культурологічний альманах. 2024. Вип. 1. С. 147-159. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.1.18>.

271. Тибінь А. Кластерна модель організації туристичної діяльності регіону. Міжнародний бізнес та замковий туризм в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. м. Тернопіль-Збараж, 28-29 квіт. 2017 р. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. С. 216-218.
272. Тимечко І. Р. Класифікація механізмів взаємодії суб'єктів економічних відносин у транскордонному просторі. Регіональна економіка. 2016. № 1. С. 144-149.
273. Тимечко І.Р., Матвеев Є.Е. Форми взаємодії суб'єктів економічних відносин у транскордонному просторі. Регіональна економіка. 2014. № 3. С. 250-260.
274. Транскордонне співробітництво: правові основи та успішні практики: посібник / Євчак Ю.Б., Зарді А., Лазур Я.В., Очкаї Д., Санченко А.Є., Сошников А.О., Устименко В.А., Фетько Ю.І. / за заг. ред. В.А. Устименка; ред.-упоряд. Гук А.К., Санченко А.Є. К., 2020. 152 с.
275. Туризм / UkraineInvest. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/en/industries/tourism>.
276. Туристична діяльність в Україні / Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/tyr/tyr_dil/arch_tyr_dil.htm.
277. Україна та Світовий банк посилять співпрацю для економічного відновлення та залучення інвестицій. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=a87d8d2f-4e5c-401b-9273-a2f9365627b7&title=UkrainaTaSvitoviiBankPosiliatSpivpratsiuZadliaEkonomichnogoVidnovленняKrainiTaZaluchenniaInvestitsii>.
278. Філіпчук О.Р. Проблема формування національної ідентичності: теоретичний аспект. Наукові записки [Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка]. Серія: Педагогічні науки. 2024. Вип. 213. С. 369-373. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-213-369-373>.
279. Харковенко Р.В. Історичний аспект охорони пам'яток культурної спадщини за кордоном та його значення для пам'яткоохоронної галузі України. Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки. 2021. № 2. С. 152-159. DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5908-2021-2-152-159>.
280. Химинець В.В., Цімболинець Г.І. Історико-культурна спадщина як чинник стимулювання економічного розвитку регіону. Регіональна економіка. 2020. № 3. С. 57-64. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-3-6>.
281. Худавердієва В. Вплив соціально-культурного аспекту туризму на генезис цивілізаційного процесу та євроінтеграційні комунікаційні зв'язки. Людинознавчі студії. Серія: Філософія. 2022. Спецвип. С. 192-210. DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.13>.
282. Худавердієва В.А. Міжнародний туризм як чинник європейської інтеграції України: історія, сучасний стан і перспективи розвитку. Південний архів. Історичні науки. 2022. Вип. 39. С. 35-43. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2022-39-5>.
283. Ціватий В. Г. Культурна спадщина, культурні та креативні індустрії в умовах поліцентричного світоустрою XXI століття: інституціональна історія і сучасні міжнародні відносини (темпоральний дискурс). Креативний простір. 2022. № 10. С. 24-26.
284. Четверіков Б., Глотов В. Застосування дистанційних методів для дослідження об'єктів історико-культурної спадщини. Сучасні досягнення геодезичної науки та виробництва. 2024. Вип. 1. С. 140-148.
285. Чистий дохід українських туристичних компаній зріс на третину у першому півріччі 2024 року. Дослідження YouControl. URL: <https://business.diia.gov.ua/news/chystyi-dokhid-ukrainskykh-turystychnykh-kompanii-zris-na-tretynu-u-pershomu-pivrichchi-2024-roku-doslidzhennia-youcontrol>.

286. Чумаченко М.О. Академічна доброчесність як фактор формування професійної самосвідомості здобувачів вищої освіти гуманітарних та культурно-мистецьких галузей знань. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2020. № 2. С. 52-57. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.2.2020.220402>.
287. Шарлович З.П., Михальченкова О.Є., Мошенець Н.С. Транскордонне співробітництво як складова сучасної концепції міжнародного територіального партнерства. Наука, технології, інновації. 2024. № 3. С. 35-40. DOI: <https://doi.org/10.35668/2520-6524-2024-3-04>.
288. Шевелюк М.М. Поняття культурного туризму та його класифікації. Питання культурології. 2020. Вип. 36. С. 99-109. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.36.2020.221051>.
289. Шевченко Н.О. Переосмислення ролі культурної спадщини в післявоєнній туристично-рекреаційній діяльності. Культура і сучасність. 2023. № 1. С. 23-28. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-0285.1.2023.286776>.
290. Шелеметьєва Т.В. SWOT-аналіз як дієвий інструмент процесу управління розвитком туризму в Україні. Інтелект XXI. 2018. № 6. С. 110-113.
291. Шульга Р. Доповнена реальність у реаліях функціонування мистецтва. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2021. № 3. С. 146-166. DOI: <https://doi.org/10.15407/sociology2021.03.005>.
292. Щепанський Е.В. Організаційно-економічний механізм адаптації міської дестинації до умов туризму. Університетські наукові записки. 2017. № 1. С. 317-324.
293. Юхновська Ю.О. Вплив розвитку культурно-історичної спадщини на економічний розвиток туристичної галузі України. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2019. № 6. С. 55-59. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2019-6-11>.
294. Яворський Р. Механізми адміністративно-правового регулювання туристично-рекреаційної діяльності під час дії правового режиму воєнного стану. Юридичний вісник. 2024. № 2. С. 59-67. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v2.2024.8>.
295. Як Autodesk допомагає відновити Собор Паризької Богоматері. URL: <https://wiseit.com.ua/autodesk-helps-to-restore-notre-dame-de-paris>.
296. Як громадам, які мають партнерів в Європі, реалізовувати невеликі проекти з обміну в рамках європейської програми CERV? URL: <https://cities4cities.eu/13052024>.
297. Яковенко, Р. Історико-культурний туризм: концепції та реалії розвитку в Україні. Київ: Наук. думка, 2021.

ДОДАТКИ

Візуалізація моделювання залежностей кількості об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО та показників туристичної діяльності для України та країн ЄС

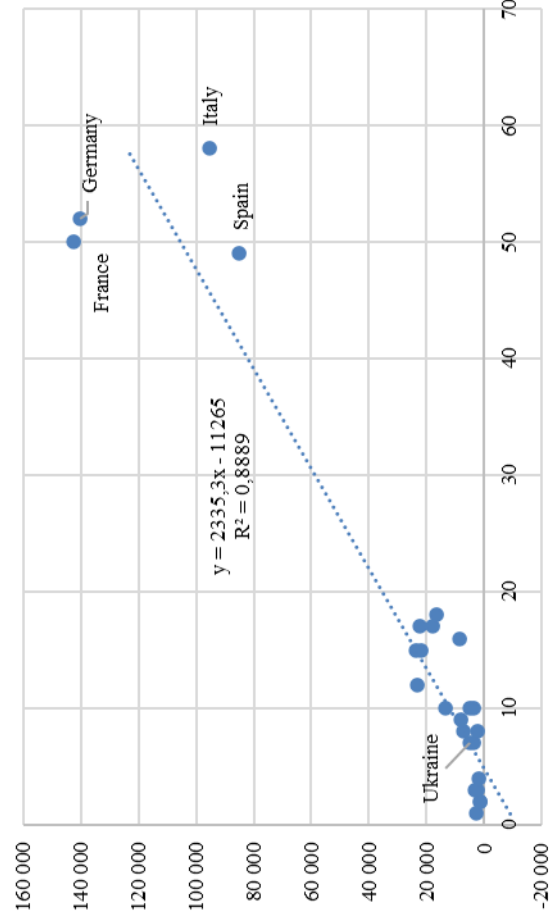

Рис. 1. Візуалізація залежності чистого обороту туристичної галузі, млн євро (y) від кількості об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО (x) для України та країн ЄС, 2021

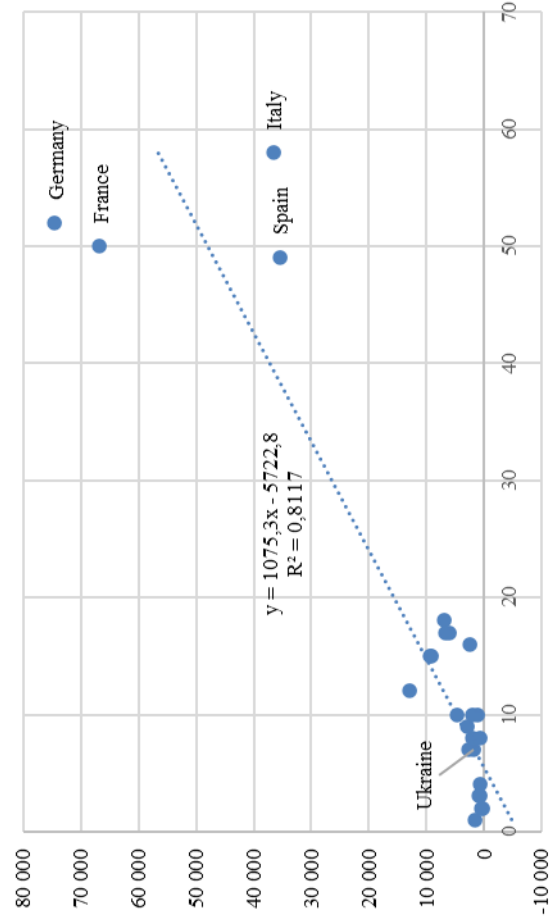

Рис. 2. Візуалізація залежності доданої вартості туристичних галузей, млн євро (y) від кількості об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО (x) для України та країн ЄС, 2021

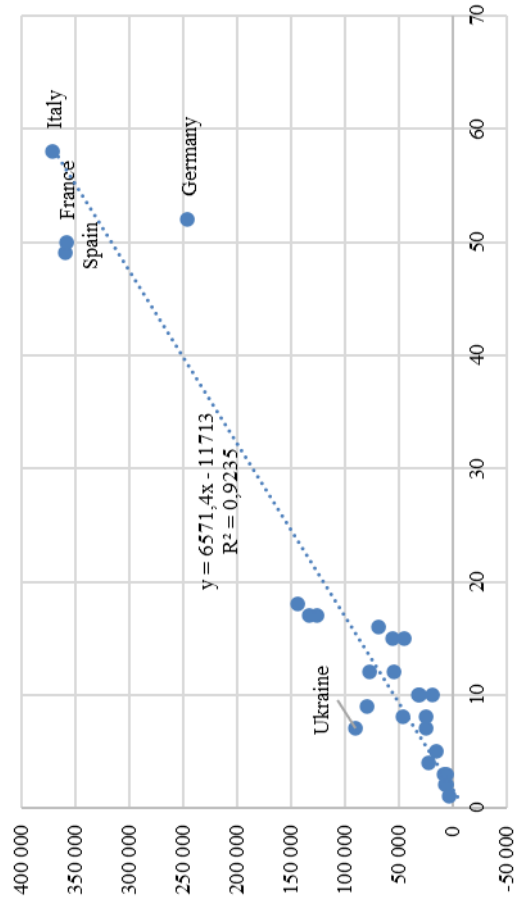

Рис. 3. Візуалізація залежності кількості туристичних підприємств (y) від кількості об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО (x) для України та країн ЄС, 2021

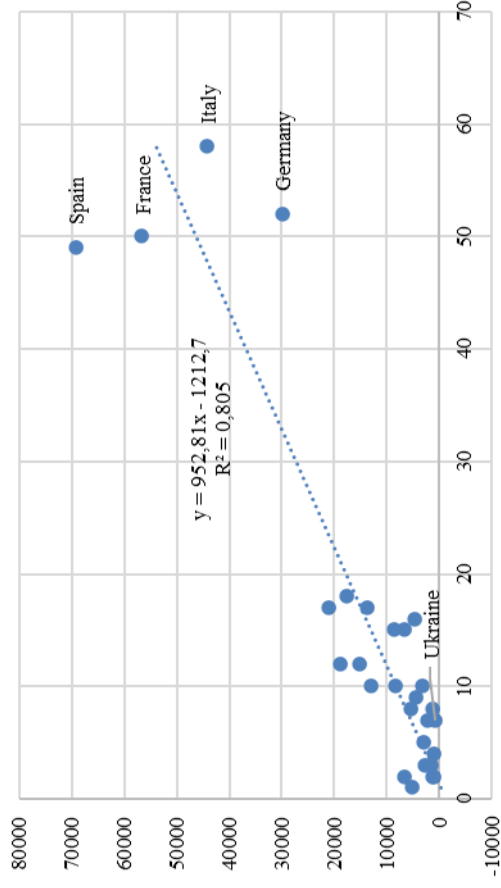

Рис. 5. Візуалізація залежності надходжень від подорожей у платіжному балансі, млн євро (y) від кількості об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО (x) для України та країн ЄС, 2022

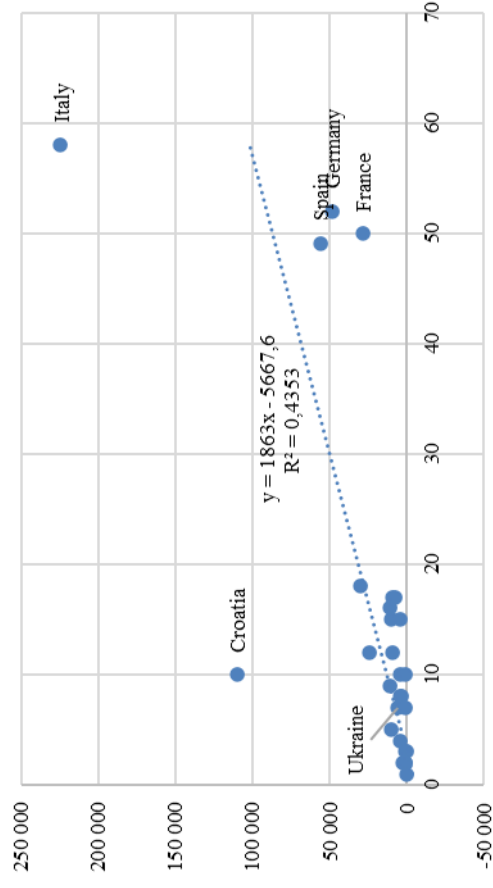

Рис. 4. Візуалізація залежності кількості закладів розміщення туристів (y) від кількості об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО (x) для України та країн ЄС, 2022

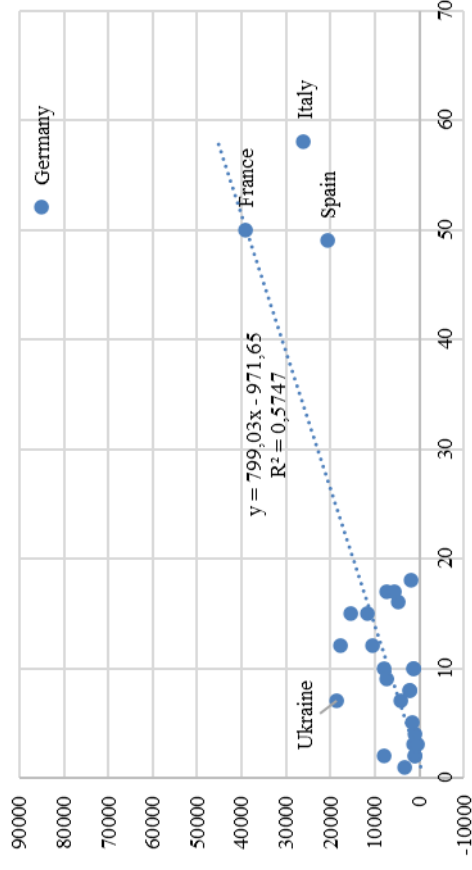

Рис. 6. Візуалізація залежності витрат на подорожі в платіжному балансі, млн євро (y) від кількості об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО (x) для України та країн ЄС, 2022

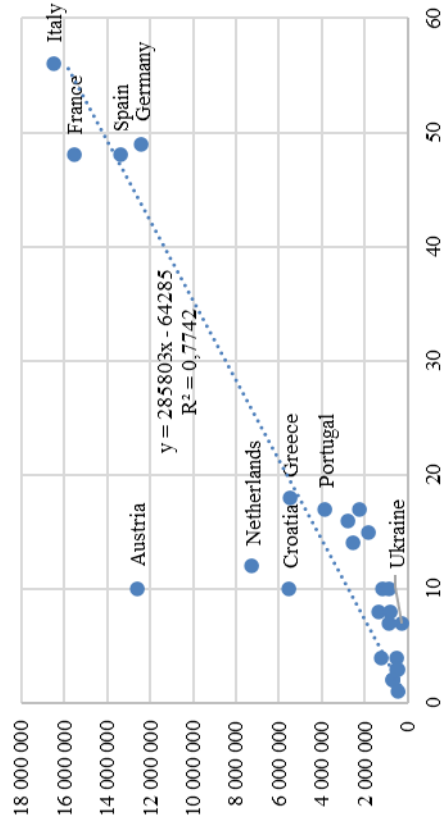

Рис. 7. Візуалізація залежності кількості прибуттів нерезидентів до закладів розміщення туристів (y) від кількості об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО (x) для України та країн ЄС, 2020

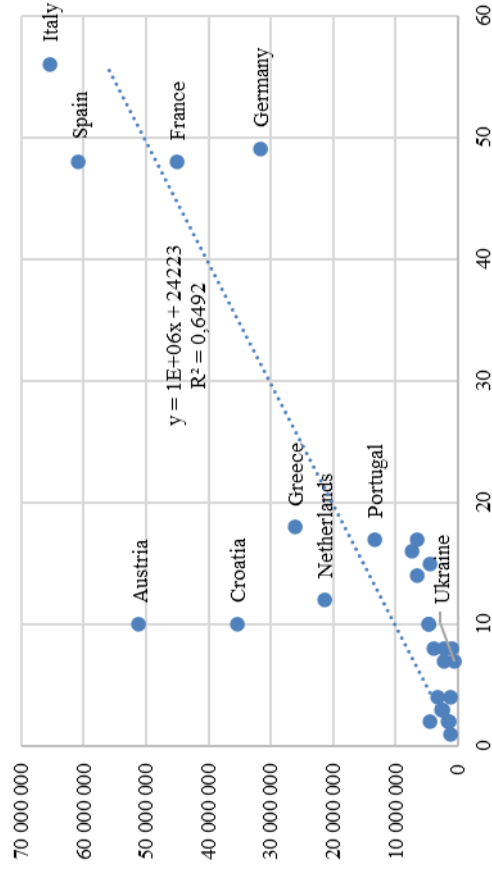

Рис. 9. Візуалізація залежності кількості ночей, проведених нерезидентами у закладах розміщення туристів (y), від кількості об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО (x) для України та країн ЄС, 2020

Джерело: побудовано авторами

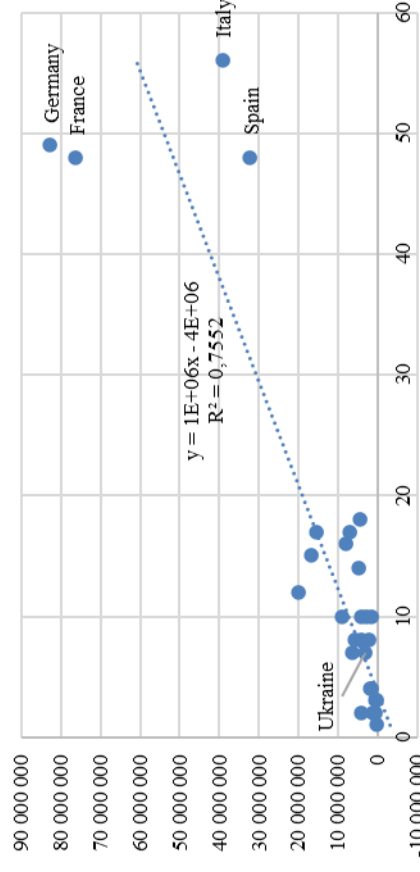

Рис. 8. Візуалізація залежності кількості прибуттів резидентів до закладів розміщення туристів (y) від кількості об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО (x) для України та країн ЄС, 2020

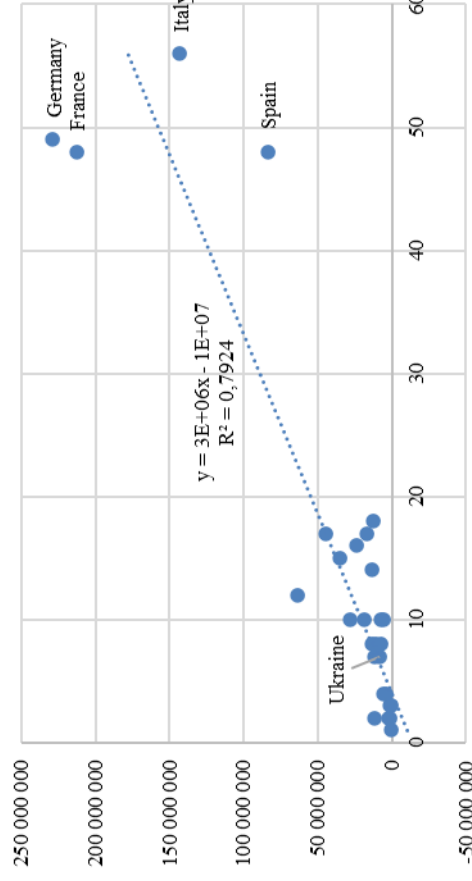

Рис. 10. Візуалізація залежності кількості ночей, проведених резидентами у закладах розміщення туристів (y), від кількості об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО (x) для України та країн ЄС, 2020

ДОДАТОК Б

**Список об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО
у країнах Європейського Союзу**

АВСТРІЯ

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
1	Історичний центр міста Зальцбург (Historic Centre of the City of Salzburg)	Середні віки – XIX ст.	1996	ii, iv, vi
2	Палац і сади Шенбрунн (Palace and Gardens of Schönbrunn)	XVIII століття	1996	i, iv
3	Культурний ландшафт Гальштат-Дахштайн (Hallstatt-Dachstein / Salzkammergut Cultural Landscape)	–	1997	iii, iv
4	Земмерінгська залізниця (Semmering Railway)	1848-1854	1998	ii, iv
5	Історичний центр міста Грац та замок Еггенберг (City of Graz – Historic Centre and Schloss Eggenberg)	–	1999	iii, iv
6	Культурний ландшафт Вахау (Wachau Cultural Landscape)	–	2000	ii, iv
7	Культурний ландшафт Фертю/Нойзідлер Зее (Fertö / Neusiedlersee Cultural Landscape)	–	2001	v
8	Історичний центр Відня (Historic Centre of Vienna)	–	2001	ii, iv, vi
9	Доісторичні пальові поселення в Альпах (Prehistoric Pile Dwellings around the Alps)	5000-500 рр. до н.е.	2011	iv, v
10	Стародавні та первісні букові ліси Карпат та інших регіонів Європи (Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe)	–	2007 (розширено в 2011, 2017 та 2021 рр.)	ix
11	Кордони Римської імперії – Дунайський лімес (західний сегмент) (Frontiers of the Roman Empire – The Danube Limes (Western Segment))	–	2021	ii, iii, iv
12	Великі курортні міста Європи (The Great Spa Towns of Europe) • Баден-Бей-Відень	поч. 18 ст. – 1930-і рр.	2021	ii, iii

БЕЛЬГІЯ

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
1	Фламандські бегінажі (Flemish Béguinages)	XIII століття	1998	ii, iii, iv
2	Чотири суднопідіймачі на Центральному каналі та їхні околиці, Ла-Лув'єр і Ле-Рель (Ено) (The Four Lifts on the Canal du Centre and their Environs, La Louvière and Le Roeulx (Hainaut))	кінець XIX – поч. XX століття	1998	iii, iv
3	Площа Гран-Плас (La Grand-Place, Brussels)	XVII століття	1998	ii, iv
4	Дзвіниці-бефруа міст Бельгії та Франції (Belfries of Belgium and France)	XI-XVII століття	1999, 2005	iii, iv
5	Історичний центр міста Брюгге (Historic Centre of Brugge)	Середньовіччя	2000	ii, iv, vi
6	Міські особняки архітектора Віктора Орта: Готель-Тассель, Готель-Сольве, Готель-ван-Етвельде, а також власний дім-майстерня Орта (Музей Орта) (Major Town Houses of the Architect Victor Horta (Brussels))	кін. XIX століття	2000	i, ii, iv
7	Неолітичні каменярні в районі Сп'єнн (Neolithic Flint Mines at Spiennes (Mons))	–	2000	i, iii, iv
8	Кафедральний собор Нотр-Дам в місті Турне (Notre-Dame Cathedral in Tournai)	XII-XIII століття	2000	ii, iv
9	Музейний комплекс видавництва і типографії Планта-Моретуса (Plantin-Moretus House-Workshops-Museum Complex)	кін. XVI століття	2005	ii, iii, iv, vi
10	Палац Стокле (Stoclet House)	1905-1911	2009	i, ii
11	Основні копальні Валлонії (Major Mining Sites of Wallonia)	з XIX століття	2012	ii, iv
12	Великі курортні міста Європи (The Great Spa Towns of Europe) • <i>Cna</i>	поч. 18 ст. – 1930-і рр.	2021	ii, iii
13	Стародавні та первісні букові ліси Карпат та інших регіонів Європи (Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe)	–	2007 (розширено в 2011, 2017 та 2021 рр.)	ix

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
14	Архітектурна спадщина Ле Корбюзьє: видатний внесок у модернізм (The Architectural Work of Le Corbusier, an Outstanding Contribution to the Modern Movement)	XX століття	2016	i, ii, vi
15	Колонії доброзичливості (Colonies of Benevolence)	—	2021	ii, iv

БОЛГАРІЯ

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
1	Боянська церква (Boyana Church)	XIII століття	1979	ii, iii
2	Мадарський вершник (Madara Rider)	750-801	1979	i, iii
3	Фракійська гробниця в Казанлиці (Thracian Tomb of Kazanlak)	приблизно кінець IV століття до н.е.	1979	i, iii, iv
4	Печерні церкви в Іваново (Rock-Hewn Churches of Ivanovo)	XIII–XVII століття	1979	ii, iii
5	Рильський монастир (Rila Monastery)	кінець X століття	1983	vi
6	Стародавнє місто Несебр (Ancient City of Nessebar)	VI століття до н. е. – XIX століття	1983	iii, iv
7	Природний заповідник Сребирна (Srebarna Nature Reserve)	—	1983 (незначні зміни 2008)	x
8	Національний парк Пірін (Pirin National Park)	—	1983 (розширено 2010)	vii, viii, ix
9	Фракійська гробниця в Свештарях (Thracian Tomb of Sveshtari)	III століття до н.е.	1985	i, iii
10	Стародавні та первісні букові ліси Карпат та інших регіонів Європи (Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe)	—	2007 (розширено в 2011, 2017 та 2021 рр.)	ix

ГРЕЦІЯ

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
1	Храм Аполлона Епікурейського в Бассах (Temple of Apollo Epicurius at Bassae)	5 ст. до н.е.	1986	i, ii, iii
2	Руїни міста Дельфи (Archaeological Site of Delphi)	6 ст. до н.е.	1987	i, ii, iii, iv, vi
3	Афінський акрополь (Acropolis, Athens)	438 р. до н.е.	1987	i, ii, iii, iv, vi
4	Гора Афон (Mount Athos)	—	1988	i, ii, iv, v, vi, vii
5	Монастирі Метеори (Meteora)	XXI-XV століття	1988	i, ii, iv, v, vii
6	Ранньохристиянські і візантійські пам'ятники у місті Салоніки: <i>Базиліка святого Дмитрія, Базиліка святої Софії, Церква святих апостолів, Арка і гробниця Галерія, Храм святого Пантелеймона, Панагія Халкеон, Храм святого Миколая Орфаноса, Церква Ахіроніітос, Монастир Латомос, Стіни Салоніків</i> (Paleochristian and Byzantine Monuments of Thessalonika)	IV-XV століття	1988	i, ii, iv
7	Храм Асклепія в Епідаврї (Sanctuary of Asklepios at Epidaurus)	IV століття до н.е.	1988	i, ii, iii, iv, vi
8	Середньовічне місто Родос (Medieval City of Rhodes)	1309-1523	1988	ii, iv, v
9	Стародавнє місто Містра (Archaeological Site of Mystras)	1249	1989	ii, iii, iv
10	Археологічна ділянка Олімпія (Archaeological Site of Olympia)	X століття до н.е.	1989	i, ii, iii, iv, vi
11	Острів Делос (Delos)	—	1990	ii, iii, iv, vi
12	Візантійські монастирі Дафні, Осіос-Лукас і Неа-Моні (Monasteries of Daphni, Hosios Loukas and Nea Moni of Chios)	X-XII століття	1990	i, iv
13	Піфагорей і герайон на острові Самос (Pythagoreion and Heraion of Samos)	—	1992	ii, iii
14	Археологічна ділянка Егі (Вергіни) (Archaeological Site of Aigai (modern name Vergina))	XI століття до н.е.	1996	i, iii
15	Археологічні ділянки Мікен і Тиринфу	XV-XII	1999	i, ii, iii,

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
	(Archaeological Sites of Mycenae and Tiryns)	століття до н.е.		iv, vi
16	Історичний центр (хора) з монастирем Іоанна Богослова і печерою Апокаліпсису на острові Патмос (The Historic Centre (Chorá) with the Monastery of Saint-John the Theologian and the Cave of the Apocalypse on the Island of Pátmos)	X століття	1999	iii, iv, vi
17	Стародавнє місто Корфу (Old Town of Corfu)	VIII століття до н.е.	2007	iv
18	Археологічні пам'ятки Філіппи (Archaeological Site of Philippi)	IV століття до н.е.	2016	iii, iv

ДАНІЯ

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
1	Рунічні камені в Еллінзі (Jelling Mounds, Runic Stones and Church)	X століття	1994	iii
2	Собор Роскілле (Roskilde Cathedral)	XII-XIII століття	1995	ii, iv
3	Кронборг (Kronborg Castle)	1420	2000	iv
4	Фіорд Ілуліссат (Ilulissat Icefjord)	—	2004	vii, viii
5	Ваттове море (Wadden Sea)	—	2009 2011 2014	viii, ix, x
6	Стевнс Клінт (Stevns Klint)	—	2014	viii
7	Крістіансфелд (Christiansfeld, a Moravian Church Settlement)	—	2015	iii, iv
8	Мисливський пейзаж Північної Зеландії (The par force hunting landscape in North Zealand)	—	2015	ii, iv
9	Куджатаа, Гренландія: Скандинавське та інуїтське землеробство на краю льодовикової шапки (Kujataa Greenland: Norse and Inuit Farming at the Edge of the Ice Cap)	X-XIII століття	2017	v
10	Аасівісуїт – Ніпісат. Полювання інуїтів між льодом і морем (Aasivissuit – Nipisat. Inuit Hunting Ground between Ice and Sea)	—	2018	v

ЕСТОНІЯ

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
1	Історичний центр (Старе місто) Таллінна (Historic Centre (Old Town) of Tallinn)	1154	1997	ii, iv
2	Геодезична дуга Струве • Пункт геодезичної дуги Струве «Войбіфер» • Пункт геодезичної дуги Струве «Катко» • Пункт геодезичної дуги Струве «Дорпат» (Struve Geodetic Arc)	1816-1855	2005	ii, iv, vi

ІРЛАНДІЯ

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
1	Археологічний ансамбль Бру-на-Бойн: • Даут • Наут • Ньюгрейндж (Brú na Bóinne – Archaeological Ensemble of the Bend of the Boyne)	XXXV-XXXII століття до н.е.	1993	i, iii, iv
2	Скелліг-Майкл (Sceilg Mhichíl)	VII століття	1996	iii, iv

ІСЛАНДІЯ

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
1	Національний парк Тінгветлір (Þingvellir National Park)	—	2004	iii, vi
2	Вулкан Суртсей (Surtsey)	—	2008	ix
3	Національний парк Ватнайокутль – динамічна природа вогню та льоду (Vatnajökull National Park – Dynamic Nature of Fire and Ice)	2008	2019	viii

ІСПАНІЯ

№	Назва	Час створення	Час внесення до списку	Критерії
1	Альгамбра, Хенераліфе і Альбайсін в Гранаді (Alhambra, Generalife and Albayzín, Granada)	XIV століття	1984 (розширено в 1994)	i, iii, iv
2	Бургоський собор (Burgos Cathedral)	1221-1567	1984	ii, iv, vi
3	Історичний центр міста Кордова (Historic Centre of Cordoba)	VIII-XIV століття	1984 (розширений в 1994)	i, ii, iii, iv
4	Ескоріальський монастирі (Monastery and Site of the Escorial, Madrid)	1563-1584	1984	i, ii, vi
5	Роботи Антоніо Гауді (Works of Antoni Gaudí)	1883-1910	1984 (розширено в 2005)	i, ii, iv
6	Печера Альтаміра та палеолітичне мистецтво Північної Іспанії (Cave of Altamira and Paleolithic Cave Art of Northern Spain)	Верхній палеоліт	1985 (розширено в 2008)	i, iii
7	Пам'ятники міста Ов'єдо і королівства Астурія (Monuments of Oviedo and the Kingdom of the Asturias)	IX-XVI століття	1985 1998	i, ii, iv
8	Старе місто Авіла та церкви за міськими стінами (Old Town of Ávila with its Extra-Muros Churches)	XI-XIV століття	1985 (розширено в 2007)	iii, iv
9	Старовинне місто Сеговія з римським акведуком (Old Town of Segovia and its Aqueduct)	I-II століття	1985	i, ii, iv
10	Стара частина міста Сантьяго-де-Компостела (Santiago de Compostela (Old Town))	XI століття	1985	i, ii, vi
11	Національний парк Гарахонай (Garajonay National Park)	—	1986	vii, ix
12	Історичне місто Толедо (Historic City of Toledo)	192 до н.е.	1986	i, ii, iii, iv
13	Архітектура в стилі мудехар а Арагоні (Mudejar Architecture of Aragon)	XII століття	1986 (розширено в 2001)	iv
14	Стара частина міста Касерес (Old Town of Cáceres)	25 до н.е.	1986	iii, iv

№	Назва	Час створення	Час внесення до списку	Критерії
15	Севільський собор, Севільський Алькасар і Архів Індій (Cathedral, Alcázar and Archivo de Indias in Seville)	XIV-XVI століття	1987	i, ii, iii, vi
16	Стара частина міста Саламанка (Old City of Salamanca)	III століття до н.е.	1988	i, ii, iv
17	Монастир Поблет (Poblet Monastery)	XII століття	1991	i, iv
18	Археологічний ансамбль міста Мерида (Archaeological Ensemble of Mérida)	25 до н.е.	1993	iii, iv
19	Дорога в Сантьяго-де-Компостела (Routes of Santiago de Compostela: Camino Francés and Routes of Northern Spain)	—	1993	ii, iv, vi
20	Королівський монастир Санта-Марія-де-Гуадалупе (Royal Monastery of Santa María de Guadalupe)	XIII століття	1993	iv, vi
21	Національний парк Доньяна (Doñana National Park)	—	1994	vii, ix, x
22	Історичне місто Куенка (Historic Walled Town of Cuenca)	XII-XVII століття	1996	ii, v
23	Лонха-де-ла-Седа (La Lonja de la Seda de Valencia)	1482-1548	1996	i, iv
24	Римські золоті копальні Лас-Медулас (Las Médulas)	I століття	1997	i, ii, iii, iv
25	Піренеї – Монте-Пердідо (Pyrénées – Mont Perdu)	—	1997 (розширено в 1999)	iii, iv, v, vii, viii
26	Монастирі Сан-Мільян в Юсо і Сусо (San Millán Yuso and Suso Monasteries)	сер. VI століття	1997	ii, iv, vi
27	Палац каталонської музики та лікарня Сант-Пау (Palau de la Música Catalana and Hospital de Sant Pau, Barcelona)	поч. XX століття	1997 (внесено зміни в 2008)	i, ii, iv
28	Наскельні малюнки Середземноморського узбережжя Іспанії (Rock Art of the Mediterranean Basin on the Iberian Peninsula)	прибл. 5500 рік до н.е.	1998	iii
29	Університет та історична частина міста Алькала-де-Енарес (University and Historic Precinct of Alcalá de Henares)	IX-XVI століття	1998	ii, iv, vi

№	Назва	Час створення	Час внесення до списку	Критерії
30	Острів Ібіца: біорізноманіття та культура (Ibiza, Biodiversity and Culture)	–	1999	ii, iii, iv, ix, x
31	Сан-Крістобаль-де-ла-Лагуна (San Cristóbal de La Laguna)	XVI-XVIII століття	1999	ii, iv
32	Археологічний комплекс Таррако (Archaeological Ensemble of Tarraco)	I століття до н.е.	2000	ii, iii
33	Археологічні знахідки в печерах Атапуерка (Archaeological Site of Atapuerca)	1 млн років тому – наша ера	2000	iii, v
34	Романські церкви з долини Буї (Catalan Romanesque Churches of the Vall de Boí)	XI-XII століття	2000	ii, iv
35	Пальмовий ліс Ельче (Palmeral of Elche)	кін. X століття	2000	ii, v
36	Римські стіни міста Луго (Roman Walls of Lugo)	III століття	2000	iv
37	Культурний ландшафт Аранхуеса (Aranjuez Cultural Landscape)	XVII століття	2001	ii, iv
38	Монументальні ансамблі Відродження в містах Убеда і Баеса (Renaissance Monumental Ensembles of Úbeda and Baeza)	XVI століття	2003	ii, iv
39	Біскайський міст (Vizcaya Bridge)	1893	2006	i, ii
40	Національний парк Тейде (Teide National Park)	–	2006	vii, viii
41	Вежа Геркулеса (Tower of Hercules)	II століття, XVIII століття	2009	iii
42	Доісторичне наскельне мистецтво в Доісторичні наскельні малюнки долини Коа і Сьєга-Верде (Prehistoric Rock Art Sites in the Côa Valley and Siega Verde)	XII тисячоліття до н.е.	1980 2010	i, iii
43	Культурний ландшафт Сьєрра-де-Трамунтана (Cultural Landscape of the Serra de Tramuntana)	–	2011	ii, iv, v
44	Ідрія і Альмаден – світова спадщина ртуті (Heritage of Mercury. Almadén and Idrija)	XVII-XIX століття	2012	ii, iv
45	Стародавні та первісні букові ліси Карпат та	–	2007	ix

№	Назва	Час створення	Час внесення до списку	Критерії
	інших регіонів Європи (Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe)		(розширено в 2011, 2017 та 2021 рр.)	
46	Місце дольменів Антекера (Antequera Dolmens Site)	—	2016	i, iii, iv
47	Місто халіфату Медіна Азахара (Caliphate City of Medina Azahara)	X століття	2018	iii, iv
48	Культурний ландшафт Ріско Кайдо та священні гори Гран-Канарії (Risco Caído and the Sacred Mountains of Gran Canaria Cultural Landscape)	—	2019	iii, v
49	Пасео-дель-Прадо і Буен-Ретіро, пейзаж мистецтв і наук (Paseo del Prado and Buen Retiro, a landscape of Arts and Sciences)	—	2021	ii, iv, vi

ІТАЛІЯ

№	Назва	Час створення	Час внесення до списку	Критерії
1	Наскельний живопис в долині Валькамоніка (Rock Drawings in Valcamonica)	Епіпалеолит – Середньовіччя	1979	iii, vi
2	Історичний центр Риму і володіння Ватикану, включаючи базиліку Св. Павла за міськими стінами (Historic Centre of Rome, the Properties of the Holy See in that City Enjoying Extraterritorial Rights and San Paolo Fuori le Mura)	753 р. до н.е.	1980-1990	i, ii, iii, iv, vi
3	Церква Санта Марія делле Граціє з фрескою Леонардо да Вінчі «Тайна вечеря» (Church and Dominican Convent of Santa Maria delle Grazie with “The Last Supper” by Leonardo da Vinci)	XV століття	1980	i, ii
4	Історичний центр міста Флоренція (Historic Centre of Florence)	XV-XVI століття	1982	i, ii, iii, iv, vi
5	Місто Венеція та Венеціанська лагуна (Venice and its Lagoon)	V століття	1987	i, ii, iii, iv, v, vi

№	Назва	Час створення	Час внесення до списку	Критерії
6	Соборний комплекс в місті Піза (Piazza del Duomo, Pisa)	XI-XIV століття	1987 (незначні зміни в 2007)	i, ii, iv, vi
7	Історичний центр міста Сан-Джиміньяно (Historic Centre of San Gimignano)	–	1990	i, iii, iv
8	«І-Сассі-ді-Матера» – старі райони міста Матера (The Sassi and the Park of the Rupestran Churches of Matera)	–	1993	iii, iv, v
9	Місто Віченца та вілли Андреа Палладіо у Венето (City of Vicenza and the Palladian Villas of the Veneto)	–	1994, 1996	i, ii
10	Історичний центр міста Сієна (Historic Centre of Siena)	XII-XV століття	1995	i, ii, iv
11	Історичний центр міста Неаполь (Historic Centre of Naples)	–	1995 (внесено незначні зміни в 2011)	ii, iv
12	Фабричне селище Креспі-д'Адда (Crespi d'Adda)	XIX – початок XX століття	1995	iv, v
13	Ренесансне місто Феррара та дельта річки По (Ferrara, City of the Renaissance, and its Po Delta)	XV-XVI століття	1995, 1999	ii, iii, iv, v, vi
14	Кастель-дель-Монте (Castel del Monte)	XIII століття	1996	i, ii, iii
15	«Трулли» – традиційні оселі в місті Альберобелло (The Trulli of Alberobello)	XVI століття	1996	iii, iv, v
16	Ранньохристиянські пам'ятники в місті Равенна (Early Christian Monuments of Ravenna)	V-VI століття	1996	i, ii, iii, iv
17	Історичний центр міста П'єнца (Historic Centre of the City of Pienza)	XV століття	1996	i, ii, iv
18	Королівський палац в Казерті з парком, акведук Ванвітеллі і фабричне селище Сан-Леучо (18th-Century Royal Palace at Caserta with the Park, the Aqueduct of Vanvitelli, and the San Leucio Complex)	XVIII століття	1997	i, ii, iii, iv

№	Назва	Час створення	Час внесення до списку	Критерії
19	Палаці Савойського дому в місті Турин і його околицях (Residences of the Royal House of Savoy)	XVI століття	1997 (внесено зміни в 2010)	i, ii, iv, v
20	Ботанічний сад в місті Падуя (Botanical Garden (Orto Botanico), Padua)	1545	1997	ii, iii
21	Місто Порто-Венере, культурний ландшафт Чинкве-Терре, острови Пальмарія, Тіно і Тінетто (Portovenere, Cinque Terre, and the Islands (Palmaria, Tino and Tinetto))	—	1997	ii, iv, v
22	Кафедральний собор, вежа Торре-Чивіка і площа П'яцца-Гранде в місті Модена (Cathedral, Torre Civica and Piazza Grande, Modena)	XII століття	1997	i, ii, iii, iv
23	Археологічні зони – Помпеї, Геркуланум та Торре-Аннунціата (Archaeological Areas of Pompei, Herculaneum and Torre Annunziata)	I століття	1997	iii, iv, v
24	Амальфітанське узбережжя (Costiera Amalfitana)	Раннє Середньовіччя	1997	ii, iv, v
25	Археологічні пам'ятники в місті Агрідженто (Archaeological Area of Agrigento)	VI ст. до н.е.	1997	i, ii, iii, iv
26	Доісторичні вежі Су-Нураксі-ді-Баруміні (Su Nuraxi di Barumini)	2000 р. до н.е.	1997	i, iii, iv
27	Патріарша базиліка і археологічний заповідник в Аквілеї (Archaeological Area and the Patriarchal Basilica of Aquileia)	V століття	1998	iii, iv, vi
28	Історичний центр міста Урбіно (Historic Centre of Urbino)	Відродження	1998	ii, iv
29	Вілла-Романа-дель-Казале (Villa Romana del Casale)	IV століття	1998	i, ii, iii
30	Культурний ландшафт району Чиленто, національний парк Валло-ді-Діано, археологічні пам'ятники Пестуму та Елеї, монастир Чертоза-ді-Падула (Cilento and Vallo di Diano National Park with the Archeological Sites of Paestum and Velia, and the Certosa di Padula)	—	1998	iii, iv

№	Назва	Час створення	Час внесення до списку	Критерії
31	Вілла Адріана в Тіволі (Villa Adriana, Tivoli)	II століття	1999	i, ii, iii
32	Місто Верона (City of Verona)	I ст. до н.е. – XIV століття	2000	ii, iv
33	Ліпарські острови (Isole Eolie (Aeolian Islands))	Плейстоцен – Голоцен	2000	viii
34	Базиліка Святого Франциска та інші францисканські святині в Ассізі (Assisi, the Basilica of San Francesco and Other Franciscan Sites)	Середньовіччя	2000	i, ii, iii, iv, vi
35	Вілла д'Есте в Тіволі (Villa d'Este, Tivoli)	XVI століття	2001	i, ii, iii, iv, vi
36	Міста пізнього бароко в долині Ното (Late Baroque Towns of the Val di Noto (South-Eastern Sicily))	з 1693 року	2002	i, ii, iv, v
37	Святі гори Ломбардії і П'ємонту (Sacri Monti of Piedmont and Lombardy)	XVI-XVII століття	2003	ii, iv
38	Валь-д'Орча (Val d'Orcia)	XIV-XV століття	2004	iv, vi
39	Етруські некрополі в Черветері і Тарквінії (Etruscan Necropolises of Cerveteri and Tarquinia)	IX-I ст. до н.е.	2004	i, iii, iv
40	Античні Сиракузи і скальний некрополь Панталіка (Syracuse and the Rocky Necropolis of Pantalica)	XIII-VII ст. до н.е.	2005	ii, iii, iv, vi
41	Віа Гарібальді і комплекс палаців Палацці деї Роллі в Генуї (Genoa: Le Strade Nuove and the system of the Palazzi dei Rolli)	кін. XVI – поч. XVII століття	2006	ii, iv
42	Ретійська залізниця в культурному ландшафті Альбулі і Берніни (Rhaetian Railway in the Albula / Bernina Landscapes)	1904	2008	ii, iv
43	Мантуя і Саббьонета (Mantua and Sabbioneta)	XI-XVI століття	2008	ii, iii
44	Доломітові Альпи (The Dolomites)	–	2009	vii, viii
45	Монте-Сан-Джорджіо (Monte San Giorgio)	–	2003 (розширено в 2010)	viii

№	Назва	Час створення	Час внесення до списку	Критерії
46	Лангобарди в Італії, зосередження влади, 568 - 774 н. е. (Longobards in Italy. Places of the Power (568-774 A.D.))	VI-VIII століття	2011	ii, iii, vi
47	Доісторичні пальові поселення в Альпах (Prehistoric Pile Dwellings around the Alps)	V-I тис. до н.е.	2011	iii, iv
48	Вулкан Етна (Mount Etna)	–	2013	viii
49	Палаці, сади і замиські вілли родини Медічі в Тоскані (Medici Villas and Gardens in Tuscany)	з XV століття	2013	ii, iv, vi
50	Природний ландшафт італійських виноградників: Ланге-Роео та Монферрат (Vineyard Landscape of Piedmont: Langhe-Roero and Monferrato)	–	2014	iii, v
51	Арабо-норманська архітектура Палермо з соборами Чефалу і Монреале (Arab-Norman Palermo and the Cathedral Churches of Cefalú and Monreale)	XI-XIII століття	2015	ii, iv
52	Венеціанські оборонні споруди між 16-м і 17-м століттями: Стату-да-Терра – Західний Стату-да-Мар (Venetian Works of Defence between the 16th and 17th Centuries: Stato da Terra – Western Stato da Mar)	XVI-XVII століття	2017	iii, iv
53	Іврея, промислове місто 20 століття (Ivrea, industrial city of the 20th century)	1930-1960	2018	iv
54	Пагорби Просекко Конельяно і Вальдобб'ядене (Le Colline del Prosecco di Conegliano e Valdobbiadene)	–	2019	v
55	Фрескові цикли Падуї XIV ст (Padua's fourteenth-century fresco cycles)	XIV століття	2021	ii
56	Портики Болоньї (The Porticoes of Bologna)	XII століття	2021	iv
57	Стародавні та первісні букові ліси Карпат та інших регіонів Європи (Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe)	–	2007 (розширено в 2011, 2017 та 2021 pp.)	ix
58	Великі курортні міста Європи (The Great Spa Towns of Europe) • Монтекатіні-Терме	поч. XVIII ст. – 1930-і роки	2021	ii, iii

КІПР

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
1	Пафос (Paphos)	IV століття до н.е.	1980	iii, vi
2	Розписані церкви в регіоні Троодос (Painted Churches in the Troodos Region)	XI-XVI століття	1985 (розширено в 2001)	ii, iii, iv
3	Хирокитія (Choirokoitia)	VII-IV тис. до н.е.	1998 (незначні зміни 2012)	ii, iii, iv

ЛАТВІЯ

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
1	Історичний центр Риги (Historic Centre of Riga)	1158	1997	i, ii
2	Пункт геодезичної дуги Струве «Сесту-Калнс» (Struve Geodetic Arc)	1816-1855	2005	ii, iv, vi

ЛИТВА

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
1	Історичний центр Вільнюса (Vilnius Historic Centre)	XII-XVIII століття	1994 (незначні зміни 2012)	ii, iv
2	Куршська коса (Curonian Spit)	—	2000	v
3	Археологічні пам'ятки культурного резервату Кернаве (Kernavė Archaeological Site (Cultural Reserve of Kernavė))	XIII століття	2004	iii, iv
4	Пункт геодезичної дуги Струве «Карішкі»	1816-1855	2005	ii, iv, vi
	Пункт геодезичної дуги Струве «Мешканзі»			
	Пункт геодезичної дуги Струве «Березнякі»			

ЛЮКСЕМБУРГ

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
1	Старовинні квартали і укріплення міста Люксембург (City of Luxembourg: its Old Quarters and Fortifications)	з XVI століття	1994	iv

МАЛЬТА

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
1	Святилище Хал-Сафлієні (Hal Saflieni Hypogeum)	2,5-3 тис. р. до н.е.	1980	iii
2	Валетта (City of Valletta)	сер. XVI століття	1980	i, vi
3	Мегалітичні храми Мальти (Megalithic Temples of Malta)	3,6-3 тис. р. до н.е.	1980	iv

НІДЕРЛАНДИ

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
1	Схокланд та околиці (Schokland and Surroundings)	—	1995	iii, v
2	Система оборонних споруд Амстердама (Dutch Water Defence Lines)	—	1996	ii, iv, v
3	Вітряки в районі Кіндердайк-Елсхаут (Mill Network at Kinderdijk-Elshout)	бл. 1740	1997	i, ii, iv
4	Внутрішнє місто і гавань Віллемстада (Historic Area of Willemstad, Inner City and Harbour, Curaçao)	1634	1997	ii, iv, v
5	Парова насосна станція Бауда (D.F. Wouda Steam Pumping Station)	1920	1998	i, ii, iv
6	Польдер Бемстер (Droogmakerij de Beemster (Beemster Polder))	1609-1612	1999	i, ii, iv
7	Будинок Шредер (Rietveld Schröderhuis (Rietveld Schröder House))	1924	2000	i, ii
8	Ваттове море (Wadden Sea)	—	2009, 2011, 2014	viii, ix, x

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
9	Концентричні кола XVII століття в кварталі Сінгелграхт (Seventeenth-Century Canal Ring Area of Amsterdam inside the Singelgracht)	XVII століття	2010	i, ii, iv
10	Фабрика Ван Нелле (Van Nellefabriek)	1927-1929	2014	ii, iv
11	Колонії доброзичливості (Colonies of Benevolence)	–	2021	ii, iv
12	Кордони Римської імперії – нижньонімецький Лімес (Frontiers of the Roman Empire – The Lower German Limes)	I-V ст. н.е.	2021	ii, iii, iv

НІМЕЧЧИНА

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
1	Аахенський собор (Aachen Cathedral)	VIII-IX століття	1978	i, ii, iv, vi
2	Шпайєрський собор (Speyer Cathedral)	XI століття	1981	ii
3	Резиденція єпископа з парком і палацовою площею в місті Вюрцбург (Würzburg Residence with the Court Gardens and Residence Square)	XVIII століття	1981	i, iv
4	Паломницька церква в Віце (Pilgrimage Church of Wies)	XVIII століття	1983	i, iii
5	Палац Аугустусбург і мисливський замок Фалькенлуст в місті Брюль (Castles of Augustusburg and Falkenlust at Brühl)	XVIII століття	1984	ii, iv
6	Кафедральний собор Св. Марії і церква Св. Михайла в місті Гільдесгаймі (St Mary's Cathedral and St Michael's Church at Hildesheim)	XI століття	1985	i, ii, iii
7	Давньоримські пам'ятки, кафедральний собор Св. Петра та церква Богоматері в місті Трір (Roman Monuments, Cathedral of St Peter and Church of Our Lady in Trier)	I-III століття	1986	i, iii, iv, vi
8	Ганзейське місто Любек (Hanseatic City of Lübeck)	XV-XVI століття	1987	iv
9	Укріплені рубежі Римської імперії (Frontiers of the Roman Empire)	II століття	1987, 2005, 2008	i, ii, iii, iv, vi

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
10	Палаці і парки Потсдама та Берліна (Palaces and Parks of Potsdam and Berlin)	1730-1916	1990 1992 1999	i, ii, iv
11	Монастир і набрамна капела в місті Лорш (Abbey and Altenmünster of Lorsch)	VIII-IX століття	1991	iii, iv
12	Старовинні копальні Раммельсберга, історичне місто Гослар та водне управління Верхнього Гарца (Mines of Rammelsberg, Historic Town of Goslar and Upper Harz Water Management System)	XV-XIX століття	1992 2008 2010	i, iv
13	Монастирський комплекс Маульбронн (Maulbronn Monastery Complex)	XII століття	1993	ii, iv
14	Місто Бамберг (Town of Bamberg)	XII-XVIII століття	1993	ii, iv
15	Колегіатська церква, замок і Старе місто в Кведлінбурзі (Collegiate Church, Castle and Old Town of Quedlinburg)	—	1994	iv
16	Залізоробний завод у місті Фельклінген (Völklingen Ironworks)	XIX-XX століття	1994	ii, iv
17	Археологічні знахідки в кар'єрі Мессель (Messel Pit Fossil Site)	57-36 млн років до н.е.	1995 (внесено зміни в 2010)	viii
18	Кельнський собор (Cologne Cathedral)	XIII-XIX століття	1996 (внесено зміни в 2008)	i, ii, iv
19	Пам'ятники архітектурної школи Баугауз в містах Веймар і Дессау (Bauhaus and its Sites in Weimar, Dessau and Bernau)	XX століття	1996	ii, iv, vi
20	Пам'ятні місця Лютера в містах Айслебен і Віттенберг (Luther Memorials in Eisleben and Wittenberg)	XV-XVI століття	1996	iv, vi
21	Класичний Веймар (Classical Weimar)	XVIII-XIX століття	1998	iii, vi
22	Музейний острів в Берліні (Museumsinsel (Museum Island), Berlin)	XIX-XX століття	1999	ii, iv

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
23	Замок Вартбург (Wartburg Castle)	XI століття	1999	iii, vi
24	Паркове королівство Дессау-Верліц (Garden Kingdom of Dessau-Wörlitz)	XVIII століття	2000	ii, iv
25	Монастирський острів Райхенау (Monastic Island of Reichenau)	VIII-XI століття	2000	iii, iv, vi
26	Стара вугільна шахта Цольферайн (Zollverein Coal Mine Industrial Complex in Essen)	XX століття	2001	ii, iii
27	Долина Середнього Рейну (Upper Middle Rhine Valley)	—	2002	ii, iv, v
28	Історичні центри міст Вісмар і Штральзунд (Historic Centres of Stralsund and Wismar)	XIV-XVIII століття	2002	ii, iv
29	Бременська ратуша і статуя Роланда на Ринковій площі (Town Hall and Roland on the Marketplace of Bremen)	XV століття	2004	iii, iv, vi
30	Парк Мускау/Парк Музаковські (Muskauer Park / Park Mużakowski)	XIX століття	2004	i, iv
31	Старе місто Регенсбурга, включно з районом Штадтамхоф (Old town of Regensburg with Stadtamhof)	XI-XIII століття	2006	ii, iii, iv
32	Стародавні та первісні букові ліси Карпат та інших регіонів Європи (Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe)	—	2007 (розширено в 2011, 2017 та 2021 pp.)	ix
33	Райони житлової забудови в стилі берлінського модернізму (Berlin Modernism Housing Estates)	XX століття	2008	ii, iv
34	Ваттове море (Wadden Sea)	—	2009 2011 2014	viii, ix, x
35	Фабрика Фагус в Альфельді (Fagus Factory in Alfeld)	1911-1914	2011	ii, iv
36	Доісторичні пальові поселення в Альпах (Prehistoric Pile Dwellings around the Alps)	V-I тис. до н.е.	2011	iv, v
37	Маркграфський оперний театр (Margravial Opera House Bayreuth)	1744-1748	2012	i, iv

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
38	Гірський парк Вільгельмсхьогє (Bergpark Wilhelmshöhe)	1696-1866	2013	iii, vi
39	Вестверк епохи Каролінгів і абатство Корвей (Carolingian Westwork and Civitas Corvey)	з 815	2014	ii, iii, iv
40	Старовинний комплекс пакгаузів Шпайхерштадт і будівля Чиліхауз у Гамбурзі (Speicherstadt and Kontorhaus District with Chilehaus)	1883-1928 1922-1924	2015	iv
41	Великі курортні міста Європи (The Great Spa Towns of Europe) • Бад-Емс • Баден-Баден • Бад-Кіссінген	поч. 18 ст. – 1930-і рр.	2021	ii, iii
42	Архітектурна спадщина Ле Корбюзьє: видатний внесок у модернізм (The Architectural Work of Le Corbusier, an Outstanding Contribution to the Modern Movement)	XX століття	2016	i, ii, vi
43	Печери та мистецтво льодовикового періоду у Швабській Юрі (Caves and Ice Age Art in the Swabian Jura)	–	2017	iii
44	Археологічний прикордонний комплекс Хедебю та Даневірке (Archaeological Border complex of Hedeby and the Danevirke)	1-е – поч. 2-го тисячоліття н.е.	2018	iii, iv
45	Наумбурзький собор (Naumburg Cathedral)	1028	2018	i, ii
46	Крушногірський гірничий край (Erzgebirge/Krušnohoří Mining Region)	–	2019	ii, iii, iv
47	Система водного господарства Аугсбурга (Water Management System of Augsburg)	XIV століття	2019	ii, iv
48	Колонія митців у Дармштадті (Mathildenhöhe Darmstadt)	1897	2021	ii, iv
49	Місця Шпаєра, Вормса та Майнца (ShUM Sites of Speyer, Worms and Mainz)	XI-XII століття	2021	ii, iii, vi
50	Кордони Римської імперії – нижньонімецький Лімес (Frontiers of the Roman Empire – The Lower German Limes)	I-V століття	2021	ii, iii, iv

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
51	Кордони Римської імперії – Дунайський лімес (західний сегмент) (Frontiers of the Roman Empire – The Danube Limes (Western Segment))	–	2021	ii, iii, iv
Виключений зі списку об'єкт <i>Об'єкт виключений з причини будівництва мосту Вальдильосхенбрюке через Ельбу</i>				
1	Долина Ельби біля Дрездена (Dresden Elbe Valley Delisted)	–	2004-2009	ii, iii, iv, v

ПОЛЬЩА

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
1	Історичний центр Кракова (Historic Centre of Kraków)	XIV-XIX століття	1978 (незначні зміни 2010)	iv
2	Королівські соляні шахти Величка і Бохні (Wieliczka and Bochnia Royal Salt Mines)	XIII-XX століття	1978 (незначні зміни 2008; розширено 2008 та 2013)	iv
3	Аушвіц-Біркенау Нацистський концентраційний та винищувальний табір (1940-1945) (Auschwitz Birkenau German Nazi Concentration and Extermination Camp (1940-1945))	1940-1945	1979	vi
4	Біловезька пушта (Białowieża Forest)	1932	1979 (розширено 1992 та 2014)	ix, x
5	Історичний центр Варшави (Historic Centre of Warsaw)	XIII-XX століття	1980 (незначні зміни 2014)	ii, vi
6	Старе місто Замостя (Old City of Zamość)	XV-XVII століття	1992	iv
7	Середньовічне місто Торуня (Medieval Town of Toruń)	XIV-XV століття	1997	ii, iv

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
8	Замок Тевтонського ордену в місті Мальборк (Castle of the Teutonic Order in Malbork)	XIII-XIV століття	1997	ii, iii, iv
9	Кальварія-Зебжидовська: монастирський архітектурно-парковий комплекс у стилі маньєризму (Kalwaria Zebrzydowska: the Mannerist Architectural and Park Landscape Complex and Pilgrimage Park)	XVII століття	1999	ii, iv
10	Церкви Миру в містах Явор і Свідниця (Churches of Peace in Jawor and Świdnica)	XVII століття	2001	iii, iv, vi
11	Церква Архангела Михаїла	XV-XVI століття	2003	iii, iv
	Церква всіх Святих	XV-XVIII століття		
	Церква Архангела Михаїла	XV-XVI століття		
	Церква Успіння пресвятої Діви Марії	XIV-XVIII століття		
	Церква святого Леонарда	XV-XVI століття		
	Церква святих Филипа та Якова	XVI-XVIII століття		
12	Парк Мускау/Парк Музаковські (Muskauer Park / Park Mużakowski)	XIX століття	2004	i, iv
13	Зала Століття у Вроцлаві (Centennial Hall in Wrocław)	1911–1913	2006	i, ii, iv
14	Стародавні та первісні букові ліси Карпат та інших регіонів Європи (Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe)	–	2007 (розширено в 2011, 2017 та 2021 pp.)	ix
15	Історична копальня срібла в Тарновських Гурах (Tarnowskie Góry Lead-Silver-Zinc Mine and its Underground Water Management System)	XVIII століття	2017	i, ii, iv
16	Неолітичний рудник кременю в Кшемьонках (Krzemionki Prehistoric Striped Flint Mining Region)	IV тис. до н.е.	2019	iii, iv

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
17	Церква Архангела Михаїла	XVIII-XIX століття	2013	iii, iv
	Церква святої Параскеви	XVII століття		
	Церква Покрова Пресвятої Богородиці	XVII-XX століття		
	Церква святого Якова	XVII-XIX століття		
	Церква святої Параскеви	XVII століття		
	Церква Архангела Михаїла	—		
	Церква Архангела Михаїла	XIX-XX століття		
	Церква Різдва Пресвятої Богородиці	XVII-XX століття		

ПОРТУГАЛІЯ

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
1	Центральна зона міста Ангра-ду-Ероїзму на Азорських островах (Central Zone of the Town of Angra do Heroísmo in the Azores)	1478	1983	iv, vi
2	Монастир еронімітів і башта Белен в Лісабоні (Monastery of the Hieronymites and Tower of Belém in Lisbon)	1450 1515-1521	1983 (незначні зміни в 2008)	iii, vi
3	Батальський монастир (Monastery of Batalha)	1386-1517	1983	i, ii
4	Монастир Христа в Томарі (Convent of Christ in Tomar)	XII століття	1983	i, vi
5	Історичний центр міста Евора (Historic Centre of Évora)	80-72 pp. до н.е.	1986	ii, iv
6	Алкобаський монастир (Monastery of Alcobaça)	1153	1989	i, iv

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
7	Культурний ландшафт міста Сінтра (Cultural Landscape of Sintra)	XI століття	1995	ii, iv, v
8	Історичний центр Порту. Міст Луїза I, і Монастир Серра-до-Пілар (Historic Centre of Oporto, Luiz I Bridge and Monastery of Serra do Pilar)	IV століття	1996 (незначні зміни в 2016)	iv
9	Доісторичне наскельне мистецтво в Доісторичні наскельні малюнки долини Коа і Сьєга-Верде (Prehistoric Rock Art Sites in the Côa Valley and Siega Verde)	20 тис. років до н.е.	1998 (розширено в 2010)	i, iii
10	Лаурісілва Мадейри (Laurisilva of Madeira)	—	1999	ix, x
11	Історичний центр Гімарайш (Historic Centre of Guimarães)	1096	2001	ii, iii, iv
12	Виноробний район Алту-Дору (Alto Douro Wine Region)	—	2001	iii, iv, v
13	Виноробний ландшафт острова Піку (Landscape of the Pico Island Vineyard Culture)	—	2004	iii, v
14	Прикордонний гарнізон Елваш і його укріплення (Garrison Border Town of Elvas and its Fortifications)	XIII століття	2012	iv
15	Університети Коїмбра – Альта і Софія (University of Coimbra – Alta and Sofia)	1290	2013	ii, iv, vi
16	Мафрський національний палац (Royal Building of Mafra – Palace, Basilica, Convent, Cerco Garden and Hunting Park (Tapada))	1711	2019	iv
17	Санктуарій Бон-Жезуш-ду-Монте в м. Брага (Sanctuary of Bom Jesus do Monte in Braga)	XVIII століття	2019	iv

РУМУНІЯ

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
1	Дельта Дунаю (Danube Delta)	—	1991	vii, x
2	Села з укріпленими церквами в Трансильванії (Villages with Fortified Churches in Transylvania)	—	1993 1999	iv

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
3	Монастир Хорезу (Monastery of Horezu)	1690	1993	ii
4	Церкви Молдови (Churches of Moldavia)	1487-1532	1993	i, iv
5	Історичний центр Сігішоара (Historic Centre of Sighișoara)	XII століття	1999	iii, v
6	Дерев'яні церкви Мармароцини (Wooden Churches of Maramureș)	XVII-XVIII століття	1999	iv
7	Дакійські укріплення в горах Орештіє (Dacian Fortresses of the Orastie Mountains)	I століття до н.е.	1999	ii, iii, iv
8	Стародавні та первісні букові ліси Карпат та інших регіонів Європи (Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe)	—	2007 (розширено в 2011, 2017 та 2021 рр.)	ix
9	Гірничий ландшафт Розія Монтана (Roșia Montană Mining Landscape)	—	2021	ii, iii, iv

СЛОВАЧЧИНА

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
1	Історичний центр Банська Штявниця і технічні пам'ятники околиць (Historic Town of Banská Štiavnica and the Technical Monuments in its Vicinity)	Середні віки – XVIII століття	1993	iv, v
2	Левоча, Списький Град і пов'язані з ними культурні пам'ятки (Levoča, Spišský Hrad and the Associated Cultural Monuments)	Середні віки	1993 (розширено в 2009)	iv
3	Влколинець (Vlkolínec)	XVIII-XIX століття	1993	iv, v
4	Печери Аггтелека і Словацького Карсту (Caves of Aggtelek Karst and Slovak Karst)	—	1995 (розширено в 2000, незначні зміни 2008)	viii
5	Місто-заповідник Бардіїв (Bardejov Town Conservation Reserve)	Середні віки – XVIII століття	2000	iii, iv

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
6	Стародавні та первісні букові ліси Карпат та інших регіонів Європи (Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe)	—	2007 (розширено в 2011, 2017 та 2021 рр.)	ix
7	Дерев'яні церкви словацьких Карпат (Wooden Churches of the Slovak part of the Carpathian Mountain Area)	XVII-XIX століття	2008	iii, iv
8	Кордони Римської імперії – Дунайський лімес (західний сегмент) (Frontiers of the Roman Empire – The Danube Limes (Western Segment))	—	2021	ii, iii, iv

СЛОВЕНІЯ

№	Назва	Час створення	Час внесення до списку	Критерії
1	Шкоцянські печери (Škocjan Caves)	—	1986	vii, viii
2	Доісторичні пальові поселення в Альпах (Prehistoric Pile Dwellings around the Alps)	V-I тис. до н.е.	2011	iv, v
3	Ідрія і Альмаден — світова спадщина ртуті (Heritage of Mercury. Almadén and Idrija)	XVI-XX століття	2012	ii, iv
4	Стародавні та первісні букові ліси Карпат та інших регіонів Європи (Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe)	—	2007 (розширено в 2011, 2017 та 2021 рр.)	ix
5	Роботи Йоже Плечника в Любляні – Міський дизайн, орієнтований на людину (The works of Jože Plečnik in Ljubljana – Human Centred Urban Design)	XX століття	2021	iv

УГОРЩИНА

№	Назва	Час створення	Час внесення до списку	Критерії
1	Будапешт: береги Дунаю, Замковий квартал Буди та проспект Андраші (Budapest, including the Banks of the Danube, the Buda Castle Quarter and Andrásy Avenue)	XII століття	1987 2002	ii, iv
2	Історичне село Голоке і його оточення (Old Village of Hollókő and its Surroundings)	XVIII століття	1987	v
3	Печери Аггтелека і Словацького Карсту (Caves of Aggtelek Karst and Slovak Karst)	—	1995	viii
4	Тисячолітній бенедиктинський монастир в Паннонхальмі та його природне середовище (Millenary Benedictine Abbey of Pannonhalma and its Natural Environment)	XIII століття	1996	iv, vi
5	Національний парк Хортобадь – Пуста (Hortobágy National Park – the Puszta)	—	1999	iv, v
6	Ранньохристиянський некрополь міста Печ (Early Christian Necropolis of Pécs (Sopiana))	IV століття	2000	iii, iv
7	Культурний ландшафт Фертьо/Нойзідлер Зее (Fertő / Neusiedlersee Cultural Landscape)	—	2001	v
8	Історичний культурний ландшафт виноробного району Токай (Tokaj Wine Region Historic Cultural Landscape)	—	2002	iii, v

ФІНЛЯНДІЯ

№	Назва	Час створення	Час внесення до списку	Критерії
1	Стара частина міста Раума (Old Rauma)	поч. XIX ст.	1991, 2009	iv, v
2	Фортеця Суоменлінна (Fortress of Suomenlinna)	1748-1770	1991	iv
3	Старовинна церква в Петяйявесі (Petäjävesi Old Church)	1763-1765	1994	iv
4	Деревопереробна фабрика в Верлі (Verla Groundwood and Board Mill)	1872	1996	iv
5	Похоронний комплекс бронзової доби Саммаллахденмякі (Bronze Age Burial Site of Sammallahdenmäki)	—	1999	iii, iv
6	Геодезична дуга Струве (Struve Geodetic Arc)	1816-1855	2005	ii, iv, vi
7	Високий берег і архіпелаг Кваркен (High Coast / Kvarken Archipelago)	—	2000 2006	viii

ФРАНЦІЯ

№	Назва	Час створення	Час внесення до списку	Критерії
1	Ансамбль Мон-Сен-Мішель із затокою (Mont-Saint-Michel and its Bay)	XI-XVI століття	1979 2007	i, iii, vi
2	Шартрський катедральний собор (Chartres Cathedral)	XII-XIII століття	1979 2009	i, ii, iv
3	Палац і парк у Версалі (Palace and Park of Versailles)	XVII-XVIII століття	1979 2007	i, ii, vi
4	Церква і пагорб в селі Везле (Vézelay, Church and Hill)	XII століття	1979 2007	i, vi
5	Гроти з палеолітичними малюнками в долині річки Везер (147 доісторичних стоянок і 25 печер) (Prehistoric Sites and Decorated Caves of the Vézère Valley)	—	1979	i, iii
6	Палац і парк Фонтенбло (Palace and Park of Fontainebleau)	XII-XIX століття	1981	ii, vi
7	Ам'єнський кафедральний собор (Amiens Cathedral)	XIII-XVI століття	1981 2013	i, ii
8	Давньоримський театр з оточенням і триумфальна арка в місті Оранж (Roman Theatre and its Surroundings and the "Triumphal Arch" of Orange)	—	1981 2007	iii, vi
9	Римські та романські пам'ятки міста Арль (Arles, Roman and Romanesque Monuments)	—	1981	ii, iv
10	Цистерціанське абатство Фонтене (Cistercian Abbey of Fontenay)	XII століття	1981 2007	iv
11	Від Великої солеварні Сален-ле-Бен до Королівських солевих фабрик Арк-е-Сенана, виробництво кухонної солі (From the Great Saltworks of Salins-les-Bains to the Royal Saltworks of Arc-et-Senans, the Production of Open-pan Salt)	XVIII століття	1982 2009	i, ii, iv
12	Площі Плас-Станісла, Плас-де-ла-Кар'єр і Плас-д'Альянс в місті Нансі (Place Stanislas, Place de la Carrière and Place d'Alliance in Nancy)	XVIII століття	1983	i, iv
13	Абатство Сен-Савен-сюр-Гартамп (Abbey Church of Saint-Savin sur Gartempe)	XI-XVI століття	1983 2007	i, iii

№	Назва	Час створення	Час внесення до списку	Критерії
14	Затока Порто: затоки П'яни, затока Жиролата, заповідник Скандола (Gulf of Porto: Calanche of Piana, Gulf of Girolata, Scandola Reserve)	–	1983	vii, viii, x
15	Пон-дю-Гар (Pont du Gard (Roman Aqueduct))	I століття	1985 2007	i, iii, iv
16	Страсбург – Гранд-Іль (Strasbourg, Grande-Île and Neustadt)	XV-XVIII століття	1988	i, ii, iv
17	Береги Сени в Парижі (Paris, Banks of the Seine)	–	1991	i, ii, iv
18	Кафедральний Реймський собор, колишній монастир Сен-Ремі та палац То в місті Реймс (Cathedral of Notre-Dame, Former Abbey of Saint-Rémi and Palace of Tau, Reims)	XIII-XVII століття	1991	i, ii, vi
19	Кафедральний собор Сент-Етьєн в Буржі (Bourges Cathedral)	XII-XIII століття	1992 2013	i, iv
20	Історичний центр міста Авін'йон: папський палац, собор Нотр-Дам-де-Дом та міст Сен-Бенезе (Historic Centre of Avignon: Papal Palace, Episcopal Ensemble and Avignon Bridge)	XII-XV століття	1995	i, ii, iv
21	Південний канал (Canal du Midi)	XVII-XVIII століття	1996	i, ii, iv, vi
22	Історичне укріплене місто Каркассонн (Historic Fortified City of Carcassonne)	III-XIII століття	1997	ii, iv
23	Піренеї – Мон-Пердю (Pyrénées – Mont Perdu)	–	1997, 1999	iii, iv, v, vii, viii
24	Дороги у Франції, що ведуть в Сантьяго-де-Компостела (Routes of Santiago de Compostela in France)	–	1998	ii, iv, vi
25	Історична частина міста Ліон (Historic Site of Lyon)	з I століття до н.е.	1998	ii, iv
26	Район Сент-Емільйона (Jurisdiction of Saint-Emilion)	–	1999	iii, iv
27	Дзвіниці-бефруа міст Бельгії та Франції (Belfries of Belgium and France)	XI-XVII століття	1999, 2005	iii, iv

№	Назва	Час створення	Час внесення до списку	Критерії
28	Долина Луари від Сюллі-сюр-Луар до Шалон-сюр-Луар (The Loire Valley between Sully-sur-Loire and Chalonnes)	—	2000	i, ii, iv
29	Місто середньовічних ярмарків Провен (Provins, Town of Medieval Fairs)	—	2001	ii, iv
30	Гавр – місто, відновлене Огюстом Перре (Le Havre, the City Rebuilt by Auguste Perret)	—	2005	ii, iv
31	Бордо, порт Місяця (Bordeaux, Port of the Moon)	—	2007	ii, iv
32	Лагуни Нової Каледонії, різноманітність коралових рифів і їх екосистем (Lagoons of New Caledonia: Reef Diversity and Associated Ecosystems)	—	2008	vii, ix, x
33	Укріплення Вобана (Fortifications of Vauban)	—	2008	i, ii, iv
34	Єпископське місто Альбі (Episcopal City of Albi)	X-XI століття	2010	iv, v
35	Піки, кратери та вали на острові Реюньйон (Pitons, cirques and remparts of Reunion Island)	—	2010	vii, x
36	Косси і Севенни, середземноморський агропасовищний культурний ландшафт (The Causses and the Cévennes, Mediterranean agro-pastoral Cultural Landscape)	—	2011	iii, v
37	Доісторичні пальові поселення в Альпах (Prehistoric Pile Dwellings around the Alps)	V-I тис. до н.е.	2011	iv, v
38	Кам'яновугільний басейн у регіоні Нор – Па-де-Кале (Nord-Pas de Calais Mining Basin)	—	2012	ii, iv, vi
39	Малюнки печери Пон-д'Арк, відомої як печера Шове-Пон-д'Арк, Ардеш (Decorated Cave of Pont d'Arc, known as Grotte Chauvet-Pont d'Arc, Ardèche)	30-32 тис. років до н.е.	2014	i, iii
40	Клімат та виноградники Бургундії (The Climats, terroirs of Burgundy)	—	2015	iii, v
41	Гірські схили, будинки та підвали Шампані (Champagne Hillsides, Houses and Cellars)	—	2015	iii, iv, vi
42	Архітектурна спадщина Ле Корбюзьє: видатний внесок у модернізм (The Architectural Work of Le Corbusier, an Outstanding Contribution to the Modern Movement)	XX століття	2016	i, ii, vi

№	Назва	Час створення	Час внесення до списку	Критерії
43	Священне місце Тапутапуатеа (Taputapuātea)	XI століття	2017	iii, iv, vi
44	Тектоно-вулканічна формація гірського ланцюга Шен-де-Пюї та розлому Лімань (Chaîne des Puys – Limagne fault tectonic arena)	–	2018	viii
45	Французькі Південні території і моря (French Austral Lands and Seas)	–	2019	vii, ix, x
46	Кордуанський маяк (Cordouan Lighthouse)	XVI-XVII століття	2021	i, iv
47	Ніцца, зимова курортне місто Ривьєри (Nice, Winter Resort Town of the Riviera)	XVIII-XX століття	2021	ii
48	Великі курортні міста Європи (The Great Spa Towns of Europe) • Biui	поч. 18 ст. – 1930-і роки	2021	ii, iii
49	Стародавні та первісні букові ліси Карпат та інших регіонів Європи (Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe)	–	2007 (розширено 2011, 2017, 2021)	ix

ХОРВАТІЯ

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
1	Старе місто Дубровника (Old City of Dubrovnik)	з XII ст.	1979, 1994	i, iii, iv
2	Історичний центр міста Спліт і палац Діоклетіана (Historical Complex of Split with the Palace of Diocletian)	III століття	1979	ii, iii, iv
3	Національний парк Плитвицькі озера (Plitvice Lakes National Park)	1949	1979 2000	vii, viii, ix
4	Єпископський комплекс Єфразієвої базиліки в історичному центрі міста Пореч (Episcopal Complex of the Euphrasian Basilica in the Historic Centre of Poreč)	VI століття	1997	ii, iii, iv
5	Історичне місто Трогір (Historic City of Trogir)	з XII ст.	1997	ii, iv
6	Собор святого Якова у Шибенику (The Cathedral of St James in Šibenik)	1431	2000	i, ii, iv
7	Старіградська рівнина (Stari Grad Plain)	–	2008	ii, iii, v

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
8	Стародавні та первісні букові ліси Карпат та інших регіонів Європи (Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe)	–	2007 (розширено 2011, 2017, 2021)	ix
9	Середньовічні надгробні могильники, стечки (Stećci Medieval Tombstone Graveyards)	XII-XVI століття	2016	iii, vi
10	Венеціанські оборонні споруди між 16-м і 17-м століттями: Стату-да-Терра – Західний Стату-да-Мар (Venetian Works of Defence between the 16th and 17th Centuries: Stato da Terra – Western Stato da Mar)	XVI-XVII століття	2017	iii, iv

ЧЕХІЯ

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
1	Історичний центр Праги (Historic Centre of Prague)	–	1992, 2012	ii, iv, vi
2	Історичний центр Чеського Крумлова (Historic Centre of Český Krumlov)	1253	1992	iv
3	Історичний центр Тельча (Historic Centre of Telč)		1992	i, iv
4	Паломницький костел Святого Яна Непомуцького на Зеленій Горі (Pilgrimage Church of St John of Nepomuk at Zelená Hora)	1719-1726	1994	iv
5	Кутна Гора: істор. центр міста з церквою Св. Варвари та собором Богоматері в Седлеці (Kutná Hora: Historical Town Centre with the Church of St Barbara and the Cathedral of Our Lady at Sedlec)	–	1995	ii, iv
6	Ледниці і Вальтиці, неподалік Бржецлава (Lednice-Valtice Cultural Landscape)	XVII-XX століття	1996	i, ii, iv
7	Сади і замок в Кромержижі (Gardens and Castle at Kroměříž)	–	1998	ii, iv
8	Історичне село Голашовіце, поблизу Чеських Будейовіц (Holašovice Historic Village)	XVIII-XIX століття	1998	ii, iv
9	Літомишльський замок (Litomyšl Castle)	1568-1558	1999	ii, iv
10	Колона Святої Трійці в Оломоуці (Holy Trinity Column in Olomouc)	1716-1754	2000	i, iv
11	Вілла Тугендхат у Брно (Tugendhat Villa in Brno)	1929-1930	2001	ii, iv

№	Назва	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
12	Єврейський квартал і базиліка Святого Прокопія в Тршебічі (Jewish Quarter and St Procopius' Basilica in Třebíč)	XIII століття	2003, 2018	ii, iii
13	Крушногірський гірничий край (Erzgebirge/Krušnohoří Mining Region)	—	2019	ii, iii, iv
14	Ландшафт для розведення та дресирування церемоніальних коней у Кладрубах над Лабом (Landscape for Breeding and Training of Ceremonial Carriage Horses at Kladruby nad Labem)	1579	2019	iv, v
15	Великі курортні міста Європи (The Great Spa Towns of Europe) • Франтішкові Лазне; • Карлові Вари; • Маріанські Лазні	поч. 18 ст. – 1930-і роки	2021	ii, iii
16	Стародавні та первісні букові ліси Карпат та ін. регіонів Європи (Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe)	—	2007 2017 2021	ix

ШВЕЦІЯ

№	Назва	Час створення	Час занесення до списку	Критерії
1	Королівська резиденція Дроттнінгхольм (Royal Domain of Drottningholm)	1580	1991	iv
2	Бірка і Гувгорден (Birka and Hovgården)	800-975	1993	iii, iv
3	Залізоробний завод Енгельсберг (Engelsberg Ironworks)	1681	1993	iv
4	Наскельні рельєфи в Танумі (Rock Carvings in Tanum)	1,8 тис. років до н.е.	1994	i, iii, iv
5	Скугсчуркогорден (Skogskyrkogården)	1917-1940	1994	ii, iv
6	Ганзейське місто Вісбю (Hanseatic Town of Visby)	900	1995	iv, v
7	«Церковне містечко» Гаммельстад поблизу міста Лулео (Church Town of Gammelstad, Luleå)	XII століття	1996	ii, iv, v
8	Лапонія (Laponian Area)	—	1996	iii, v, vii, viii, ix
9	Військово-морський порт міста Карлскруна (Naval Port of Karlskrona)	1680	1998	ii, iv

№	Назва	Час створення	Час занесення до списку	Критерії
10	Сільський ландшафт в південній частині острова Еланд (Agricultural Landscape of Southern Öland)	—	2000	iv, v
11	Високий берег і архіпелаг Кваркен (High Coast / Kvarken Archipelago)	—	2000 2006	viii
12	Гірничопромисловий район Велика Мідна гора в місті Фалун (Mining Area of the Great Copper Mountain in Falun)	X століття	2001	ii, iii, v
13	Радіостанція Варберг (Grimeton Radio Station, Varberg)	1924	2004	ii, iv
14	Геодезична дуга Струве (Struve Geodetic Arc)	1816-1855	2005	ii, iv, vi
15	Декоровані ферми Хельсінгланда (Decorated Farmhouses of Hälsingland)	XIV-XIX століття	2012	v

Джерело: <https://whc.unesco.org/en/list/>

https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_об'єктів_Світової_спадщини_ЮНЕСКО_в_Європі

ДОДАТОК В

Список об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні

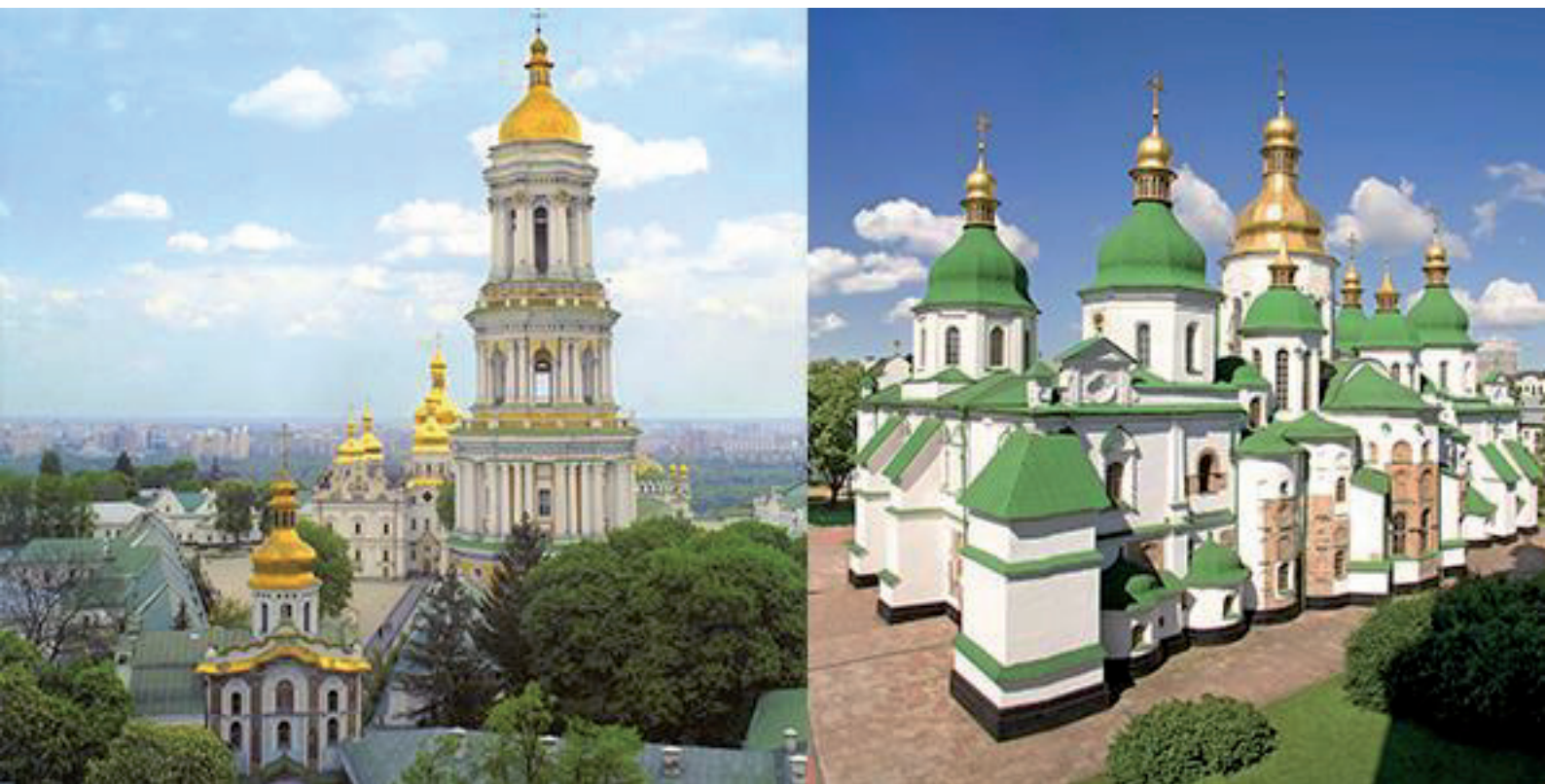
№	Назва	Розташування	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
1	Київ: собор святої Софії та прилеглі чернечі будівлі, Києво-Печерська лавра				
	Софійський собор	Київ	1037	1990 (незначні зміни 2005, 2021)	i, ii, iii, iv
	Києво-Печерська лавра		1051		
	Церква Спаса на Берестові		XII-XVII століття		
2	Львів – ансамбль історичного центру				
	Високий замок і Підзамче, Середмістя	Львів	XIII-XVIII століття	1998 (зміни 2008)	ii, v
	Ансамбль собору святого Юра	Львів	1744-1762	1998 (зміни 2008)	ii, v
3	Геодезична дуга Струве				
	Пункт геодезичної дуги Струве «Катеринівка»	Хмельницька обл., Хмельницький р-н, с. Катеринівка	1816-1855	2005	ii, iii, vi
	Пункт геодезичної дуги Струве «Фельштин»	Хмельницька обл., Хмельницький р-н, с. Гвардійське			
	Пункт геодезичної дуги Струве «Баранівка»	Хмельницька обл., Ярмолинецький р-н, с. Баранівка			
	Пункт геодезичної дуги Струве «Старо-Некрасівка»	Одеська обл., Ізмаїльський р-н, с. Стара Некрасівка			
4	Первісні букові ліси Карпат та інших регіонів Європи: • Чорногора • Кузій – Трибушани • Мараморош • Стужиця – Ужок • Свидовець • Уголька – Широкий Луг • Горгани • Розточчя • Сатанівська дача • Синевир – Дарвайка • Синевир – Квасовець • Синевир – Стримба • Синевир – Вільшани • Зачарований край – Іршавка • Зачарований край – Великий Діл	Закарпатська обл., Іршавський, Міжгірський, Рахівський і Тячівський р-ни, Івано-Франківська обл., Надвірнянський р-н, Львівська обл., Яворівський р-н, Хмельницька обл., Городецький р-н	–	2007 (розширено 2011, 2017 та 2021)	ix

№	Назва	Розташування	Час створення	Рік внесення до списку	Критерії
5	Резиденція митрополитів Буковини та Далмації	Чернівці	1864-1882	2011	ii, iii, iv
6	Дерев'яні церкви карпатського регіону в Польщі та Україні				
	Церква Святого Духа	Львівська обл., Жовківський р-н, с. Потелич	1502	2013	iii, iv
	Церква Собору Пресвятої Богородиці	Львівська обл., Турківський р-н, с. Матків	1838		
	Церква Святої Трійці	Львівська обл., м. Жовква	1720		
	Церква святого Юра	Львівська обл., м. Дрогобич	1502		
	Церква Святого Духа	Івано-Франківська обл., м. Рогатин	1598		
	Церква Різдва Пресвятої Богородиці	Івано-Франківська обл., Коломийський р-н, с. Нижній Вербіж	1808		
	Вознесенська церква	Закарпатська обл., Рахівський р-н, селище Ясіня	XVI століття		
	Церква святого Михайла	Закарпатська обл., Великоберезнянський р-н, с. Ужок	1745		
7	Стародавнє місто Херсонес Таврійський і його хора • Стародавнє місто Херсонес Таврійський • Ділянка хори в Юхариній балці • Ділянка хори у балці Бермана • Ділянка хори на Безіменній висоті • Ділянка хори у Стрілецькій балці • Ділянки хори на перешийку Маячного півострова • Ділянка хори на Виноградному мисі	Севастополь	IV ст. до н.е. – XII ст. н.е.	2013	ii, v
8	Історичний центр Одеси	Одеса	XIX-XX століття	2023	ii, iv

Джерело: https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_об'єктів_Світової_спадщини_ЮНЕСКО_в_Україні

Київ: Собор Святої Софії та прилеглі монастирські споруди, Києво-Печерська лавра (рік включення – 1990)

(Kyiv: Saint-Sophia Cathedral and Related Monastic Buildings, Kyiv-Pechersk Lavra)

12 грудня 1990 року об'єкт «Київ: Собор Святої Софії та прилеглі монастирські споруди, Києво-Печерська лавра» було включено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО відповідно до Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини. Включення до цього списку підтверджує визначну універсальну цінність культурного об'єкту, що підлягає збереженню на благо всього людства.

Архітектурний ансамбль Софійського собору та монастирський комплекс Києво-Печерської Лаври представляють два видатних комплекси пам'яток культурної спадщини середньовіччя та раннього модерну (періоди Київської Русі та Гетьманщини).

Видатна універсальна цінність.

Собор Святого Софії є унікальною пам'яткою архітектури та монументального мистецтва початку 11 століття, що має найбільшу збережену колекцію мозаїк та фресок того періоду. Архітектура Собору відрізняється додатковими навісами, доданими до п'ятиважного ярусу та пірамідальної просторової композиції хрестоподібної церкви. Монументальна прикраса Собору складається з ансамблю, унікального для

його концептуального дизайну, який відображає основні теологічні ідеї того часу і є видатним прикладом візантійського мистецтва. Величезний пантеон християнських святих, зображених у соборі, має неперевершену множинність серед візантійських пам'яток того часу. Настінні картини Кафедрального собору також включають комплекс неповторних світських фресок у сходових вежах, виконаних у традиції візантійського мистецтва.

Ансамбль Києво-Печерської Лаври - це шедевр українського мистецтва, який безумовно формувався в період барокко. Він об'єднує унікальні поверхові та підземні будівлі та споруди XI-XIX століть у поєднанні з багатим ландшафтом.

«Київ: Собор Святої Софії і прилеглі монастирські споруди, Києво-Печерська лавра» несе виняткове свідчення багатовікових візантійських культурних традицій сусідніх країн взагалі та зокрема Київської Русі. Протягом століть об'єкт мав великий духовний вплив у Східній Європі.

Детальна інформація щодо об'єкта всесвітньої спадщини розміщена на офіційному вебсайті ЮНЕСКО за посиланням: <https://whc.unesco.org/en/list/527>.

Львів – Ансамбль історичного центру (рік включення – 1998)
(L'viv – the Ensemble of the Historic Centre)

Історичний центр Львова, Центр Львова, або Старе місто — історично — перший район Львова, де було засновано місто, яким воно довгий час обмежувалося, і звідки розвивалося; політичний, економічний і культурний

центр Львова. Територія ансамблю історичного центру складається зі 120 га середньовічної та ренесансної частини міста Львова та території собору св. Юра на Святоюрській горі. Буферна зона Ансамблю історичного центру визначена межами історичного ареалу і становить близько 3000 га. На 22-й сесії Коітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що відбулася у Кіото (Японія) з 30 листопада по 5 грудня 1998 року, об'єкт «Ансамбль історичного центру Львова» було включено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Видатна універсальна цінність.

У міській тканині та його архітектурі Львів є видатним прикладом об'єднання архітектурних та художніх традицій Східної Європи з Італією та Німеччиною.

Політична та комерційна роль Львова привернула до нього ряд етнічних груп з різними культурними та релігійними традиціями, які створили окремі, але взаємозалежні громади в місті, докази яких все ще видно в сучасному міському середовищі.

Детальна інформація щодо об'єкта всесвітньої спадщини розміщена на офіційному вебсайті ЮНЕСКО за посиланням: <https://whc.unesco.org/en/list/865>.

Геодезична дуга Струве (рік включення – 1988)

(Struve Geodetic Arc)

Дуга Струве - це мережа триангуляційних пунктів, що простяглася на 2820 км по території десяти європейських країн від Хаммерфеста в Норвегії до Чорного моря. Ці опорні пункти спостереження були закладені в період 1816-1855 рр. астрономом Фрідріхом Вільгельмом Георгом Струве, який здійснив таким чином перше достовірне дослідження великого сегмента дуги земного

меридіана. Це дозволило точно встановити розмір та форму нашої планети, що стало важливим кроком у розвитку наук про Землю та топографічного картування. Спочатку «дуга» складалася з 258 геодезичних «трикутників» (полігонів) з 265 основними тріангуляційними пунктами. В об'єкт всесвітньої спадщини увійшли 34 таких пункти (ті, що найкраще збереглися до теперішнього часу), які марковані на місцевості різними засобами, як наприклад: заглиблення, видовбані в скелях, залізні хрести, піраміди з каміння чи спеціально встановлені обеліски.

Чотири пункти, які входять до об'єкту Дуги Струве, знаходяться в Україні. Пункт Катеринівка розташовано на насипу на відстані 1,0 км на північ від села Катеринівка Хмельницького району Хмельницької області, та на відстані 25 км на північний захід від міста Хмельницький.

Пункт Фельштин розташовано в 0,6 км на північний захід від села Гвардійське Хмельницького району Хмельницької області, і в 20 км на північний захід від міста Хмельницький.

Пункт Баранівка знаходиться на захід від села Баранівка Ярмолинецького району Хмельницької області.

Пункт Старонекрасівка встановлено в південній частині села Стара Некрасівка Ізмаїльського району Одеської області на вулиці Поштова між будинками номер 32 і 34, в, на відстані 5 км на схід від міста Ізмаїл.

Видатна універсальна цінність.

Перші точні вимірювання довгого сегменту меридіана, які допомогли у встановленні точного розміру і форми планети, стали важливим кроком у розвитку наук про Землю. Це є винятковий приклад співробітництва в науковій сфері між вченими різних країн. В той самий час це є приклад співпраці між монархами для наукових цілей.

Геодезична Дуга Струве є безсумнівно видатним прикладом технологічного ансамблю, що представляє собою тріангуляційні пункти вимірювання меридіану, які є також нерухомою та нематеріальною частиною вимірювальних технологій.

Вимірювання Дуги та отримані результати безпосередньо асоціюється з загальним людським бажанням знання про Землю, її форми і розмірів. Це пов'язано з теорією Ісака Ньютона, що наша планета не є шаром точної форми.

Детальна інформація щодо об'єкта всесвітньої спадщини розміщена на офіційному вебсайті ЮНЕСКО за посиланням: <https://whc.unesco.org/en/list/1187>.

**Стародавнє місто Херсонес Таврійський та його хора
(рік включення – 2013)**

(Ancient City of Tauric Chersonese and its Chora)

Пам'ятка розташовується у м. Севастополі на території Кримського півострова. Вона складається з двох основних частин: 1) херсонеського городища – залишків античного міста Херсонеса Таврійського, заснованого наприкінці V ст. до н. е. за часів колонізації греками-дорійцями на узбережжі Чорного моря, і 2) гераклеїської хори – сільськогосподарської округи Херсонеса, розмежованої херсонеситами на окремі ділянки в IV ст. до н. е.

Херсонеське городище є єдиним в Північному Причорномор'ї цілісно збереженим зразком залишків стародавнього міста, яке було важливим політичним і економічним центром регіону в часи грецької колонізації, а також в періоди становлення і занепаду Римської і Візантійської імперій з V ст. до н. е. по XIV ст. н. е. Після знелюднення міста в XV ст. н. е. його територія не була заселена, тому тут цілісно збереглися залишки міського планування, фортифікаційних, житлових, господарських та культових споруд.

Збережені ділянки хори Херсонеса Таврійського являють собою фрагменти системно організованої в IV ст. до н. е. сільськогосподарської округи міста, розмежованої в межах 10000 га на більш ніж 400 ділянок однакової площі. При цьому, панування сільськогосподарської хори було здійснене за зразком планування міської території Херсонесу.

Принципи розподілу територій міста та хори між громадянами Херсонесу є унікальним відображенням демократичних цінностей давньогрецького суспільства, втілених в його пам'ятках. Крім того, Херсонес Таврійський був важливим політичним, економічним і культурним центром Північного

Причорномор'я, відіграв вирішальну роль в розповсюдженні християнства в Південно-Східній Європі, зокрема на території Стародавньої Русі.

Видатна універсальна цінність.

В античному і середньовічному світі Херсонес Таврійський як давньогрецька колонія і форпост Римської та Візантійської імперій був найбільш далекою точкою, де стикалися цивілізації Середземномор'я і «варварське» населення Південно-Східної Європи. Знаходячись на пересіченні стародавніх торговельних шляхів, місто зазнавало постійного впливу різноманітних культур південного заходу, півночі та сходу. Мешканці Херсонеса і його хори протягом 2000 років впливали на культуру мешканців суміжних територій, зігравши вирішальну роль в еллінізації скіфів і сарматів, християнізації готів, алан і східних слов'ян. В свою чергу, проникнення варварських звичаїв в повсякденне життя херсонеситів призвело до створення унікального синкретичного культу Діви-Партенос в їх античному пантеоні.

Сільськогосподарський ландшафт херсонеської хори на Гераклеїському півострові, що сформувався в IV–III ст. до н. е., орієнтований переважно на вирощування винограду, є видатним зразком системи розподілу земель античного поліса, здійсненої в комплексі з міським плануванням за аналогічною «системою Гіподама».

В той же час хора Херсонеса Таврійського є винятковим свідченням стародавніх технологій в галузі обробки землі, а також повсякденного життя її мешканців, що втілювалося в численних залишках межових і плантажних стін, транспортних магістралей, водопроводів, житлових садиб і оборонних комплексів. Хора Херсонеса Таврійського свідчить про міжчасову і міжкультурну спадковість у використанні та розвитку культурного ландшафту з IV ст. до н. е. до XIV ст. н.е.

Детальна інформація щодо об'єкта всесвітньої спадщини розміщена на офіційному вебсайті ЮНЕСКО за посиланням: <https://whc.unesco.org/en/list/1411>.

**Архітектурний ансамбль Резиденція митрополитів Буковини і Далмації
(рік включення – 2011)**

(Residence of Bukovinian and Dalmatian Metropolitans)

Архітектурний ансамбль Резиденція митрополитів Буковини і Далмації – духовний символ толерантності буковинського краю.

Чернівці – одне з наймальовничіших міст України. Його планування при значних перепадах у рельєфі місцевості створює розмаїття пейзажів, що розкриваються у своїй безперервній мінливості і неповторності.

Розвиток будівничої індустрії, підготовка фахівців відповідного рівня, які були правонаступниками один одного, зумовили творення єдиного цілісного ансамблю міста. Ціла плеяда місцевих, українських, австрійських і чеських архітекторів та будівельників знайшли у місті, що бурхливо розвивалося, благодатний ґрунт для втілення будівельного досвіду Заходу. При цьому далеко від канонів архітектурної класики власне самовираження виявили Йозеф Главка, Йозеф Грегор, Ервін Мюллер, Губерт Гесснер, Густав Фріч, Йозеф Легнер, Адам Аппенцеллер та чимало інших всесвітньо відомих і маловідомих архітекторів і скульпторів.

Наймасштабнішим проявом постромантичних тенденцій в архітектурі Чернівців є ансамбль Резиденції митрополитів Буковини і Далмації,

збудований впродовж 18 років (1864-1882 рр.). В його стінах нині розташований Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

Резиденція – дух Буковини, симбіоз стилів і культур різних народів, які населяли цей край. Можна проводити паралелі з середньовічними фортецями чи палацом Алькасаром в іспанській Гранаді, відшукувати елементи візантійської чи романської архітектури, знаходити традиційні буковинські орнаменти в оздобі дахів, прикрашених кольоровою черепицею, чи дивуватись стелям парадних залів, що так схожі на гуцульські різьблені шкатулки, та разом усі ці елементи творять всеперемагаючий акорд краси й гармонії.

Автор цього вишуканого шедевра, який і сьогодні визначає архітектурний образ Чернівців, чеський архітектор і меценат Йозеф Главка (1831-1908). Прибувши до Чернівців він створив один із визначних витворів європейського мистецтва другої половини XIX ст. За його проектами збудовано близько 150 споруд у ряді країн Європи, проте лише Резиденція митрополитів Буковини і Далмації визнана об'єктом всесвітнього значення. На 35-й сесії Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО архітектурний ансамбль було включено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Видатна універсальна цінність.

Архітектурний ансамбль Резиденція митрополитів Буковини і Далмації - грандіозний історичний духовний центр православної Східної Європи, де здійснювалися функції світського і клерикального адміністративно-територіального керування, церковного богослужіння і духовного навчання. На час будівництва православна митрополія Буковини - найбільший православний центр південно-східної Європи.

Властивості архітектурно-просторового композиційного вирішення архітектурного ансамблю надали підстави називати його чудом Сходу. Після завершення будівництва місто Чернівці отримало метафоричну назву Єрусалиму на Пруті.

За художніми принципами архітектура ансамблю поєднує історичні традиції розпланування часів зниклої Візантії, романського періоду монастирського будівництва, цегляної готики Центральної та північно-східної Європи та планувальні принципи бароко.

Архітектурний ансамбль Резиденції засобами пластичного мистецтва і архітектури втілює високі ідеали людства. Він - унікальний витвір просторового мистецтва, який мав значний вплив на розвиток культової архітектури та монументального мистецтва Центральної і Східної Європи.

Детальна інформація щодо об'єкта всесвітньої спадщини розміщена на офіційному вебсайті ЮНЕСКО за посиланням: <https://whc.unesco.org/en/list/1330>.

**Дерев'яні церкви Карпатського регіону України та Польщі
(рік включення – 2013)
(Wooden Tserkvas of the Carpathian Region in Poland and Ukraine)**

В Україні збереглась велика кількість унікальних об'єктів культової дерев'яної архітектури, яка займає особливе місце в історико-культурній спадщині держави. Визначний характер храмового будівництва знайшов тут поєднання з народними будівельними традиціями, які своїм корінням сягають давніх дохристиянських часів. За підрахунками спеціалістів це понад 1,9 тис. об'єктів дерев'яної сакральної архітектури. Пам'ятки дерев'яної сакральної архітектури збереглися практично на всій території держави. Їх переважна більшість розташовується у Львівській, Волинській, Івано-Франківській, Закарпатській та Чернівецькій областях. Велика кількість пам'яток української дерев'яної сакральної архітектури розташована на території прикордонних областей Республіки Польща.

Дерев'яні церкви на українських та польських землях є унікальним явищем, тісно пов'язаним із загальними ідеологічними цінностями та місцевими будівельними традиціями. Застосовувані в них в специфічний спосіб конструкція (зруб) та архітектурні форми можуть бути однозначно віднесені до спільної групи об'єктів, створюючи унікальний анклав, розташований на стику східної і західної культур.

В період 2008-2012 роках тривала робота спільної польсько-української групи спеціалістів, яка створена Міністерствами культури обох країн, і в червні 2013 року відповідно до рішення Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО 37 СОМ 8В.37 «Дерев'яні церкви Карпатського регіону України та Польщі» було включено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

З українського боку це наступні об'єкти:

1. Ансамбль пам'ятки архітектури 1745 р. церкви Собору св. Архистратига Михайла в с. Ужку, Великоберезнянського р-ну, Закарпатської обл.
2. Ансамбль пам'ятки архітектури 1813-1824 рр. церкви Вознесіння Господнього (Струківської) в с. Ясіні, Рахівського р-ну, Закарпатської обл.
3. Ансамбль пам'ятки архітектури 1808 р. церкви Різдва Пресвятої Богородиці в с. Нижньому Вербіжі, Коломийського р-ну, Івано-Франківської обл.
4. Ансамбль пам'ятки архітектури 1598 р. церкви Зіслання Святого Духа в м. Рогатині, Івано-Франківської обл.
5. Ансамбль пам'ятки архітектури 1670-1678 рр. церкви св. Юра в м. Дрогобичі, Львівської обл.
6. Пам'ятка архітектури 1720 р. церква Пресвятої Трійці в м. Жовкві, Львівської обл.
7. Ансамбль пам'ятки архітектури 1502-1600 рр. церкви Зіслання Святого Духа в с. Потеличі, Жовківського р-ну, Львівської обл.
8. Ансамбль пам'ятки архітектури 1838-1902 рр. церкви Собору Пресвятої Богородиці в с. Маткові, Турківського р-ну, Львівської обл.

Об'єкти, включені в цей список, є найкраще збереженими прикладами дерев'яних церков різних типів, які розташовані уздовж північного краю Карпат. Більшість церков містять унікальні взірці мистецького оформлення (іконостаси, ікони), які відповідають процесу переходу європейського мистецтва від готики до пізнього бароко та сучасності і є рідкісними музейними цінностями.

Деякі храми є прикладом історичних домінант в оточуючому середовищі, що й донині вирізняються незвичайною природною красою. Дерев'яні церкви є символами ідентичності локальних ландшафтів і важливим компонентом у масштабах всього культурного субрегіону.

Видатна універсальна цінність.

Запропонована група дерев'яних церков є унікальним реліктом завершеної в наш час багатовікової лінії розвитку традиційних дерев'яних святинь. Її занепад викликали пануючі сучасні відносини – демографічні, технологічні і стилеві тенденції. Ці пам'ятки втратили перспективу подальшого розвитку, ставши специфічними пам'ятками минулих епох. Це унікальне явище, що поширене лише на точно окресленім терені. Всі запропоновані об'єкти сторіччями виконують сакральну функцію. Довкола них матеріалізуються цінності духовної культури які мають універсальну вартість, а одночасно ідентифікують і документують локальну релігійно-культурну тотожність. Церкви є тлом традиційних урочистостей і обрядів. Майже всі виконують функції, надані їм будівничими і фундаторами, зберігаючи історичні форми та виконуючи одночасно потреби сучасного релігійного життя. Запропонована група церков є унікальним реліктом вже вигаслої в наш час багатовікової лінії розвитку традиційних дерев'яних святинь. На це вплинули пануючі демографічні, технологічні і естетичні чинники.

Всі вибрані церкви є найкращими збереженими зразками колись загальної традиції дерев'яного будівництва, пов'язаної з найважливішим ідейним змістом християнської Європи. Є найрепрезентативнішими об'єктами в рамках своєї типології і ідентичності. В них збереглася втрачена вже технологічна і будівельна майстерність, специфічна для історичних епох, в яких поставали. Їх інтер'єри зберегли вистрій з різних епох. Поліхромії вибраних церков відносяться до найцінніших збережених стінописів. Вирізняються вони розбудованими іконографічними програмами, одночасно репрезентуючи різні техніки виконання та високий мистецький рівень.

Детальна інформація щодо об'єкта всесвітньої спадщини розміщена на офіційному вебсайті ЮНЕСКО за посиланням: <https://whc.unesco.org/en/list/1424>.

Історичний центр Одеси (рік включення – 2023) (The Historic Centre of Odesa)

Історичний центр Одеси, частина чорноморського портового міста, що виникла на місці Хаджибея, - це щільно забудований район, спланований за канонами класицизму, що характеризується дво- та чотириповерховими будинками і широкими перпендикулярними вулицями, обсадженими деревами. Історичні будівлі відображають швидкий економічний розвиток міста у 19-му та на початку 20-го століть. Тут можна побачити театри, мости, пам'ятники, культові споруди, школи, приватні палаци та прибуткові будинки, клуби, готелі, банки, торгові центри, склади, біржі та інші громадські й адміністративні будівлі, спроектовані архітекторами та інженерами, переважно з Італії в перші роки, але також і інших національностей. Еклектика є домінуючою рисою архітектури історичного центру міста. Це місце свідчить про дуже різноманітні етнічні та релігійні громади міста, що є видатним прикладом міжкультурних обмінів і зростання мультикультурних та багатоетнічних східноєвропейських міст 19-го століття.

Видатна універсальна цінність.

Історичний центр Одеси є частиною портового міста, розташованого на українському узбережжі Чорного моря. Він стоїть на мілководному виступі морського узбережжя приблизно за тридцять кілометрів на північ від гирла

річки Дністер. Місто було засноване в 1794 році за стратегічним рішенням імператриці Катерини II побудувати тепловодний порт після завершення російсько-турецької війни 1787-1792 років.

Нове місто, побудоване на місці турецької фортеці, спочатку було сплановане військовим інженером, а потім розширене протягом 19 століття.

Своїм характером і швидким розвитком у 19 столітті Одеса завдячує успіху свого порту, сприятливій політиці губернаторів і статусу вільного портового міста з 1819 по 1859 рік. Торгівля приваблювала багато різних людей, які формували багатоетнічні та мультикультурні громади, роблячи Одесу космополітичним містом. Темпи розвитку, багатство, яке вона принесла, і мультикультурність вплинули на її архітектурну виразність і розмаїття стилів, які досі збереглися в міському ландшафті. Це також спричинило напруженість, яка, починаючи з 1821 року, призвела до низки насильницьких подій.

Історичний центр Одеси - це сітка просторих, обсаджених деревами вулиць, розділених на два прямокутні квартали, напрямок яких відповідає орієнтації двох глибоких ярів, що прорізають Одеське високе плато перпендикулярно до моря. Для міста характерна відносно невисока забудова. Театри, культові споруди, школи, приватні палаци та прибуткові будинки, клуби, готелі, банки, торгові центри, склади, біржі, термінали та інші громадські й адміністративні будівлі, спроектовані відомими архітекторами та інженерами, багато з яких приїхали з Італії в перші роки, представляють як еклектичне розмаїття архітектурних стилів, так і всі основні види діяльності торгового міста.

Приморський бульвар, що тягнеться вздовж краю плато, Приморські сходи, що спускаються до берега, та ансамбль Одеського театру опери та балету, а також Пале-Рояль є головними визначними пам'ятками міста.

Хоча містобудівні та архітектурні якості, представлені в Одесі, можна знайти і в інших містах колишньої Російської та Австро-Угорської імперій, Одеса зберегла значні ділянки своєї історичної тканини, які відображають її швидкий і процвітаючий розвиток у 19 столітті та її населення, яке було набагато різноманітнішим, ніж у багатьох інших містах. Таким чином, завдяки своїй містобудівній та архітектурній спадщині, що є відображенням багатьох культур, цінностей, звичаїв, соціальних структур та конфесій, Одеса може вважатися свідченням багатокультурних та багатоетнічних традицій східноєвропейських міст 19-го століття.

Детальна інформація щодо об'єкта всесвітньої спадщини розміщена на офіційному вебсайті ЮНЕСКО за посиланням: <https://whc.unesco.org/en/list/1703>.

Елементи нематеріальної культурної спадщини України в Міжнародних списках ЮНЕСКО

І. Репрезентативний список нематеріальної культурної спадщини людства

1) «Петриківський декоративний живопис як феномен української орнаментальної народної творчості». Рік включення – 2013.

Жителі села Петриківка здавна прикрашають своє житло, домашні речі та музичні інструменти орнаментальним розписом, заснованим на спостереженні за місцевою флорою і фауною і сповненим фантастичних квітів та інших природних елементів. Це мистецтво багате на символи: скажімо, півень символізує вогонь і духовне пробудження, птахи символізують світло, гармонію та щастя. Згідно з народною традицією, розписи оберігають людей від злиднів і лиха. У кожній родині сьогодні є принаймні один носій-практик, що робить декоративний розпис невід'ємною частиною повсякденного життя в громаді. Малярські традиції, включно з символікою орнаментальних елементів, передаються, оновлюються та вдосконалюються від одного покоління до іншого. Основи петриківського декоративного розпису викладають у місцевих навчальних закладів усіх рівнів, від дошкільних до коледжів, причому всім дітям надається однакова можливість вивчати його.

2) «Традиція Косівської мальованої кераміки». Рік включення – 2019.

Традиція косівської мальованої кераміки – посуду, обрядових речей, іграшок та кахлів – зародилася у XVIII столітті, а свого розквіту досягла в середині XIX століття. Вироби виготовлені з місцевої сірої глини, политої білою глиною кремової текстури; після висихання їх розфарбовують технікою дряпання металевою паличкою, утворюючи графічний контурний малюнок. Потім їх обпалюють і фарбують оксидами металів, щоб отримати традиційні зелений і жовтий кольори, неодмінну особливість кераміки. Іноді майстри додають трохи кобальту, але не настільки, щоб втратити традиційне забарвлення. Під час випалу зелений барвник розтікається, створюючи акварельний ефект, який зазвичай називають «сльозами». Основною особливістю косівської кераміки є образне оформлення орнаменту. Сюжетний мотив виражає історію, побут, фольклор, вірування та звичаї гуцулів, навколишній рослинний і тваринний світ.

Кераміка використовується в побуті, має практичне та художнє значення. Майстри працюють у сімейних майстернях і невеликих ремісничих майстернях, їхня практика є маркером ідентичності та ознакою приналежності до громади. Кафедра художньої кераміки Косівського коледжу вивчає і підтримує спадкоємність поколінь майстрів і носіїв, збереження традиційного технологічного циклу (гончарні круги, глина, знаряддя праці та гончарні горни).

3) «Орнек – кримськотатарський орнамент та знання про нього». Рік включення – 2021.

Örnek - система символів та їх значень, яка нині використовується у вишивці, ткацтві, гончарстві, гравюрі, ювелірній справі, різьбі по дереву, розпису скла та стін. Символи розташовані так, щоб створити розповідну композицію.

Кримськотатарські громади розуміють значення символів і часто замовляють майстрам створення певних композицій із певним значенням.

Геометричні орнаменти використовуються в основному в ткацтві, тоді як рослинні орнаменти використовуються в усіх інших народних промислах, у тому числі й у тих, які не традиційно практикуються кримськими татарами, наприклад, розпис на склі, розпис на стінах чи полотні. До загальноприйнятих символів належать рослини та дерева, що символізують людей різної статі та віку. Загалом існує близько тридцяти п'яти символів, кожен зі своїм унікальним значенням і конотаціями. Наприклад, троянда символізує заміжню жінку, тополя чи кипарис символізують дорослого чоловіка, тюльпан — юнака, мигдаль — незаміжню жінку чи дівчину. Гвоздика символізує літню людину, мудрість і життєвий досвід. Символічність рослинного орнаменту завжди підкреслюється унікальною кольоровою палітрою та символічними поєднаннями. Наприклад, тюльпан всередині троянди символізує любов або союз чоловіка і жінки. Багато символів використовуються як захисні обереги. Відповідні знання та навички передаються кваліфікованими майстрами в родині і громадах, за допомогою неформального (курси вишивання) і формального навчання (школи, університети).

4) «Писанка: українська традиція і мистецтво оздоблення яєць». Міжнародна номінація, підготовлена спільно з Естонською Республікою. Рік включення – 2024.

Традиція прикрашання яєць – живе культурне явище в повсякденному житті українського народу, яке об'єднує українців усієї земної кулі. З дохристиянських часів традиція пов'язана з віруваннями про створення світу, відродження природи, святкування родючості.

У 988 році Україна прийняла християнство, а розписані яйця стали одним із найважливіших символів нової релігії. Відтоді яйця прикрашають на честь відродження Христа. Писанки виготовляють зазвичай лише раз на рік, на Великдень. Їх приносять до церкви, щоб освятити, а потім дарують після проповіді або приносять додому.

Обмін і дарування писанок є дуже важливим для українців, незалежно від того, пов'язані вони з церквою чи ні. Особисті побажання та послання зафіксовано в різних символах на писанках. Національні візерунки українських яєць не випадкові – кожен мотив має своє значення. Різноманітність і різнобарвність візерунків, мотивів і елементів робить кожне яйце, прикрашене вручну, унікальним.

Назва «писанка» походить від дієслова «писати», оскільки прикраси не малюють, а пишуть воском. Традиційний візерунок наноситься на яйце спеціальним пристроєм, відомим як писачок. Після цього яйце занурюють у фарбу (ділянка, вкрита воском, блокує барвник, усі ділянки, які не покриті воском, будуть пофарбовані). Процедура повторюється доти, доки на яйце буде нанесений потрібний малюнок і кольори.

Практично всі українці знайомі з писанками від самого дитинства незалежно від статусу, переконань чи місця проживання. Знання техніки писанкарства традиційно передаються від матері до дочки. Зазвичай прикрашання писанок було обрядом лише для жінок, хоч зараз це практикується однаковою представниками обох статей, незалежно від віку.

Є професійні писанкарки /писанкарі, які розвивають мистецьку традицію, досліджують зразки, вдосконалюють техніку та створюють колекції писанок. Такі колекції можна знайти в музеях і культурних центрах як в Україні, так і в Естонії та інших країнах. Багато писанкарок/писанкарів є членами Національної спілки майстрів народного мистецтва України.

Серед української громади, яка проживає в сучасній Естонії, майстерність прикрашання писанок продовжує залишатися важливою частиною ідентичності громади і практикується переважно в сім'ях та в місцевих культурних центрах, які об'єднують носіїв традицій. Центральним центром писанкарських заходів та майстер-класів є Український культурний центр у Таллінні.

II. Список нематеріальної культурної спадщини, яка потребує термінової охорони.

1) «Козацькі пісні Дніпропетровщини». Рік включення – 2016.

Громади Дніпропетровщини співають козацькі пісні, які розповідають про трагічні події війни, особисті стосунки воїнів-козаків. Співаки практикують традицію у трьох різних гуртах: «Криниця», «Богуславочка» та «Першоцвіт». Пісні співають для задоволення, носії відчують зв'язок із минулим – своїми предками та історією своєї громади. Багатьом співакам, як чоловікам, так і жінкам, за 70 і 80 років, вони займаються практикою більшу частину свого життя. Групи діють навколо двох основних виконавців: перший, який знає всі тексти пісень, починає співати, потім починає другий (верхнім голосом), за ним решта групи (середніми та нижніми голосами). Якщо в групі немає співаків чоловіків, жінки імітують їхні низькі голоси. Співаки зазвичай збираються регулярно і, хоч не потребують аудиторії, іноді можуть давати концерти. Це традиція передається в сім'ях, де молодші члени вчаться від більш досвідчених, але її безперервність зараз під питанням через старіння популяції носіїв і нестачу інших джерел знань для нових поколінь.

2) «Культура приготування українського борщу». Рік включення – 2022.

Український борщ - це традиційна страва, яку готують на бульйоні з додаванням соку буряка, цукрового буряка або зброженого бурякового соку. Версій багато, і практика передбачає рецепт, спосіб приготування і нагоду, за якою готується той чи інший варіант. Борщ готують переважно жінки, хоч багато чоловіків також сьогодні готують його як повсякденне блюдо. Практика багатовікова, передається в родині, з дітьми, які беруть участь у підготовці. Український борщ, як вираз гостинності, об'єднує за столом людей різного віку, статі та походження. Використовується також в обрядовій практиці, наприклад, на Поділлі, де третій день весілля зберіг свою обрядову назву «до невістки – на борщ» у значенні «зайти до невістки борщу поїсти». Борщ оспівують у казках, народних піснях та прислів'ях і розглядають як маркер стилю життя та ідентичності. Однак життєздатність елемента опинилася під загрозою через різні чинники з початком широкомасштабної воєнної агресії в лютому 2022 року, включаючи витіснення носіїв з їхніх громад та культурних контекстів, необхідних для приготування та споживання борщу в Україні. Крім того, руйнування навколишнього середовища та традиційного сільського господарства завадили громадам отримати доступ до місцевих продуктів, таких як овочі, необхідні для приготування страви. Незважаючи на ці труднощі, громади по всій Україні об'єдналися навколо елемента, розуміючи його традиційну та культурну цінність у житті сьогоденної України.

II. Реєстр належних практик з охорони нематеріальної культурної спадщини

1) «Програма з охорони кобзарсько-лірницької традиції». Включена до Реєстру належних практик з охорони нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО у 2024 році.

Кобзарство – явище української культури, що виникло в ранньомодерну добу і поширилося на всіх теренах, населених українцями. Первинною формою був усний переказ сліпих мандрівних співаків, які супроводжували свій спів грою на кобзі та бандурі. Вони створили власний світогляд і стиль життя. У народі їх називали «старцями», «дідами», а більш шанобливо – «божими людьми». Від середини ХІХ століття з ласки Тараса Шевченка їх стали називати кобзарями.

Для організації та регулювання своєї діяльності, захисту своїх прав старійшини створювали територіальні асоціації (братства), засновані на принципах демократичного управління, з виборними посадами, але з верховною владою, наданою зборам, правомочним здійснювати суд, розпоряджатися спільними коштами та приймати нових членів. Братство надавало права на навчання і контролювало цей процес. Воно мало свій ритуал прийому до складу, обумовлений професійним знанням пісень і таємною мовою (лебійською мовою, від «лебій» – старий або жебрак). Найчастіше такі об'єднання називали «цехами».

У 1920–30-х роках комуністична влада заборонила діяльність старшинських об'єднань на окупованій частині України, носіїв було репресовано, багато з них вбито, музичні інструменти конфісковано та знищено. Діяльність об'єднань була загнана в підпілля. Дивом окремі бандуристи та лірники, ентузіасти кобзарства, пережили репресії та голодомор і донесли до нашого часу традиційні інструменти та репертуар у неспотвореному вигляді. Тим часом на Волині, Західному Поділлі, Галичині та Гуцульщині, окупованих Радянською імперією лише в середині ХХ століття, традиційна діяльність лірників тривала до кінця 1980-х років.

З 1980-х років носії та практики, майстри музичних інструментів, дослідники, об'єднані навколо Київського, Харківського та Львівського кобзарських цехів, зосередились на охороні кобзарської та лірницької традиції. Їхньою основною метою було передавати знання та навички, певний кодекс поведінки, правила та компетенції, які історично склалися та жили в громаді, шляхом навчання та опанування з використанням власних людських, фінансових та інтелектуальних ресурсів.

Було розроблено програму, яка базується на дослідженнях, відродженні втрачених сегментів шляхом наукової реконструкції та передачі знань. Зокрема, кобзарські цехи розробили систему навчання підмайстрів, яка складалася з таких напрямків:

- 1) обов'язкові комплекси знань, а саме: вивчення історії явища, передача етичних і моральних цінностей, таких як демократія, взаємодопомога, повага до чужої думки, дотримання цехових принципів;
- 2) навчання грі та вивчення текстів кантів, псалмів та епічних творів – дум, історичних і козацьких пісень, балад та інших творів, що становили традиційний репертуар кобзарів і шарманів;
- 3) виготовлення музичних інструментів (кобза, бандура, колісна ліра);

4) оскільки історично кобзарі були незрячими людьми, кобзарські цехи проводять роботу серед осіб з вадами зору щодо залучення їх до активного життя, довіряючи кобзарському ремеслу; сьогодні ця практика поповнилася роботою з пораненими, які втратили зір, пропонуючи терапевтичний вплив.

Кобзарські цехи розробляють, випробовують, впроваджують та аналізують різні заходи для підвищення видимості традиції, збереження та поширення практики.

З 1991 року кобзарські цехи співпрацюють з Національним центром народної культури «Музей Івана Гончара» для поширення практики. Завдяки існуючій цеховій системі навчання – з вуст в уста, від майстра до учня – ця практика зуміла подолати важкі часи заборон і переслідувань в Україні 1920–30-х років.

Основна мета програми – підтримка, захист та збереження кобзарсько-лірницької традиції. Сьогодні програма реалізується через спільнокошт Кобзарських цехів та деяких стейкхолдерів, а також за підтримки різноманітних фондів, що роблять пожертви цехам.

ДЛЯ НОТАТОК

SCIENTIFIC PUBLICATION

Kulyniak Ihor Yaroslavovych
Karyy Oleh Ihorovych
Ohinok-Kopylchak Solomiya Vasylivna
Bondarenko Yuliya Hryhorivna

**PROSPECTS FOR THE COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND
THE EU IN THE PROMOTION OF HERITAGE AND CULTURAL
TOURISM**

Monograph

The monograph was prepared in the framework of the Jean Monnet Module «**European experience in the promotion of heritage and cultural tourism**» (101085171 – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH) (EEPHCT), implemented by Lviv Polytechnic National University (Department of Management of Organizations) with the support of the Erasmus+ Programme of the EU. Funded by the European Union. The views and opinions expressed, however, are those of the authors and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Commission. Neither the European Union nor the European Commission can be held responsible for them.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Кулиняк Ігор Ярославович
Карий Олег Ігорович
Огінок-Копильчак Соломія Василівна
Бондаренко Юлія Григорівна

**ПЕРСПЕКТИВИ СПІВПРАЦІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС У СФЕРІ
ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ ТА КУЛЬТУРНОГО
ТУРИЗМУ**

Монографія

Видано в авторській редакції

Монографію підготовлено в рамках виконання освітнього проекту міжнародної програми Jean Monnet Module «Європейський досвід популяризації історичної спадщини та культурного туризму» (101085171 – EEPHCT – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH) (EEPHCT) (<https://lpnu.ua/eephct>), реалізованого колективом кафедри менеджменту організацій Національного університету «Львівська політехніка» за підтримки Програми Європейського Союзу Erasmus+. Підтримка Європейської Комісії у підготовці цієї монографії не означає схвалення її змісту. Вона відображає лише думку авторів, і *Європейська Комісія не несе відповідальність* за будь-яке використання інформації, що міститься в ній.

Підписано до друку 30.09.2025
Формат 60 × 84/16. Папір офсетний. Друк цифровий.
Умовн. друк. арк. 13,25. Обл.-вид. арк. 12,05.
Наклад 100 прим.

Видавець: ТОВ «Растр-7»
79005, м. Львів, вул. Кн. Романа, 9/1
тел./факс. (032) 235 72 13
e-mail: rastr.sim@gmail.com www.rastr-7.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ЛВ № 22 від 19.11.2002 р.